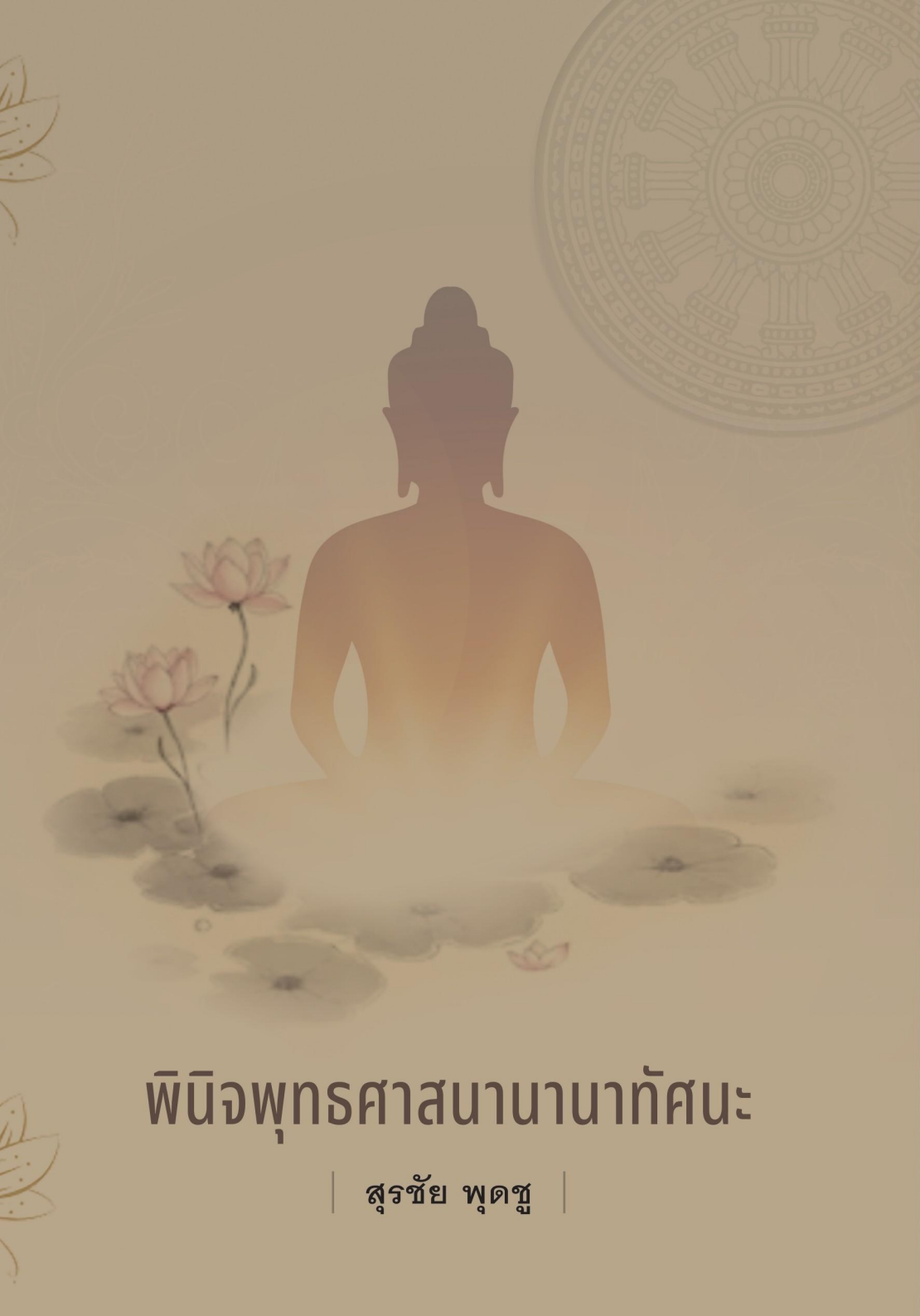
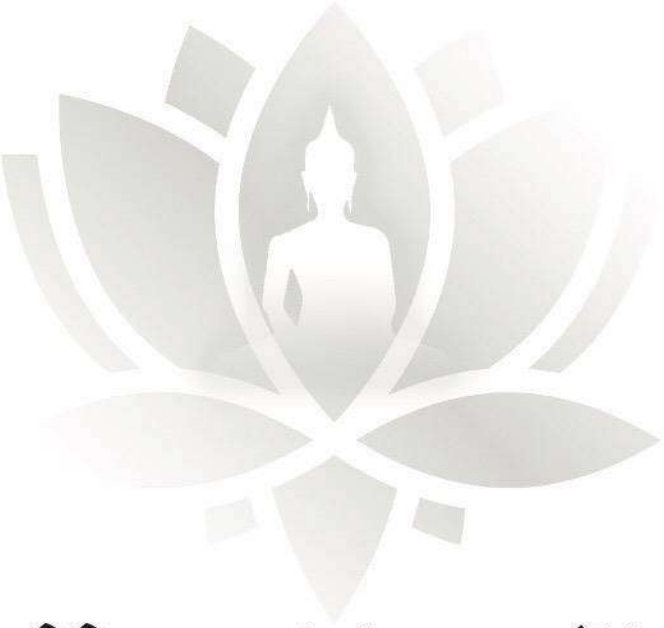

พินิจพุทธศาสนานานาทัศนะ

สุรชัย พุดชู

พินิจพุทธศาสนานานาทัศนะ

สุรชัย พุดซู

พินิจพุทธศาสนานานาทัศนะ

ผู้เขียน สุรชัย พุดชู

ISBN 978-616-208-218-4

พิมพ์ครั้งที่ 1 เมษายน 2568

จำนวนพิมพ์ 100 เล่ม

ข้อมูลทางบรรณานุกรมของหอสมุดแห่งชาติ

สุรชัย พุดชู.
พินิจพุทธศาสนานานาทัศนะ.-- นครปฐม : โครงการสัมมนาเชิงปฏิบัติการการเขียนหนังสือและตำราทางวิชาการ มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย, 2568.
296 หน้า.

1. พุทธศาสนา -- การเผยแผ่. I. ชื่อเรื่อง.

294.372
ISBN 978-616-208-218-4

จัดพิมพ์โดย โครงการสัมมนาเชิงปฏิบัติการการเขียนหนังสือและตำราทางวิชาการ
คณะศาสนาและปรัชญา มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย
ต.ศาลายา อ.พุทธมณฑล จ.นครปฐม

ออกแบบปก Flying Group Creation

จัดรูปเล่ม นพดล อินปิง และสิริกานดา คำแก้ว

พิสูจน์อักษร พระมหาขนบ สหายปญโญ, ป.ธ. 9, ดร.

พิมพ์ที่ บริษัท พรีเพรส จำกัด (สำนักงานใหญ่)
29/9 ต.ลาดหลุมแก้ว อ.ลาดหลุมแก้ว จ.ปทุมธานี 12140
โทร. 02-1473175-6 E-mail: sale.vision.prepress@gmail.com

ราคา 250 บาท

ลิขสิทธิ์เป็นของมหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย
ห้ามลอกเลียนแบบไม่ว่าส่วนหนึ่งส่วนใดของหนังสือเล่มนี้
นอกจากได้รับอนุญาตเป็นลายลักษณ์อักษรเท่านั้น

คำนำ

หนังสือเรื่อง พินิจพุทธศาสนานานาทัศนะ เป็นผลิตผลจากโครงการสัมมนาเชิงปฏิบัติการการเขียนหนังสือและตำราทางวิชาการ ปีที่ 2 ซึ่งเป็นโครงการที่จัดขึ้นโดยคณะศาสนาและปรัชญา มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย มีวัตถุประสงค์เพื่อพัฒนาทักษะการเขียนและการสร้างสรรค์ผลงานทางวิชาการของคณาจารย์และนักศึกษาให้มีความเข้มแข็ง ตรงตามมาตรฐานทางวิชาการ และสร้างสรรค์ผลงานที่สามารถนำไปใช้ในเชิงการเรียนการสอนได้จริง ทั้งมีเป้าหมายของโครงการเพื่อสร้างผลงานทางวิชาการในการขอกำหนดตำแหน่งทางวิชาการของอาจารย์ภายในคณะศาสนาและปรัชญา ประจำปีงบประมาณ พ.ศ. 2568 โดย ดร.สุรชัย พุดชู อาจารย์ประจำหลักสูตรศิลปศาสตรบัณฑิต สาขาวิชาปรัชญา ศาสนาและวัฒนธรรม เป็นผู้ประพันธ์หนังสือเล่มนี้ขึ้น ซึ่งจะช่วยยกระดับการเขียนหนังสือและตำราทางวิชาการให้มีคุณภาพและมาตรฐานในระดับสากล

โครงการได้รับอนุเคราะห์บรรยายจากวิทยากรผู้มากประสบการณ์ เรื่อง “เทคนิควิธีการเขียนหนังสือและตำราเพื่อประกอบการขอกำหนดตำแหน่งทางวิชาการ” โดยวิทยากร คือ ศาสตราจารย์ ดร.วัชระ งามจิตรเจริญ ในวันที่ 6 กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2568 ณ ห้องเรียน 502 ชั้นที่ 5 อาคารพระพรหมมุนี (ผิน สุวจเถร) คณะศาสนาและปรัชญา ผลงานชิ้นนี้ยังได้รับการตรวจประเมินจากผู้เชี่ยวชาญภายนอก 3 ท่าน ซึ่งเป็นนักวิชาการด้านพุทธศาสนาและปรัชญา

หนังสือเล่มนี้สำเร็จลงได้ด้วยดีต้องขอกราบขอบพระคุณท่านอธิการบดีมหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย คณบดีคณะศาสนาและ

ปรัชญา ผู้ทรงคุณวุฒิ และคณาจารย์ผู้มีส่วนร่วมทุกท่านไว้ ณ โอกาสนี้ และขออำนวยพรแก่ท่านผู้ประพันธ์ ดร.สุรชัย พุดชู ได้เป็นผู้มีวิริยะในการสร้างผลงานทางวิชาการเป็นอย่างยิ่ง จงเจริญด้วยจตุรพิธพรชัย 4 ประการ คือ อายุ วรรณะ สุขะ พละ ขอจงมีแก่ท่านทุกเมื่อเทอญ

พระครูปลัด จักรพล อาจารสุโภ, ดร.
หัวหน้าโครงการ

คำนิยม

หนังสือ *“พินิจพุทธศาสนานานาทัศนะ”* ที่ท่านอาจารย์ ดร.สุรชัย พุดชู อาจารย์ประจำคณะศาสนาและปรัชญา มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย ได้รวบรวมเรียบเรียงนำเสนอกระบวนทัศน์ผ่าน*ปรัชญา ศาสนา และวัฒนธรรม* นับเป็นการรวมบทความทรงคุณค่าที่เปิดมุมมองใหม่ในการทำความเข้าใจพุทธศาสนาในหลากหลายแง่มุมอย่างลึกซึ้งและกว้างขวาง หนังสือเล่มนี้ไม่เพียงแต่เจาะลึกในด้านความเชื่อทางศาสนา แต่ยังเชื่อมโยงหลักปรัชญาเข้ากับประเด็นสังคมและวัฒนธรรมที่พบเห็นได้ในชีวิตประจำวัน ทำให้ผู้อ่านสามารถนำความรู้จากพระพุทธศาสนามาปรับใช้ในการดำเนินชีวิตได้อย่างมีปัญญา

หัวข้อที่ปรากฏในหนังสือครอบคลุมเรื่องราวที่หลากหลาย ตั้งแต่การวิเคราะห์*ปรัชญาในฐานะพื้นฐานของศาสตร์ทั้งหลาย* ไปจนถึงการพิจารณาประเด็นทางสังคมเชิงปรัชญา เช่น อัตวินิบาต การุณยฆาต รวมไปถึงการอธิบายหลัก*ไตรสิกขา*ที่สอดคล้องกับการเรียนรู้ในยุคสมัยใหม่ หนังสือยังสะท้อนถึงการนำพุทธปรัชญามาเชื่อมโยงกับประเด็นที่หลากหลาย อาทิ *การบริหารทรัพยากรมนุษย์ของพระพุทธเจ้า* และการเปรียบเทียบเชิงสัญลักษณ์อย่าง*สถูปอินเดียกับปิรามิดอียิปต์* ซึ่งสะท้อนถึงความลุ่มลึกและความเชื่อมโยงทางวัฒนธรรมที่เกื้อหนุนกัน

หนังสือเล่มนี้จะช่วยเปิดโลกทัศน์แก่ผู้อ่านในด้านความรู้และแรงบันดาลใจ ไม่ว่าจะเป็นการเรียนรู้เรื่อง *พุทธตรรกศาสตร์ในคัมภีร์กถาวัตถุ* หรือการทำความเข้าใจสัญลักษณ์ทางวัฒนธรรมในประเทศไทย เช่น *ยักษ์วัดแจ้ง แร้งวัดสระเกศ เปรตวัดสุทัศน์* ที่สะท้อนถึงวิถีชีวิตและความเชื่อ

ของผู้คนในแต่ละยุคสมัย นอกจากนี้ ยังพาผู้อ่านไปสัมผัสกับเสน่ห์ของปรัชญาเซน รวมถึงวิถีแห่งศิลปะแบบญี่ปุ่นในบท *เซนกับศิลปะแห่งการจัดสวนแบบญี่ปุ่น* อีกด้วย

โดยรวมแล้ว หนังสือเล่มนี้ คือ ขุมทรัพย์ทางปัญญาที่รวบรวมองค์ความรู้ด้าน*ปรัชญา ศาสนาและวัฒนธรรม* ที่จะเป็นประโยชน์แก่การศึกษาของนักศึกษาคณะศาสนาและปรัชญา มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย กับทั้งผู้ที่แสวงหาความรู้และผู้ที่ต้องการแนวทางในการดำเนินชีวิตเหมาะสมอย่างยิ่งสำหรับผู้ที่สนใจพุทธปรัชญา ความเชื่อทางศาสนา และการนำหลักปรัชญามาปรับใช้ในชีวิตประจำวัน

พระมหาวิชิต อคฺคชิโต
รักษาการหัวหน้าภาควิชาพุทธศาสตร์
คณะศาสนาและปรัชญา

คำปรารภ

หนังสือเล่มนี้เกิดจากการรวบรวมทัศนะในประเด็นทางปรัชญาศาสนาและวัฒนธรรมในสังคมไทย โดยได้สะท้อนมุมมองส่วนตัว ผนวกกับหลักการทางพุทธศาสนาที่ปรากฏในพระไตรปิฎกและข้อมูลทางวิชาการในยุคหลัง งานเขียนชิ้นนี้แบ่งเป็นชื่อหัวข้อต่าง ๆ ตามที่ได้เขียนไว้ต่างกรรมต่างวาระ หากจัดกลุ่มหัวข้อที่เขียนไว้จะอยู่ในกรอบทัศนะที่เกี่ยวกับพุทธปรัชญาและองค์ประกอบของศาสนา หัวข้อเหล่านี้เกิดจากเหตุผลและแรงบันดาลใจหลายประการตั้งแต่สมัยเรียนระดับปริญญาตรี ไม่ว่าจะเป็นการอ่านวรรณกรรมของนักเขียนคนอื่น ๆ แล้วต้องการจะเขียนเป็นงานของตนเองบ้าง บางครั้งเกิดจากการจดบันทึกเพื่อใช้ในการสอนหนังสือ รวมถึงการต้องการเขียนเผยแพร่ความรู้เป็นธรรมทาน จึงเกิดหัวข้อที่หลากหลาย ผู้เขียนได้คัดเฉพาะหัวข้อที่น่าสนใจและคิดว่า จะเป็นประโยชน์ในการเรียนของนักศึกษาคณะศาสนาและปรัชญา มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย และสำหรับผู้ที่สนใจศึกษาแนวคิดพุทธศาสนาในเชิงวิเคราะห์

อย่างไรก็ตาม ทัศนะในหนังสือเล่มนี้เกิดจากการศึกษาคัมภีร์พุทธศาสนาและวิเคราะห์ในเชิงปรัชญา ทั้งได้บูรณาการกับศาสตร์ร่วมสมัย เพื่อให้เห็นหลักการที่สอดคล้องกับพุทธศาสนาที่ปรากฏมาแล้ว 2,500 กว่าปี หลายประเด็นในหนังสือเล่มนี้ไม่ได้ให้คำตอบที่ชัดเจนว่า ควรตัดสินอย่างไร หรือแนวคิดที่ได้วิเคราะห์ก็ไม่ได้ฟันธงว่า ต้องเป็นอย่างนั้นเสมอไป เพียงแต่นำเสนอหลักการที่ปรากฏในคัมภีร์ตามทัศนะของผู้เขียนเพื่อสะท้อนมุมมองบางประการที่ต้องการจะสื่อและให้เกิดการพินิจพิเคราะห์ต่อไปว่า มีความเป็นไปได้มากน้อยเพียงใด

ในท้ายสุด ขอขอบคุณคณะศาสนาและปรัชญาที่จัดโครงการนี้ รวมถึงผู้ทรงคุณวุฒิ 3 ท่าน ประกอบด้วยรองศาสตราจารย์ ดร.วุฒินันท์ กันทะเตียน มหาวิทยาลัยมหิดล รองศาสตราจารย์ ดร.ประยงค์ จันทร์แดง มหาวิทยาลัยพะเยา และอาจารย์ ดร.สวัสดิ์ อโณทัย มหาวิทยาลัยเซนต์จอห์น ที่ได้ตรวจประเมินและให้คำแนะนำในการปรับปรุงแก้ไขหนังสือให้มีความสมบูรณ์ ตลอดถึงพระมหาขนบ สหายปณฺโญ, ป.ธ. 9, ดร. อาจารย์ประจำบัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย ที่ได้อ่านตรวจทานให้อีกรอบ ผู้เขียนหวังว่า นานาทัศนะในหนังสือเล่มนี้จะเกิดประโยชน์ในการต่อยอดการศึกษาพุทธศาสนาในเชิงวิเคราะห์ และหากทัศนะส่วนใดที่คลาดเคลื่อนจากความเป็นจริง ผู้เขียนขอน้อมรับคำชี้แนะและนำไปพินิจอย่างละเอียดเพื่อแก้ไขปรับปรุงให้ถูกต้องต่อไป

สุรชัย พุดชู

เมษายน 2568

สารบัญ

คำนำ	3
คำนิยม	5
คำปรารภ	7
สารบัญ	9
นิทานพจน์	11
ส่วนที่ 1 พุทธปรัชญา	
ปรัชญาในฐานะพื้นฐานของศาสตร์ทั้งหลาย	*17*
ปัญหาสังคม กรณีอัตวินิบาต	*25*
ปัญหาสังคม กรณีการุณยฆาต	*35*
ปัญหาสังคม กรณีนายเพชฌฆาตกับนักโทษประหารชีวิต	*41*
ส่วนที่ 2 ศาสนธรรม	
ไตรสิกขากับสังคมแห่งการเรียนรู้	*51*
วิสุทธิมรรค: อรรถกถาพุทธอรรถปริวรรตศาสตร์	*63*
พุทธตรรกศาสตร์ในคัมภีร์กถาวัตถุ	*73*
มลรัฐในพุทธศาสนา	*85*
ทางสายกลางในมิติของพุทธศาสนา	*105*
มงคล 108	*113*
พุทธศาสนานิกายเซน	*123*

ส่วนที่ 3 ศาสนบุคคล

พระพุทธเจ้าในฐานะบรมครู 135
พระมหากัสสปะ อริยสาวกหมายเลข 3 151
การบริหารทรัพยากรมนุษย์ กรณีตำแหน่งเอตทัคคะ 163
การบริหารทรัพยากรมนุษย์ กรณีตำแหน่งอัครสาวก 171
การบริหารทรัพยากรมนุษย์ กรณีตำแหน่งพุทธุปัฏฐาก 179

ส่วนที่ 4 ศาสนพิธี

ปรัชญาพระกริ่ง 199
บั้งไฟพญานาคกับความเชื่อหลังนวยุค 209
ครุฑและนาคในมิติทางศาสนาพราหมณ์-ฮินดูและพุทธศาสนา 217

ส่วนที่ 5 ศาสนวัตถุ/ศาสนสถาน

สถูปอินเดียและปิรามิดอียิปต์ 231
เซนกับศิลปะแห่งการจัดสวนแบบญี่ปุ่น 239
บันทึกเซนในสวนโมกข์ 247
ยักษ์วัดแจ้ง แร้งวัดสระเกศ เปรตวัดสุทัศน์ 265
นิคมพจน์ 271
ดัชนี 275
บรรณานุกรม 281
ประวัติผู้เขียน 295

นิทานพจน์

ความเชื่อทางศาสนามีลักษณะเป็นความลึกลับอย่างหนึ่ง ซึ่งชวนให้น่าขบคิด แสวงหาคำตอบ หากใครสามารถตอบสิ่งลึกลับนั้นได้ ก็อาจได้ความรู้ที่เป็นตัวปัญญาโพลงขึ้นมาในใจ และเป็นคำตอบที่อาจรู้ได้เฉพาะตัวเท่านั้น ซึ่งตรงกับลักษณะที่ว่า ปัจจัตตัง ด้วยเหตุนี้ คำตอบในทางศาสนาจึงคงเป็นความลึกลับแบบรหัสยลัทธิอยู่ดีสำหรับผู้ที่ยังหาคำตอบด้วยตนเองไม่ได้ เพราะบางครั้งผู้แสวงหาคำตอบได้เองแล้ว ก็ไม่รู้จะตอบอย่างไรให้เข้าใจด้วยภาษาที่เรียบง่าย หลายคนจึงทิ้งคำตอบให้เป็นที่สงสัยต่อไป และอาจขบคิดหาคำตอบในเชิงเกมภาษาหรือการหาเหตุผลเชิงตรรกะ มากกว่าจะจริงจังกับการพิสูจน์หาความจริงแท้

คำถามและคำตอบในหลายศาสนามักเป็นไปในลักษณะนี้ โดยทิ้งประเด็นคำตอบไว้กับความเชื่อที่สืบ ๆ กันมา กล่าวคือ เมื่อเชื่อมาอย่างไรก็เชื่อตามนั้น โดยไม่แสวงหาคำตอบที่ถูกต้อง หรือไม่แสวงหาเหตุผลในหลักการทางศาสนาที่ตนนับถือ หากเป็นความเชื่อพื้น ๆ ยังไม่จมดิ่งเกินไปก็พอเป็นประโยชน์ต่อในการดำเนินชีวิต เช่น การเชื่อในเครื่องรางของขลัง การเชื่อเรื่องบนบานสานกล่าว หรือแม้แต่ความเชื่อในเรื่องสะเดาเคราะห์ก็ยังเป็นประโยชน์ในการสร้างกำลังใจและแสวงหาช่องทางในการใช้ชีวิต แต่หากเป็นความเชื่อที่จมดิ่งหรือหมกมุ่นตลอดเวลา ก็อาจเกิดโทษได้ เช่น การเชื่อเรื่องลัทธิกรรมเก่า-โทษการกระทำตนเองอย่างเดียว การรอคอย

โชคชะตาหรือวาสนาโดยไม่ทำอะไรเลย การเชื่อเรื่องดวงหรือฤกษ์ยามในการทำความดีตลอดเวลา

สิ่งเหล่านี้เป็นตัวอย่างของความเชื่อทางศาสนาที่อาจส่งผลการดำเนินชีวิตของหลายคน และก็มักอ้างว่า เป็นความเชื่อส่วนบุคคล ไม่ควรเลียนแบบ หรือหากไม่เชื่อก็ไม่ควรลบหลู่ปรากฏการณ์ทางความเชื่อนั้น ๆ ความคิดเหล่านี้หากพิจารณาบนฐานคิดแบบปรัชญาหลังนวยุคหรือยุคปัจจุบัน ก็ต้องให้ความเคารพในการตัดสินใจเชื่อของปัจเจกชน เพราะสิ่งที่เขาเชื่อแม้จะพิสูจน์ไม่ได้ ก็ไม่ได้ยืนยันว่า จะไม่มีอยู่จริง แม้แต่เราเองที่ไม่เชื่อตาม ก็ยังหาข้อโต้แย้งที่สมเหตุสมผลไม่ได้ว่า มันไม่ดีอย่างไรจึงไม่เชื่อ ดังนั้น กระบวนทัศน์แบบปรัชญาหลังนวยุคจึงยอมรับและให้ความเคารพในความแตกต่าง นอกจากนั้น ยังต้องประนีประนอม บูรณาการ มีส่วนร่วมสานเสวนาร่วมกันให้ได้ถึงความเชื่อที่เราไม่อยากจะเชื่อ หรือย้อนแย้งกับความรู้สึก

ถึงกระนั้น กระบวนทัศน์ยุคนี้ก็มีข้อดีในแง่ของการตีความบนพื้นฐานของข้อมูลและระบบความคิดที่หลากหลาย รวมถึงหลักฐานการอ้างอิง การสืบค้นที่รวดเร็วและตอบสนองได้ทันท่วงที การเชื่อตามหรือไม่จึงไม่ใช่ประเด็นสำคัญในปัจจุบัน เพราะทุกคนมีตัวช่วยในการกรองข้อมูลเป็นอย่างดี เช่น ระบบการตรวจสอบ สืบค้นออนไลน์เพื่อให้ตรงกับข้อเท็จจริง แต่สิ่งสำคัญที่ขาดหายไป คือ หลักการในการตีความ รวมถึงการวิเคราะห์ สังเคราะห์ด้วยสามัญสำนึกที่ดีต่อสังคม หรือความรับผิดชอบต่อผลกระทบที่เกิดแก่สังคมโดยรวม เนื่องจากประเด็นความเชื่อทางศาสนาเป็นเรื่องละเอียดอ่อนและกระทบกระเทือนต่อความรู้สึกของกลุ่มที่มีความเชื่อต่างได้ค่อนข้างง่าย

ฉะนั้น ระบบความเชื่อทางศาสนาไม่ว่าจะเป็นศาสนาใดก็ตาม และความเชื่อนั้นจะจมดิ่งมากน้อยเพียงใด การตรวจสอบข้อเท็จจริงของความเชื่อ การบูรณาการหรือการมีส่วนร่วมทางความคิดจากกัลยาณมิตรในการช่วยขบคิดถือเป็นสิ่งสำคัญในยุคปัจจุบัน ทั้งนี้ เพื่อจรรโลงความเชื่อที่ดีอยู่แล้วให้เพิ่มคุณค่าทางสติปัญญาหรือการดำเนินชีวิตแก่คนในสังคม และหากความเชื่อใดยังไม่ชัดเจน หรือยังลี้ลับก็จะได้ขยายความให้เข้าใจมากขึ้นตามแต่ข้อมูลที่จะพึงสืบค้นและตีความได้

สำหรับประเด็นความเชื่อทางพุทธศาสนา ยังเป็นที่ถกเถียงหรือสงสัยกันว่า พุทธศาสนามีลักษณะเป็นศาสนาเพียงอย่างเดียว หรือเป็นปรัชญาด้วย ประเด็นนี้อยู่ที่มุมมองและการตีความของแต่ละบุคคลบนพื้นฐานของภูมิหลังด้านการศึกษา เช่น คนที่เรียนมาทางปรัชญาก็จะบอกว่าเป็นปรัชญาด้วย ส่วนคนที่เรียนมาทางศาสนาโดยตรง ก็มักมองว่า ต้องเป็นศาสนาเท่านั้น นอกจากนี้ ยังเกี่ยวกับประสบการณ์ด้านศาสนา เช่น การเคยบวชเรียน การฝึกกรรมฐาน การทำงานในองค์กรศาสนา ฯลฯ ประสบการณ์เหล่านี้จะยืนยันว่า ตนมีความเชื่อทางศาสนาเป็นอย่างไร และมีความเชื่อมากน้อยแค่ไหน ซึ่งในประเด็นเหล่านี้ ผู้เขียนมีภูมิหลังด้านการศึกษา ทั้งทางศาสนาและปรัชญา รวมถึงประสบการณ์ทางด้านศาสนามาบ้าง จึงพอจะตีความพุทธศาสนาได้ว่า เป็นทั้งศาสนาและปรัชญา

ประเด็นที่จะกล่าวในหัวข้อต่อ ๆ ไป จึงเกี่ยวเนื่องกับแนวคิดทางปรัชญา โดยการวิเคราะห์ผ่านแนวคิด สำนัก สาขาของปรัชญา บางครั้งเป็นการตีความหลักคำสอนหรือความเชื่อทางพุทธศาสนาในด้านต่าง ๆ บนฐานคิดแบบปรัชญาที่มีการถกประเด็นหรือข้อโต้แย้ง (Arguememt) อยู่

ตลอดเวลา และมักจะทิ้งประเด็นเอาไว้ ไม่ตอบให้ชัดเจนว่า ตกลงแล้วมีคำตอบเป็นอย่างไร ทั้งนี้ ก็เพื่อชวนให้ขบคิดหาคำตอบด้วยตนเองต่อไป

ส่วนที่ 1
พุทธปรัชญา

ปรัชญาในฐานะพื้นฐานของศาสตร์ทั้งหลาย

หลายคนคิดว่าเรียนปรัชญาแล้วได้อะไร เพราะใช้ประโยชน์อะไรไม่ได้ หรือไม่เกิดประโยชน์กับสังคมปัจจุบันเลย คนที่คิดอย่างนี้ เป็นเพราะเขากำลังสำคัญความหมายของปรัชญาผิดไป แท้จริงปรัชญาเป็นรากฐานของการศึกษาทุกศาสตร์ หากไม่มีปรัชญาแล้วสาระของศาสตร์นั้น ๆ ก็เกิดขึ้นไม่ได้ ที่กล่าวเช่นนี้ เพราะเดิมทีศาสตร์ทั้งหลายก่อกำเนิดมาจากปรัชญาทั้งสิ้น ในยุคศิลปวิทยารุ่งเรืองศาสตร์ต่าง ๆ ที่เรียกว่า วิทยาศาสตร์ ดาราศาสตร์หรือสังคมศาสตร์ดังในปัจจุบัน ยังไม่ได้ถูกเรียกชื่อเป็นศาสตร์ต่าง ๆ ในยุคสมัยนั้น แต่การศึกษาศาสตร์เหล่านี้ก็มีมาอย่างยาวนานแล้ว และถูกเรียกชื่อรวมว่า วิชาปรัชญาด้วยกันทั้งสิ้น แม้วิชาวิทยาศาสตร์สมัยปัจจุบันก็ถูกเรียกในสมัยก่อนว่า ปรัชญาบริสุทธิ์

ต่อมาเมื่อศิลปวิทยามีวิวัฒนาการมาเรื่อย ๆ ปรัชญาจึงถูกแยกย่อยออกเป็นชื่อศาสตร์ต่าง ๆ ตามเนื้อหารายละเอียดที่ถูกค้นพบ เนื่องจากปรัชญามีหน้าที่เพียงคิด ตั้งคำถามต่อสิ่งทั้งหลาย เมื่อมีผู้ค้นพบคำตอบได้ คำตอบนั้นก็จะกลายเป็นศาสตร์หรือวิทยาการขึ้นมา และเรียกชื่อออกไปต่าง ๆ นานา เช่น เรียกว่า วิทยาศาสตร์บ้าง คณิตศาสตร์บ้าง สังคมศาสตร์บ้าง จากนั้นนักปรัชญาก็จะคิดตั้งคำถามใหม่ขึ้นมาอีก เพื่อสร้างองค์ความรู้ต่อไป ครั้นโลกเจริญขึ้นเรื่อย ๆ ก็มีการพัฒนาศาสตร์เหล่านั้นไปด้วย โดยแต่ละศาสตร์ก็พัฒนาองค์ความรู้ของตนอย่างไม่มีที่สิ้นสุด

กระนั้น ปรัชญาซึ่งเป็นที่รวมของสรรพวิชายุครุ่งเรือง ก็ได้เปลี่ยนสถานภาพและหน้าที่ไปจากเดิมมากในสมัยโลกาภิวัตน์ จนกระทั่งเหลือคำกล่าวเชิดชูให้ดูงดงามและน่าเกรงขามเท่านั้น แต่การศึกษาในรูปแบบยุครุ่งเรือง ที่เสนอแนวคิดอันหลากหลายกลับไม่มีเค้าเลยในปัจจุบัน เพราะฉะนั้นวิชาปรัชญาสมัยนี้ จึงเป็นการศึกษารอยอดีตภูมิความรู้ของบุรพาจารย์เป็นส่วนใหญ่ ยิ่งศึกษาก็ยิ่งงง ทำให้ดูยากไปเลย ทั้ง ๆ ที่บางเรื่องที่ศึกษาแทบไม่มีประโยชน์ต่อยุคสมัยนี้ แต่เราก็พยายามมองในแง่บวกว่า เป็นการเรียนประวัติศาสตร์ขององค์ความรู้ดั้งเดิมว่ามีวิวัฒนาการอย่างไรบ้าง สรรพวิชามีการถ่ายทอดจากรุ่นสู่รุ่นเป็นอย่างไร นี่คือ สิ่งที่ได้รับจากการศึกษาปรัชญายุคปัจจุบัน เหมือนกับการเรียนวิชาประวัติศาสตร์ เพียงแต่ปรัชญาเป็นวิชาประวัติศาสตร์ทางความคิด ดูลึกลับซับซ้อน และเป็นนามธรรมมากกว่าวิชาประวัติศาสตร์ทั่วไป

เราอาจเปรียบเทียบสรรพวิชาเหมือนกับกิ่งก้านสาขาของต้นไม้ ผลนั้นเปรียบเหมือนความสำเร็จที่เกิดจากการนำสรรพวิชาไปใช้แล้ว ส่วนปรัชญาเปรียบเหมือนกับราก ซึ่งมีความสำคัญที่สุด เพราะสร้างความมั่นคงและความเจริญเติบโตให้ส่วนประกอบอย่างอื่นของต้นไม้ต่อไป

ความจริง ถ้ามองให้ลึกอีกนิดหนึ่ง ก็จะเห็นว่า การคิดแสวงหาความรู้จากรุ่นอาจารย์สู่ศิษย์นั้น มีการหักล้างทฤษฎีหรือขัดแย้งต่ออาจารย์ของตน หรือแม้กระทั่งต่ออาจารย์ของอาจารย์ตนก็มีมาก บางครั้งขัดแย้งข้ามลัทธิก็มี นี่คือ ความใจกว้างในการแสวงหาความรู้อย่างไม่มีขอบเขตจำกัด และเป็นการต่อยอดความรู้อย่างไม่รู้จบสิ้น การศึกษาปรัชญามีลักษณะดังกล่าวที่ว่ามานี้ ดังนั้น อย่าแปลกใจที่นักศึกษาปรัชญาชอบ

ถกเถียงอาจารย์ผู้สอน วิพากษ์วิจารณ์ หัวรั้นต่อความไร้เหตุผล ไม่ยอมมองผ่านอะไรง่าย ๆ

การศึกษาปรัชญาในปัจจุบัน ยังคงดำเนินด้วยวิธีดังกล่าวนี้ แต่การคิดแสวงหาความรู้มาโต้แย้งหรือหาเหตุผลมาอธิบาย เพื่อช่วยแก้ไขเยียวยาปัญหาสังคมยังไม่ดีพอ หากปรัชญาได้ประยุกต์ตามยุคสมัย จากที่เคยคิดค้นวิทยาการหรือศาสตร์ต่าง ๆ มาเป็นคิดแก้ปัญหาสังคมโดยภาพรวม จะดีไม่น้อย องค์ความรู้ของศาสตร์ต่าง ๆ ให้นักการศึกษาของศาสตร์นั้น ๆ ทำหน้าที่คิดค้นองค์ความรู้ใหม่ทดแทน เช่น วิทยาศาสตร์ ก็ให้นักฟิสิกส์ นักเคมี นักชีววิทยา ทำหน้าที่พัฒนาองค์ความรู้ไป ส่วนนักปรัชญาควรกลับมามองปัญหาโดยภาพรวม เมื่อเป็นเช่นนี้ คำสบประมาทปรัชญาที่ว่าไม่มีความสำคัญ หรือนักปรัชญาไม่มีงานทำ ก็จะลดน้อยลง

ความจริงนักปรัชญา หรือนักศึกษาปรัชญาเอง ก็ทำหน้าที่ดังกล่าวนี้อยู่แล้ว เพียงแต่คำเรียกเขาเหล่านั้น ไม่ได้เรียกว่า นักปรัชญาเหมือนยุคดั้งเดิม สังคมปัจจุบันจะเรียกว่า นักคิดนักเขียนมากกว่า ที่จริงแล้ว คำนี้เทียบได้กับนักปรัชญาสมัยโบราณเลยทีเดียว

ปรัชญามีบทบาทไม่น้อยกว่าวิชาศาสนาหรือศีลธรรมจริยธรรม เพราะต่างก็ช่วยรังสรรค์สังคมในด้านนามธรรมเหมือนกัน ปรัชญาสอนให้รู้จักคิด เป็นคนมีเหตุผล ศาสนาสอนให้รู้จักถูก-ผิด เป็นคนดีศรีสังคม ดังนั้น ความแตกต่างระหว่างปรัชญากับศาสนาที่สำคัญประการหนึ่ง ก็คือ ปรัชญาสอนเรื่องปัญญา ศาสนาสอนเรื่องศรัทธา (ว่าโดยรวม ทุกศาสนาจะเป็นในลักษณะนี้ ยกเว้นพุทธศาสนาที่เป็นศาสนาแห่งปัญญา โดยเน้นการมีศรัทธาที่ควบคู่กับปัญญา และสุดท้ายเมื่อเข้าถึงปัญญา ก็จะทิ้งศรัทธาโดยอัตโนมัติ)

ความแตกต่างระหว่างปรัชญากับศาสนาที่สำคัญในปัจจุบัน ก็คือ องค์กร สถาบัน รูปแบบ วิธีการถ่ายทอดที่หลากหลาย มีความทันยุคสมัย ดึงดูดมวลชนให้สนใจมากน้อยแตกต่างกันไป ที่ว่ามานี้ ปรัชญาดูเหมือนว่าจะพัฒนาช้ากว่าศาสนามาก เมื่อเป็นเช่นนี้ปรัชญาจึงดูคร่ำครึ ยิ่งเป็นการศึกษาความรู้ดั้งเดิมหรือเรียนรู้ความคิดของคนอื่น ก็ยิ่งเข้าใจค่อนข้างยาก ขณะที่ศาสนาแม้นดูว่าจะไม่ค่อยพัฒนาองค์ความรู้เช่นเดียวกัน แต่องค์กร สถาบันทางศาสนา ได้พัฒนาหลักการถ่ายทอดคำสอนให้ทันสมัยขึ้น และจุดมุ่งหมายของศาสนา ก็คือ การสร้างสังคมแห่งคนดีตามระบบคำสอนของศาสนานั้น ๆ ซึ่งทุกคนต่างก็ยอมรับว่า ความเป็นคนดีเป็นเรื่องจำเป็นอย่างมากในสังคม เมื่อกล่าวในเชิงตรรกะแล้ว สังคมที่มีคนดีมาก ความสุขก็จะมากตามมาด้วย นี่คือ เหตุผลที่ว่า ทำไมศาสนาที่ดูเหมือนว่า ไม่มีการเปลี่ยนแปลงหลักคำสอน แต่สามารถช่วยเหลือสังคม และมีความสำคัญต่อประชากรโลกมากกว่าปรัชญา นั่นก็เพราะการปรับตัวของคำสอนและองค์กรเข้าหาสังคม แม้จะปรับเชื่องช้า แต่ก็เป็นรูปธรรมมากกว่าปรัชญา

คนทั่วไปมักกล่าวว่า เรียนปรัชญาหรือแม้แต่บวชเรียนด้านศาสนาแล้วจะไปทำงานอะไร (กรณีต้องลาสิกขาไปทำงาน) คำถามนี้ผู้เขียนได้ยินมาด้วยหูของตัวเอง ในฐานะที่ได้บวชเรียนและศึกษาด้านปรัชญา จึงใคร่ทำความเข้าใจและตอบแบบกว้าง ๆ ว่า

วิชาปรัชญาหรือศาสนาเป็นวิชาประยุกต์ ไม่ใช่วิชาเฉพาะด้านหรือเฉพาะทางเหมือนวิชาอื่น ๆ คนที่เรียนวิชานี้จึงไม่ได้เชี่ยวชาญการทำงานเฉพาะด้าน และด้วยความเป็นวิชาประยุกต์จึงทำให้ศาสนาและปรัชญาสามารถปรับตัวเข้ากับการเรียนวิชาอื่น หรือแม้แต่การทำงานอย่างอื่นได้เป็นอย่างดี

ยกตัวอย่างเช่น การเรียนด้านรัฐศาสตร์ก็จะมีวิชาปรัชญาประยุกต์ คือ วิชาปรัชญาการเมืองหรือรัฐปรัชญาก็เรียก เป็นรายวิชาจำเป็นที่ผู้ศึกษารัฐศาสตร์ต้องศึกษา แม้แต่การเรียนด้านครุศาสตร์หรือศึกษาศาสตร์ ก็มีวิชาปรัชญาประยุกต์ที่เรียกว่า วิชาปรัชญาการศึกษา นอกจากนี้ ยังมีวิชาปรัชญาประยุกต์อีกมากมายที่ศาสตร์ต่าง ๆ ต้องศึกษา เช่น วิชาปรัชญาวิทยาศาสตร์ ปรัชญากฎหมายหรือนิติปรัชญา ปรัชญาภาษา ปรัชญาสังคม ปรัชญาเศรษฐศาสตร์ ปรัชญาศาสนา ปรัชญาศาสนาเองก็แยกไปเป็นพุทธปรัชญา ปรัชญาคริสต์ ปรัชญาอิสลาม ปรัชญาพราหมณ์-ฮินดู

แม้กระทั่งชนชาติต่าง ๆ ก็มีการศึกษาแนวคิด ภูมิปัญญาของตน เช่น ปรัชญาไทย ปรัชญาอินเดีย ปรัชญากรีก ปรัชญาจีน ฯลฯ จะเห็นว่าปรัชญามีความสำคัญต่อการศึกษาศาสตร์ทุกแขนง เพราะเป็นวิชาที่สอนให้ทราบถึงพัฒนาการระบบความคิดของสาขาหรือศาสตร์ของตนในอดีต

สำหรับระบบการศึกษาของไทยในระดับอุดมศึกษา อย่างน้อยจะต้องศึกษาวิชาปรัชญาทั่วไป ปรัชญาศาสนาหรือวิชาจริยธรรมเป็นวิชาพื้นฐานด้วย เพราะวิชาเหล่านี้จะเป็นเกณฑ์วัดคุณค่าทางด้านนามธรรมของเขาต่อไป

กล่าวโดยสรุป ก็คือ “ปรัชญา” จะช่วยปลูกฝังให้เด็กไทยรู้จักกระบวนการคิด “ศาสนา” ช่วยกำหนดจรรยาบรรณวิชาชีพต่าง ๆ เพื่อกลั่นกรองบุคลากรให้มีคุณธรรมควบคู่กับคุณภาพในด้านนั้น ๆ

หากกล่าวในด้านการทำงาน ศาสนาและปรัชญาก็มีศักยภาพที่จะช่วยให้งานมีประสิทธิภาพและประสิทธิผลอย่างสูงสุด ทุกหน่วยงานล้วนต้องการคนดีมีความรู้ความสามารถ ขยัน ซื่อสัตย์ รับผิดชอบ เอาใจใส่งาน

เป็นต้น คุณธรรมเหล่านี้จะมีวิชาอะไรเล่าที่จะส่งเสริมให้บังเกิดขึ้นได้นอกจากศาสนาและปรัชญา

ศาสนาช่วยขัดเกลาบ่มเพาะบุคลากรทั้งระดับผู้บริหารลงมาถึงลูกจ้าง ได้ทำงานด้วยความเป็นธรรม ไม่เอารัดเอาเปรียบ เพราะได้คำนึงถึงบาปบุญคุณโทษหรือศีลธรรมจริยธรรม ในแง่ของปรัชญาก็ช่วยให้บุคลากรรู้จักคิดแสวงหาความเป็นไปได้ที่แปลกใหม่กับหน่วยงาน และร่วมกันคิดแก้ปัญหาในทางสร้างสรรค์อย่างมีเหตุผล

ดังนั้น ภาพลักษณ์ของผู้เรียนด้านศาสนา จะต้องเป็นคนดีในขั้นเป็นที่ยอมรับนับถือจาก “ปัจเจกชน” จนกระทั่งเป็นที่ยกย่องเชิดชูเรื่องคุณธรรมจาก “สาธารณชน” และผู้เรียนด้านปรัชญาจะต้องเป็นคนมีเหตุผลไหวพริบปฏิภาณ รู้จักคิดสร้างสรรค์ในระดับขั้นเป็นที่พึ่งพาแก้ปัญหา “ส่วนตัว” กระทั่งเป็นที่ปรึกษาโครงการของ “ส่วนรวม” ได้

เมื่อกล่าวในแง่นี้ ก็ทำให้มองเห็นจุดด้อย ที่ผู้เรียนด้านศาสนาและปรัชญาต้องแก้ไขปรับปรุงตัวเอง ให้มีคุณลักษณ์ที่เขาพึงต้องการด้วยเช่นกัน มิเช่นนั้นอาจทำให้เขาผิดหวังและมองศาสนาปรัชญาในแง่ลบ เพราะคนส่วนใหญ่มักยึดติดภาพลักษณ์เพียงผิวเผินจากภายนอก ไม่ได้คิดว่า นั่นอาจเป็นบุคลิกภาพส่วนตัวของเขา ไม่ใช่ตัวแก่นแท้ของศาสนาและปรัชญาที่เขาศึกษาจบมา หรือกำลังศึกษาแต่อย่างใด ยิ่งเป็นการศึกษาพุทธปรัชญา ที่เป็นลักษณะรวมการศึกษาด้านพุทธศาสนาและปรัชญาเข้าด้วยกัน ความคาดหวังจากสังคมอาจมีเพิ่มขึ้น หรือไม่มีเลยเพราะอาจถูกมองว่า พวกบ้าความคิด พวกคิดเป็นแต่ทำไม่เป็น

อย่างไรก็ตาม ผู้เขียนเห็นว่า การศึกษาพุทธศาสนาจะมีความสนุกแบบได้สาระ หากศึกษาแบบเชิงปรัชญา คือ เรียนไปด้วย สงสัยไปด้วย ยิ่ง

สงสัยยิ่งค้น ยิ่งค้นยิ่งพบ สุดท้ายยิ่งพบยิ่งต้องปล่อยวาง นี่คือ พุทธปรัชญา ถ้าวางไม่เป็น ก็อาจอยู่แค่ปัญญา (ปรัชญา) ในระดับของพุทธศาสนาที่เรียกว่า สุตมยปัญญา (ปัญญาจากการเล่าเรียน) และจินตามยปัญญา (ปัญญาจากการคิดค้น) เท่านั้น เพราะติดกับดักของความคิดตัวเอง แต่เข้าไม่ถึงภาวนามยปัญญา คือ ปัญญาจากการปฏิบัติ อันเป็นปัญญาสูงสุดของพุทธศาสนา ดังนั้น ข้อดีของพุทธปรัชญาจึงอยู่ที่การศึกษาแล้วต้องปฏิบัติควบคู่กัน จึงจะสัมฤทธิผลทางการศึกษา

ปัญหาสังคม กรณีอัตวินิบาต

ปัญหาเกี่ยวกับการผิดศีลข้อปาณาติบาต มีข่าวปรากฏอยู่เนืองนิจ หากไม่เป็นการฆ่ากัน ก็เป็นการเบียดเบียนทะเลาะเบาะแว้ง อันเป็นสาเหตุให้เกิดการล่วงละเมิดด้วยการฆ่าในเวลาต่อมา โดยพื้นฐานชาวพุทธไทยทุกคนทราบดีว่า การฆ่าเป็นการผิดศีล เป็นบาป ไม่ควรฆ่าเบียดเบียนกัน แต่สังคมทุกวันมีการฆ่าไม่ว่างเว้น ถ้าไม่ฆ่ามนุษย์ด้วยกันเอง ก็ฆ่าสัตว์ จึงดูเหมือนว่า ชาวพุทธรู้หลักธรรมข้อนี้ดี แต่ก็ยังฝืนหรือล่วงละเมิด ไม่ยอมปฏิบัติตามข้อห้ามของศีล

สิ่งที่น่าสนใจ คือ เมื่อฆ่าแล้วเป็นบาป แล้วทำไมต้องฆ่า มีความจำเป็นต้องฆ่า หรือว่ามีอำนาจของกิเลสบางอย่างครอบงำจึงลืมสติล่วงละเมิดศีล เช่น การฆ่าสัตว์ทำเป็นอาหาร การฆ่าสัตว์ในงานบุญ แม้กระทั่งการยิงสัตว์เป็นเกมกีฬา ฯลฯ พฤติกรรมเหล่านี้เป็นการฆ่าที่ทำให้ศีลขาด แต่ชาวพุทธก็ยังฆ่า โดยเฉพาะพุทธศาสนาเถรวาทที่นิยมทานเนื้อสัตว์ ไม่ว่าจะเป็นภิกษุและคฤหัสถ์ จึงมีข้อกังขาของฝ่ายมหายานหรือชาวตะวันตกที่สงสัยว่า เมื่อสอนไม่ให้ฆ่า แต่ทำไมถึงทานเนื้อสัตว์ ไม่เท่ากับเป็นการส่งเสริมการฆ่า หรือฆ่าด้วยตนเองมิใช่หรือ

พุทธศาสนาเถรวาทอาจให้เหตุผลว่า การฆ่ากับการทาน เป็นคนละอย่างกัน เป็นจิตคนละดวง และอธิบายโดยอ้างหลัก 3 ประการ ที่ว่า 1) ไม่ได้เห็น 2) ไม่ได้ยิน 3) ไม่ได้รังเกียจหรือสงสัย กรณีพระสงฆ์ที่ฉัน หากประกอบด้วยหลักทั้ง 3 คือ ไม่เห็นสิ่งที่เขาฆ่าเพื่อตน ไม่ได้ยินสิ่งที่เขาฆ่า

เพื่อตน และไม่ได้สงสัยว่า เขาฆ่าเพื่อตน สามารถฉันได้ นี้เป็นหลักวินิจฉัยของพระ ดังพุทธบัญญัติในเภสัชชขันธกะ มหาวรรค พระวินัยปิฎก ความว่า

> *“ภิกษุทั้งหลาย ภิกษุรู้อยู่ไม่พึงฉันเนื้อที่เขาทำจำเพาะ รูปใดฉันต้องอาบัติทุกกฏ ภิกษุทั้งหลาย เรา (ตถาคต) อนุญาตปลาเนื้อ (มัจฉะมังสัง) ที่บริสุทธิ์โดยส่วนสาม คือ ไม่ได้เห็น (อะทิฏฐัง) ไม่ได้ยิน (อัสสุตัง) ไม่ได้สงสัย (อะปะริสังกิตัง)”* (วิ.มหา. (มมร) 7/80/127)

ส่วนฆราวาสมีหลักอธิบายว่า การฆ่าผิดศีล เป็นบาปแน่นอน แต่ก็มีข้อผ่อนผันอยู่ 3 ประการ คือ โดยวัตถุ โดยเจตนา และโดยประโยค (ที.สี.อ. (มมร) 11/159) ตามหลักข้อวินิจฉัยของศีลข้อที่ 1

ข้อผ่อนผันเหล่านี้ เหมือนเป็นสิ่งช่วยทำให้สบายใจว่า แม้จะเป็นบาป แต่ก็บาปน้อย เพราะมีเจตนาฆ่าเพื่อนำไปทำอย่างอื่นที่เป็นประโยชน์ เช่น ฆ่าเพื่อยังชีพ ทำบุญ เลี้ยงเพื่อน ประกอบอาชีพ สัตว์ที่ฆ่าก็เป็นสัตว์เลี้ยงเพื่อเป็นอาหารอยู่แล้ว ฯลฯ ข้ออ้างเหล่านี้ อาจเป็นเหตุผลในการเทศน์สอนของพระและนักการศาสนาในเรื่องการฆ่าว่า แม้จะฆ่าก็ควรฆ่าให้น้อยที่สุด และถ้าฆ่าเพื่อประกอบประโยชน์ บาปจากการฆ่าก็จะมีวิบากกรรมน้อย

อย่างไรก็ดี ปัญหาสังคมยุคสมัยใหม่มีมากขึ้นทุกวัน เช่น ปัญหาการฆ่ามนุษย์ด้วยกันเอง ปัญหาอัตวินิบาต ปัญหาการุณยฆาต ข้ออ้างเหล่านี้ยังให้คำตอบไม่ชัดเจนเท่าไรนัก ถ้าเทียบกับฝ่ายมหายานแล้ว มหายานจะมีคำตอบที่ชัดเจนกว่าเถรวาทมาก ดังนั้น ประเด็นที่น่าวิเคราะห์

โดยหลักใหญ่ ๆ ก็คือ อัตวินิบาต การุณยฆาต เพชฌฆาตกับนักโทษประหารชีวิต ทั้งหมดนี้ขอวิเคราะห์ในมุมมองพุทธศาสนาเถรวาทตามลำดับไป

คำว่า อัตวินิบาต หมายถึง การฆ่าตัวตาย ในคัมภีร์ทางพุทธศาสนาฝ่ายเถรวาทระบุตัวอย่างพระที่ทำอัตวินิบาตไว้ เช่น กรณีพระโคธิกะ ท่านได้ฌานครั้งแล้วครั้งเล่าถึง 6 ครั้ง แต่ก็เสื่อมจากฌานมาโดยตลอด เป็นเพราะว่ามีโรคประจำตัว คือ โรคเรื้อรังชนิดหนึ่ง การที่ท่านเป็นโรคนี้อาจเป็นเหตุให้ท่านเสื่อมจากฌาน หรือจะด้วยเหตุผลใดก็ตาม ท่านเองเห็นว่าคติของผู้ได้ฌานไม่แน่นอน จึงดำริจะเชือดคอตนเอง ขณะที่เชือดก็เจริญวิปัสสนาไปด้วย ไม่มีความอาลัยในชีวิต จึงนิพพานพร้อมกับการสิ้นลมหายใจ

ในกรณีนี้ พุทธศาสนามองว่า การฆ่าตัวตายของพระโคธิกะ ไม่มีความผิดเพราะปาณาติบาต หรืออาบัติปาราชิก เพราะการตายของท่าน คือ การตัดกิเลสของผู้ที่อบรมปัญญามามาก นี้คือ ตัวอย่างพระภิกษุในพุทธศาสนาที่มองการปฏิบัติธรรมสำคัญกว่าชีวิตตนเอง และเห็นคุณค่าการรักษาธรรมะประเสริฐกว่าการรักษาชีวิต การฆ่าตัวตายสำหรับพระที่ปฏิบัติธรรม จึงขึ้นอยู่กับคุณธรรมในตัวพระและแนวทางการปฏิบัติของท่านเป็นแนวทางวินิจฉัย

แต่สำหรับชาวบ้านทั่วไป พุทธศาสนามองการฆ่าตัวตายอย่างไร ในกรณีนี้ต้องพิจารณาตามหลักวินิจฉัยทั้ง 5 ว่า ครบหรือไม่ ถ้าครบถือว่าผิดศีล ถ้าไม่ครบก็ไม่ผิด

หลักวินิจฉัยตัดสินมีปรากฏในอรรถกถาสุมังคลวิลาสินี ซึ่งเป็นอรรถกถาทีฆนิกาย พระสุตตันตปิฎก ที่ระบุองค์ของปาณาติบาตไว้ คือ 1. สัตว์มีชีวิต (ปาโณ) 2. รู้ว่าสัตว์มีชีวิต (ปาณะสัญญิตา) 3. จิตคิดจะฆ่า

(วะธะกะจิตตัง) 4. มีความพยายาม (ลงมือทำ) หรือพยายามที่จะฆ่า (อุปักกะโม) 5. สัตว์ตายด้วยความพยายามนั้น (เตนะ มะระณัง) (ที.สี.อ. (มมร) 11/159)

ประเด็นการฆ่าตัวตายหรืออัตวินิบาตนี้ พระพรหมโมลี (วิลาศ ญาณวโร) ให้เหตุผลไว้ในหนังสือกรรมทีปนีว่า

> *“**ไม่**เป็นการล่วงปาณาติบาต เพราะเป็นการกระทำที่ไม่ครบองค์ปาณาติบาตทั้ง 5 ประการ คือ ขาดข้อ 2 อันได้แก่ **ปาณะสัญญี** หรือ**ปาณะสัญญิตา** แปลว่า “รู้ว่าสัตว์มีชีวิต” เพราะท่านหมายเอาเฉพาะสัตว์อื่นเท่านั้น ไม่ได้หมายถึงตนเองโดยประการใด แต่การทำอัตวินิบาตกรรมแม้จะไม่เป็นการล่วงปาณาติบาตก็จริง จัดว่า เป็นกรรมหนัก สามารถให้ปฏิสนธิในอบาย คือ นรกภูมิได้”*

แนวคิดนี้สอดคล้องกับคัมภีร์วิมติวิโนทนี อันเป็นคัมภีร์อธิบายพระวินัยปิฎก จัดอยู่ในชั้นฎีกาที่อธิบายคัมภีร์ชั้นอรรถกถาที่ชื่อว่าสมันตปาสาทิกาอีกทีหนึ่ง วิมติวิโนทนีกล่าวว่า ปาณาติบาตกรรม ย่อมไม่มีแก่ผู้ที่ฆ่าตัวเองตายโดยแน่นอน เพราะขาดองค์ของข้อปาณะสัญญิตาที่ว่า “สัตว์มีชีวิต ในสัตว์อื่น ๆ ที่นอกจากตน”

ข้อความข้างต้น เป็นการให้เหตุผลว่า ตนไม่อยู่ในขอบข่ายของคำว่า สัญญี หรือสัญญิตา เพราะมองว่า “การรู้ว่าสัตว์มีชีวิต” หมายถึง รู้ชีวิตอื่น ถ้าเป็นชีวิตตนเอง ไม่สมด้วยเหตุผลในการพิจารณา เพราะชีวิตตนจะต้องพิจารณาทำไมว่า มีชีวิตอยู่หรือไม่ เพราะตนก็รู้อยู่แก่ใจอยู่แล้วว่ามีชีวิต

แต่ก็อาจมองในมุมแย้งว่า เป็นเหตุผลที่ตีความเข้าหาตัวเองหรือไม่ โดยพยายามหาเหตุผลอธิบายไม่ให้ตนผิด เพราะหลักวินิจฉัยทั้ง 5 ควรมีมาตรฐานสากลในการพิจารณา ไม่ว่ากับชีวิตคนอื่นหรือชีวิตตน ไม่ใช่แยกพิจารณา ถ้าอย่างนั้น ก็เหมือนเป็นช่องโหว่ของกฎหมายที่คอยเปิดโอกาสให้คนหลบเลี่ยงอยู่ตลอดเวลา

นอกจากนี้ ยังมีเหตุผลสนับสนุนเชิงอุปมาอุปไมยเหมือนกับคนทำความผิดร้ายแรงต้องโทษประหารชีวิต ซึ่งเป็นโทษทางอาญาที่หนักที่สุดหรือต้องโทษรองลงมา คือ จำคุกตลอดชีวิต แต่เขากลัวการถูกลงโทษ จึงชิงดื่มยาพิษฆ่าตัวตายตัดหน้าก่อนที่จะรับโทษดังกล่าว โทษประหารชีวิตหรือจำคุกตลอดชีวิตของเขาจึงเป็นอันโมฆะหรือตกไป ในทำนองเดียวกันคนที่ฆ่าตัวตาย ก็น่าจะไม่ล่วงละเมิดศีลข้อ 1 เพราะเขาชิงฆ่าตัวเสียก่อน ไม่ได้ฆ่าคนอื่นแต่อย่างใด

ประเด็นนี้ ดูไม่สมเหตุสมผล และไม่มีน้ำหนักเท่าใดนัก แต่ก็เป็นรูปแบบการตอบอีกอย่างหนึ่งที่อาจเข้าใจชัดเจน มากกว่าแบบเหตุผลที่ซับซ้อนสำหรับชาวบ้าน

ประเด็นการฆ่าตัวตาย มีข้อสังเกตเพิ่มเติมจากวินัย (ศีล) ของพระที่ว่าด้วยปาราชิก 4 ซึ่งเป็นอาบัติหนักหรือความผิดที่ภิกษุล่วงละเมิดในข้อใดข้อหนึ่งแล้วขาดจากความเป็นพระทันที บรรดาปาราชิกทั้ง 4 ข้อ ข้อที่ 3 นั้นกล่าวถึงการฆ่าไว้ว่า

> *“อนึ่ง ภิกษุใดจงใจพรากกายมนุษย์จากชีวิต หรือแสวงหาศัสตราอันจะปลิดชีวิตให้แก่กายมนุษย์นั้น แม้ภิกษุนี้ก็เป็นปาราชิกหาสังวาสมิได้”* (วิ.มหา. (มมร) 2/179/245)

สิกขาบทนี้เรียกว่า มูลบัญญัติ (สาเหตุแรกที่ทำให้บัญญัติสิกขาบทข้อนั้น ๆ) เนื่องจากภิกษุเจริญอสุภกรรมฐานแล้วรังเกียจร่างกายตนเอง จึงฆ่าตัวตายบ้าง ฆ่ากันและกันบ้าง ใช้ให้เขาฆ่าบ้าง ต่อมาพระพุทธเจ้าจึงทรงบัญญัติห้ามและปรับโทษ คือ อาบัติปาราชิกแก่ผู้ล่วงละเมิด

ภายหลังพระพุทธเจ้าทรงมีอนุบัญญัติ (การบัญญัติความผิดเพิ่มเติมภายหลัง) เพราะมีภิกษุฉัพพัคคีย์ไปพรรณนาความตายให้อุบาสกฆ่าตัวตาย พระพุทธเจ้าจึงทรงห้ามการพรรณนาคุณของความตาย หรือการชักชวนเพื่อให้ตาย ภิกษุใดล่วงละเมิดต้องอาบัติปาราชิก ดังบัญญัติที่ว่า

> *“อนึ่ง ภิกษุใดจงใจพรากกายมนุษย์จากชีวิต หรือแสวงหาศัสตราอันจะปลิดชีวิตให้แก่กายมนุษย์นั้น หรือพรรณนาคุณแห่งความตาย หรือชักชวนเพื่ออันตาย ด้วยถ้อยคำว่า แน่ะนายผู้เป็นชาย จะประโยชน์อะไรแก่ท่าน ด้วยชีวิตอันแสนลำบากยากแค้นนี้ ท่านตายเสียดีกว่าเป็นอยู่ ดังนี้ เธอมีจิตใจอย่างนี้ มีความมุ่งหมายหลายอย่าง พรรณนาคุณในความตายก็ดี ชักชวนเพื่ออันตายก็ดี โดยหลายนัย แม้ภิกษุนี้ก็เป็นปาราชิก หาสังวาสมิได้” (วิ.มหา. (มมร) 2/180/248)*

ที่กล่าวมาจะเห็นว่า พระพุทธเจ้าทรงห้ามการฆ่าผู้อื่นเป็นสำคัญว่าหากผู้ใดล่วงละเมิดจะต้องอาบัติปาราชิก แต่มิได้บัญญัติเป็นข้อห้ามการฆ่าตัวตายของภิกษุแต่อย่างใด เพราะอาบัตินั้นทรงบัญญัติว่า จงใจพรากกายมนุษย์จากชีวิต (สัญจิจจะ มะนุสสะวิคคะหัง ชีวิตา โวโรเปยยะ) หรือเจตนา

ฆ่ามนุษย์ให้ตาย ซึ่งไม่ได้ระบุว่า เป็นชีวิตของตนเองแต่อย่างใด จึงเป็นที่น่าสังเกตอย่างหนึ่ง และคำว่า กายมนุษย์ (มะนุสสะวิคคะหัง) อรรถกถาจารย์ก็อธิบายความว่า “จิตแรกเกิดขึ้น คือ ปฐมวิญญาณปรากฏในท้องแห่งมารดา ตราบเท่ากาลเป็นที่ตาย อัตภาพในระหว่างนี้ ชื่อว่า กายมนุษย์” (วิ.มหา.อ. (มมร) 2/249) กล่าวง่าย ๆ คือ ตั้งแต่ปฏิสนธิจิตเกิดขึ้นในท้องของแม่จนถึงวันที่ตายจากโลกนี้

อย่างไรก็ตาม การฆ่าตัวตายแม้ไม่อาบัติหนักถึงจนต้องขาดจากความเป็นพระ แต่ท่านก็ห้ามและปรับอาบัติรองลงมา คือ หากฆ่าตัวตายสำเร็จ ต้องอาบัติถุลลัจจัย ถ้าพยายามฆ่าแต่ฆ่าไม่สำเร็จ ปรับอาบัติทุกกฏ (อาบัติหรือความผิดของพระในธรรมวินัยมีหลายระดับจากอาบัติหนักไปจนถึงอาบัติเบามีดังนี้ ปาราชิก สังฆาทิเสส ถุลลัจจัย ปาจิตตีย์ ปาฏิเทสนียะ ทุกกฏ และทุพภาษิต)

หากวิเคราะห์จากการปรับอาบัติจะเห็นว่า อาบัติถุลลัจจัยนั้นสำหรับปรับการกระทำที่หยาบคาย ส่วนอาบัติทุกกฏสำหรับปรับการกระทำที่ไม่ดี ไม่งดงาม ดังนั้น จึงน่าสังเกตว่า ทำไมทรงปรับอาบัติภิกษุผู้ฆ่าตัวตาย เพียงแค่ถุลลัจจัย หรือทุกกฏสำหรับผู้ทำไม่สำเร็จ

กระนั้น ก็ถือว่า เป็นเรื่องที่หนักหนาเอาการพอสมควร มิเช่นนั้นคงมิปรับถึงขั้นถุลลัจจัย ซึ่งถือว่า เป็นอาบัติที่เกี่ยวกับเรื่องหยาบคาย หยาบโลน

ที่น่าสังเกตประการหนึ่ง ก็คือ การที่ภิกษุปฏิบัติธรรมแล้วตัดสินใจฆ่าตัวตาย เพราะความเบื่อหน่าย ความรังเกียจในร่างกาย หรือด้วยเหตุผลใดก็ตาม ถ้าการฆ่าตัวตาย ไม่ใช่การกระทำเพื่อการบรรลุธรรมในขณะนั้นก็ถือว่า มีความผิด คือ อาบัติถุลลัจจัย ซึ่งต่างกับการฆ่าตัวตายของ

พระโคธิกะ เพราะท่านฆ่าตัวตายขณะเดียวกันก็บรรลุธรรมในทันที เพราะฉะนั้น จึงน่าสังเกตว่า การฆ่าตัวตายในพุทธศาสนา จะคำถึงถึงคุณภาพของจิตในขณะนั้นเป็นข้อวินิจฉัยด้วยประการหนึ่ง ถ้าคุณภาพของจิตบรรลุคุณธรรมทางศาสนา จิตมีความบริสุทธิ์อย่างแท้จริง การฆ่าตัวตายจึงไม่มีโทษ

โดยสรุป จะเห็นว่า พุทธศาสนาเถรวาทมองว่า ฆ่าตัวตายไม่ผิดศีลข้อปาณาติบาต ไม่ว่าจะเป็นบรรพชิตหรือคฤหัสถ์ เพราะเป็นการกระทำที่ไม่ครบหลักวินิจฉัยทั้ง 5 แต่ก็มีโทษร้ายแรงถึงขั้นตกนรกทีเดียว เพราะเป็นการตัดโอกาสที่ตนจะได้สร้างคุณงามความดี และเป็นการกระทำที่ประกอบด้วยโมหะ คือ หลงไม่รู้ความจริง เช่น การหลงเข้าใจว่า ฆ่าตัวตายทำให้พ้นจากความทุกข์ทรมาน ฯลฯ ยกเว้นแต่ว่า ถ้าการฆ่าตัวตายเป็นการพ้นจากทุกข์จริง ๆ เช่น กรณีพระโคธิกะ จึงจะไม่ใช่การกระทำเพราะโมหะ ไม่ต้องรับกรรมใด ๆ อีก

การเข้าใจผิดอีกประการหนึ่ง ก็คือ การเข้าใจว่า ความตาย คือ ความสงบสุข แต่ลืมคิดไปว่า การตายก็เป็นทุกข์อย่างหนึ่ง (มะระณัมปิ ทุกขัง) สังเกตง่าย ๆ จากการเป็นทุกข์ของญาติผู้จัดงานศพ ผู้ตายเองเมื่อตายแล้วก็ต้องวนเวียน ประสบความทุกข์ในสังสารวัฏอีกต่อไป ตราบใดที่ยังละกิเลสไม่ได้ ฉะนั้น แม้การฆ่าตัวตายจะไม่ผิดศีลข้อ 1 แต่ก็เป็นบาป เพราะจิตมีโมหะ

เมื่อมีโมหะ คือ การเข้าใจผิดเช่นนี้ จึงเป็นบาปแน่นอน เสียทีที่เกิดมาเป็นมนุษย์ เพราะการเกิดเป็นมนุษย์พุทธศาสนากล่าวไว้ว่า เป็นเรื่องยากประการหนึ่ง ดังพุทธพจน์ในเอรกปัตตนาคราชวัตถุ ธรรมบท ขุททกนิกาย ที่ว่า

กิจโฉ มะนุสสะปะฏิลาโภ กิจฉัง มัจจานะ ชีวิตัง
กิจฉัง สัทธัมมัสสะวะนัง กิจโฉ พุทธานะมุปปะโท ฯ

แปลว่า *“การได้อัตภาพเป็นมนุษย์เป็นการยาก ชีวิตของสัตว์ทั้งหลายเป็นอยู่ยาก การฟังพระสัทธรรมเป็นของยาก การอุบัติขึ้นแห่งพระพุทธเจ้าทั้งหลายเป็นการยาก”* (ขุ.ธ. (มมร) 42/24/235-236)

ปัญหาสังคม กรณีการุณยฆาต

การุณยฆาต (Mercy Killing หรือ Euthanasia) เป็นอีกประเด็นที่น่าสนใจ ในกรณีผู้ตายมีความประสงค์จะตาย หรือทางการแพทย์วินิจฉัยว่าหากผู้ป่วยเสียชีวิตลงจะช่วยให้พ้นจากความทรมาน จากนั้นแพทย์ได้ช่วยถอดเครื่องหายใจ หรือฉีดยาเพื่อช่วยระงับความเจ็บปวด กระทั่งสิ้นลมหายใจ แม้กระทั่งการทำแท้งเพื่อช่วยแม่เด็กให้รอดพ้นจากความตาย ก็เป็นการุณยฆาต คือ การฆาตกรรมที่มีความกรุณาอยู่เบื้องหลัง หรือเรียกสั้น ๆ ว่า การฆ่าด้วยความกรุณา กรณีเหล่านี้มีความผิด หรือเข้าข่ายปาณาติบาตหรือไม่

ตามหลักพุทธศาสนามองว่า จะผิดศีลข้อปาณาติบาตหรือไม่ ให้ดูที่เจตนาหรือเจตจำนงของผู้กระทำเป็นหลัก ดังที่พระพุทธเจ้าตรัสไว้ในนิพเพธิกสูตร ฉักกนิบาต อังคุตตรนิกาย ความว่า

> *“...เจตะนาหัง ภิกขะเว กัมมัง วะทามิ เจตะยิตะวา กัมมัง กะโรติ กาเยนะ วาจายะ มะนะสา...”*
>
> *“...ภิกษุทั้งหลาย เรากล่าวเจตนาว่า เป็นกรรม บุคคลคิดแล้วจึงกระทำกรรมด้วยกาย ด้วยวาจา ด้วยใจ...”* (องฺ.ฉกฺก. (มมร) 36/334/750)

หมายความว่า จะเป็นกรรมหรือไม่อยู่ที่ความตั้งใจในการกระทำ ในกรณีดังกล่าวผู้ตายหรือผู้ฆ่ามีเจตนาในการฆ่าหรือไม่ โดยปกติแล้ว การฆ่าแม้จะอ้างเหตุผลอย่างไรก็ตาม ก็ปฏิเสธเจตนากรรมไม่ได้ เพราะผู้ตายหรือผู้ฆ่า ย่อมรู้แก่ใจว่า การกระทำอย่างนี้ต้องตายแน่นอน จากนั้นก็ตัดสินใจกระทำการฆ่า เช่น การถอดสายยางเครื่องช่วยหายใจ ย่อมมีเจตนาคือ รู้แก่ใจว่า การถอดสายยาง ผู้ป่วยต้องตายแน่นอน จากนั้นก็ตั้งใจถอด ฉะนั้น เจตนาในการทำให้ชีวิตตกล่วงต้องมีแน่นอน

จึงวิเคราะห์ตามหลักวินิจฉัยของปาณาติบาตได้ว่า การทำการุณฆาตเข้าข่ายผิดศีล เพราะมีจิตหรือเจตนาคิดจะฆ่า แต่เจตนาในทางพุทธศาสนามีอยู่ 2 ประการ คือ เจตนาดี (กุศลเจตนา) และเจตนาชั่ว (อกุศลเจตนา) หลายเหตุการณ์ทางพุทธศาสนาบ่งบอกว่า มีเจตนาในการฆ่าเกิดขึ้น แต่ทำไมความผิดในการฆ่าไม่เท่ากัน นั่นเป็นเพราะเจตนาในการฆ่าที่แตกต่างกัน เพราะฉะนั้นในกรณีการุณยฆาต (ในที่นี้ขอยกตัวอย่าง หมอฉีดยาให้คนไข้ตาย) แม้จะมองว่า ผิดศีล ในฐานะที่มีเจตนาฆ่า แต่ความผิดหรือผลของการฆ่า ก็มีน้อย เพราะข้ออ้างทั้ง 3 ประการ โดยเฉพาะข้อที่ว่าด้วยเจตนา (ความตั้งใจ) และประโยค (ความพยายาม) ซึ่งอาจวิเคราะห์ได้ว่า

1. เจตนาผู้ฆ่า ในกรณีนี้ คือ หมอ มีเจตนาประกอบด้วยโลภะ โทสะ และโมหะน้อย และมุ่งประโยชน์ของผู้ตาย ไม่ให้ทรมานเป็นหลัก ดังนั้น จึงวินิจฉัยว่า โทษจึงมีน้อยไปด้วย

2. ประโยค หรือความพยายามในการฆ่า หมอไม่ได้ใช้ความพยายามให้ผู้ตายเจ็บปวด หรือทรมานก่อนตาย ตรงข้ามช่วยให้พ้นจากความทรมาน จึงวินิจฉัยได้ว่า มีโทษน้อยเหมือนกัน

เมื่อวิเคราะห์ตามนี้ ก็จะเห็นว่า พุทธศาสนาเถรวาทยังยืนยันบนหลักการที่ว่า ผิด ก็คือ ผิด แต่ในความผิดก็มีข้ออะลุ่มอล่วยตามเหตุปัจจัยที่มาประกอบ เช่น เมื่อครบหลักวินิจฉัยทั้ง 5 ก็ถือว่าผิด แต่ถ้าความผิดนั้นมีเหตุผลอื่นที่เป็นประโยชน์มาประกอบ ความผิดก็มีโทษน้อยลง ดังนั้นดูเหมือนว่า ความผิดกับโทษที่ได้รับตามต้องพิจารณาเป็นราย ๆ ไป

ข้อนี้อาจเป็นทั้งจุดเด่นและจุดด้อยในขณะเดียวกัน

จุดเด่น คือ การยืนหยัดในหลักการ แต่ก็ยืดหยุ่นในการวินิจฉัย

จุดด้อย คือ หลักการที่เถรตรง ทำให้รู้สึกผิดอยู่ตลอดเวลา แม้จะยืดหยุ่นในข้อปฏิบัติก็ตาม ยกตัวอย่างกรณีการุณยฆาตที่กำลังกล่าวถึง ที่ได้วินิจฉัยว่า ผิด เป็นบาปจริง และแม้จะยืดหยุ่นว่า เป็นบาปน้อย แต่การวินิจฉัยไปแล้วว่า ผิด ก็ทำให้ความรู้สึกของคนที่ถูกวินิจฉัยหดหู่ไปแล้วครึ่งหนึ่ง

ปัญหาที่อาจตามมาของการุณยฆาต ก็คือ เจตนาอันบริสุทธิ์ของหมอหรือผู้ฆ่าว่า มีเจตนาดีมากน้อยแค่ไหน ถ้ามีเรื่องของผลประโยชน์มาเกี่ยวข้อง เช่น เรื่องเงินทอง ค่าจ้าง เจตนาของผู้ฆ่าก็ไม่บริสุทธิ์เพราะมีโลภะ ถ้ามีเรื่องบาดหมางกันมาก่อน หรือทำเพื่อต้องการเอาชนะ เจตนาก็ไม่บริสุทธิ์เพราะมีโทสะ แม้ความประสงค์ของผู้ตายที่ร้องขอให้ฆ่า ก็เป็นเจตนาที่ประกอบด้วยโมหะได้ เพราะการหนีความเจ็บปวดแล้วเผชิญหน้ากับความตายในกรณีดังกล่าวนี้ พุทธศาสนามองว่า เป็นการขาดสติในปัจจุบัน ไม่กำหนดรู้ความจริงแห่งชีวิตที่ต้องประสบพบเจอกับความเจ็บปวด และเป็นความประมาทกับอนาคตข้างหน้า เพราะคิดว่า ตายไปแล้วคงหนีพ้นบ่วงแห่งความเจ็บปวดและความตาย แต่ความจริง คือ จิตที่

วนเวียนอยู่กับการฆ่า ยิ่งต้องเวียนวนหนีไม่พ้นการฆ่า เพราะได้สร้างเหตุปัจจัยกรรม คือ การฆ่าให้มีผลติดตามในอนาคตต่อไป

เพราะฉะนั้น การที่พุทธศาสนาไม่เห็นด้วยกับการุณยฆาต นอกจากจะผิดศีลข้อปาณาติบาตแล้ว อาจเป็นเพราะขัดกับหลักการทางพุทธศาสนา เช่น

1. พุทธศาสนาสอนให้มีสติอยู่กับปัจจุบัน คนที่หนีความเจ็บปวดเหมือนไม่มีสติอยู่กับปัจจุบัน ความเจ็บปวดพุทธศาสนาถือว่า เป็นปัจจุบันที่สามารถพิจารณาให้เห็นธรรมะ คือ เห็นทุกข์ในร่างกายตน แต่คนไข้มองความเจ็บปวดเป็นทุกข์ที่ต้องหนี จึงหาทางออกด้วยความตาย ความเจ็บปวดไม่ใช่ทางหนี แต่ความเจ็บปวด คือ ทางที่ทุกคนต้องพบเจอ ฉะนั้น การพยายามตายอย่างไร้สติ ทำให้ชีวิตไม่มีคุณค่าตามทัศนะของพุทธศาสนา

2. หมอ คนดูแล หรือญาติพี่น้องของผู้ใกล้ตาย ควรมีเจตนาช่วยเหลือให้เขาตายอย่างมีสติ ไม่ใช่มีเจตนาสนับสนุน ส่งเสริมให้ตายอย่างหวาดกลัว บางทีเจตนาของหมอ คนดูแล ญาติพี่น้อง อาจเกี่ยวข้องกับหน้าที่การงาน ความสัมพันธ์ระหว่างเครือญาติ สิ่งเหล่านี้เป็นปัจจัยภายนอกที่มีอิทธิพลให้การช่วยเหลือมีอคติได้ ฉะนั้น เจตนาของคนเหล่านี้อาจไม่ใช่เจตนาของกัลยาณมิตรหรือเพื่อนแท้ ในการตัดสินใจแทนผู้ตาย

แต่ประเด็นเหล่านี้ ก็อาจมีข้อแย้งว่า

1. พุทธศาสนาควรให้สิทธิของผู้ตายได้ตัดสินตนเองว่า จะอยู่หรือจะตาย ความตายไม่ใช่สิ่งน่ากลัว ถ้าฝึกจิตให้เข้มแข็ง พุทธศาสนาสอนเรื่องการฝึกจิต ฉะนั้น ถ้าคนไข้จะเจริญวิปัสสนากรรมฐาน ระลึกถึงมรณานุสสติเป็นประจำ มองเห็นความตายเป็นสะพานไปยังฝั่งหนึ่ง ก็ควรให้เขาข้าม

สะพานไปเจริญวิปัสสนาต่อไปในโลกฝั่งข้างหน้า เพราะการุณยฆาตของผู้ฝึกสติ อาจมีค่าด้านจริยธรรมมากกว่าคนตายตามธรรมชาติที่ไร้สติ

2. พุทธศาสนาให้ความสำคัญกับโยนิโสมนสิการ คือ การคิดพิจารณาด้วยตนเองอย่างละเอียดรอบคอบก็จริง แต่ก็ไม่ได้ปฏิเสธหลักของปรโตโฆสะ คือ การแนะนำ ช่วยเหลือจากคนอื่น พุทธศาสนาสอนให้ใช้หลัก 2 ประการ คือ ทั้งปรโตโฆสะและโยนิโสมนสิการ เพื่อให้เกิดสัมมาทิฏฐิ คือ ความเห็นที่ถูกต้องดีงาม ในกรณีการุณยฆาต ผู้ใกล้ตายเองคงคิดพิจารณาอย่างรอบคอบแล้วถึงความตายและความเป็นอยู่ของตัวเอง แต่อาศัยหมอ คนดูแล ญาติพี่น้อง ในฐานะมิตรแท้มาช่วยเหลือตัดสิน ให้ความอุ่นใจยามทุกข์ยาก ในคราวบั้นปลายของชีวิต

ตามที่กล่าวมา เป็นเหตุผลบางมุมมองในทางพุทธศาสนาที่ไม่เห็นด้วยกับการุณยฆาต ขณะที่บางคนก็มองว่า เป็นเรื่องสิทธิของผู้ตาย รวมไปถึงญาติ ๆ ที่จะตัดสินใจกระทำอย่างใดอย่างหนึ่ง แม้กระทั่งการตัดสินใจว่าจะให้คนไข้ได้ตายอย่างสงบ

จึงมีประเด็นปัญหาในสังคมปัจจุบัน ซึ่งท้าทายหลักธรรมทางศาสนาให้ช่วยแก้ไขเยียวยาสังคมในลักษณะนี้ได้อย่างไรบ้าง ด้วยเหตุนี้นักสิทธิมนุษยชนจึงเรียกร้องต่าง ๆ นานา ทั้งที่เห็นด้วยกับการุณยฆาตถึงกับมีกฎหมายออกมาเพื่อปกป้องการกระทำของหมอหรือผู้เกี่ยวข้องว่าไม่มีความผิดในกรณีตัดสินใจกระทำการฆ่า ขณะที่บางกลุ่มก็ไม่เห็นด้วย เพราะผู้ป่วยควรได้รับความคุ้มครองโดยชอบธรรม ควรให้ตายตามธรรมชาติ พร้อมกับการเยียวยาจิตใจควบคู่กันไป

ความท้าทายของหลักธรรมทางศาสนาที่จะช่วยสังคมมีมากขึ้นตามสังคมที่เปลี่ยนแปลงไป ผู้เขียนเห็นว่า พุทธศาสนาเองก็หนีไม่พ้นความ

ท้าทายและความเปลี่ยนแปลงนี้ แต่ประเด็นสำหรับพุทธศาสนาไม่ได้อยู่ที่ว่าหลักธรรมจะตอบปัญหาสังคมได้หรือไม่ แต่อยู่ที่การอธิบายให้สังคมยอมรับและการประยุกต์นำไปใช้ได้ในสังคมที่กำลังเปลี่ยนแปลงไปเรื่อย ๆ นี้ต่างหากที่สำคัญและท้าทายที่สุด

ปัญหาสังคม กรณีนายเพชฌฆาตกับนักโทษประหารชีวิต

ประเด็นนี้นายเพชฌฆาตมีกรณีเรื่องบุรุษเคราแดงที่ชื่อว่าตัมพทาฐิกะ เป็นกรณีพิจารณา

นายตัมพทาฐิกะอาศัยอยู่ในกลุ่มโจร ต่อมาโจรกลุ่มนี้ถูกทางการจับตัวได้ ทั้งหมดมีโทษประหารชีวิต แต่หาคนที่จะฆ่าโจรไม่ได้ ทางการให้โอกาสพวกโจรว่า ถ้าใครอาสาจะเป็นนายเพชฌฆาตฆ่าพวกกันเอง จะรอดชีวิตและมีคนนับหน้าถือตา ปรากฏว่า ไม่มีโจรคนใดรับอาสา ยกเว้นนายตัมพทาฐิกะที่ยอมเป็นนายเพชฌฆาต ฆ่าพวกกันเองจนไม่เหลือสักคน ต่อมาเมื่อทางการจับโจรได้ ก็สั่งให้เขาฆ่ามาโดยตลอด และได้รับแต่งตั้งให้เป็นเพชฌฆาต ทำหน้าที่มา 55 ปี กระทั่งเฒ่าชรา ไม่มีแรงจะยกขวานตัดศีรษะโจรได้อีก จึงเกษียณจากตำแหน่ง

ในวันเกษียณอายุ นายตัมพทาฐิกะได้รับรางวัลมากมายตามที่ตนร้องขอ หนึ่งในนั้น คือ ข้าวต้มที่ต้มผสมน้ำนม ขณะที่เขากำลังรับประทานอาหาร พระสารีบุตรออกจากนิโรธสมาบัติ ไปรับบิณฑบาตหน้าบ้าน นายตัมพทาฐิกะเลื่อมใสจึงตักบาตรพระเถระ หลังจากพระเถระฉันเสร็จและแบ่งอาหารให้เขาทาน พระเถระก็แสดงธรรมโปรด แต่เนื่องจากเขาประกอบอาชีพนักฆ่ามานาน ไม่อาจใส่ใจตามพระธรรมเทศนา นึกถึงแต่การฆ่าคนอื่นตลอดเวลา พระเถระสังเกตอาการออก จึงถามเป็นนัยให้สบายใจว่า

“ก็ท่านได้กระทำตามชอบใจตน หรือถูกคนอื่นให้กระทำเล่า”

นายตัมพทาฐิกะตอบว่า *“ท่านผู้เจริญ พระราชาสั่งให้ข้าพเจ้าทำ”*

พระเถระ *“อุบาสก เมื่อเป็นเช่นนั้น อกุศลจะมีแก่ท่านอย่างไรหนอ”*

คัมภีร์กล่าวว่า นายตัมพทาฐิกะเป็นคนมีปัญญาทึบ เข้าใจว่า *“อกุศลไม่มี”* จึงนิมนต์พระเถระแสดงธรรมต่อ และส่งกระแสจิตตามพระธรรมเทศนา จนบรรลุเป็นพระโสดาบัน แต่ด้วยอกุศลกรรมที่เขาทำมาจึงถูกแม่โคขวิดตายขณะเดินไปส่งพระเถระ

เรื่องนี้ จะเห็นว่า แม้จะทำกรรมปาณาติบาตมามาก ก็สามารถบรรลุมรรคผลนิพพานได้ หากมีโอกาสฟังถ้อยคำอันเป็นประโยชน์ และปฏิบัติตามในทางที่ถูกที่ควร แต่ประเด็นที่น่าพิจารณา ก็คือ การกล่าวเป็นนัยล่อให้นายตัมพทาฐิกะสบายใจว่า ตนไม่ได้ทำผิด ประเด็นนี้ เหมือนคัมภีร์ทางศาสนาจะเน้นความสำคัญที่ว่า กรรมของนายตัมพทาฐิกะก็ยังมี แต่สภาพจิตใจในปัจจุบันเป็นสิ่งสำคัญ แม้การกระทำของเขาจะถูกมองว่าเป็นมิจฉาอาชีวะ แต่ถ้าเขาวางใจให้ถูกที่ถูกทาง ใจก็พร้อมจะรับและเข้าใจสิ่งที่ดี แต่กรรมเก่าของเขาก็ยังคงอยู่ เพราะหลังจากที่ฟังธรรมเสร็จ ก็ถูกแม่โคขวิดตาย ซึ่งพิจารณาได้ว่า เป็นเพราะกรรมเก่าจากการฆ่าคนจำนวนมากนั่นเองที่ส่งผลวิบากกรรมในทันที

ประเด็นที่น่าสนใจอีกอย่าง คือ รูปแบบการสอนของพระสารีบุตรทำให้ผู้ฟังมีความรู้สึกที่ดีเพื่อเปิดใจรับธรรมะ ซึ่งตีความได้ว่า พระสารีบุตรคงรู้แก่ใจอยู่แล้วว่า การกระทำของนายตัมพทาฐิกะผิดศีลข้อปาณาติบาตและเป็นบาปหนัก อย่างไรเสียก็หนีไม่พ้นผลแห่งกรรม แต่ด้วยความเมตตาของท่าน ได้ช่วยให้นายตัมพทาฐิกะพ้นบ่วงของกรรมนี้ไป ด้วยการฟังธรรม

แล้วบรรลุเป็นพระโสดาบัน คัมภีร์ทางพุทธศาสนาถือว่า การได้ฟังธรรมแล้วบรรลุ เป็นกุศลกรรมที่มาตัดรอนความชั่ว คือ การฆ่ามนุษย์ แต่เมื่อบรรลุธรรมแล้ว ผลกรรมของการฆ่าก็ยังมีอยู่ จึงถูกแม่โคขวิดตาย ถึงกระนั้นเขาตายไปแล้วก็บังเกิดในสวรรค์ชั้นดุสิต เพราะการวางใจให้บริสุทธิ์ก่อนตาย ดังพุทธพจน์ที่ปรากฏในวัตถูปมสูตร มูลปัณณาสก์ มัชฌิมนิกาย ความว่า **จิตเต อะสังกิลิฏเฐ สุคะติ ปาฏิกังขา** แปลว่า *“เมื่อจิตไม่เศร้าหมองแล้ว สุคติเป็นอันหวังได้”* (ม.มู. (มมร) 17/92/351) ถ้าพิจารณาตามนี้ ก็จะเห็นความซับซ้อนของการให้ผลของกรรมที่ยากจะเข้าใจ

อย่างไรก็ตาม กรณีนายเพชฌฆาตนี้ ผู้เขียนประสงค์จะพิจารณาเพียงประเด็นที่ว่า ผิดศีลข้อปาณาติบาตหรือไม่เท่านั้น ส่วนเรื่องของผลกรรมไม่ขอกล่าวถึง

ประเด็นผิดหรือไม่ผิดศีลนี้ มีผู้ให้ความเห็นไว้อย่างน่าสนใจ เช่น พุทธทาสภิกขุที่มองว่า

> *“แล้วแต่เจตนาของเพชฌฆาตคนนั้น ถ้าเพชฌฆาตที่ไม่ได้รับการอบรมศึกษาอะไร มันทำไปด้วยความโกรธแค้น เจตนาจะฆ่าให้ตายด้วยความโกรธแค้น หรืออะไรก็ตาม มันก็ต้องขาดศีลข้อปาณาติบาต แต่ถ้ามันเป็นเพชฌฆาตที่ได้รับการอบรมสั่งสอนดี ไม่มีเจตนาจะฆ่า มีเจตนาแต่จะปฏิบัติเพื่อความยุติธรรมในโลก มันมีความบริสุทธิ์ใจอย่างนี้ ๆ ไม่มีเจตนาฆ่า เพชฌฆาตคนนี้ไม่ขาดศีลปาณาติบาต”*

ถ้าพิจารณาตามนี้ จะเห็นว่า หลวงพ่อพุทธทาสมุ่งไปที่เจตนาเป็นหลัก โดยแบ่งเป็น 2 ลักษณะ คือ 1) เจตนาไม่ดี 2) เจตนาดี

ประการแรก เจตนาไม่ดี ก็คือ เจตนาของคนที่ไม่ได้รับการอบรมฝึกฝนจิต ไม่ได้วางใจเป็นกลาง มีเจตนาชั่วร้ายแอบแฝง เช่น ความโกรธแค้น *การฆ่าถือว่า ผิด*

ประการที่สอง เจตนาดี คือ เจตนาของคนที่ฝึกฝนจิตมาดี ไม่มีความชั่วร้ายแอบแฝง วางใจเป็นกลางว่า ทำตามหน้าที่ที่ถูกสั่งมา เพื่อรักษาความยุติธรรมในสังคม *การฆ่าก็ไม่ผิด*

ดูเหมือนว่า การอธิบายของหลวงพ่อพุทธทาส จะถือเอาสภาพจิตของนายเพชฌฆาตเป็นที่ตั้ง เมื่อเจตนาดี ผลก็ออกมาดี เมื่อเจตนาร้าย ผลก็ออกมาร้าย

แต่ประเด็นที่น่าสนใจ ก็คือ ประเด็นข้อที่สองที่ว่า “เจตนาดี” ยกตัวอย่างเช่น นายเพชฌฆาตฝึกฝนสมาธิมาตลอด ฆ่าก็สักแต่ว่าฆ่าตามหน้าที่ แผ่เมตตาและอุทิศส่วนกุศลให้นักโทษทุกครั้งที่ลงมือฆ่า บ่งบอกว่าเขาฝึกจิตมาอย่างดีเยี่ยม แต่ขณะที่ฆ่าเขาต้องมีเจตนาว่า **“ต้องฆ่าให้ตาย”** ตามที่หัวหน้าหรือนายสั่ง ถ้าไม่อย่างนั้น หน้าที่ก็ไม่สำเร็จลุล่วง ในกรณีนี้จะถือว่า มีเจตนาดีได้หรือไม่ เพราะเจตนาว่า “ต้องให้ตาย” ยังมีอยู่ แม้จะมองว่า เขาทำตามหน้าที่ที่ถูกสั่งให้ฆ่า และมุ่งความสงบสุข ความปลอดภัยของสังคมเป็นหลัก กระนั้นก็หนีไม่พ้นเจตนาที่จะให้ตายได้

ฉะนั้น คำว่า “มีเจตนาดี” เหมือนจะขัดกับคำว่า “เจตนาต้องฆ่าให้ตาย” อยู่บ้าง จึงต้องย้อนไปดูหลักวินิจฉัยของศีลข้อนี้จะว่าอย่างไร ปรากฏว่า มีหลักวินิจฉัยข้อที่ 3 ระบุว่า **จิตคิดจะฆ่า** (วะธะกะจิตตัง) ซึ่งคำ

ว่า จิตคิดจะฆ่านั้น หมายถึง จิตที่ประกอบด้วยเจตสิกอย่างไรบ้าง หรือจิตมีความรู้สึกนึกคิดอย่างไรในการฆ่า ก็ยังคุลมเครืออยู่เช่นกัน

ถ้าหลักวินิจฉัยบอกว่า จิตคิดจะฆ่านี้ หมายความรวมถึง “จิตที่คิดดี แล้วก็ลงมือฆ่า” ด้วย ก็แสดงว่า การมีเจตนาดีแล้วฆ่า หรือเจตนาบริสุทธิ์ขณะฆ่า ไม่มีความชั่วร้ายใด ๆ แอบแฝง ก็ต้องผิดเช่นกัน เพราะอย่างไรเสียการมีเจตนาดีในลักษณะนั้น ยังมีความคิดว่า จะให้ตายเกิดขึ้นในใจ ดังนั้นประเด็นนี้จึงน่าสนใจว่า “จิตคิดจะฆ่า” นั้น คือ จิตมีเจตสิกนึกคิดอย่างไร

เมื่อสรุปก็จะเห็นว่า กรณีนายเพชฌฆาตฆ่านักโทษประหารชีวิตมี 2 ประเด็นให้พิจารณา คือ

1. มีเจตนาดี ฆ่าเพื่อป้องกันภัยแก่สังคม และ

2. ขณะฆ่ามีเจตนาจะให้ตาย

ทั้งสองประเด็นเหมือนจะมีข้อแย้งกัน ประเด็นแรก “มีเจตนาดี ฆ่าเพื่อป้องกันภัยสังคม” ประเด็นนี้เหมือนจะคำนึงประโยชน์ที่จะพึงได้รับจากการกระทำ แม้จะมีข้อแย้งที่ว่า “ขณะฆ่ามีเจตนาจะให้ตาย” แต่เพื่อประโยชน์อันใหญ่หลวงตามมา เจตนาตอนต้นถ้าไม่ร้ายแรงอะไรนัก เช่น ไม่มีความโกรธแค้นส่วนตัว ก็น่าจะผ่อนผันได้บ้าง เข้าลักษณะของแนวคิดประโยชนนิยมที่คำนึงคุณค่าทางสังคมเป็นหลัก ประเด็นนี้จึงมีเจตนารมณ์เหมือนพุทธศาสนามหายานที่เน้นช่วยเหลือสังคมตามแนวทางพระโพธิสัตว์ คือ คำนึงประโยชน์ผู้อื่นมากกว่าประโยชน์ตน

ขณะที่ประเด็นที่สอง “ขณะฆ่ามีเจตนาจะให้ตาย” เหมือนเป็นเจตนารมณ์ของพุทธศาสนาเถรวาทที่เน้นเจตนาของผู้กระทำเป็นหลักและเน้นการกระทำในขณะปัจจุบันสำคัญที่สุด พุทธศาสนาเถรวาทใส่ใจกับเจตนาอันความบริสุทธิ์ตั้งแต่ต้น นั่นคือ เจตนาของผู้กระทำเอง เพื่อขัดเกลา

ตนเองเป็นเบื้องต้น ดังนั้น จึงน่าพิจารณาต่อไปว่า แล้วเจตนาของผู้กระทำเอง ในที่นี้ คือ นายเพชฌฆาต ขณะที่ฆ่ามีเจตนาอย่างไร

ตามหลักพุทธปรัชญา เจตนามี 2 อย่าง คือ กุศลและอกุศล ในที่นี้ต้องดูว่า ขณะฆ่าเจตนาเป็นกุศลหรืออกุศล" ถ้าเจตนาประกอบด้วยอโลภะ อโทสะ และอโมหะ แสดงว่า เป็นกุศล หากตรงข้ามก็เป็นอกุศล ในกรณีของนายตัมพทาฐิกะที่กล่าวตอนต้น มีเจตนาดี ไม่มีโลภะ ไม่มีโทสะ และไม่มีโมหะ แสดงว่า เจตนาจะให้ตายของเขาเป็นกุศล

แต่ประเด็นที่น่าคิดอีกประการหนึ่ง ก็คือ เรื่องของโมหะ การที่นายตัมพทาฐิกะมี "เจตนาจะให้ตาย" นั้น ไม่ประกอบด้วย "โมหะ" จริงหรือไม่ เพราะแม้กระทั่งการมองว่า "เพื่อให้สังคมปลอดภัยแล้วฆ่านักโทษ" ก็อาจประกอบด้วยโมหะด้วยก็ได้

ที่เป็นเช่นนี้ เพราะการลงโทษด้วยการฆ่า อาจเป็นการแก้ปัญหาที่ปลายเหตุ แม้จะมองว่า เป็นการใช้กรรมสมควรแก่กรรมก็เถอะ แต่การรับผลกรรมด้วยการตายทดแทน ควรให้กระบวนการของธรรมชาติที่เรียกว่ากรรมนิยามลงโทษ ไม่ใช้มนุษย์เร่งตัดสินลงโทษด้วยการฆ่ากันเอง เพราะนั่นคือ การทำกรรมใหม่ของผู้ฆ่าด้วย มนุษย์ควรรู้ว่า การฆ่ากันเป็นเรื่องของกรรม และมนุษย์ก็ควรมีสิทธิ์เลือกที่จะไม่ทำกรรมด้วยการฆ่ากันตอบ

ฉะนั้น ผู้ที่มองว่า นักโทษสมควรตาย อาจเป็นการเข้าใจผิดเข้าข่ายโมหะหรือไม่ เพราะการมองว่า เขาต้องตายสถานเดียวเพื่อชดใช้กรรม และเพื่อป้องกันสังคมให้ปลอดภัย อาจเป็นการมองที่เห็นแก่ตัวของผู้ตัดสินเอง และเหมือนกับว่า เขากำลังพิพากษาความตายว่า เป็นสิ่งสุดท้ายของชีวิต แต่นั่นคือ จุดเริ่มต้นของกรรมใหม่ของผู้พิพากษาเอง และชีวิตก็ต้องเวียนวนในสังสารวัฏอีกต่อไป

ดังนั้น นักโทษอาจถูกลงโทษอย่างอื่นแทน เช่น ถูกจำคุกตลอดชีวิต หรือพัฒนาคุณภาพชีวิต ปรับเปลี่ยนพฤติกรรมให้ดีขึ้น ตามระบบความเชื่อแบบพุทธที่ว่า มนุษย์ทุกคนสามารถฝึกฝนได้ การมองแบบนี้เป็นการมองแบบผลปัจจุบันที่นักโทษควรจะได้รับ คือ การพัฒนาคุณภาพชีวิตให้ดีขึ้น เริ่มจากคุณภาพจิตใจก่อน แนวคิดลักษณะนี้คล้ายกับแนวคิดมนุษยนิยมแบบพุทธ ที่เน้นการพัฒนาศักยภาพมนุษย์ในทุกด้าน การประหารชีวิตจึงขัดกับหลักมนุษยนิยมแบบพุทธอย่างแน่นอน

ดังนั้น ประเด็นนายเพชฌฆาตกับนักโทษประหารชีวิต พุทธศาสนามองจึงว่า เป็นกรรมอย่างหนึ่งของนักโทษที่ต้องชดใช้ นายเพชฌฆาตที่ได้ประหารเขา รวมถึงผู้พิพากษาสั่งการ ก็ถือว่า ได้สร้างกรรมใหม่ขึ้นมาอีกเช่นเดียวกัน การกระทำของทั้งสองฝ่าย มีสิ่งที่เชื่อมโยงถึงกันที่เรียกว่ากรรมในอดีต ประหัตประหารกันอย่างไม่รู้จบสิ้นเพราะการอาฆาตจองเวร หากฝ่ายหนึ่งฝ่ายใดหยุด กรรมเพราะความอาฆาตจองเวรก็จบสิ้นได้

แต่ปัญหาเรื่องกรรมในอดีต ไม่สามารถนำมาอธิบายอย่างสมเหตุสมผล ให้เห็นเป็นรูปธรรมได้ในสังคมปัจจุบัน เพราะฉะนั้นปัญหาที่ต้องถกเถียงเรื่องของกรรมและการให้ผล จึงหลีกหนีไม่พ้น ดังนั้น อาจเป็นเหตุผลหนึ่งที่ถูกมองว่า การประหารนักโทษนี้แหละ คือ การให้ผลของกรรมในยุคสมัยปัจจุบันที่เรียกว่า กรรมทันด่วน

ส่วนที่ 2
ศาสนธรรม

ไตรสิกขากับสังคมแห่งการเรียนรู้

สิกขาเป็นภาษาบาลี ตรงกับภาษาสันสกฤตว่า ศึกษา มีความหมายอย่างเดียวกัน คือ การเห็น การเข้าใจ การเรียนรู้ การฝึกหัด การประพฤติปฏิบัติ ไทยเรานำคำภาษาสันสกฤตมาใช้ จึงเรียกทับศัพท์ว่า การศึกษา

การศึกษาในความหมายทางพุทธศาสนา คือ กระบวนการขัดเกลาฝึกหัด อบรมตามหลักการของศีล สมาธิและปัญญา ที่เรียกว่า ไตรสิกขา คือ การศึกษา 3 ขั้นตอนที่ดำเนินไปด้วยกันเพื่อพัฒนาศักยภาพด้านคุณธรรม จริยธรรม

ส่วนการศึกษาในทางบ้านเมืองสังคมชาวบ้าน การศึกษาจะหมายถึง การเล่าเรียนหาความรู้ การแสวงหาประสบการณ์ทางความคิดและทักษะชีวิตเพื่อพัฒนาศักยภาพด้านรู้ความสามารถในการประกอบสัมมาชีพ

ความหมายของการศึกษาทางธรรมกับทางโลก จึงแตกต่างกันโดยสิ้นเชิงในแง่ของจุดมุ่งหมาย แต่กระบวนการหาความรู้ ผู้เขียนเห็นว่าไม่แตกต่างกัน อย่างไรก็ตาม ก่อนที่จะกล่าวถึงกระบวนของการหาความรู้ ขอเรียกการศึกษาสองระบบนี้ว่า **การศึกษาในระบบทางธรรมกับการศึกษาในระบบทางโลก** และขอพูดถึงการศึกษาในระบบทางธรรมสักเล็กน้อย

ในการศึกษาในระบบทางธรรม เมื่อพูดถึงความรู้ความเข้าใจที่เรียกว่า ปัญญา จะหมายถึง ปัญญาญาณ ซึ่งมีลักษณะเหมือนคำเรียกในทางปรัชญาว่า **อัชฌัตติกญาณ** (Intuition) คือ ความรู้ที่ผุดขึ้นเอง

ในทางญาณวิทยา (สาขาของปรัชญาสาขาหนึ่งที่ว่าด้วยบ่อเกิดของความรู้ ชนิดของความรู้) จะแบ่งความรู้ตามลักษณะแหล่งที่มาไว้หลายอย่าง เช่น ความรู้ก่อนประสบการณ์ (A Prior Knowledge) และความรู้หลังประสบการณ์ (A Posteriori Knowledge) ในทัศนะของผู้เขียนเองเชื่อว่า ปัญญาทางพุทธศาสนาที่เป็นอัชฌัตติกญาณ ก็มีแหล่งที่มาทั้งจากก่อนและหลังประสบการณ์ หมายความว่า การจะบรรลุอนุตรสัมมาสัมโพธิญาณ เกิดความรู้ความเข้าใจแบบโพลงขึ้นมาทันที ต้องอาศัยความรู้ก่อนประสบการณ์ ซึ่งก็คือ บารมีธรรมในอดีตชาติ ที่สั่งสมมาอย่างยาวนาน ความรู้ความเข้าใจที่สั่งสมมานั้น ไม่ใช่ประสบการณ์ในชาตินี้ เพราะฉะนั้นจึงเป็นความรู้ก่อนประสบการณ์ที่มิอาจสัมผัสในภพนี้ ซึ่งเป็นความหมายที่ผู้เขียนกำลังกล่าวถึง

ขณะเดียวกัน การบรรลุธรรมทางพุทธศาสนาที่เรียกว่า เป็นพระอริยบุคคลขั้นพระโสดาบัน พระสกทาคามี พระอนาคามี และพระอรหันต์ ก็เกิดขึ้นตามลำดับ หรือบางท่านอาจบรรลุทีเดียวเป็นพระอรหันต์เลยก็มี แต่ก็ต้องยอมรับว่า ท่านมีบารมีธรรมมาอย่างเพียงพอแก่การบรรลุ การมีบารมีธรรมที่ว่านี้ หรือการบรรลุธรรมเป็นพระอริยะตามลำดับขั้นมาเรื่อย ๆ ก็เนื่องจากมีความรู้ความเข้าใจอันเป็นพื้นฐานมาก่อน ดังนั้นจึงเรียกว่า ความรู้หลังประสบการณ์ ในกรณีนี้หมายถึง การบรรลุเป็นพระโสดาบัน ก็เพราะมีประสบการณ์ด้านวิปัสสนาที่เคยสั่งสมปฏิบัติมา จากนั้นประสบการณ์ทางธรรมของความเป็นพระโสดาบันก็ส่งผล

ให้บรรลุเป็นพระสกทาคามี พระสกทาคามีเป็นประสบการณ์ของพระอนาคามี พระอนาคามีเป็นประสบการณ์ของพระอรหันต์ตามลำดับ

เพราะฉะนั้น ในความเห็นของผู้เขียน จึงเห็นว่า ความรู้ความเข้าใจทางพุทธศาสนาที่เรียกว่า ญาณ หรือปัญญาญาณนั้น เป็นอัชฌัตติกญาณที่อาศัยทั้งความรู้ก่อนและหลังประสบการณ์ หรืออาศัยความรู้ทั้งก่อนและหลังประสาทสัมผัสนั่นเอง เพราะความรู้ทางพุทธศาสนาเป็นความรู้พิเศษที่อาศัยเหตุปัจจัยหลายอย่างรวมกัน เมื่อสั่งสมประสบการณ์ทางจิตเต็มบริบูรณ์ ก็เกิดการเข้าใจชนิดหยั่งรู้เฉพาะตนที่เรียกว่า **ปัจจัตตัง** คือ รู้ได้เฉพาะตน ซึ่งแต่ละคนมีประสบการณ์การฝึกจิตไม่เหมือนกัน แต่สิ่งที่หยั่งรู้ได้นั้นเป็นสิ่งเดียวกัน

ความรู้ทางพุทธศาสนาจึงเป็นความรู้แห่งการรู้แจ้ง ละกิเลสความชั่วร้าย ที่เกิดจากการฝึกหัดทางจริยศาสตร์ (สาขาหนึ่งของปรัชญาที่ว่าด้วยแนวทางการประพฤติ การแยกแยะความดี-ความชั่ว) ซึ่งหากมองในมุมพุทธปรัชญาแล้ว พุทธจริยศาสตร์มี 3 ระดับ คือ ระดับต้น (ศีล 5) ระดับกลาง (กรรมบถ) และระดับสูง (มรรคมีองค์ 8) การฝึกหัดข้อปฏิบัติทางพุทธจริยศาสตร์ไม่ใช่ความรู้แบบทางโลก เนื่องจากความรู้ในทางโลกไม่เน้นจริยศาสตร์เท่าใดนัก แต่จะเน้นหนักทางญาณวิทยา (บ่อเกิดและชนิดของความรู้) เป็นส่วนใหญ่ กระนั้น ถ้าจะประยุกต์กระบวนการเรียนรู้ที่เรียกว่า ไตรสิกขา เพื่อใช้กับการศึกษาในระบบทางโลก ก็สามารถกระทำได้

ย้อนกลับมาพูดถึง กระบวนของการแสวงหาความรู้ของการศึกษาใน 2 ระบบ คือ ทางธรรมและทางโลก ที่บอกว่าไม่แตกต่างกัน เพราะผู้เขียนเห็นว่า มีความเหมือนกันในแง่ของการศึกษาตามหลักของศีล สมาธิ ปัญญา ซึ่งเป็นรากฐานการศึกษาที่แท้จริงตามพุทธปรัชญา ทั้งสองมี

ความสัมพันธ์กันอย่างไร จะเห็นขั้นตอนการศึกษาที่ดำเนินไปด้วยกัน หรืออาจเรียกว่า 3 มิติ ดังต่อไปนี้

มิติแรก ศีล หมายถึง การรักษากายวาจาให้เรียบร้อย ดีงาม เป็นระเบียบ (ไม่ใช่เรื่องของใจ เพราะการรักษาใจ เป็นเรื่องของสมาธิ)

มิติที่สอง สมาธิ หมายถึง การรักษาใจให้มั่นคง แน่วแน่ ไม่ไหวหวั่น จดจ่อกับความดีงาม

มิติที่สาม ปัญญา หมายถึง การเข้าใจตามสภาพที่เป็นจริง ตามกฎไตรลักษณ์ คือ ไม่เที่ยง เป็นทุกข์ ไม่ใช่ตัวตน การมองเห็นความเป็นไปตามกฎแห่งกรรม (กรรมนิยาม) การรู้เห็นเหตุและผลที่เชื่อมโยงถึงกัน (ปฏิจจสมุปบาท) การวิเคราะห์แยกแยะชั่ว-ดี ถูก-ผิด และควร-ไม่ควรได้ การเข้าใจสรรพสิ่งได้ด้วยประสบการณ์ตรงของตนเอง

กิจกรรมทางการศึกษาในระบบทางโลกหลายอย่าง สัมพันธ์กับระบบทางธรรม ยกตัวอย่าง เช่น กิจกรรมหน้าเสาธง กิจกรรมก่อนเข้าห้องเรียน

ทำไมต้องมีกิจกรรมหน้าเสาธง เราอาจคิดว่า เป็นสิ่งที่เคยทำกันมา ก็ทำกันไปเรื่อย ๆ เหมือนรักษาจารีตประเพณีของเก่า แต่ความจริง คือ การยืนตรงร้องเพลงเคารพธงชาติ สวดมนต์ไหว้พระ เป็นการเตรียมความพร้อมด้านกายวาจา ตามหลักของศีล อันเป็นขั้นเบื้องต้นของการเรียนรู้ ศีลนั้นไม่ได้หมายความว่า ต้องสงบกายวาจา ไม่พูดไม่จาเลย แต่หมายถึงการพร้อมเพรียง ความเป็นระเบียบทางกายวาจา

เมื่อถึงเวลาสวดมนต์ไหว้พระ หรือบางครั้งมีการนั่งสมาธิภาวนา แม้กระทั่งการท่องบทอาขยานต่าง ๆ ก็เป็นส่วนของสมาธิ อันเป็นขั้นที่ 2 เรื่องของการสงบใจ ทำจิตให้แน่วแน่ สุดท้ายการที่ครู ประธานนักเรียนได้

พูดคุย พบปะกับนักเรียน ก็เป็นการสร้างความเข้าใจ ให้ความรู้ อันเป็นส่วนของปัญญา ซึ่งเป็นขั้นตอนที่ 3

แม้กระทั่งการเขียนแผนการจัดการเรียนรู้หรือแผนการสอน ก็มีการศึกษาในระบบทางธรรม ตามหลักของไตรศึกษาเข้าไปแทรก การเขียนแผนการสอนจะมีขั้นนำเข้าสู่บทเรียน ขั้นสอนและขั้นสรุป เราอาจกล่าวได้ว่า การนำเข้าสู่บทเรียนก็เหมือนเตรียมความพร้อมด้านศีลสิกขา ขั้นการสอนก็เหมือนปฏิบัติจริงในหลักจิตสิกขา (สมาธิ) และปัญญาสิกขา ประการสุดท้ายขั้นสรุป ก็เน้นย้ำเรื่องของปัญญาสิกขาอีกครั้งหนึ่ง

เพราะฉะนั้น จะเห็นว่า การศึกษาในระบบทางธรรมกับทางโลก แม้จะมีจุดมุ่งหมายหลักที่แตกต่างกัน แต่ในแง่ของการประยุกต์มาใช้ การศึกษาในระบบทางธรรม (ไตรสิกขา) จะมีประโยชน์ต่อทางโลกอย่างมาก และผลสัมฤทธิ์ทางการศึกษาก็ควรเกิดประโยชน์แก่ผู้เรียนทั้งสามด้านนี้ คือ ด้านกาย จิตและปัญญา ซึ่งก็สอดคล้องกับแนวคิดของนักจิตวิทยาการศึกษาชาวอเมริกันชื่อว่า เบนจามิน บลูม (Benjamin Bloom: พ.ศ. 2456-2542) ที่ว่าด้วย Bloom's Taxonomy หรือทฤษฎีการจำแนกการเรียนรู้ของบลูม 3 ด้าน ทั้งหลักไตรสิกขาและทฤษฎีของบลูม มีความเกี่ยวข้องกัน ดังจะเห็นต่อไปนี้

1. ด้านกายวาจา หรือพฤติกรรมภายนอกที่เรียบร้อยดีงาม ข้อนี้สอดคล้องกับทฤษฎีของบลูมที่เรียกว่า **ทักษะพิสัย** (Psychomotor Domain) คือ พฤติกรรมการเรียนรู้ที่แสดงออกอย่างถูกต้อง คล่องแคล่วชำนาญ ประกอบด้วยพฤติกรรม 5 ระดับ คือ 1) การรับรู้ (Perception) 2) การกระทำตามแบบ (Set) 3) การหาความถูกต้อง (Guided Response) 4) การกระทำอย่างต่อเนื่อง (Mechanism) 5) การกระทำได้อย่างเป็น

ธรรมชาติ (Complex Overt Response) ข้อนี้จึงสอดคล้องกับ**หลักศีลสิกขา**

2. ด้านจิต หรือพฤติกรรมด้านจิตใจ มีความตั้งใจ เอาใจใส่ จดจ่อกับการเรียนรู้ สอดคล้องกับทฤษฎีของบลูมว่า **จิตพิสัย** (Affective Domain) อันเกี่ยวกับความเชื่อ ทัศนคติ คุณธรรม ความสนใจ และค่านิยมต่าง ๆ จิตพิสัยประกอบด้วย พฤติกรรมย่อย 5 ระดับ คือ 1) การรับรู้ต่อปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้น (Receiving) 2) การตอบสนอง (Responding) 3) การเกิดค่านิยม (Valuing) 4) การจัดระบบ (Organizing) 5) บุคลิกภาพ (Characterizing) ข้อนี้จึงสอดคล้องกับหลัก**จิตสิกขา หรือสมาธิ**

3. ด้านปัญญา หรือพฤติกรรมด้านสติปัญญา ความคิดการพิจารณา การตัดสินใจ สอดคล้องกับทฤษฎีของบลูมว่า **พุทธิพิสัย** (Cognitive Domain) อันเป็นความสามารถในการวิเคราะห์ การประยุกต์นำไปใช้ ซึ่งมีพฤติกรรม 6 ระดับ คือ 1) ความรู้ความจำ (Knowledge) 2) ความสามารถในการถ่ายทอดสื่อสาร (Comprehension) 3) การนำไปใช้ (Application) 4) การวิเคราะห์ (Analysis) 5) การสังเคราะห์ (Synthesis) 6) การประเมินค่า (Evaluation) ข้อนี้จึงสอดคล้องกับหลัก**ปัญญาสิกขา**

กระบวนการศึกษาที่ถูกต้อง จึงควรหากิจกรรมการเรียนรู้ที่เอื้ออำนวยหลักการดังกล่าวข้างต้น ซึ่งความสนุกสนาน ความบันเทิง หรือความอัดแน่นด้วยสาระ ขึ้นอยู่กับรายละเอียดของรายวิชานั้น ๆ

อย่างไรก็ตาม การประเมินค่าผลผลิตของการศึกษาก็เป็นสิ่งสำคัญ ปัจจุบันสังคมมีความต้องการบัณฑิตหรือผลผลิตทางการศึกษาอย่างไร สถาบันการศึกษาก็มักผลิตบัณฑิตผู้จบการศึกษาที่มีคุณสมบัติอย่างนั้น เนื่องจากเราไม่สามารถแยกออกได้ระหว่างสถาบันการศึกษากับหน่วยงานที่

รับเข้าทำงาน เพราะเป็นเหมือนกับอุปสงค์ (Demand) และอุปทาน (Supply) ที่เกื้อกูลระหว่างกัน ดังนั้น เมื่อสังคม (หน่วยงาน บริษัทต่าง ๆ) มีส่วนในการกำหนดผลผลิตทางการศึกษา เช่น การให้ทุนวิจัย การให้สถานที่ฝึกงาน การสนับสนุนอื่น ๆ สถาบันก็อาจผลิตบัณฑิตตามเจตนารมณ์ของผู้เป็นเจ้าของทุนหรือผู้สนับสนุน ซึ่งอาจส่งผลเสียต่อตัวบัณฑิตเอง เพราะเป็นเหมือนถูกเร่งผลิตเพื่อป้อนเข้าโรงงานให้เป็นมนุษย์เงินเดือน แน่นอนว่า คุณค่าของตัวบัณฑิตยังมี ตราบใดที่จบไปแล้วมีงานทำ แต่ประสิทธิภาพในการทำงานของบัณฑิตแต่ละคนไม่เท่าเทียมกัน อาจเป็นเพราะเหตุปัจจัยหลายอย่าง แต่ที่ผู้เขียนอยากจะกล่าวถึง ก็คือ การประเมินค่าของคำว่า **ผู้มีการศึกษาและไร้การศึกษา** เพราะผู้เขียนเห็นว่า ยังเป็นปัญหาสังคมที่เกิดการแยกชนชั้น ระหว่างผู้จบกับไม่จบการศึกษา รวมไปถึงการจบแบบทำงานเป็นกับทำอะไรไม่เป็น

เมื่อพูดถึงคนที่จบการศึกษา เราก็มักพูดว่า **คนนั้นเป็นคนมีการศึกษา** ขณะที่คนไม่จบอะไรเลย หรือเรียนอะไรมาน้อย ก็มักเรียกว่า **ไร้การศึกษา** แต่ความจริงไม่ได้เป็นแบบนั้น การมีหรือไม่มีการศึกษา ไม่ได้อยู่ที่การตัดสินว่า ใครมีดีกรีจบปริญญา หรือมีวุฒิการศึกษาสูงมากกว่ากัน แต่อยู่ที่กระบวนการของการเรียนรู้

ถ้าย้อนกลับไปอ่านในตอนต้น ผู้เขียนได้กล่าวถึงกระบวนการศึกษาที่ว่าด้วยหลักไตรสิกขา หากใครดำเนินชีวิต เป็นอยู่ด้วยหลักไตรสิกขา ก็ชื่อว่า **เป็นผู้มีการศึกษาได้** ตรงข้ามแม้ใครจะผ่านระบบการศึกษาในสถาบันมามากมาย แต่ถ้าไม่ได้ศึกษาด้วยกระบวนการของไตรสิกขา ก็อาจชื่อว่า **ไร้การศึกษา**

ขอยกตัวอย่างคนจรจัด เราเห็นคนจรจัดคนหนึ่ง กำลังนอนบนรถซาเล้งที่จอดขวางทางเท้า หรือบนฟุตบาธ ซึ่งสร้างความเดือนร้อนแก่คนสัญจรไปมา

อาจมีคำถามเกิดขึ้นในใจเราว่า ที่คนจรจัดคนนั้นทำแบบนี้ เพราะเขาไม่มีการศึกษาใช่หรือไม่ เพราะนึกอยากจะทำอะไรก็ทำ ไม่คำนึงถึงความเดือดร้อน ความเป็นระเบียบเรียบร้อยของสังคม

คำตอบ ก็คือ ใช่ แต่คนจรจัดคนนั้น ไม่ใช่ว่าเขาไร้การศึกษา เพราะไม่ได้ผ่านการเรียนในสถาบันการศึกษามา แต่เขาไร้การศึกษา เพราะพฤติกรรมที่แสดงออกที่ไม่เป็นระเบียบเรียบร้อย (ในที่นี้ หมายถึง การแสดงออกด้วยการจอดรถนอนขวางทางสัญจร) ไม่ได้รับการขัดเกลาด้านศีลธรรม ไม่มีความสำเหนียก ไม่มียางอายต่อการทำผิด ไม่มีจิตสำนึกว่าเป็นความผิด เป็นต้น

พฤติกรรมที่ไม่เป็นระเบียบของเขา ก็เพราะขาดกระบวนการศึกษา**เรื่องศีล**

การไม่มีจิตสำนึกรับผิดชอบต่อการกระทำที่ทำให้สังคมเดือดร้อน ไม่ใส่ใจไยดีต่อสังคม ไม่มียางอาย ไม่มีความเกรงกลัวต่อบาป เพราะขาดกระบวนการศึกษา**เรื่องสมาธิ**

การไม่รู้จักคิด คิดไม่ได้ คิดไม่เป็น คิดตื้น ๆ คิดแบบเห็นแก่ตัว ไม่คำนึงถึงผลเสียที่ตามมา เพราะขาดกระบวนการ**เรื่องปัญญา**

แต่พฤติกรรมที่ว่ามานี้ ก็ใช่ว่าจะมีเฉพาะคนจรจัด แม้คนที่ผ่านระบบการศึกษาในสถาบันก็ยังมีพฤติกรรมดังกล่าว เช่น การจอดรถขวางทางจราจร ขวางหน้าบ้านคนอื่น ฯลฯ เพราะฉะนั้น ถ้าจะตัดสินคนจร

จัดคนนั้นว่า ไร้การศึกษา เพราะจอดรถขวางทางเดิน ก็คงไม่เป็นธรรมแก่เขานัก เพราะคนทั่วไปบางคนที่ไม่ใช่คนจรจัด ก็มีพฤติกรรมเช่นนี้เหมือนกัน

และหากมีคนจรจัดอีกคน ที่ไม่ได้มีพฤติกรรมเหมือนคนจรจัดคนนั้น เพราะเขาได้รับการขัดเกลาทางศีลธรรมมาบ้าง ไม่สร้างความเดือดร้อนแก่ใคร รู้จักบาปบุคุณโทษ มีความเมตตาปรานี รักสงบ ชอบสันโดษ เราก็ควรมองเขาว่ามีการศึกษาได้เช่นกัน

เพราะฉะนั้น ผู้เขียนจึงเห็นว่า คนจะมีการศึกษาหรือไม่ ควรดูพฤติกรรมด้านศีล สมาธิ ปัญญาของเขาเป็นเกณฑ์ตัดสิน หากเขาจบดีกรีทางสถาบันมา ก็ดูว่าเขาได้เรียนรู้ตามหลักไตรสิกขาบ้างหรือไม่ และหากเขาไม่มีดีกรีอะไรเลย ก็ดูว่าเขาดำเนินชีวิตด้วยหลักไตรสิกขาหรือเปล่า

อย่างไรก็ตาม ปัญหาที่มักพบในปัจจุบัน ไม่ใช่ว่าใครมีหรือไม่มีการศึกษา แต่ปัญหา คือ การศึกษาที่ไม่ครบหลักไตรสิกขา หรือไม่ก็ศึกษาไม่ถูกต้อง

ประการแรก การศึกษาไม่ครบหลักไตรสิกขา เพราะเรามักติดอยู่ที่หลักข้อใดข้อหนึ่ง เช่น คนที่มักติดอยู่ที่การถือศีลกินเจ ชอบการบวชชีพราหมณ์ บวชสามเณรภาคฤดูร้อน การมีอุปนิสัยดังกล่าวถือว่า ดีมีสาระแก่ตนเอง แต่ถ้าไม่ยกระดับของการขัดเกลาขั้นศีล ให้สูงขึ้นเป็นการฝึกหัดด้านสมาธิและปัญญา เช่น การทำวัตรสวดมนต์ นั่งสมาธิ เจริญภาวนา หรือศึกษาธรรมะเพิ่มเติมเป็นประจำ เขาก็จะติดอยู่แค่ขั้นศีล หรือบางคนชอบเข้าวัด ปัดกวาด เช็ดถูกุฏิ วิหาร ลานเจดีย์ เป็นต้น แต่ไม่ชอบสวดมนต์ไหว้พระ เขาจะได้เฉพาะขั้นของศีล คือ พฤติกรรมที่เรียบร้อยดีงาม แต่สมาธิและปัญญายังเข้าไม่ถึง ปัญญาก็จะไม่เกิดขึ้น ต้องรอการพัฒนาหรือบารมี

แก่กล้า จึงสามารถต่อยอดมาศึกษาสมาธิและปัญญาในภายหลัง ซึ่งไม่รู้ว่าจะอีกนานเท่าไร

การศึกษาในระบบทางโลก ก็มักมีปัญหาเรื่องพฤติกรรมของนักเรียน บางสถาบันอาจเน้นวิชาการมากกว่าคุณธรรม เพราะคิดว่า เมื่อเด็กเก่งแล้วจะคิดได้และดีเอง จึงขาดการอบรม ปลูกฝังคุณธรรมขั้นพื้นฐาน ความดีกับความเก่ง มีความสัมพันธ์กันแต่ก็เป็นคนละอย่างกัน **ความดีเป็นเรื่องของศีลและสมาธิ ส่วนความเก่งเป็นเรื่องของปัญญา** ทั้งสามอย่าง คือ ศีล สมาธิ ปัญญา เป็นคนละเรื่องที่สัมพันธ์กัน ถ้าเมื่อใดที่ดีมากกว่าเก่งหรือเก่งมากกว่าดี สังคมก็อาจมีปัญหา เช่น คนดีมากแต่ขาดความเก่งก็เช่อคนเก่งมากแต่ขาดความดีก็ขี้โกง กระบวนการของศีล สมาธิ ปัญญา จึงช่วยเติมเต็มทั้งความดีและเก่งให้สมดุลกัน

ประการที่สอง การศึกษาไตรสิกขาที่ไม่ถูกต้อง การศึกษาตามหลักไตรสิกขา ควรเริ่มจากศีล คือ ความปกติเรียบร้อยทางกายวาจา ไม่ดุด่า เสียดสี คุยข่มคนอื่น แม้จะศึกษาธรรมะจากการอ่าน ฟัง เรียนรู้จากครูบาอาจารย์มามาก แต่การศึกษาธรรมะในลักษณะดังกล่าว ก็ไม่ช่วยให้เกิดพฤติกรรมที่เรียบร้อยดีงาม ตรงข้ามอาจจะก้าวร้าวด้วยทิฏฐิมานะ เพราะความเก่งกาจจากการฟังและอ่าน เข้าลักษณะชาล้นถ้วย ที่ไม่ยอมรับฝึกหัดกระบวนการพื้นฐาน เพราะคิดว่าตนเก่งมากพอ ลักษณะดังกล่าวเป็นการศึกษาในขั้นของปัญญามากกว่าศีลและสมาธิ ในทางปฏิบัตินั้นหากศีลไม่บริสุทธิ์ จะเจริญภาวนายากและไม่ก้าวหน้า เพราะฉะนั้น ลำดับการศึกษาเรียนรู้ควรเริ่มให้ถูกต้อง คือ จากพฤติกรรมภายนอกที่หยาบ เข้าสู่พฤติกรรมภายในที่ละเอียดอ่อน

การศึกษาในระบบทางโลก อาจมีบางสถาบันที่เน้นปริมาณของบัณฑิตมากกว่าคุณภาพ ปริมาณของบัณฑิตที่จบแบบมีคุณภาพ คือ ความสำเร็จของสถาบันการศึกษา แต่คุณภาพของบัณฑิตเอง คือ ความสำเร็จเฉพาะตัวที่อาจไม่เกี่ยวกับกับปริมาณผู้จบ เราต้องย้อนกลับไปดูว่า การศึกษานั้นเพื่อสถาบัน หรือเพื่อบัณฑิตผู้เรียนจบ ถ้าเราตอบแบบประนีประนอม ก็คือ เพื่อทั้งสองอย่าง เพราะฉะนั้นความสำเร็จของสถาบันและบัณฑิตต้องไปด้วยกัน คือ ได้ปริมาณและมีคุณภาพ

กระบวนการศึกษาตามหลักไตรสิกขาอาจไม่เกี่ยวข้องกับคำว่าปริมาณ เพราะเมื่อมีปริมาณนักศึกษาเข้าเรียนมาก ก็ย่อมมีปริมาณผู้จบมากตามหลักตรรกะพื้นฐาน แต่ไตรสิกขา คือ กระบวนการฝึกหัดคุณภาพของปริมาณนักศึกษาให้เป็นบัณฑิตที่ดีและเก่ง นักศึกษาที่เข้าเรียนใหม่เหมือนแก้วที่หงายรองรับหยดน้ำ คือ ความรู้ เมื่อใดก็ตามที่อาจารย์เติมน้ำ คือ ความรู้ใส่แก้ว น้ำก็ค่อย ๆ เพิ่มทีละนิด เมื่อจบการศึกษาแก้วน้ำก็เติมเต็มพอดี หลักไตรสิกขาควรเติมตั้งแต่น้ำหยดแรก โดยเฉพาะเรื่องของคุณธรรมต้องเติมทีละนิดพร้อมกับศาสตร์ความรู้สมัยใหม่ เพื่อให้เป็นน้ำเจือจางในแก้วใบเดียวกัน อย่าให้กลายเป็นเติมหยดสุดท้ายเมื่อแก้วเจียนจะเอ่อล้น สุดท้ายก็จะเป็นเหมือนชาล้นถ้วย ที่เติมอะไรไม่ได้

วิสุทธิมรรค: อรรถกถาพุทธอรรถปริวรรตศาสตร์

บรรดาคัมภีร์พุทธศาสนาที่สำคัญ หนึ่งในนั้น คือ วิสุทธิมรรค อันเป็นคัมภีร์พิเศษที่เรียกอย่างทางการว่า ปกรณ์วิเสส (ปกรณ์ แปลว่า คัมภีร์) ในประเทศพม่าได้จัดวิสุทธิมรรคเป็นคัมภีร์ชั้นอรรถกถาเล่มหนึ่งและได้รับการยกย่องว่า เป็นสุดยอดของอรรถกถา คำว่า อรรถกถา หมายถึง คัมภีร์ที่อธิบายพระไตรปิฎก จัดเป็นคัมภีร์ชั้นรองจากพระไตรปิฎก หากจะลำดับวรรณคดีบาลี สามารถเรียงจากคัมภีร์ดั้งเดิมหรือชั้นต้นไปหาคัมภีร์ชั้นรองได้ดังนี้ 1. พระบาลี (Original Text) หรือพระไตรปิฎกมี 3 คัมภีร์ คือ พระวินัยปิฎก พระสุตตันตปิฎก และพระอภิธรรมปิฎก 2. อรรถกถา (Commentaries) 3. ฎีกา (Sub-commentaries) 4. คัณฐี 5. อรรถโยชนา 6. ปกรณ์วิเสส

คัมภีร์ทุกชั้นมีความสำคัญในตัวที่แตกต่างกัน ในที่นี้ ขอกล่าวเฉพาะบางลำดับชั้น (Genus) ที่เกี่ยวข้องกับคัมภีร์วิสุทธิมรรคเท่านั้น คือ ชั้นอรรถกถาและปกรณ์วิเสส

ในชั้นอรรถกถาแยกเป็น 3 สาย ตามคัมภีร์หลักในพระไตรปิฎก ประกอบด้วย 1. สายพระวินัย เช่น สมันตปาสาทิกา, สารัตถทีปนี, วิมติวิโนทนี, กังขาวิตรณี 2. สายพระสูตร เช่น สุมังคลวิลาสินี, ปปัญจสูทนี, สารัตถัปปกาสินี, มโนรถปูรณี, ธัมมปทัฏฐกถา, ปรมัตถโชติกา 3. สายพระอภิธรรม เช่น อัฏฐสาลินี, สัมโมหวิโนทนี, อภิธัมมัฏฐสังคหะ

ขอกล่าวเฉพาะสายวินัย เล่มที่สำคัญ เช่น สมันตปาสาทิกา วินยัฏฐกถา หรือเรียกย่อ ๆ ว่า สามนต์ คัมภีร์นี้มี 3 ภาค (3 เล่ม) แต่งโดยพระพุทธโฆสะ ชาวอินเดีย ท่านใช้คัมภีร์อรรถกถาภาษาสิงหล 3 คัมภีร์เป็นพื้นฐานในการแต่ง คือ 1) มหาอรรถกถา อันเป็นปรัมปราภตเถรวาท ซึ่งอธิบายพระสูตรที่พระมหินทเถระนำมาศรีลังกาแล้วแปลเป็นภาษาสิงหล 2) มหาปัจจรี เป็นอรรถกถาอภิธรรมปิฎก ที่มีชื่อตามนี้เพราะเรียกตามแพที่พระเถระนั่งประชุมกันทำอรรถกถา 3) กุรุนที เป็นอรรถกถาวินัยปิฎก มีชื่อเรียกตามตำบลที่พระเถระประชุมกันทำอรรถกถา โดยพระพุทธโฆสะใช้มหาอรรถกถาเป็นโครงร่าง ใช้ข้อวินิจฉัยต่าง ๆ ในมหาปัจจรีและกุรุนทีเป็นส่วนประกอบในการแต่ง โดยเฉพาะอรรถกถากุรุนทีที่ถือว่า เป็นอรรถกถาวินัยปิฎกโดยตรง นอกจากนี้ ยังมีคัมภีร์อรรถกถาอื่น ๆ ประกอบการแต่งมากมาย เช่น อันธกอรรถกถา สังเขปอรรถกถา ฯลฯ ปัจจุบันคัมภีร์สมันตปาสาทิกาใช้เรียนในหลักสูตรการศึกษาบาลีของคณะสงฆ์ไทยในชั้นประโยค ป.ธ. 7 และ ป.ธ. 8

ส่วนคัมภีร์ชั้นปกรณ์วิเสสมีคัมภีร์สำคัญที่ควรกล่าวในที่นี้ 4 เล่ม คือ เนตติปกรณ์ มิลินทปัญหา วิมุตติมรรค และวิสุทธิมรรค จะขอกล่าวย่อเป็นลำดับไป

1. เนตติปกรณ์ แต่งโดยพระมหากัจจายนะในสมัยพุทธกาล คณะสงฆ์พม่าได้รวบรวมคัมภีร์เนตติปกรณ์ไว้เป็นส่วนหนึ่งของพระไตรปิฎก (วรรณคดีบาลี ชั้นที่ 1) เพราะเห็นว่า คัมภีร์นี้มีมาก่อนอรรถกถา แต่ไทยไม่ได้จัดไว้ในลักษณะนั้น และบางคัมภีร์ในไทยก็แทบไม่ได้กล่าวถึงเลย เช่น คัมภีร์มิลินทปัญหา ซึ่งจะศึกษาเฉพาะผู้สนใจเท่านั้น และไม่ได้นำมาใช้ในแวดวงการศึกษาบาลีในประเทศไทยแต่อย่างใด

เนตติปกรณ์จัดเป็นคัมภีร์ชั้นปกรณ์วิเสสที่มีมาตั้งแต่สมัยพุทธกาล ผู้แต่ง คือ พระมหากัจจายนะ ผู้ได้รับเอตทัคคะด้านอธิบายธรรมย่อให้พิสดาร แต่ก็มีนักวิชาการบางท่านที่เห็นแย้งว่า อาจเป็นคนละรูปกับพระมหากัจจายนะในสมัยพุทธกาล และบางท่านก็เห็นเพิ่มเติมว่า พระมหากัจจายนะในที่นี้คงไม่ได้หมายถึง ตัวบุคคล แต่อาจหมายถึง สำนักของพระมหากัจจายนะที่ตั้งขึ้นครั้งแรกในเมืองอุชเชนี แคว้นอวันตี ชมพูทวีป (อินเดียปัจจุบัน) อย่างไรก็ดี คัมภีร์เล่มนี้ยอมรับร่วมกันว่า แต่งโดยพระมหากัจจายนะ เป็นคัมภีร์ที่เสนอหลักการวินิจฉัยความหมายทางพุทธศาสนาอย่างยอดเยี่ยม แม้กระทั่งวิสุทธิมรรคของพระพุทธโฆสะก็อ้างอิงถึงคัมภีร์เล่มนี้

2. มิลินทปัญหา เป็นบทสนทนาโต้ตอบกันระหว่างพระนาคเสนเถระ (Nagasena) กับพระเจ้ามิลินท์ (Milinda) หรือพระเจ้าเมนันเดอร์ที่ 1 (Menander I Soter มีพระชนม์ชีพในราว พ.ศ. 393-433) ชาวกรีก การสนทนาระหว่างท่านทั้งสองเหมือนเป็นการโต้วาทะ (Debate) ระหว่างนักตรรกตะวันออกกับนักตรรกตะวันตก คัมภีร์เล่มนี้เชื่อกันว่า แต่งราวปี พ.ศ. 500 ซึ่งเก่าแก่กว่าวิสุทธิมรรค (วิสุทธิมรรค แต่งในราวปี พ.ศ. 900) แม้วิสุทธิมรรคก็ยังอ้างถึงคัมภีร์มิลินทปัญหานี้เช่นกัน อย่างไรก็ดี ไม่มีชื่อปรากฏว่า ใครเป็นผู้แต่งคัมภีร์นี้ บางท่านเห็นว่า แต่งโดยพระปิฎกจุฬาภัยเถระ แต่ความจริงพระปิฎกจุฬาภัยเถระเป็นผู้แต่งฎีกาที่อธิบายคัมภีร์มิลินทปัญหาอีกทีหนึ่ง และสันนิษฐานว่า เดิมทีมิลินทปัญหาคงแต่งเป็นภาษาสันสกฤต ต่อมาภาษาสันสกฤตที่เป็นต้นฉบับสูญหาย แต่ก็ได้อาศัยฉบับที่แปลเป็นภาษาบาลีโดยชาวศรีลังกาใช้เป็นฉบับศึกษา และได้ใช้ฉบับภาษาบาลีนี้แปลเป็นภาษาอังกฤษอีกหลายฉบับ สำหรับผู้ที่แปลเป็น

ภาษาอังกฤษคนแรก คือ ศาสตราจารย์ริส เดวิดส์ (Prof. Rhys Davids) ชาวอังกฤษ เมื่อปี พ.ศ. 2433 และคนอื่น ๆ เช่น Bhikkhu Pesala ชาวศรีลังกา โดยใช้ชื่อว่า The Debate of King Milinda

3. วิมุตติมรรค แต่งโดยพระอุปติสสเถระ ชาวศรีลังกา ราวปี พ.ศ. 600 แปลว่า ทางแห่งความหลุดพ้น หรือทางแห่งพระนิพพาน เดิมทีแต่งเป็นภาษาบาลี ต่อมาได้สูญหาย เหลือเฉพาะฉบับที่แปลเป็นภาษาจีน โดยพระติปิฎกสังฆปาละแห่งฟูนัน (อาณาจักรก่อนยุคศรีวิชัย อยู่ในแถบเขมรและอีสานตอนใต้ รวมทั้งภาคกลางตอนล่าง) แปลไว้ในสมัยคริสต์ศตวรรษที่ 6 จากนั้นปี พ.ศ. 2479 พระเอฮารา (N.R.M. Ehara) เจ้าอาวาสวัดนิกายนิจิเรนในญี่ปุ่น ร่วมกับพระโสมะเถระ (Soma Thera) และพระเขมินทเถระ (Kheminda Thera) แปลจากภาษาจีนเป็นภาษาอังกฤษ โดยใช้ชื่อว่า The Path of Freedom ซึ่งจัดพิมพ์เป็นครั้งแรกในปี พ.ศ. 2504 ภายหลังได้แปลเป็นภาษาไทย โดยพระราชวรมุนี (ประยูร ธมฺมจิตฺโต) และคณะได้จัดพิมพ์ครั้งแรกเมื่อปี พ.ศ. 2538 และได้แก้ไขให้ถูกต้องยิ่งขึ้นในการพิมพ์ครั้งต่อ ๆ มา

4. วิสุทธิมรรค แต่งโดยพระพุทธโฆสะ ชาวอินเดีย (รูปเดียวกับที่แต่งสามนต์) ท่านแต่งสมัยที่อยู่ที่ประเทศศรีลังกา ในช่วงที่ไปแปลคัมภีร์อรรถกถาจากภาษาสิงหลคืนสู่ภาษาบาลี ก่อนที่ท่านจะได้รับอนุญาตให้แปลอรรถกถา พระเถระในสำนักมหาวิหารต้องการวัดความรู้ท่านในเบื้องต้น ท่านจึงแต่งวิสุทธิมรรคขึ้นเหมือนเป็นการวัดความรู้ว่า มีความตั้งใจและความสามารถในการแปลจริง วิสุทธิมรรค แปลว่า ทางแห่งความหมดจด ในที่นี้หมายถึง ทางแห่งพระนิพพาน ซึ่งเป็นคัมภีร์ของวัดมหาวิหาร ขณะที่วิมุตติมรรคเป็นคัมภีร์ของวัดอภัยคีรีวิหาร เดิมทีคณะสงฆ์ในศรีลังกา

ได้แตกเป็น 2 นิกายหลัก คือ คณะมหาวิหาร และคณะอภัยคีรีวิหาร ทั้งสองเป็นฝ่ายเถรวาทเหมือนกับคณะสงฆ์ไทย ความเป็นมาของคณะทั้งสอง สรุปโดยย่อมีดังนี้

1) คณะมหาวิหาร สมัยที่พระเจ้าอโศกมหาราช กษัตริย์ชาวอินเดียส่งพระธรรมทูตไปเผยแผ่พระศาสนาที่ศรีลังกา พระเจ้าเทวานัมปิยติสสะแห่งลังกา พระสหายของพระเจ้าอโศกมหาราช ได้ต้อนรับคณะสงฆ์และหันมานับถือพุทธศาสนา จากนั้นได้มอบถวายมหาเมฆวันอุทยาน ให้ทรงสร้างเป็นวัดมหาวิหารแก่คณะสงฆ์ และทรงเป็นประธานอุปถัมภ์การทำสังคายนาครั้งที่ 1 ในศรีลังกา (หากนับในอินเดียด้วย ครั้งนี้เป็นที่ 4 แต่พม่าไม่นับการสังคายนาครั้งนี้) คณะสงฆ์ฝ่ายมหาวิหารจึงมีมาตั้งแต่ประมาณปี พ.ศ. 200 แต่ขณะนั้นยังไม่ได้แยกเป็น 2 คณะหลัก

2) คณะอภัยคีรีวิหาร เมื่อพระเจ้าเทวานัมปิยติสสะสวรรคต กษัตริย์สิงหลและกษัตริย์ทมิฬครองราชย์สืบสันตติวงศ์มามากกว่า 10 พระองค์ ลุถึงปี พ.ศ. 400 เศษ สมัยพระเจ้าวัฏฏคามณีอภัยเสด็จขึ้นครองราชย์แล้วทรงเสียพระราชบัลลังก์ให้แก่พวกทมิฬ พระองค์เสด็จลี้ภัยและซ่องสุมกำลัง ขณะนั้นทรงได้รับการช่วยเหลือจากพระมหาติสสะ ต่อเมื่อเสด็จขึ้นครองราชย์อีกครั้ง จึงทรงอุปถัมภ์และถวายวัดแห่งหนึ่งชื่อว่า อภัยคีรีวิหาร แก่พระมหาติสสะ และทรงเป็นประธานอุปถัมภ์การสังคายนาครั้งที่ 2 ในศรีลังกา (ครั้งที่ 5 นับจากอินเดีย) การสังคายนาครั้งนี้เป็นการจารึกพระธรรมวินัยลงในใบลานเป็นครั้งแรก เมื่อประมาณปี พ.ศ. 400

นับแต่การสังคายนาครั้งที่ 2 ในศรีลังกาเป็นต้นมา คณะสงฆ์ก็แยกเป็น 2 คณะหลัก คือ คณะมหาวิหารและคณะอภัยคีรีวิหาร โดยที่คณะ

มหาวิหารจะเป็นฝ่ายอนุรักษนิยมมากกว่า และจากนั้นอีก 100 ปี ก็มีวรรณคดีบาลีที่เป็นคัมภีร์สำคัญเกิดขึ้น คือ มิลินทปัญหา แต่งราวประมาณปี พ.ศ. 500

ต่อมาอีก 100 ปี ในราวปี พ.ศ. 600 ก็มีคัมภีร์วิมุตติมรรค ซึ่งเข้าใจกันว่า เป็นคัมภีร์ของคณะอภัยคีรีวิหาร เพราะมีมติบางอย่างในคัมภีร์เล่มนี้ที่คณะอภัยคีรีวิหารกล่าวให้การยอมรับ และเมื่อประมาณปี พ.ศ. 900 พระพุทธโฆสะ ชาวอินเดีย เดินทางมาศรีลังกาเพื่อแปลคัมภีร์อรรถกถาจากภาษาสิงหลกลับคืนสู่ภาษาบาลีตามคำแนะนำของพระเรวตเถระผู้เป็นพระอุปัชฌาย์ สำนักที่พระพุทธโฆสะขอแปลคัมภีร์ คือ จากคณะมหาวิหาร ดังนั้น คัมภีร์วิสุทธิมรรคที่ท่านแต่งเสนอต่อคณะมหาวิหารเพื่อทดสอบความรู้ จึงเลี่ยงการกล่าวถึงคัมภีร์วิมุตติมรรค อันเป็นคัมภีร์ของฝ่ายตรงข้าม คือ คณะอภัยคีรีวิหาร เพราะฉะนั้น จึงเป็นที่เข้าใจว่า วิสุทธิมรรค ก็คือ คัมภีร์ของคณะมหาวิหาร

วิสุทธิมรรคจัดเป็นปกรณ์วิเสส หากกล่าวตามลำดับวรรณคดีบาลีทั้ง 6 ชั้น ก็จะจัดอยู่ในลำดับสุดท้าย แต่วิสุทธิมรรคได้รับยกย่องจากแวดวงนักวิชาการ นักศึกษาวรรณคดีบาลีทั้งหลาย สงเคราะห์เข้าในคัมภีร์ชั้นอรรถกถา (วรรณคดีบาลี ชั้นที่ 2) และเป็นที่ยอมรับว่า เป็นยอดของคัมภีร์ชั้นอรรถกถา แต่ก็มีคัมภีร์ที่สุดยอดกว่าวิสุทธิมรรค นั่นคือ เนตติปกรณ์

เหตุที่วิสุทธิมรรคได้ชื่อว่า เป็นสุดยอดของอรรถกถา เพราะได้รวบรวม ค้นคว้าตำรามานำเสนออย่างมีหลักเกณฑ์ แบ่งออกเป็น 23 นิเทศ หรือ 23 หัวข้อเรื่อง ทั้งหมดสรุปลงในศีล สมาธิ ปัญญา

หากเปรียบเทียบกับสมัยปัจจุบัน วิสุทธิมรรคเป็นเหมือนงานวิจัยหรือวิทยานิพนธ์ดีเยี่ยม ถือเป็นวรรณคดีชิ้นเอกก็ว่าได้ ที่สำคัญ คือ เป็น

ตัวอย่างหนังสือการตีความพุทธศาสนา (อรรถปริวรรตศาสตร์) ที่น่าสนใจในแวดวงศาสนาปัจจุบันจำเป็นต้องอธิบายความหมายของคำสอนทางศาสนาในลักษณะของการตีความ หากเป็นปรัชญายิ่งต้องฝึกวิพากษ์ในลักษณะการตีความให้มากเป็นพิเศษ มิฉะนั้น ความสำคัญของศาสนาและปรัชญาก็อาจไม่มีคุณค่าเพียงพอในสังคมปัจจุบัน

การตีความคืออะไร

ในวงปรัชญามักกล่าวถึงการตีความอีกคำหนึ่งว่า **ศาสตร์แห่งการตีความ** แต่ราชบัณฑิตยสถานบัญญัติศัพท์ให้เรียกว่า **อรรถปริวรรตศาสตร์** ตรงกับภาษาอังกฤษว่า Hermeneutics (เฮอร์เมินนิวทิกส์-อังกฤษ หรือ เฮอร์เมินนิวดิกส์-อเมริกัน) หมายถึง การแสวงหาความเข้าใจด้วยการตีความ

ในคำบาลีไทยจะใช้คำว่า อรรถวิเคราะห์, อรรถบทวิเคราะห์ หรือ นัยวิเคราะห์ (มาจากบาลีว่า นยคฺคาห อ่านว่า นะยัคคาหะ) นักเรียนบาลีจะคุ้นเคยศัพท์นี้ดี โดยเฉพาะคำว่า นัยวิเคราะห์ ซึ่งวีรชาติ นิ่มอนงค์เห็นว่า มีเค้าโครงมาจากคำว่า โยนิโสมนสิการ แปลว่า การพิจารณาโดยแยบคาย ในสมัยใหม่จะใช้คำแปลว่า การใช้วิจารณญาณ แต่คำว่า โยนิโสมนสิการ เป็นคำที่ปรากฏในพระไตรปิฎก (พุทธพจน์) ขณะที่คำว่า นะยัคคาหะ เป็นคำที่พระสาวกบัญญัติขึ้นใช้ในภายหลัง ฉะนั้นจะสังเกตเห็นว่า พุทธศาสนามีลักษณะของการตีความมานานแล้ว สังเกตจากคัมภีร์เนตติปกรณ์หรือคัมภีร์วิสุทธิมรรคเป็นตัวอย่าง และศัพท์ที่ใช้ในการแปลคัมภีร์ภาษาบาลี ก็บ่งบอกว่า เป็นการตีความในตัว เช่น คำแปลบาลีที่ว่า “อรรถวิเคราะห์ว่า...”

การศึกษาปรัชญาและศาสนาปัจจุบันจึงต้องอาศัยการตีความเข้าช่วยเพื่อสื่อให้เข้าใจว่า ปรัชญาและศาสนาในเรื่องนั้นต้องการให้แง่คิดหรือสอนอะไร แม้จะมีผู้เคยกล่าวให้ร้ายการศึกษาของคณะสงฆ์ไทยในช่วงหนึ่งว่า เป็นการศึกษาเฉพาะคัมภีร์รองหรือชั้นอรรถกถาลงมาเท่านั้น ไม่ได้ศึกษาพระไตรปิฎกแต่อย่างใด ซึ่งประเด็นการศึกษาของคณะสงฆ์ที่ต้องศึกษาพระไตรปิฎกเพิ่มเติมนั้น ผู้เขียนเห็นด้วย แต่ความรู้ที่ได้จากการศึกษาคัมภีร์ชั้นรองเหล่านี้ประการหนึ่ง ก็คือ การทราบลักษณะการตีความพระไตรปิฎกที่ปรากฏในคัมภีร์ทางพุทธศาสนาเหล่านี้ แม้จะไม่ได้ศึกษาพระไตรปิฎกโดยตรง แต่ข้อมูลที่ได้ส่วนหนึ่งก็มาจากพระไตรปิฎกที่เป็นพุทธวจนะ และการศึกษาคัมภีร์ชั้นรองก็ช่วยทำความเข้าใจพุทธวจนะในเบื้องต้นก่อนที่จะศึกษาลงลึกในพระไตรปิฎกต่อไป นอกจากนี้ ยังเป็นการเปิดใจกว้างศึกษาและยอมรับคัมภีร์อื่นเพื่อมิให้เกิดความรู้ที่คับแคบและป้องกันการเข้าใจผิดพลาดหากศึกษาเพียงคัมภีร์ใดคัมภีร์หนึ่งด้วยตนเอง ดังนั้น การศึกษาตัวอย่างคัมภีร์การตีความจึงต้องแยกเป็น 2 ประเด็น คือ ประเด็นยอมรับกับประเด็นศึกษา

ประการที่หนึ่ง การยอมรับ ชาวพุทธทุกคนหรือแม้แต่คัมภีร์ทุกเล่มต่างก็ยอมรับพุทธวจนะ ไม่มีใครปฏิเสธเรื่องนี้ ฉะนั้น ในประเด็นนี้จึงไม่ควรตำหนิว่า ใครหรือคัมภีร์ใดไม่ใช่พุทธวจนะ แต่ทุกคน/ทุกคัมภีร์แสดงพุทธวจนะออกมาในลักษณะที่แตกต่างกัน แต่การแสดงออกจะมีความเห็นต่างในเชิงการอธิบายความ แต่ก็ไม่ได้หมายถึง จะปฏิเสธพุทธวจนะ เพียงแต่การอธิบายความต่าง ๆ เป็นการเสริมความหรือตีความให้กระจ่างชัด อาจบังเอิญว่า การตีความนั้นอาจไม่ตรงกับความรู้เดิมที่ตนเรียนมาจากพระไตรปิฎกมากกว่า จึงคิดว่า ข้อความนี้ไม่ใช่พุทธวจนะ ดังนั้น จึงต้อง

แยกทำความเข้าใจระหว่างคำว่า พุทธวจนะจากพระไตรปิฎกกับการตีความพุทธวจนะในพระไตรปิฎกในยุคหลังเพื่อให้คนสมัยใหม่เข้าใจง่ายขึ้น

ประการที่สอง การศึกษา การเข้าใจพุทธวจนะในยุคสมัยนี้จำเป็นต้องศึกษาคัมภีร์ชั้นหลังด้วย มิฉะนั้น จะศึกษาหรืออ่านพระไตรปิฎกไม่รู้เรื่อง แม้กระทั่งการปฏิบัติก็ต้องอาศัยแนวทางครูบาอาจารย์สายกรรมฐาน ซึ่งบางคำสอนของพระวิปัสสนาจารย์ก็มีรูปแบบที่แตกต่างกันไปตามจริตนิสัย แต่มีเป้าหมายเดียวกัน ดังนั้น ไม่ควรตำหนิว่า การศึกษาคัมภีร์รุ่นหลังไม่ใช่พุทธวจนะ เพราะคัมภีร์เหล่านี้เป็นกุญแจไขความไปสู่พุทธวจนะ แม้กระทั่งผู้ศึกษาพุทธวจนะโดยตรงก็จำเป็นต้องศึกษาคัมภีร์ชั้นรองกำกับด้วย เพื่อเทียบเคียงหรือขยายความพุทธวจนะให้กระจ่างชัดขึ้น ซึ่งเมื่อเข้าใจถูกต้องแล้วก็ถือตามสิ่งที่ถูกต้องนั้น หากคัมภีร์ใดไม่ถูกต้องก็ชี้แจงว่า ไม่ถูกต้องอย่างไรและที่ถูกควรเป็นอย่างไร

การศึกษาในลักษณะนี้เป็นการสร้างผลงานในลักษณะประเทืองปัญญาให้เห็นจุดเด่นและจุดด้อยของวรรณกรรม/วรรณคดี ดังตัวอย่างพุทธทาสภิกขุ แม้ท่านจะไม่โปรดปรานผลงานการอธิบายความของพระพุทธโฆสะในบางประเด็น แต่พุทธทาสภิกขุก็นิพนธ์หนังสือแนวการตีความไว้มาก ท่านเป็นพระสงฆ์ไทยรูปแรก ๆ ที่อธิบายคำสอนพุทธศาสนาแนวใหม่ ผลงานหนังสือที่โดดเด่น เช่น อิทัปปัจจยตา แก่นพุทธศาสน์ ขุมทรัพย์จากพระโอษฐ์ คู่มือมนุษย์ ธัมมิกสังคม และผลงานที่สำคัญอีกเล่มหนึ่ง คือ ภาษาคน-ภาษาธรรม ที่ถือเป็นตัวอย่างของการตีความธรรมะด้วยภาษาโลกียะ (ภาษาชาวบ้าน) กับภาษาโลกุตตระ (ภาษาของผู้หลุดพ้น) รวมไปถึงการเปิดใจศึกษาพุทธศาสนามหายาน ด้วยการแปลหนังสือพุทธศาสนานิกายเซน คือ สูตรเว่ยหลาง และคำสอนของฮวงโป พุทธทาสภิกขุ

จึงเป็นที่ยอมรับในปัจจุบันทั้งชาวไทยและชาวต่างชาติว่า เป็นพระนักปรัชญาอย่างแท้จริง

พุทธตรรกศาสตร์ในคัมภีร์กถาวัตถุ

ในคัมภีร์กถาวัตถุมีข้อความภาษาบาลีที่ว่า

“ปุคคะโล อุปะลัพภะติ สัจฉิกัฏฐะปะระมัฏเฐนาติ ฯ อามันตา ฯ โย สัจฉิกัฏโฐ ปะระมัฏโฐ ตะโต โส ปุคคะโล อุปะลัพภะติ สัจฉิกัฏฐะ-ปะระมัฏเฐนาติ ฯ นะ เหวัง วัตตัพเพ ฯ

อาชานาหิ นิคคะหัง หัญจิ ปุคคะโล อุปะลัพภะติ สัจฉิกัฏฐะ-ปะระมัฏเฐนะ เตนะ วะตะ เร วัตตัพเพ โย สัจฉิกัฏโฐ ปะระมัฏโฐ ตะโต โส ปุคคะโล อุปะลัพภะติ สัจฉิกัฏฐะปะระมัฏเฐนาติ ยัง ตัตถะ วะเทสิ วัตตัพเพ โข ปุคคะโล อุปะลัพภะติ สัจฉิกัฏฐะปะระมัฏเฐนะ โน จะ วัตตัพเพ โย สัจฉิกัฏโฐ ปะระมัฏโฐ ตะโต โส ปุคคะโล อุปะลัพภะติ สัจฉิกัฏฐะปะระมัฏเฐนาติ มิจฉา ฯ”

แปลว่า สกวาที (ฝ่ายเถรวาท) ถามว่า *“ท่านหยั่งรู้บุคคลได้ โดยสัจฉิกัฏฐปรมัฏฐ์หรือ”*

ปรวาที (ฝ่ายอื่นที่ไม่ใช่ฝ่ายเถรวาท) ตอบว่า *“ถูกแล้ว”*

สกวาทีถามว่า *“สภาวะใด เป็นสัจฉิกัฏฐะ (สภาวะที่จริงแท้ที่ไม่พึงถือเอาด้วยอาการอันไม่เป็นจริง หรือไม่พึงถือเอาด้วยสมมติสัจจะ ดุจพยับแดดอันเป็นมายา เป็นต้น) เป็นปรมัฏฐะ (อรรถอันยิ่ง 57 ประการ คือ สภาวธรรมที่จำแนกเป็นขันธ์ 5 อายตนะ 12 ธาตุ 18 อินทรีย์ 22 และนิพพาน ที่ไม่พึงถือเอาด้วยอำนาจแห่งคำเล่าลือ เป็นต้น) ท่านหยั่งรู้บุคคลนั้นได้โดยสัจฉิกัฏฐปรมัฏฐ์ ตามสภาวะนั้นหรือ”*

ปรวาทีตอบว่า *“ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น”*

สกวาทีกล่าวว่า *“ท่านจงรับรู้นิคคหะ (การยอมรับข้อผิดพลาด) หากว่า ท่านหยั่งรู้บุคคลได้โดยสัจฉิกัฏฐปรมัฏฐ์ ด้วยเหตุนั้นนะ ท่านจึงต้องกล่าวว่า สภาวะใด เป็นสัจฉิกัฏฐะ เป็นปรมัฏฐะ ข้าพเจ้าหยั่งรู้บุคคลนั้นได้โดยสัจฉิกัฏฐปรมัฏฐ์ ตามสภาวะนั้น, ที่ท่านกล่าวในปัญหานั้นว่า พึงกล่าวได้ว่า ข้าพเจ้าหยั่งรู้บุคคลได้โดยสัจฉิกัฏฐปรมัฏฐ์ แต่ไม่พึงกล่าวว่า สภาวะใด เป็นสัจฉิกัฏฐะ เป็นปรมัฏฐะ ข้าพเจ้าหยั่งรู้บุคคลนั้นได้โดยสัจฉิกัฏฐ-ปรมัฏฐ์ ตามสภาวะนั้น ดังนี้ ผิด แต่ถ้าไม่พึงกล่าวว่า สภาวะใด เป็นสัจฉิกัฏฐะ เป็นปรมัฏฐะ ข้าพเจ้าหยั่งรู้บุคคลนั้นได้โดยสัจฉิกัฏฐปรมัฏฐ์ ตามสภาวะนั้น ก็ต้องไม่กล่าวว่า ข้าพเจ้าหยั่งรู้บุคคลได้โดยสัจฉิกัฏฐ-ปรมัฏฐ์, ที่ท่านกล่าวในปัญหานั้นว่า พึงกล่าวได้ว่า ข้าพเจ้าหยั่งรู้บุคคลได้โดยสัจฉิกัฏฐปรมัฏฐ์ แต่ไม่พึงกล่าวว่า สภาวะใด เป็นสัจฉิกัฏฐะ เป็นปรมัฏฐะ ข้าพเจ้าหยั่งรู้บุคคลนั้นได้โดยสัจฉิกัฏฐปรมัฏฐ์ ตามสภาวะนั้น ดังนี้ ผิด”* (อภิ.ก. (มมร) 80/1/1-2)

ข้อความภาษาบาลีข้างต้นเป็นบทสวดพระอภิธรรมบทหนึ่งในงานศพที่พระสงฆ์ใช้สวด และฆราวาสบางท่านก็อาจสวดได้ ซึ่งบทที่สวดจริงจะสวดไม่ครบทั้งหมดนี้ เพราะจะตัดบางประโยคออก ถึงกระนั้น ประโยคที่สวดก็แปลไม่ออก ถึงออกก็ไม่ค่อยเข้าใจ ชาวพุทธจึงมักจดจำในลักษณะนกแก้วนกขุนทอง เผื่อจะมีโอกาสได้ทำความเข้าใจในโอกาสต่อไปข้างหน้า ความจริงแล้วบทนี้เป็นส่วนหนึ่งที่เรียกว่า บทอนุโลมปัญจกะ อันเป็นวิธีการอ้างเหตุผลที่ได้รับการยกย่องว่า เป็นพุทธตรรกศาสตร์หรือตรรกศาสตร์เชิงพุทธที่สำคัญ ข้อความนี้ปรากฏอยู่ในเรื่องปุคคลกถา กถาวัตถุ พระอภิธรรมปิฎก

คัมภีร์กถาวัตถุได้ชื่อว่า เป็นดังเพชร ซึ่งเป็นคำพูดเปรียบเทียบกับคัมภีร์เนตติปกรณ์ที่ถือว่า เป็นดังทอง ผู้เขียนมีโอกาสบรรยายและศึกษาคัมภีร์กถาวัตถุ โดยเฉพาะจากงานวิจัยเรื่อง “การศึกษาเชิงวิเคราะห์เรื่องการอ้างเหตุผลในคัมภีร์กถาวัตถุ” ของณัฐวุฒิ แจ๊ดสูงเนิน วิทยานิพนธ์ปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ จึงเข้าใจในภูมิปัญญาของพระผู้อธิบายหลักการอ้างเหตุผลในคัมภีร์นี้ รวมถึงผู้รักษา สืบทอดคัมภีร์มาถึงยุคปัจจุบันให้ชาวพุทธได้ศึกษา กถาวัตถุเป็นข้อความจากพุทธพจน์ส่วนหนึ่ง และอีกส่วนหนึ่งเป็นข้อความที่พระโมคคัลลีบุตรติสสเถระ ผู้เป็นประธานทำสังคายนาครั้งที่ 3 ประมาณ พ.ศ. 235 ได้รวบรวมเรื่องราวไว้มากถึง 219 เรื่อง อันเป็นเรื่องราวเกี่ยวกับความเชื่อของนิกายหรือลัทธิต่าง ๆ ในสมัยนั้น และแสดงถึงความแตกต่างด้านความคิด (ทิฏฐิสามัญญตา) และด้านการปฏิบัติ (สีลสามัญญตา) ของคณะสงฆ์ยุคนั้น ระหว่างฝ่ายสกวาทีหรือฝ่ายพระโมคคัลลีบุตรติสสเถระกับฝ่ายปรวาทีหรือกลุ่มที่แยกตัวออกไป เช่น ภิกษุวัชชีบุตรที่เป็นฝ่ายมหาสังฆิกะ รวมถึงกลุ่มดั้งเดิมที่แยกออกไป กระทั่งแยกเป็น 17 นิกาย/กลุ่มในช่วง พ.ศ. 200 รวมกับนิกายเดิมเป็น 18 นิกาย นิกายที่แยกออกไปเหล่านี้ได้พัฒนาเป็นนิกายมหายานในเวลาต่อมาในช่วงประมาณ พ.ศ. 600-700

การดำเนินเรื่องในกถาวัตถุเป็นลักษณะของการโต้แย้งของ 2 ฝ่าย บนหลักการของหลักเหตุและผล ด้วยเหตุนี้ กถาวัตถุจึงได้รับขนานนามว่าเป็นตรรกศาสตร์เชิงพุทธที่สนใจ ไม่แพ้มิลินทปัญหาที่เป็นตรรกศาสตร์เชิงพุทธอีกคัมภีร์หนึ่ง โครงสร้างของกถาวัตถุจำแนกเป็น 2 ลักษณะ คือ 1. ลักษณะเนื้อหา ซึ่งมีวาทกถาหรือเรื่องที่สอบถามทั้งหมด 219 กถา จำแนกเป็น 4 ปัณณาสก์ครึ่ง ประกอบด้วย 1) มหาปัณณาสก์มี 5 วรรค

จำแนกเป็น 53 กถา 2) นิยามปัณณาสก์มี 5 วรรค จำแนกเป็น 54 กถา 3) อนุสยปัณณาสก์มี 5 วรรค จำแนกเป็น 47 กถา 4) นิคคหปัณณาสก์มี 5 วรรค จำแนกเป็น 44 กถา และ 4) ขุททกอัฑฒปัณณาสก์ (ปัณณาสก์ที่เกินครึ่งไปเล็กน้อย) มี 3 วรรค จำแนกเป็น 21 กถา รวมทั้ง 4 ปัณณาสก์ครึ่งแล้วมี 23 วรรค 2. ลักษณะวิธีการ ที่เรียกว่า อัฏฐมุขนัยหรืออัฏฐกนิคคหนัย โดยจำแนกเป็น 2 ฝ่ายหลัก คือ 1) ฝ่ายอนุโลมปัจจนีกะ 4 นัย เป็นการตอบรับและตอบปฏิเสธของฝ่ายปรวาทีหรือพระสงฆ์ฝ่ายอื่นนอกจากฝ่ายเถรวาท เช่น ภิกษุนิกายวัชชีบุตร นิกายสมิติยะ และกลุ่มอัญเดียรถีร์ที่เป็นพวกสัสสตวาทะ และ 2) ฝ่ายปัจจนีกานุโลมะ 4 นัย เป็นการตอบปฏิเสธและตอบรับของฝ่ายสกวาที รวมเป็น 8 นัยหลักด้วยกัน หากเขียนเป็นตารางจะได้ดังนี้

ในที่นี้ ขอยกตัวอย่างเฉพาะในปุคคลกถา คือ เรื่องที่ว่าด้วยบุคคลในคัมภีร์กถาวัตถุจะเริ่มต้นด้วยเรื่องสุทธิสัจฉิกัฏฐะ (เนื้อหาเป็นเรื่องสภาวะที่แท้จริงล้วน ๆ) เป็นเรื่องแรก ซึ่งเริ่มแรกจะเป็นประเด็นคำถามในส่วนอนุโลมปัจจนีกะ ซึ่งเป็นคำถาม-คำตอบที่สกวาทีและปรวาทีสนทนากัน ข้อความนี้ปรากฏดังที่นำมากล่าวในตอนต้นเรื่อง ดังนี้

ฝ่าย	คำถาม-คำตอบภาษาไทย	คำถาม-คำตอบภาษาบาลี
สกวาที	ถามว่า *ท่านหยั่งรู้บุคคลได้โดยสัจฉิกัฏฐปรมัฏฐ์ใช่ไหม* **คำอธิบาย**: ฝ่ายสกวาที (ผู้มุ่งเน้นปรมัตถสัจจะ) ได้ถามฝ่ายปรวาที (ผู้มุ่งเน้นสมมติสัจจะ) ว่า ท่านเข้าใจบุคคล (อัตตา สัตว์ ชีวะ) ว่าอยู่ในสภาพที่เป็นสัจฉิกัฏฐปรมัฏฐ์ (ธรรม 57 และนิพพาน) หรือไม่	ปุคคะโล อุปะลัพภะติสัจฉิกัฏฐะปะระมัฏเฐนาติ ฯ
ปรวาที	ตอบว่า *ใช่* **คำอธิบาย**: ฝ่ายปรวาทีตอบรับว่า เข้าใจเหมือนกัน	อามันตา ฯ
สกวาที	ถามว่า *สภาวธรรมใดเป็นสัจฉิกัฏฐะเป็นปรมัฏฐะ ท่านหยั่งรู้บุคคลนั้นได้โดยสัจฉิกัฏฐปรมัฏฐ์นั้นใช่ไหม*	โย สัจฉิกัฏโฐ ปะระมัฏโฐ ตะโตโส ปุคคะโล อุปะลัพภะติสัจฉิกัฏฐะปะระมัฏเฐนาติ ฯ

	คำอธิบาย: ธรรม 57 และนิพพานที่พระพุทธเจ้าตรัสว่า “มีปัจจัย ไม่มีปัจจัย เป็นสังขตธรรม เป็นอสังขตธรรม เป็นของเที่ยง เป็นของไม่เที่ยง มีนิมิต ไม่มีนิมิต” ซึ่งเป็นสภาพมีอยู่จริง (สัจฉิกัฏฐ์) ไม่ควรถือเอาด้วยสมมติสัจจะ และประจักษ์ชัดด้วยตนเอง (ปรมัฏฐ์) ไม่ควรถือเอาตามคำเล่าลือ ท่านเข้าใจธรรม 57 และนิพพานนั้นด้วยอาการแห่งรุปปนลักษณะ (การย่อยยับ) เป็นต้น และด้วยสภาวธรรมที่มีปัจจัยปรุงแต่งเป็นต้นใช่ไหม	
ปรวาที	ตอบว่า *ไม่ควรกล่าวอย่างนั้น* **คำอธิบาย:** ฝ่ายปรวาทีตอบปฏิเสธว่า ไม่ใช่	นะ เหวัง วัตตัพเพ ฯ
สกวาที	กล่าวว่า *ท่านจงรับรู้นิคคหะดังต่อไปนี้* *หากท่านหยั่งรู้บุคคลได้โดยสัจฉิกัฏฐปรมัฏฐ์ ดังนั้น ท่านจึงควรยอมรับว่า “สภาวธรรมใดเป็นสัจฉิกัฏฐะเป็นปรมัฏฐะ*	อาชานาหิ นิคคะหัง หัญจิ ปุคคะโล อุปะลัพภะติ สัจฉิกัฏฐะปะระมัฏเฐนะ เตนะ วะตะ เร วัตตัพเพ โย สัจฉิกัฏโฐ ปะระมัฏโฐ ตะโต โส ปุคคะโล

	ข้าพเจ้าหยั่งรู้บุคคลนั้นได้โดยสัจฉิกัฏฐปรมัฏฐ์นั้น” **คำอธิบาย:** ฝ่ายสกวาทีจึงชี้ให้เห็นความเข้าใจผิดและย้อนแย้งกันของฝ่ายปรวาทีว่า ในคำตอบแรกยอมรับว่า ใช่ แต่คำตอบหลังกลับปฏิเสธว่า ไม่ใช่	อุปะลัพภะติ สัจฉิกัฏฐะปะระมัฏเฐนาติ
	ท่านกล่าวคำขัดแย้งใดในตอนต้นนั้นว่า “ข้าพเจ้ายอมรับว่าข้าพเจ้าหยั่งรู้บุคคลได้โดยสัจฉิกัฏฐปรมัฏฐ์ แต่ไม่ยอมรับว่าสภาวธรรมใดเป็นสัจฉิกัฏฐะเป็นปรมัฏฐะ ข้าพเจ้าหยั่งรู้บุคคลนั้นได้โดยสัจฉิกัฏฐปรมัฏฐ์นั้น”	ยัง ตัตถะ วะเทสิ วัตตัพเพ โข ปุคคะโล อุปะลัพภะติ สัจฉิกัฏฐะปะระมัฏเฐนะ โน จะ วัตตัพเพ โย สัจฉิกัฏโฐ ปะระมัฏโฐ ตะโต โส ปุคคะโล อุปะลัพภะติ สัจฉิกัฏฐะปะระมัฏเฐนาติ
	คำนั้นของท่านผิด	มิจฉา
	อนึ่ง หากท่านไม่ยอมรับว่า “สภาวธรรมใดเป็นสัจฉิกัฏฐะเป็นปรมัฏฐะ ข้าพเจ้าหยั่งรู้บุคคลนั้นได้โดยสัจฉิกัฏฐปรมัฏฐ์นั้น” ท่านก็ไม่ควรยอมรับว่า “ข้าพเจ้าหยั่งรู้บุคคลได้โดยสัจฉิกัฏฐปรมัฏฐ์”	โน เจ ปะนะ วัตตัพเพ โย สัจฉิกัฏโฐ ปะระมัฏโฐ ตะโต โส ปุคคะโล อุปะลัพภะติ สัจฉิกัฏฐะปะระมัฏเฐนาติ โน วะตะ เร วัตตัพเพ ปุคคะโล อุปะลัพภะติ สัจฉิกัฏฐะปะระมัฏเฐนาติ

	ท่านกล่าวคำขัดแย้งใดในตอนต้น นั้นว่า “ข้าพเจ้ายอมรับว่า ข้าพเจ้าหยั่งรู้บุคคลได้โดย สัจฉิกัฏฐปรมัฏฐ์ แต่ไม่ยอมรับว่า สภาวธรรมใดเป็นสัจฉิกัฏฐะเป็น ปรมัฏฐะ ข้าพเจ้าหยั่งรู้บุคคลนั้น ได้โดยสัจฉิกัฏฐปรมัฏฐ์นั้น”	ยัง ตัตถะ วะเทสิ วัตตัพเพ โข ปุคคะโล อุปะลัพภะติ สัจฉิกัฏฐะปะระมัฏเฐนะ โน จะ วัตตัพเพ โย สัจฉิกัฏโฐ ปะระมัฏโฐ ตะโต โส ปุคคะโล อุปะลัพภะติ สัจฉิกัฏฐะปะระมัฏเฐนาติ
	คำนั้นของท่านผิด	มิจฉา ฯ

จบอนุโลมปัญจกะ

เมื่อจบอนุโลมปัญจกะแล้ว จะเป็นบทสนทนาในองค์ที่ 2 คือ ปฏิกัมมจตุกกะ องค์ที่ 3 คือ นิคคหจตุกกะ องค์ที่ 4 คือ อุปนยนจตุกกะ และองค์ที่ 5 คือ นิคคมจตุกกะ ตามลำดับไปเรื่อย ๆ และเมื่อจบองค์ที่ 5 คือ นิคคมจตุกกะแล้ว ก็ถือว่า จบนิคคหะที่ 1 จากนั้น ก็เป็นบทสนทนาในฝ่ายปัจจนีกานุโลมะ ซึ่งยังเป็นเรื่องสุทธสัจฉิกัฏฐะเรื่องเดิมอยู่ โดยเริ่มตั้งแต่องค์ที่ 1 คือ ปัจจนีกปัญจกะ องค์ที่ 2 คือ ปฏิกัมมจตุกกะ องค์ที่ 3 คือ นิคคหจตุกกะ องค์ที่ 4 คือ อุปนยนจตุกกะ และองค์ที่ 5 คือ นิคคมจตุกกะ ตามลำดับ เมื่อจบองค์ที่ 5 คือ นิคคมจตุกกะ ก็ถือว่า จบนิคคหะที่ 2 จากนั้น ก็จะเป็นกถาหรือเรื่องที่ 2 (โอกาสสัจฉิกัฏฐะ) ต่อไป

สิ่งที่น่าสนใจในคัมภีร์กถาวัตถุ (ขอกล่าวเฉพาะในอนุโลมปัญจกะ) ก็คือ วิธีการสนทนา 5 ขั้นตอน คือ 1. ขั้นปุจฉา หรือการถามนำของสกวาที 2. ขั้นฐปนา หรือการตั้งประเด็นจากคำถามนำข้างต้น 3. ขั้นปาปนา หรือการชี้แนะให้ยอมรับ 4. ขั้นโรปนา หรือการยกให้เห็นความขัดแย้งในตัวเอง

ซึ่งในแต่ละขั้นจะแยกเป็นแบบอนุโลมและปฏิโลมสลับกัน ลักษณะการจำแนกดังกล่าวจะเห็นหลักการใช้เหตุผลที่เป็นลักษณะเด่นของคัมภีร์กถาวัตถุ ดังตารางต่อไปนี้

วิธีการของกถาวัตถุ	ข้อความในปุคคลกถา
ขั้นที่ 1 ปุจฉา	
1.1 อนุโลมปุจฉา	ท่านเห็นว่า บุคคลไม่เป็นสัจฉิกัฏฐปรมัฏฐ์ใช่ไหม / ใช่
1.2 ปฏิโลมปุจฉา	ท่านเห็นว่า สัจฉิกัฏฐปรมัฏฐ์ ที่เป็นสัจฉิกัฏฐะและปรมัฏฐะ เป็นบุคคลใช่ไหม / ไม่ควรกล่าวอย่างนั้น / ท่านจงรับนิคคหะ (ความผิด) ต่อไป
ขั้นที่ 2 ฐปนา	
2.1 อนุโลมฐปนา	หากท่านยอมรับว่า บุคคล เป็นสัจฉิกัฏฐปรมัฏฐ์
2.2 ปฏิโลมฐปนา	อนึ่ง หากท่านไม่ยอมรับว่า สัจฉิกัฏฐปรมัฏฐ์ ที่เป็นสัจฉิกัฏฐะ และเป็นปรมัฏฐะ เป็นบุคคล
ขั้นที่ 3 ปาปนา	
3.1 อนุโลมฐปนา	หากท่านยอมรับว่า บุคคล เป็นสัจฉิกัฏฐปรมัฏฐ์
3.2 อนุโลมปาปนา	ท่านก็ควรยอมรับว่า สัจฉิกัฏฐปรมัฏฐ์ ที่เป็นสัจฉิกัฏฐะ และเป็นปรมัฏฐะ เป็นบุคคล
3.3 ปฏิโลมฐปนา	อนึ่ง หากท่านไม่ยอมรับว่า สัจฉิกัฏฐปรมัฏฐ์ ที่เป็นสัจฉิกัฏฐะ และเป็นปรมัฏฐะ เป็นบุคคล
3.4 ปฏิโลมปาปนา	ท่านก็ไม่ควรยอมรับว่า บุคคล เป็นสัจฉิกัฏฐปรมัฏฐ์
ขั้นที่ 4 โรปนา	
4.1 อนุโลมฐปนา	หากท่านยอมรับว่า บุคคล เป็นสัจฉิกัฏฐปรมัฏฐ์

4.2 อนุโลมปาปนา	ท่านก็ควรยอมรับว่า สัจฉิกัฏฐปรมัฏฐ์ ที่เป็นสัจฉิกัฏฐะ และเป็นปรมัฏฐะ เป็นบุคคล
4.3 อนุโลมโรปนา	การที่ท่านยอมรับว่า บุคคลเป็นสัจฉิกัฏฐปรมัฏฐ์ แต่ไม่ยอมรับว่า สัจฉิกัฏฐปรมัฏฐ์ ที่เป็นสัจฉิกัฏฐะ และเป็นปรมัฏฐะ เป็นบุคคล จึงเป็นคำกล่าวที่ผิด
4.4 ปฏิโลมฐปนา	อนึ่ง หากท่านไม่ยอมรับว่า บุคคลเป็นสัจฉิกัฏฐปรมัฏฐ์ ที่เป็นสัจฉิกัฏฐะ และเป็นปรมัฏฐะ เป็นบุคคล
4.5 ปฏิโลมปาปนา	ท่านก็ไม่ควรยอมรับว่า บุคคล เป็นสัจฉิกัฏฐปรมัฏฐ์
4.6 ปฏิโลมโรปนา	การที่ท่านยอมรับว่า บุคคล เป็นสัจฉิกัฏฐปรมัฏฐ์ แต่ไม่ยอมรับว่า สัจฉิกัฏฐปรมัฏฐ์ ที่เป็นสัจฉิกัฏฐะ และเป็นปรมัฏฐะ เป็นบุคคล จึงเป็นคำกล่าวที่ผิด

จากขั้นตอนทั้ง 4 นี้ ทำให้เห็นลักษณะการอ้างเหตุผลที่เป็นบทสนทนา (Dialogue) ที่เริ่มต้นด้วยการกล่าวนำ ทั้งที่เป็นคำถามแบบอนุโลมหรือการสอบถามตามลำดับธรรมดา (อนุโลมปุจฉา) และแบบปฏิโลมหรือการถามแบบย้อนกลับในทางตรงข้าม (ปฏิโลมปุจฉา) จากนั้น นำคำถามและคำตอบในขั้นกล่าวนำนั้นมาตั้งประเด็นเพื่อให้เห็นการยืนยันความรู้เดิมของอีกฝ่าย ทั้งที่เป็นแบบอนุโลมและแบบปฏิโลม (อนุโลมฐปนาและปฏิโลมฐปนา) เช่นเดียวกัน เมื่ออีกฝ่ายยืนยันความรู้ของตนแล้ว ก็กล่าวชี้แนะให้ยอมรับความจริงนั้น ในขั้นนี้เป็นการนำขั้นแรกและขั้นที่ 2 มายืนยันอีกรอบ ทั้งที่เป็นแบบอนุโลมและแบบปฏิโลม (คือ อนุโลมฐปนา+อนุโลมปาปนา และปฏิโลมฐปนา+ปฏิโลมปาปนา) จากการยอมรับความจริงนี้ จึงนำไปสู่การโต้แย้งให้เห็นข้อขัดแย้งในตัวเอง ทั้งที่เป็นแบบอนุโลม

และแบบปฏิโลม (คือ อนุโลมฐปนา+อนุโลมปาปนา+อนุโลมโรปนา และ ปฏิโลมฐปนา+ปฏิโลมปาปนา+ปฏิโลมโรปนา) จากการอ้างเหตุผลที่กล่าวมา จะเห็นลักษณะเด่นของการอ้างอิงเหตุผลในคัมภีร์นี้ 2 ลักษณะ คือ 1) การถามนำ-การตั้งประเด็น-การให้ยอมรับ-การให้เห็นความขัดแย้งในตัว อันเป็นการปูแนวคิดจากบทสนทนาพื้นฐานไปสู่ข้อพิสูจน์ความจริง 2) ในทุกขั้นตอนแยกเป็นคำถาม-คำตอบหรือประเด็นในเชิงย้ำความ (อนุโลม) และย้อนความ (ปฏิโลม) ทั้งนี้ เพื่อให้เห็นความรัดกุมในการใช้ภาษาและเลี่ยงความกำกวมของภาษานั่นเอง

มลรัฐในพุทธศาสนา

ผู้เขียนเคยได้ยินและอ่านเจอคำเรียกรัฐในประเทศสหรัฐอเมริกาว่า **รัฐบ้าง มลรัฐบ้าง** แต่ไม่เคยค้นดูว่า คำไหนถูกต้อง เพราะภาษาอังกฤษก็ใช้คำว่า State เหมือนกัน วันหนึ่งมาเจอในตำราเรียนและค้นดูเพิ่มเติม ทำให้ทราบว่า คำว่า มลรัฐเป็นคำดั้งเดิมที่เรียกหน่วยการปกครองส่วนท้องถิ่นในประเทศสหรัฐอเมริกา (United States of America) และสหพันธ์สาธารณรัฐเยอรมัน (Federal Republic of Germany)

ต่อมามีประกาศของสำนักนายกรัฐมนตรีและประกาศของราชบัณฑิตยสถาน เรื่องกำหนดชื่อประเทศ ดินแดน เขตการปกครอง และเมืองหลวง พ.ศ. 2544 กำหนดให้ใช้เรียกคำว่า มลรัฐเฉพาะกับประเทศสหรัฐอเมริกาเท่านั้น แต่ก็มีประกาศของราชบัณฑิตยสถานที่ประกาศยกเลิกการใช้คำว่า มลรัฐแล้ว หมายความว่า ต่อนี้ไปให้ใช้คำว่า รัฐเหมือนกันทุกประเทศ ราชบัณฑิตยสถานเองก็ไม่ได้เก็บคำว่า มลรัฐไว้ในพจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2542 จึงไม่ทราบรายละเอียดที่แท้จริงว่า ทำไมต้องใช้แตกต่างกัน

อย่างไรก็ตาม ในปัจจุบันยังมีผู้ใช้คำว่า มลรัฐกับประเทศสหรัฐอเมริกาอยู่บ้าง แต่เรื่องที่น่ารู้ ก็คือ คำว่า **มล** มีที่มาอย่างไร และเพราะเหตุใดจึงใช้คำนี้ แต่คงไม่ได้มาจากคำว่า มล ในภาษาบาลีที่แปลเป็น

ไทยว่า มลทิน หรือสิ่งที่ทำให้ใจเศร้าหมอง ไม่เช่นนั้น มลรัฐ คงหมายถึง รัฐที่มีแต่ความหดหู่ ขุ่นข้องใจ

นักปราชญ์ไทยโบราณ ท่านให้เหตุผลว่า คำว่า **มล** มาจากคำว่า **มัลละ** ในภาษาบาลี แต่ตัดอักษรตัวสะกดและไม้หันอากาศออก จึงเหลือเพียงคำว่า มล (อ่านว่า มน-ละ) ท่านสันนิษฐานต่อไปว่า การใช้คำว่า มล หรือมัลละ คงมาจากการปกครองในสมัยอินเดียโบราณ ตั้งแต่สมัยพุทธกาลและก่อนหน้านั้น บางแคว้นของอินเดียยุคโน้นเป็นลักษณะสหพันธรัฐ (Federation) ในที่นี้หมายถึง แคว้นที่มีการปกครองจากกลุ่มชนที่หลากหลายมารวมกัน เช่น เหล่ามัลลกษัตริย์ สาเหตุที่กษัตริย์เหล่านี้ชื่อว่ามัลละ สันนิษฐานว่า คงเป็นกษัตริย์ที่มีความแข็งแกร่ง ทั้งในด้านพละกำลังของร่างกายและกำลังในการป้องกันบ้านเมืองจากศัตรู

ประการแรก ความแข็งแกร่งด้านร่างกาย การสังเกตจากการใช้คำในมหาปรินิพพานสูตร มหาวรรค ทีฆนิกาย พระสุตตันตปิฎก ที่ใช้คำว่า “**อัฏฐะ มัลลา ปาโมกขา**” ในพระไตรปิฎกและอรรถกถาแปล ฉบับมหามกุฏราชวิทยาลัย แปลทับศัพท์ว่า มัลลปาโมกข์ 8 องค์ ส่วนพระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย แปลว่า ประมุขเจ้ามัลละ 8 องค์ อย่างไรก็ตาม ในอรรถกถาของคัมภีร์ทีฆนิกายชื่อว่า สุมังคลวิลาสินี อธิบายคำว่า มัลลา ปาโมกขา นี้ไว้ โดยกล่าวเจาะจงว่า **มัชฌิมะวะยา ถามะสัมปันนา อัฏฐะ มัลละราชาโน** แปลว่า *“เจ้ามัลละ 8 องค์ รุ่นมัชฌิมวัย (วัยกลางคน) ที่สมบูรณ์ด้วยเรี่ยวแรง”* ซึ่งผู้เขียนสันนิษฐานว่า อาจเป็นกลุ่มกษัตริย์ผู้ปกครองกรุงกุสินาราในช่วงนั้น หรืออาจเป็นพระโอรสของเหล่ากษัตริย์ที่อยู่ในวัยฉกรรจ์ ที่สามารถจะยกรางเหล็กที่บรรจุพระสรีระของพระพุทธเจ้าซึ่งห่อด้วยผ้า 500 คู่ที่ชุบด้วยสำลี

และน้ำมันที่บรรจุเต็มรางเหล็ก หากประมาณดูน้ำหนักแล้ว คงจะหนักไม่น้อย ดังนั้น จึงต้องใช้ผู้มีพละกำลังพอสมควร ด้วยเหตุนี้ จึงมีผู้สันนิษฐานว่า คำว่า มัลละ ในที่นี้อาจหมายถึง นักมวยปล้ำ หรือนักกีฬาที่ใช้เรี่ยวแรงในการต่อสู่ก็เป็นได้ เพราะรากศัพท์ของคำว่า มัลละ มาจาก มฤ ธาตุในความ “กวน หรือทำให้หมุน” เพราะฉะนั้น คำว่า มัลลปาโมกข์ อาจหมายถึง หัวหน้านักมวยปล้ำ หรือหัวหน้านักกีฬาที่แข็งแรง ดังที่มีผู้สันนิษฐานไว้ เพราะเป็นกีฬาที่ต้องใช้พละกำลังต่อสู้เพื่อผลักดันหรือปล้ำกอดกัน

ประการที่สอง ความแข็งแกร่งด้านการป้องกันศัตรู จะสังเกตได้ว่า หลังจากการถวายพระเพลิงพระพุทธสรีระแล้ว มัลลกษัตริย์ได้จัดกำลังพลหอก (สัตติบัญชร) ไว้รอบสัณฐาคาร (อาคารที่ว่าราชการ) เพื่อเป็นด่านป้องกันพระบรมสารีริกธาตุชั้นรอบในสุด ถัดออกมาเป็นกำแพงธนู (ธนูปราการ) แล้วบูชาพระบรมสารีริกธาตุตลอด 7 วัน (ที.มหา. (มมร) 13/156/324) ในอรรถกถาชื่อว่า สุมังคลวิลาสินี อธิบายความเพิ่มเติมว่า

> *“สัตติบัญชร ได้แก่ จัดเหล่าบุรุษถือหอกล้อมไว้ (พระบรมสารีริกธาตุ) ธนูปราการ ได้แก่ จัดเหล่าช้างเรียงลำดับกระพองต่อกันล้อมไว้ก่อน จากนั้น จัดเหล่าม้าเรียงลำดับคอต่อกัน ต่อนั้น จัดเหล่ารถเรียงลำดับปลายลิ่มล้อรถต่อกัน ต่อนั้น จัดเหล่าราบยืนเรียงลำดับแขนต่อกัน ปลายรอบแถวทหารเหล่านั้น จัดเหล่าธนูเรียงลำดับต่อกันล้อมไว้ เหล่ามัลละจัดอารักขาตลอดที่ประมาณโยชน์หนึ่ง โดยรอบ 7 วัน ทำประหนึ่งลูกโคสวมเกราะ ด้วยประการฉะนี้”* (ที.มหา.อ. (มมร) 13/453)

นอกจากนี้ ยังมีการฟ้อนรำ ขับร้อง ประโคม ดอกไม้ ของหอม รวมถึงการเล่นสาธุกีฬา (สาธุกีฬิกัง กีฬันตา) ซึ่งคำว่า สาธุกีฬานั้น ไม่แน่ใจว่า เป็นการละเล่นอะไร แต่โดยความหมาย ก็คือ การละเล่นสิ่งที่ดี ไม่ขัดต่อสิ่งดีงามแน่นอน จากนั้น อีก 2 สัปดาห์ ก็จะจัดแจงถวายอาหารแด่พระสงฆ์และงดการเล่นสาธุกีฬากัน ดังนั้น เพื่อป้องกันการแย่งชิงพระบรมสารีริกธาตุจากกษัตริย์เมืองอื่นจึงจัดกระบวนทัพไว้อย่างมั่นคง ถึงกระนั้น ก็มีกษัตริย์ทั้ง 8 เมืองมาขอแบ่งพระบรมสารีริกธาตุ แต่มัลลกษัตริย์ก็ไม่ยอมแบ่งให้ด้วยการอ้างเหตุผลว่า พระพุทธเจ้าปรินิพพานในเขตแดนของตน นั่นหมายความว่า มัลลกษัตริย์พร้อมที่จะสู้รบกับเมืองที่มาขอแบ่งพระบรมสารีริกธาตุจากพวกตนไป กระทั่งมีโทณพราหมณ์ได้กล่าวถึงขันติธรรมที่พระพุทธเจ้าทรงสรรเสริญ และการประหัตประหารกันเพราะพระบรมสารีริกธาตุก็ไม่ใช่เรื่องที่ดีเลย โทณพราหมณ์จึงเสนอให้แบ่งเป็น 8 ส่วน เพื่อนำไปสร้างเป็นสถูปบูชาในเมืองของตน มัลลกษัตริย์จึงเห็นด้วยและยอมให้แบ่งพระบรมสารีริกธาตุ

จากเหตุผลที่กล่าวมา จะเห็นว่า มัลลกษัตริย์จะมีความหมายที่ใกล้เคียงกับประเด็นในด้านความแข็งแกร่ง ทั้งทางร่างกายและการป้องกันศัตรูภายนอก แต่อีกความหมายหนึ่งที่น่าสนใจ คือ การหมุนเวียนการปกครองของกษัตริย์มัลละเอง หรือการปกครองตามวาระของตน อันเป็นความหมายที่สอดคล้องกับ มถฺ ธาตุในความ “ทำให้หมุน” การปกครองของมัลลกษัตริย์นี้จึงเป็นลักษณะของระบอบสามัคคีธรรมอย่างหนึ่ง

ระบอบสามัคคีธรรมสมัยพุทธกาล

ในสมัยนั้นเมืองที่ปกครองในระบอบสามัคคีธรรม (Republic) มีอยู่ 3 แคว้น คือ

1. แคว้นมัลละ แคว้นนี้มีเมืองหลวง 2 เมือง คือ **กรุงกุสินารา** ซึ่งเป็นเมืองที่พระพุทธเจ้าปรินิพพานและถวายพระเพลิงพระพุทธสรีระ ผู้ปกครองในเมืองนี้จะเรียกกันว่า มัลลกษัตริย์แห่งกุสินารา (กุสาวดี) และอีกเมือง คือ **กรุงปาวา** อันเป็นเมืองที่พระพุทธเจ้าเสวยพระกระยาหารมื้อสุดท้ายหรือสูกรมัททวะของนายจุนทะ กัมมาระบุตร ผู้ปกครองในเมืองนี้จะเรียกว่า มัลลกษัตริย์แห่งปาวา ทั้งสองเมืองนี้ห่างกัน 3 คาวุต หรือประมาณ 12 กิโลเมตร ตระกูลปกครอง 2 เมืองนี้ คือ ตระกูลมัลละหรือวาสิฏฐะ โดยหมุนเวียนกันปกครอง มีกษัตริย์ที่สำคัญ คือ พระเจ้าปุกกุสะมัลลบุตร ผู้ที่ถวายผ้าเนื้อดีชื่อว่า สิงคิวรรณแด่พระพุทธเจ้าในวันก่อนจะปรินิพพาน และมีเจ้าชายชื่อว่า พันธุละ เจ้าชายองค์นี้ได้อยู่อาศัยกับพระเจ้าปเสนทิโกศลจนได้เป็นเสนาบดีชื่อว่า พันธุละเสนาบดีในแคว้นโกศล

2. แคว้นวัชชี เมืองหลวงชื่อกรุงเวสาลีหรือไพศาลี เมืองนี้ปกครองโดยตระกูลลิจฉวีที่หมุนเวียนกันเป็นกษัตริย์ เมื่อหมดวาระก็เวียนไปเป็นตระกูลลิจฉวีอีกกลุ่มหนึ่ง การตัดสินใจในการบริหารบ้านเมืองทุกกลุ่มของตระกูลต้องประชุมปรึกษาหารือกัน กษัตริย์ตัดสินพระทัยพระองค์เดียวไม่ได้ มีกษัตริย์ที่สำคัญ เช่น พระเจ้ามหาลิ

3. แคว้นสักกะ เมืองหลวงชื่อว่า กรุงกบิลพัสดุ์ อดีตบ้านเกิดเมืองนอนของพระพุทธเจ้า ผู้ปกครอง คือ กษัตริย์วงศ์ศากยะ กรุงกบิลพัสดุ์เป็นเมืองเล็ก ในสมัยพุทธกาลกรุงกบิลพัสดุ์ (รวมถึงกรุงเทวทหะหรือกรุงรามคาม แคว้นโกลิยะ) จึงอยู่ภายใต้อาณานิคมของแคว้นโกศล โดยมี

พระเจ้ามหาโกศล ผู้เป็นพระราชบิดาของพระเจ้าปเสนทิโกศล กรุงสาวัตถี เป็นผู้ปกครอง แต่พระเจ้ามหาโกศลก็ให้พระราชอำนาจแก่พระเจ้าสุทโธทนะในการบริหารบ้านเมือง กรุงกบิลพัสดุ์จึงปกครองตามรูปแบบประชาธิปไตยแบบสืบสันตติวงศ์ ต่อมากษัตริย์ศากยะออกผนวชหมด จึงเปลี่ยนระบบการปกครองเป็นสามัคคีธรรม โดยเจ้าศากยะผลัดเปลี่ยนเป็นกษัตริย์วาระละ 1 ปี

สำหรับเมืองที่มีรูปแบบการปกครองคล้ายกรุงกบิลพัสดุ์ ก็คือ กรุงเทวทหะ หรือกรุงรามคาม แคว้นโกลิยะ การสร้างเมืองกบิลพัสดุ์และกรุงเทวทหะนี้มีข้อความปรากฏในอรรถกถาชื่อว่า สุมังคลวิลาสินี ซึ่งเป็นอรรถกถาอธิบายคัมภีร์ทีฆนิกาย พระสัตตันตปิฎก ที่อธิบายความไว้ในอัมพัฏฐสูตร สีลขันธวรรค ทีฆนิกาย นอกจากนี้ ยังมีข้อความในลักษณะเดียวกันในอรรถกถาชื่อว่า ปรมัตถโชติกา ซึ่งเป็นอรรถกถาอธิบายคัมภีร์ขุททกนิกาย สุตตนิบาต ดังข้อความปรากฏในสัมมาปริพพาชนิยสูตร สุตตนิบาต ขุททกนิกาย โดยมีใจความพอสรุปได้ว่า หลังจากสร้างกรุงกบิลพัสดุ์แล้ว ต่อมาพระเชษฐภคินี (พี่สาวคนโต) บางแห่งระบุชื่อว่าเจ้าหญิงปิยา ผู้เป็นพระราชธิดาของพระเจ้าโอกกากราช (โอกฺกาก) หรืออุกกากราช (อุกฺกาก) ได้เป็นโรคเรื้อนจึงถูกพระอนุชา (น้องชาย) และพระขนิษฐา (น้องสาว) เนรเทศออกจากพระราชวังไปอยู่ป่า ต่อมาได้อภิเษกสมรสกับอดีตกษัตริย์กรุงพาราณสีพระนามว่า ราม ซึ่งพระองค์เป็นโรคเรื้อนเหมือนกัน จึงสละราชสมบัติแก่พระโอรสองค์โตมาอยู่ป่า ทั้งสองพระองค์ได้พบกันจึงอภิเษกสมรสและมีพระโอรสและพระธิดาด้วยกัน ต่อมากษัตริย์กรุงพาราณสี ผู้เป็นพระโอรสองค์โตของพระเจ้าราม ทราบเรื่องราวของพระราชบิดาจึงทูลให้เสด็จกลับพระนคร แต่พระองค์ไม่ยอมกลับ กษัตริย์กรุง

พาราณสีจึงสร้างพระนครให้พระราชบิดา โดยมี 2 ชื่อ คือ โกลนคร (โกลนครำ) เพราะเป็นสถานที่เกิดของต้นกระเบา และพยัคฆปถะ (พยคฺฆปถำ) เพราะเป็นทางผ่านของเสือ ต่อมาพระโอรสและพระธิดาของกษัตริย์กรุงโกลนครทราบว่า ตนเป็นญาติกับกษัตริย์กรุงกบิลพัสดุ์ จึงไปมาหาสู่กันและอภิเษกสมรสระหว่างกัน กระทั่งมาถึงรัชสมัยพระเจ้าสุทโธทนะก็อภิเษกสมรสกับพระนางสิริมหามายา ผู้เป็นพระราชธิดาแห่งกรุงเทวทหะหรือโกลนคร ด้วยเหตุนี้ จึงสันนิษฐานว่า ระบอบการปกครองของกรุงเทวทหะก็คงไม่ต่างกับกรุงกบิลพัสดุ์

อย่างไรก็ตาม ทั้งสามเมือง (กรุงกุสินารา กรุงเวสาลี กรุงกบิลพัสดุ์) ได้ชื่อว่า มีการปกครองแบบสามัคคีธรรม สมัยปัจจุบันอาจเรียกว่า สาธารณรัฐประชาธิปไตย มีระบบการปกครองแบบรัฐสภา สมาชิกมีสิทธิ์เข้าร่วมประชุมปรึกษาหารือ อาคารรัฐสภาสมัยนั้นเรียกว่า **สัณฐาคาร** (Mote-hall) หรือเรือนประชุม หากเทียบกับการปกครองเมืองอื่นในสมัยพุทธกาล ทั้งสามเมืองนี้ถือว่า เป็นประชาธิปไตยมากที่สุด ส่วนแคว้นมคธหรือรัฐพิหารในอินเดียปัจจุบัน ปกครองโดยพระเจ้าพิมพิสาร กรุงราชคฤห์เป็นระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์

การปกครองที่เกี่ยวข้องกับคำว่า มลรัฐที่ยกมาตอนต้น ก็คือ แคว้นมัลละ ความพิเศษของแคว้นนี้ คือ มีเมืองหลวง 2 เมือง คือ กรุงกุสินารา และกรุงปาวา ซึ่งไม่ค่อยจะมีมากเท่าใดนัก แต่สมัยนี้ก็จะพอเห็นบ้าง เช่น รัฐจัมมูแคชเมียร์ (Jammu and Kashmir) ของอินเดียตอนเหนือ จะมีเมืองหลวง 2 เมือง คือ ช่วงหน้าร้อน (มีนาคม-ตุลาคม) เมืองหลวงเป็นกรุงศรีนาการ์ (Srinagar) และช่วงหน้าหนาว (ตุลาคม-มีนาคม) เมืองหลวงเป็นกรุงจัมมู (Jammu) ทั้งนี้เพื่อหนีอากาศหนาวและร้อนของแต่ละช่วงฤดูกาล

ในทางตรงกันข้าม ส่วนเมืองที่เป็นเมืองหลวงของ 2 รัฐก็มี คือ กรุงจันดิการ์ (Chandigarh) ซึ่งเป็นเมืองหลวงของรัฐปัญจาบ (Punjab) และรัฐฮาริยานา (Haryana) รัฐทางตอนเหนือของอินเดียปัจจุบัน

ขอย้อนกลับไปกล่าวถึงอินเดียโบราณ ผู้ปกครองของแคว้นมัลละจะหมุนเวียนเป็นวาระเหมือนแคว้นวัชชี ตามอรรถกถามหาปรินิพพานสูตรกล่าวว่า ผู้ที่อยู่ในตระกูลมัลละ ถ้ายังไม่ถึงวาระของตนก็จะประกอบอาชีพค้าขาย หาทรัพย์สินเงินทอง โดยมีเจ้ามัลละที่อาวุโสสูงสุดเป็นผู้ดูแลควบคุมความประพฤติของเจ้ามัลละที่จะครองราชย์ต่อไป หากเจ้ามัลละองค์ใดมีความประพฤติไม่เรียบร้อย ทางตระกูลก็จะตัดสิทธิ์ออกจากรัชทายาท กฎข้อนี้จะคล้ายกับการครองราชย์ของแคว้นวัชชี

การปกครองของชาวมัลละและชาววัชชีจึงมีความเก่าแก่ พอ ๆ กับชาวกรีกโบราณ ชาวตะวันตกถือว่า นครรัฐเอเธนส์เป็นบ่อเกิดของระบอบประชาธิปไตยแบบทางตรง (Direct Democracy) ที่พัฒนาไปสู่ประชาธิปไตยแบบผู้แทนหรือแบบทางอ้อม (Indirect Democracy) อย่างในสมัยปัจจุบัน ส่วนชาวตะวันออกถือว่า กรุงมัลละและกรุงวัชชีเป็นจุดกำเนิดของประชาธิปไตยเช่นเดียวกัน ซึ่งเป็นแบบสามัคคีธรรม แต่เมื่อสืบสาวประวัติของทั้งสองเมืองอารยธรรมแล้ว กรุงเอเธนส์ได้ปรับปรุงการปกครองระบอบประชาธิปไตยโดยกษัตริย์โซลอน ในราวก่อนคริสต์ศักราช 594 ปี หรือก่อนพุทธศักราช 51 ปี ซึ่งก่อนหน้านี้นครรัฐอัตติกาแห่งกรีกโบราณได้ถูกโค่นล้มจากระบอบราชาธิปไตยมาเป็นประชาธิปไตยเมื่อก่อนคริสต์ศักราช 683 ปี หรือก่อนพุทธศักราช 140 ปี

การปกครองระบอบประชาธิปไตยในกรุงเอเธนส์ จึงเกิดร่วมสมัยกับการปกครองระบอบสามัคคีธรรมในสมัยพุทธกาล นั่นหมายความว่า

นครรัฐเอเธนส์กับแคว้นมัลละ-วัชชีมีการปกครองด้วยระบอบที่คล้ายคลึงกัน อาจต่างกันในรายละเอียดของการบังคับใช้กฎหมายหรือสิทธิอันชอบธรรมของประชาชนแต่ละเมือง

อย่างไรก็ตาม เป็นที่ยอมรับว่า ประชาธิปไตยตามแบบของแคว้นมัลละและแคว้นวัชชีคับแคบกว่าประชาธิปไตยของกรีกโบราณอยู่มาก จึงมีผู้วิจารณ์ว่า แคว้นมัลละและแคว้นวัชชีเป็นเพียงคณาธิปไตยเท่านั้น หมายถึง เป็นการปกครองของกลุ่มคนบางกลุ่ม ในที่นี้ คือ เฉพาะกลุ่มชาวมัลละและกลุ่มชาววัชชี แต่การวิจารณ์ดังกล่าว เป็นการนำแนวคิดต่างวัฒนธรรมมาอธิบายร่วม โดยยึดการปกครองกรีกโบราณเป็นหลัก จึงทำให้การปกครองของอินเดียดูเป็นเพียงคณาธิปไตย

การปกครองตามทัศนะของเพลโต

ก่อนอื่นต้องทำความเข้าใจรูปแบบการปกครองสมัยโบราณ การปกครองที่ถือว่า เป็นต้นฉบับของชาวตะวันตก คือ ปรัชญาการเมืองของนักปรัชญากรีกโบราณที่ชื่อเพลโตและอาริสโตเติล ซึ่งเป็นอาจารย์กับลูกศิษย์ เพลโตผู้เป็นอาจารย์สรุปการปกครองของกรีกโบราณสมัยนั้นไว้ 4 รูปแบบ ดังนี้

1. โยธาธิปไตย (Timarchy) นครรัฐ (City-State) ที่มีระบอบการปกครองที่ใกล้เคียงแนวคิดนี้ คือ นครรัฐสปาร์ตา ซึ่งเป็นชาวนักรบ เก่งกาจด้านการทหาร สนใจการยุทธ์มากกว่าปรัชญา เพลโตจะนิยมรูปแบบการปกครองรูปแบบนี้อย่างมาก

2. คณาธิปไตย (Oligarchy) เป็นการปกครองของกลุ่มคนมั่งคั่ง เมื่อมีความมั่งคั่ง คุณธรรมและคนดีก็ค่อย ๆ เสื่อมถอย เพลโจจึงเห็นว่าเป็นการปกครองที่สมบูรณ์รองลงมาจากโยธาธิปไตย

3. ประชาธิปไตย (Democracy) เป็นการปกครองของคนจน ที่เป็นคนส่วนใหญ่ของรัฐ เพลโตมองว่า “ประชาธิปไตยเกิดขึ้น เมื่อคนยากไร้ได้ชัยชนะ” ประชาธิปไตยในที่นี้ คือ ประชาธิปไตยแบบทางตรง (Direct Democracy) ที่คนอายุ 18 ปีขึ้นไป สามารถเข้าประชุมรัฐสภาและออกเสียงกำหนดนโยบายบริหารรัฐได้

4. ทรราช (Tyranny) เป็นการปกครองที่เกิดมาจากประชาธิปไตยที่เกินขอบเขต ทำให้มีนักเผด็จการเกิดขึ้น โดยเริ่มจากการเป็นมิตรที่ดีต่อประชาชนแล้วกลายเป็นผู้หลงอำนาจกดขี่ประชาชน เพลโตเห็นว่า เป็นการปกครองที่เลวร้ายที่สุด

การปกครองในกรุงเอเธนส์สลับเปลี่ยนไปตามช่วงสมัยดังที่เพลโตสรุบรวมเอาไว้ การปกครองทั้งสี่รูปแบบนี้เพลโตให้ความสำคัญอันดับแรกมากที่สุด (เช่น ในนครรัฐสปาร์ตา) และไล่ลงมาตามลำดับ (เช่น นครรัฐเอเธนส์) การปกครองของอินเดียโบราณสมัยแคว้นมัลละและแคว้นวัชชี ถ้านำหลักคณาธิปไตยไปวิเคราะห์ตามแนวคิดของเพลโต ถือว่า อยู่ในรูปแบบการปกครองที่ดูดีกว่าประชาธิปไตยแบบทางตรงสมัยนั้นมาก

แต่ปัญหา คือ เรามักนำแนวคิดประชาธิปไตยสมัยนี้ไปวิเคราะห์สมัยโบราณ ซึ่งสมัยนี้เป็นประชาธิปไตยแบบผู้แทน (คัดเลือกคนเข้าไปทำหน้าที่แทนในรัฐสภา) ขณะที่สมัยโบราณที่มีพลเมืองน้อย อาณาเขตรัฐไม่กว้างใหญ่นัก จึงเป็นประชาธิปไตยแบบทางตรง (ทุกคนที่มีอายุถึงเกณฑ์

กำหนดมีสิทธิเข้ารัฐสภาได้) ความเป็นประชาธิปไตยแต่ละยุคสมัยจึงแตกต่างกันออกไป ไม่สามารถนำมาวิเคราะห์ร่วมกันได้

ดังนั้น หากจะบอกว่า การปกครองสมัยแคว้นมัลละและแคว้นวัชชีเป็นเพียงคณาธิปไตย ไม่ใช่ประชาธิปไตยนั้น ก็ต้องย้อนถามว่า คณาธิปไตยไม่ดีอย่างไร ประชาธิปไตยที่ว่านั้นเป็นแบบทางตรงหรือแบบผู้แทน ถ้าเป็นแบบทางตรงก็ต้องบอกว่า คณาธิปไตยดีกว่าแน่นอนในสายตาของเพลโต แต่ถ้าเป็นประชาธิปไตยแบบผู้แทน ก็ต้องตั้งคำถามอีกว่า ประชาธิปไตยแบบผู้แทนสมัยนี้ จะนำไปวิเคราะห์ว่า ดีกว่าคณาธิปไตยสมัยโบราณได้หรือไม่ จึงต้องศึกษากันต่อไป

การปกครองตามทัศนะของอาริสโตเติล

ขณะที่อาริสโตเติล ผู้เป็นศิษย์ของเพลโต กลับเห็นต่างจากอาจารย์ โดยอาริสโตเติลมองว่า ระบอบการปกครองที่ดีมี 3 รูปแบบ และการปกครองที่เลวก็มี 3 รูปแบบเช่นกัน

การปกครองที่ดี (เพื่อประชาชน) 3 รูปแบบ คือ

1. ราชาธิปไตย (Royalty) การปกครองโดยคนคนเดียว ในทัศนะของอาริสโตเติลรูปแบบนี้ถือว่า เป็นการปกครองที่ดีที่สุด

2. อภิชนาธิปไตย (Aristrocracy) **หรืออมาตยาธิปไตย** การปกครองโดยกลุ่มคณะ (กลุ่มชนชั้นสูง) เป็นการปกครองที่ดีรองลงมาจากราชาธิปไตย

3. มัชฌิมชนาธิปไตย (Policy) การปกครองโดยประชาชนส่วนใหญ่ เป็นการปกครองที่ดีน้อยที่สุด

สรุปได้ว่า ราชาธิปไตยเป็นการปกครองที่ดีที่สุด มัชฌิมชนาธิปไตยดีน้อยที่สุด ส่วนอภิชนาธิปไตยดีปานกลาง

การปกครองที่เลว (เพื่อผู้ปกครอง) 3 รูปแบบ คือ

1. ทรราช (Tyranny) การปกครองโดยคนคนเดียว อาริสโตเติลมองว่า เป็นการปกครองที่เลวมากที่สุด

2. คณาธิปไตย (Oligarchy) การปกครองโดยกลุ่มคณะ (ชนเผ่าเดียว) เป็นการปกครองที่เลวรองลงมา

3. ประชาธิปไตย (Democracy) การปกครองโดยประชาชนส่วนใหญ่ เป็นการปกครองที่เลวน้อยที่สุด

สรุปแล้ว คือ ทรราชเป็นการปกครองที่เลวมากที่สุด คณาธิปไตยเลวปานกลาง ส่วนประชาธิปไตยเลวน้อยที่สุด

สิ่งที่น่าสังเกต คือ ทั้งคณาธิปไตยและประชาธิปไตย อาริสโตเติลมองว่า เป็นการปกครองเพื่อผู้ปกครองเอง โดยที่คณาธิปไตยเพื่อผู้ปกครองบางกลุ่ม ส่วนประชาธิปไตยเพื่อผู้ปกครองที่เป็นประชาชนกลุ่มใหญ่ ในทัศนะของอาริสโตเติลจึงมองการปกครองทั้งสองว่า เป็นการปกครองที่เลว แต่ยังดีที่ประชาธิปไตยเลวน้อยหน่อย คณาธิปไตยแย่รองลงมา ส่วนทรราชไม่ต้องพูดถึง หากเปรียบเทียบกับเพลโต จะเห็นว่า เพลโตยกคณาธิปไตยดีกว่าประชาธิปไตย แต่อาริสโตเติลยกประชาธิปไตยดีกว่าคณาธิปไตย

คำถาม ก็คือ ทำไมเพลโตและอาริสโตเติลถึงมองว่า ประชาธิปไตยไม่ใช่การปกครองที่ดีที่สุดในสมัยนั้น เหตุผลก็เพราะว่า นักปรัชญาทั้งสองมองการปกครองของรัฐที่เรียกว่า เป็นนครรัฐ (City-state) หมายถึง เป็นการปกครองของเมืองเล็ก ๆ แต่ละเมือง ไม่ใช่การปกครองในความหมายของประเทศชาติ (Nation) หรือจักรวรรดิ (Empire) การปกครองที่เป็น

ธรรมและมีประสิทธิภาพสำหรับนครรัฐที่มีประชากรเพียงไม่กี่แสนคน จึงควรเป็นผู้นำที่ดีและคนเก่ง ในที่นี้หมายถึง ราชาธิปไตยในทัศนะของอาริสโตเติล ซึ่งอาจเทียบได้กับคำว่า ธรรมิกราชาในความหมายทางพุทธปรัชญา ในทัศนะของเพลโต ก็คือ ราชาปราชญ์ (Philosopher King)

ประชาธิปไตยรวมไปถึงคณาธิปไตย จึงไม่อยู่ในใจของนักปรัชญาทั้งสอง เพราะรูปแบบทั้งสองนี้ เอื้อโอกาสให้คนจน คนไร้การศึกษาให้มาปกครองรัฐ คนเหล่านี้ยังไม่ได้ฝึกหัดการเป็นผู้นำอย่างเพียงพอ เพราะในทัศนะของนักปรัชญาทั้งสองได้คิดปรัชญาอย่างเป็นระบบ ปรัชญาทุกสาขาจะเกี่ยวข้องเชื่อมโยงกัน แม้กระทั่งปรัชญาการปกครองที่กล่าวอยู่นี้ ก็จะระบุถึงการพัฒนาศักยภาพชีวิตผู้ที่จะเป็นผู้นำรัฐไว้อย่างเป็นระบบ คนจนหรือคนไร้การศึกษาจึงถูกมองว่า ยังไม่มีคุณสมบัติดีพอที่จะเป็นผู้นำ เพราะยังไม่ผ่านระบบการพัฒนาภาวะผู้นำ แม้จะเป็นรูปแบบการปกครองที่ให้เสรีภาพและปกครองโดยประชาชนส่วนใหญ่ก็ตาม แต่ประชาธิปไตยของนครรัฐเอเธนส์ก็เคยสร้างความขมขื่นแก่เพลโตไม่น้อย เนื่องจากอาจารย์ของเขา คือ โสกราตีส ต้องโทษประหารชีวิตก็เพราะการปกครองภายใต้ระบอบประชาธิปไตยนั่นเอง เพลโตจึงไม่นิยมประชาธิปไตยเท่าใดนัก

แต่ปัจจุบันประชาธิปไตยได้พัฒนาระบอบขึ้นมาใหม่และซับซ้อนขึ้นตามวิถีชีวิตสมัยใหม่ ผู้คนมีความรู้เท่าเทียมกัน การศึกษาแพร่หลาย เรียนรู้ได้อย่างต่อเนื่องด้วยตนเอง การเรียกร้องเสรีภาพมีเพิ่มมากขึ้น นั่นหมายความว่า ประชาธิปไตยที่มีพื้นฐานของการมีเสรีภาพ ความเท่าเทียมกัน ได้ถูกจริตและตอบสนองความต้องการของคนสมัยนี้ ประชาธิปไตยจึงเบ่งบานมากกว่าระบอบการปกครองรูปแบบอื่น แต่ก็มิได้หมายความว่าการเปรียบเทียบประชาธิปไตยสมัยนี้จะดีกว่าประชาธิปไตยสมัยก่อน หรือ

ดีกว่ารูปแบบการปกครองอื่นในยุคโบราณ ความต่างทางสังคมและวัฒนธรรมไม่เปลี่ยนไป อาจเปรียบเทียบได้เพียงบางอย่างเท่านั้น

การปกครองของนครรัฐสมัยกรีกโบราณจึงสอดคล้องกับอินเดียโบราณในบางประการ เช่น การเป็นอาณาจักรเล็ก ๆ มีพลเมืองไม่มากนัก รูปแบบการปกครองไม่สลับซับซ้อน ความเป็นประชาธิปไตยแบบทางตรงกับระบอบสามัคคีธรรม จึงเป็นพื้นฐานและพัฒนามาเป็นการปกครองในสมัยปัจจุบัน เพียงแต่ระบอบการปกครองของตะวันตก (ประชาธิปไตยกรีกโบราณ) ได้รับการพัฒนาอย่างเป็นระบบมาอย่างยาวนาน ชาวตะวันออกจึงนิยมตามตะวันตกเป็นส่วนใหญ่ นั่นเพราะการพัฒนาที่เป็นระบบมากกว่าประชาธิปไตยปัจจุบันจึงเป็นแบบตะวันตกมากกว่าตะวันออก

ประชาธิปไตยในพุทธศาสนา

ประชาธิปไตยโลกตะวันออกจะพอเห็นบ้างจากระบบองค์กรทางศาสนา โดยเฉพาะพุทธศาสนาที่ยึดตามแนวการปกครองของพระพุทธเจ้า ซึ่งมีรูปแบบการบริหารที่ประยุกต์มาจากระบบการปกครองของแคว้นวัชชีและแคว้นมัลละอยู่หลายตำแหน่ง

ในตำราได้กล่าวถึงตำแหน่งของกษัตริย์ชาวแคว้นวัชชีไว้มากถึง 7,707 องค์ ซึ่งน่าจะหมายถึงรัชทายาทที่จะครองราชย์ต่อไป ส่วนคณะผู้บริหารองค์กร เช่น ตำแหน่งอุปราช เสนาบดี อำมาตย์ นายบ้าน (สมัยปัจจุบัน ก็คือ กำนันและผู้ใหญ่บ้าน) อีกมากมาย แม้บริหารงานของคณะสงฆ์สมัยพุทธกาล ก็ประยุกต์ใช้ตำแหน่งของชาวแคว้นวัชชี เช่น คำว่า สังฆะ คณะ ปูคะ นิกายะ ซึ่งมีความหมายทางการปกครอง

ยกตัวอย่างคำว่า สังฆะหรือสงฆ์ในภาษาไทย ก็เป็นตำแหน่งเดิมขององค์กรของชาวลิจฉวี คือ **ลิจฉวีสงฆ์** หมายถึง หมู่ของชาวลิจฉวี สมัยพุทธกาลประยุกต์ใช้เป็นคำว่า **ภิกขุส์โฆ** หรือ**ภิกฺขุสงฺโฆ** หมายถึง หมู่ภิกษุ

แม้รูปแบบของการบริหารคณะสงฆ์ เช่น การคัดเลือกผู้ทำงานในตำแหน่ง**เสนาสนปัญญาปกะ** หรือ**เสนาสนคาหาปกะ** (ผู้จัดแจงที่พักอาศัย) **ภัตตุทเทสกะ** (ผู้จัดแจงภัตร) **สลากคาหาปกะ** (การให้จับฉลาก) **คณปูรกะ** (ผู้นับองค์ประชุม) **ญัตติ** (การโหวต) ล้วนมาจากตำแหน่งของชาวลิจฉวีและชาวมัลละ เช่น พระทัพพมัลลบุตร ซึ่งเป็นพระราชโอรสของเจ้ามัลละมาก่อน เมื่อมาบวชแล้วก็ได้รับหน้าที่เสนาสนปัญญาปกะและภัตตุทเทสกะ ต่อมาจึงได้รับตำแหน่งเอตทัคคะ (การยกย่องว่าเลิศกว่าภิกษุอื่น) ในด้านเสนาสนปัญญาปกะ ก็แสดงให้เห็นว่า พระพุทธเจ้าทรงใช้หลักการบริหารคณะสงฆ์แบบเจ้ามัลละ โดยมีภิกษุที่คุ้นเคยกับหลักการบริหารดังกล่าวนี้มาก่อนเป็นผู้สนองงานของพระองค์ นอกจากนี้ สังฆกรรมต่าง ๆ ซึ่งกำหนดจำนวนพระภิกษุที่ต้องกระทำร่วมกัน เช่น กำหนดจำนวน 4 รูป 10 รูป หรือ 20 รูป ไม่ว่าจะเป็นงานอุปสมบท (ญัตติจตุตถกรรม) งานกฐิน (ญัตติทุติยกรรม) ก็ประยุกต์มาใช้ทั้งนั้น รูปแบบการปกครองระบอบสามัคคีธรรมของแคว้นวัชชีและแคว้นมัลละจึงสะท้อนความเป็นประชาธิปไตยอยู่ในองค์กรคณะสงฆ์กระทั่งปัจจุบัน

อธิปไตย 3

สังฆกรรมหรือศาสนพิธีเหล่านี้สอดแทรกการปกครองระบอบประชาธิปไตยตะวันออกที่เรียกว่า สามัคคีธรรมเอาไว้อย่างแยบยล หลักธรรมที่สะท้อนการปกครองเรื่องนี้ได้ดี ก็คือ เรื่องของอธิปไตย 3

เนื้อหาในอธิปไตยสูตร ติกนิกาย พระสุตตันตปิฎก (อง.ติก. (มมร) 34/479/187-190) ระบุไว้ ดังนี้

1. อัตตาธิปไตย (Supremacy of Self) การถือเอาความของตนเป็นใหญ่ หากสงเคราะห์กับรูปแบบการปกครองกรีกโบราณอาจเป็นโยธาธิปไตย ราชาธิปไตยหรือทรราชก็ได้

2. โลกาธิปไตย (Supremacy of the Public Opinion) การถือเอาเสียงของคนส่วนมากเป็นใหญ่ อาจเป็นรูปแบบการปกครองที่ดี เช่น อภิชนาธิปไตยและมัชฌิมชนาธิปไตย หรือรูปแบบการปกครองที่เลว เช่น คณาธิปไตยและประชาธิปไตยก็ได้ หลายท่านลงความเห็นว่า ถ้าเปรียบเทียบในปัจจุบัน ก็คือ ประชาธิปไตยแบบผู้แทน

3. ธัมมาธิปไตย (Supremacy of the Righteousness) การถือเอาความถูกต้องเป็นสำคัญ ในทางปรัชญาการเมืองเป็นการปกครองที่ใช้ควบคุมอธิปไตยทั้งสอง คือ อัตตาธิปไตยและโลกาธิปไตยเพื่อให้เป็นไปในทางที่ชอบธรรม

การปกครองของแคว้นมัลละและแคว้นวัชชี จัดอยู่ในข้อ 2 คือ โลกาธิปไตย จะเรียกว่า เป็นคณาธิปไตยอย่างที่มีการวิจารณ์ไว้ หรือเรียกตามสมัยปัจจุบันว่า ประชาธิปไตยก็ได้ แต่การเป็นประชาธิปไตยของแคว้นมัลละและแคว้นวัชชี เป็นประชาธิปไตยที่ถูกกำกับด้วยธัมมาธิปไตย เพราะฉะนั้น จึงเรียกพิเศษออกไปว่า **ระบอบสามัคคีธรรม (Republic)** อันเป็นเอกลักษณ์ของการปกครองโลกตะวันออกที่เน้นคุณธรรมควบคู่กับการใช้อำนาจทางการเมืองการปกครอง

ในมหาปรินิพพานสูตร มหาวรรค ทีฆนิกาย พระสุตตันตปิฎก กล่าวถึงหลักธรรมเรื่องอปริหานิยธรรม 7 (ที.มหา. (มมร) 13/68/228-230)

ที่พระพุทธเจ้าตรัสถึงชาววัชชีบุตรหรือชาวแคว้นวัชชี เนื่องจากพระเจ้าอชาตศัตรู (ครองราชย์ต่อจากพระเจ้าพิมพิสาร) กษัตริย์กรุงราชคฤห์ มีพระประสงค์ไปปราบแคว้นวัชชีให้ราบคาบ แต่เห็นว่า ชาววัชชีบุตรแข็งแกร่งมาก ปราบยาก พระพุทธเจ้าจึงตรัสถึงหลักปฏิบัติของชาววัชชีบุตรที่ทำให้บ้านเมืองเจริญ ก็เพราะเหตุ 7 ประการที่เรียกว่า **วัชชีอปริหานิยธรรม** ถ้าหากชาววัชชีบุตรยังประพฤติอยู่ในหลักอปริหานิยธรรมตราบใด ก็จะมีความเจริญถ่ายเดียว ไม่มีความเสื่อมเลย

สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป.อ. ปยุตฺโต) อธิบายความหมายของอปริหานิยธรรมของกษัตริย์วัชชี หรือวัชชีอปริหานิยธรรม 7 (ธรรมอันไม่เป็นที่ตั้งแห่งความเสื่อม เป็นไปเพื่อความเจริญฝ่ายเดียว สำหรับหมู่ชนหรือผู้บริหารบ้านเมือง) ไว้ว่า

1. หมั่นประชุมกันเนืองนิตย์

2. พร้อมเพรียงกันประชุม พร้อมเพรียงกันเลิกประชุม พร้อมเพรียงกันทำกิจที่พึงทำ (ข้อนี้แปลอีกอย่างหนึ่งว่า พร้อมเพรียงกันลุกขึ้นป้องกันบ้านเมือง พร้อมเพรียงกันทำกิจทั้งหลาย)

3. ไม่บัญญัติสิ่งที่มิได้บัญญัติไว้ (อันขัดต่อหลักการเดิม) ไม่ล้มล้างสิ่งที่บัญญัติไว้ (ตามหลักการเดิม) ถือปฏิบัติมั่นตามวัชชีธรรม (หลักการ) ตามที่วางไว้เดิม

4. ท่านเหล่าใดเป็นผู้ใหญ่ในชนชาววัชชี เคารพนับถือท่านเหล่านั้น เห็นถ้อยคำของท่านว่า เป็นสิ่งอันควรรับฟัง

5. บรรดากุลสตรีกุลกุมารีทั้งหลาย ให้อยู่ดีโดยมิถูกข่มเหง หรือฉุดคร่าขืนใจ

6. เคารพสักการะบูชาเจดีย์ (ปูชนียสถานและปูชนียวัตถุ ตลอดถึงอนุสาวรีย์ต่าง ๆ) ของวัชชี (ประจำชาติ) ทั้งหลาย ทั้งภายในและภายนอก ไม่ปล่อยให้ธรรมิกพลีที่เคยให้เคยทำแก่เจดีย์เหล่านั้นเสื่อมทรามไป

7. จัดให้ความอารักขา คุ้มครอง ป้องกัน อันชอบธรรมแก่พระอรหันต์ทั้งหลาย (ในที่นี้กินความกว้าง หมายถึง บรรพชิตผู้ดำรงธรรมเป็นหลักใจของประชาชนทั่วไป) ตั้งใจว่า ขอพระอรหันต์ทั้งหลายที่ยังมิได้มา พึงมาสู่แว่นแคว้น ที่มาแล้วพึงอยู่ในแว่นแคว้นโดยผาสุก

การปกครองของชาววัชชีบุตรข้างต้น เป็นตัวอย่างของระบอบประชาธิปไตยอินเดียโบราณสมัยพุทธกาลได้อย่างดี และมีความสัมพันธ์ทางเครือญาติกับแคว้นมัลละโดยเฉพาะกรุงปาวา ในฐานะที่ตระกูลลิจฉวีเอง (ชาววัชชีบุตร แคว้นวัชชี) เป็นบรรพบุรุษของชาวปาวา ดังนั้น รูปแบบการปกครองของชาวแคว้นวัชชีกับแคว้นมัลละจึงเป็นไปในทิศทางเดียวกัน การเข้าใจรูปแบบการปกครองของแคว้นวัชชีจึงเหมือนเข้าใจการปกครองของแคว้นมัลละไปในตัว

มลรัฐในพุทธศาสนา

สิ่งที่ผู้เขียนเท้าความมาทั้งหมด ต้องการกล่าวถึงความเป็นประชาธิปไตยทั้งของโลกตะวันออกและตะวันตกว่า มีพื้นเพมาอย่างไร และนำมาสู่คำว่า มลรัฐ ที่สงสัยมาตอนต้น ซึ่งเป็นคำที่สะท้อนความเป็นประชาธิปไตยของโลกตะวันออกอย่างเช่นอินเดียโบราณ นั่นคือ รูปแบบการปกครองของแคว้นมัลละที่เรียกว่า **มัลลรัฐ**หรือ**มลรัฐ** รวมถึงแคว้นต้นแบบอย่างวัชชี ปัจจุบันการปกครองระบอบนี้เหมือนจะเลือนหายไปแล้ว แต่ยังหลงเหลือบ้างในองค์กรการปกครองของคณะสงฆ์ ขณะเดียวกันคำว่ามลรัฐนี้ ก็ปรากฏอยู่ในการเรียกส่วนการปกครองท้องถิ่นของสหรัฐอเมริกา

ซึ่งเหมือนจะสะท้อนความเป็นประชาธิปไตยแบบตะวันออกโบราณที่นักปราชญ์ไทยใช้เรียกประเทศนี้ ทั้ง ๆ ที่อาจจะเป็นการเรียกโดยบังเอิญก็เป็นได้

มลรัฐตามที่นักปราชญ์ไทยบัญญัติไว้ จึงสันนิษฐานว่า การเกิดขึ้นของประเทศสหรัฐอเมริกา มีการปกครองที่พิเศษไม่ค่อยเหมือนประเทศอื่น เพราะมีรัฐบาลกลางที่คอยดูแลนโยบายการต่างประเทศ การคลังและการทหาร ส่วนรัฐบาลของแต่ละรัฐจะมีอำนาจดูแลปกครองรัฐของตน ซึ่งแต่ละรัฐก็มีกฎหมายการปกครองที่แตกต่างกัน อาจจะด้วยเหตุนี้จึงสันนิษฐานว่า ได้นำคำว่า มัลละ มานำหน้ารัฐของประเทศสหรัฐอเมริกา จึงกลายเป็นมลรัฐเพื่อให้ดูแตกต่างจากประเทศอื่น ๆ

การสันนิษฐานดังกล่าว ยังไม่เป็นที่ยืนยันว่า เป็นจริงหรือไม่ แต่ถ้าเป็นจริงแล้ว เราอาจจะเห็นมุมมองการบริหารบ้านเมืองของแคว้นมัลละและแคว้นวัชชีที่ต่างออกไป โดยเฉพาะแคว้นมัลละที่มี 2 เมืองหลวง คือ กรุงกุสินาราและกรุงปาวา ซึ่งอาจจะมีความสำคัญมากกว่าที่เราเคยเรียนมาในตำราพุทธศาสนาทั่วไป บางทีนักปราชญ์ผู้บัญญัติคำว่า มลรัฐ อาจศึกษารูปแบบการปกครองแคว้นมัลละอย่างถี่ถ้วนแล้วเห็นบทบาทของ 2 เมืองหลวงที่ต่างกัน ซึ่งเป็นลักษณะเหมือนรัฐบาลประจำรัฐและรัฐบาลกลางของสหรัฐอเมริกาที่มีนโยบายต่างกัน จึงบัญญัติชื่อเรียกให้คล้ายคลึงกันก็เป็นได้ นั่นหมายความว่า กรุงกุสินาราอาจมีบทบาทอย่างหนึ่ง และกรุงปาวาก็อาจมีบทบาทอีกอย่างหนึ่ง

ข้อสันนิษฐานนี้ ต้องรอการค้นคว้าต่อไป โดยเฉพาะประเด็นที่พระพุทธเจ้าทรงเลือกกรุงกุสินารา แคว้นมัลละ เป็นเมืองดับขันธปรินิพพานแล้วตรัสว่า เมืองนี้ในอดีตเคยเป็นเมืองที่เจริญรุ่งเรืองมาก่อน ซึ่ง

ในสมัยที่เจริญอยู่นั้นเรียกว่า กรุงกุสาวดี ซึ่งมีพระเจ้าจักรพรรดิพระนามว่า มหาสุทัสสนะ เป็นผู้ปกครอง บางทีพระดำรัสของพระพุทธเจ้า ก็อาจเป็นทางชี้แนะให้ผู้สนใจประวัติศาสตร์โบราณได้ศึกษาเพิ่มเติมต่อไป

ทางสายกลางในมิติของพุทธศาสนา

หลังจากพระโพธิสัตว์ตรัสรู้อริยสัจ 4 (ทุกข์ สมุทัย นิโรธ มรรค) สำเร็จเป็นพระสัมมาสัมพุทธเจ้าในวันเพ็ญเดือน 6 (วันวิสาขบูชา) จากนั้นอีก 2 เดือน ตรงกับวันอาสาฬหบูชา (การบูชาในวันเพ็ญเดือน 8) พระพุทธเจ้าเสด็จพระราชดำเนินไปยังป่าอิสิปตนมฤคทายวัน ใกล้กรุงพาราณสี แคว้นกาสี เพื่อทรงสั่งสอนเวไนยสัตว์กลุ่มแรก คือ ฤๅษีปัญจวัคคีย์ ประกอบด้วยโกญฑัญญะ วัปปะ ภัททิยะ มหานามะ และอัสสชิ

ในวันนั้น โกญฑัญญพราหมณ์ได้ฟังพระธรรมเทศนาสูตรแรกแล้วบรรลุโสดาปัตติผล สำเร็จเป็นพระโสดาบัน จึงขออุปสมบทเป็นพระสงฆ์สาวก พระพุทธเจ้าทรงประทานการอุปสมบทให้ด้วยวิธีเอหิภิกขุอุปสัมปทา พระอัญญาโกณฑัญญะจึงเป็นพระสงฆ์รูปแรกในพระธรรมวินัย ซึ่งในยุคนั้นยังไม่เรียกว่า พุทธศาสนา คำว่า พุทธศาสนามาเรียกในยุคหลัง

วันอาสาฬหบูชาจึงเป็นวันพระรัตนตรัยครบบริบูรณ์ หลักธรรมที่พระพุทธเจ้าทรงแสดงแก่ปัญจวัคคีย์ เป็นพระธรรมเทศนากัณฑ์แรกชื่อว่า ธัมมจักกัปปวัตตนสูตร เรียกสั้น ๆ ว่า ธรรมจักร แปลว่า พระสูตรแห่งการหมุนล้อแห่งธรรมะ เนื้อหาโดยย่อเป็นเรื่องทางสุดโต่ง 2 สาย และทางสายกลางระหว่างทางสุดโต่งทั้งสอง (วิ.มหา. (มมร) 6/13/19)

ทางสุดโต่ง 2 สาย คือ 1) กามสุขัลลิกานุโยค หมายถึง การหมกมุ่นในความสุขจากกามคุณ 5 (ความสุขอันน่าปรารถนาทางรูป เสียง กลิ่น รส

สัมผัส) 2) อัตตกิลมถานุโยค หมายถึง การทรมานตนให้ลำบาก ทั้งสองทางเป็นวิธีปฏิบัติสุดโต่ง ไม่เกิดประโยชน์ใด ๆ เปรียบเหมือนสายพิณที่ตึงและหย่อนเกินไป ไม่สามารถดีดให้เกิดเสียงได้ จากนั้น พระพุทธเจ้าทรงเสนอแนะแนวทางสายกลาง เรียกว่า มัชฌิมาปฏิปทา ได้แก่ การปฏิบัติตามมรรคมีองค์ 8 (จะไม่เรียกว่า มรรค 8 เพราะจะเรียกว่า มรรคได้ ต้องปฏิบัติทั้งแปดข้อรวมกัน ดุจเชือกเส้นเดียวมี 8 เกลียว ดังนั้น จึงรวมเรียกว่า มรรคมีองค์ 8) ได้แก่ สัมมาทิฏฐิ (เห็นชอบ) สัมมาสังกัปปะ (ดำริชอบ) สัมมาวาจา (เจรจาชอบ) สัมมากัมมันตะ (การงานชอบ) สัมมาอาชีวะ (อาชีพชอบ) สัมมาวายามะ (พยายามชอบ) สัมมาสติ (ระลึกชอบ) สัมมาสมาธิ (ตั้งใจชอบ)

หลักธรรมในพุทธศาสนาสามารถสรุปลงในหลักไตรสิกขาได้ทั้งหมด แม้มรรคมีองค์ 8 ก็เช่นกัน นั่นคือ สัมมาทิฏฐิ สัมมาสังกัปปะ จัดเป็นปัญญาสิกขา (ปัญญา) สัมมาวาจา สัมมากัมมันตะ สัมมาอาชีวะ จัดเป็นสีลสิกขา (ศีล) และสัมมาวายามะ สัมมาสติ สัมมาสมาธิ จัดเป็นจิตตสิกขา (สมาธิ)

พุทธปรัชญาที่น่าสนใจ

หลักธรรมทางพุทธศาสนามีความละเอียดลึกซึ้งยิ่งนัก มีความเป็นเหตุเป็นผลที่เชื่อมโยงถึงกันหมด ยิ่งวิเคราะห์ยิ่งน่าสนใจ โดยเฉพาะหลักแนวคิดเรื่องทางสุดโต่งและทางสายกลาง

ประการแรก กามสุขัลลิกานุโยค เป็นหลักปฏิบัติของพวกจารวาก (Carvaka) หรือลัทธิโลกายัต ที่เน้นความสุขทางกายในชาตินี้เท่านั้น กลุ่มนี้ให้ความสำคัญกับการเสพสุขในแต่ละวัน เพราะไม่เชื่อว่า โลกหน้ามี ชาติหน้ามี สรุป คือ ไม่เชื่อเรื่องกรรม ไม่เชื่อเรื่องบาปบุญคุณโทษ จึงใช้ชีวิตใน

ชาตินี้โดยไม่คำนึงถึงผลของการกระทำ (กรรม) ที่ไม่สามารถมองเห็น ไม่สามารถรับรู้ได้ว่า มีหรือไม่ในอนาคต

หากเทียบกับแนวคิดทางตะวันตก กลุ่มกามสุขัลลิกานุโยคนี้มีแนวคิดคล้ายกลุ่มนักปรัชญาต่อไปนี้ ในทางอภิปรัชญา (Metaphysics) คล้ายพวกสสารนิยม (Materialism) ในทางญาณวิทยา (Epistemology) คล้ายพวกประสบการณนิยม (Empiricism) และในทางจริยศาสตร์ (Ethics) คล้ายพวกสุขนิยม (Hedonism)

ประการที่สอง อัตตกิลมถานุโยค เป็นหลักปฏิบัติของพวกเชน (Jainism) คัมภีร์ทางพุทธศาสนาเรียกเชนว่า นิครนถ์ นาฏบุตร เมื่อเทียบกับแนวคิดกลุ่มจารวาก เชนมีสถานะเป็นศาสนามากกว่าเป็นลัทธิ เพราะมีองค์ประกอบของศาสนาที่ชัดเจนกว่า (มีศาสดา ศาสนธรรม ศาสนวัตถุ และศาสนพิธี) โดยเฉพาะหลักคำสอนที่มองโลกในแง่ดี แม้ว่าจะเคร่งครัดจนตึงเกินไปก็ตาม เช่น ศาสนาเชนสอนว่า มะเฟืองมี 5 ซีก เสียไป 4 ซีก แต่ก็ยังดี เพราะอย่างน้อยมี 1 ซีกที่ดี ยังทำให้น้ำลายสอได้

แนวคิดของศาสดามหาวีระหรือเจ้าลัทธิอัตตกิลมถานุโยค เป็นหนึ่งในลัทธิ 6 ที่เรียกว่า ครูทั้ง 6 ในสมัยนั้น ตามที่ปรากฏในพรหมชาลสูตร ประกอบด้วย 1) ปูรณกัสสปะ (เจ้าลัทธิอกิริยทิฏฐิ) 2) มักขลิโคศาล (เจ้าลัทธิอเหตุกทิฏฐิ) 3) อชิตะเกสกัมพล (เจ้าลัทธินัตถิกทิฏฐิ/อุจเฉททิฏฐิ) 4) ปกุธกัจจายนะ (เจ้าลัทธิสัสสตทิฏฐิ) 5) สัญชัย เวลัฏฐบุตร (เจ้าลัทธิอมราวิกเขปิกทิฏฐิ) และ 6) นิครนถ์ นาฏบุตร (เจ้าลัทธิอัตตกิลมถานุโยค) โดยเฉพาะ 3 แนวคิดแรกจัดเป็นนิยตมิจฉาทิฏฐิที่จ่มดิ่ง ไม่สามารถสั่งสอนอบรมได้ นอกเสียจากจะคลายทิฏฐิตนเองลงก่อน เหมือนชาล้นถ้วย หากไม่เทน้ำชาเก่าทิ้ง ก็เติมน้ำชา คือ ความรู้ใหม่ไม่ได้

หากเปรียบเทียบกับแนวคิดทางตะวันตก กลุ่มอัตตกิลมถานุโยคมีแนวคิดคล้ายกลุ่มนักปรัชญาต่อไปนี้ ในทางอภิปรัชญาคล้ายพวกจิตนิยม (Idealism) ในทางญาณวิทยาคล้ายพวกเหตุผลนิยม (Rationalism) และในทางจริยศาสตร์คล้ายพวกอสุขนิยม (Non-hedonism)

เหตุที่แนวคิดทั้งสองเป็นทางสุดโต่ง

แนวคิดทั้งสองสาย มีสาวกปฏิบัติตามมากมายมหาศาล แต่ทำไมจึงเป็นทางสุดโต่ง พระพุทธเจ้าได้ตรัสถึงเหตุผลไว้ดังนี้ แนวคิดที่หนึ่ง คือ กามสุขัลลิกานุโยค ทรงมีทัศนะว่า **หีโน คัมโม โปถุชชะนิโก อะนะริโย อะนัตถะสัญหิโต** แปลว่า *“ธรรมข้อนี้เป็นธรรมต่ำทราม เป็นธรรมสำหรับชาวบ้าน เป็นธรรมของผู้มีกิเลสหนา ไม่ใช่ธรรมสำหรับความเป็นพระอริยะ ไม่ใช่ธรรมที่เป็นไปเพื่อประโยชน์ คือ การหลุดพ้น”*

ส่วนแนวคิดที่สอง คือ อัตตกิลมถานุโยค ทรงมีทัศนะว่า **...ทุกโข อะนะริโย อะนัตถะสัญหิโต...** แปลว่า *“เป็นธรรมที่เป็นไปเพื่อความลำบาก ไม่ใช่ธรรมสำหรับความเป็นพระอริยะ ไม่ใช่ธรรมที่เป็นไปเพื่อประโยชน์ คือ การหลุดพ้น”*

จากทัศนะข้างต้น สรุปได้ว่า แนวคิดทั้งสองมีความเหมือนกัน คือ *“ไม่ใช่ธรรมสำหรับความเป็นพระอริยะ ไม่ใช่ธรรมที่เป็นไปเพื่อประโยชน์ คือ การหลุดพ้น”* ส่วนความต่างกัน คือ กามสุขัลลิกานุโยค *“เป็นธรรมต่ำทราม เป็นธรรมสำหรับผู้อยู่ครองเรือน เป็นธรรมของผู้มีกิเลสหนา”* ขณะที่อัตตกิลมถานุโยค *“เป็นไปเพื่อความลำบาก”* ดังนั้น พระพุทธเจ้าทรงให้บรรพชิตละทางสุดโต่งทั้งสองแล้วทรงเสนอให้ปฏิบัติตามทางสายกลาง คือ มรรคมีองค์ 8 ทางสายนี้พระพุทธเจ้าทรงยืนยันว่า **...อุปะสะมายะ อะภิญญายะ สัมโพธายะ นิพพานายะ สังวัตตะติ...** แปลว่า *“เป็นไปเพื่อ*

สงบจากกิเลส เพื่อความรู้ยิ่ง เพื่อความรู้ดี เพื่อดับทุกข์” โดยสรุป คือ เป็นทางเข้าถึงพระนิพพาน อันเป็นเป้าหมายในพุทธศาสนา

ด้วยเหตุผลที่ว่ามา แนวคิดทั้งสองจึงเป็นทางสุดโต่งที่ไม่เอื้อให้เข้าถึงเป้าหมายทางพุทธศาสนาได้

ประการที่สาม ทางสายกลาง เมื่อพระพุทธเจ้าทรงปฏิเสธทางทั้งสองแล้ว ทรงเสนอทางสายกลางในพุทธศาสนาที่มีหลักปฏิบัติที่แน่นอนตายตัว คือ การดำเนินตามอริยสัจ 4 หมายถึง ความจริงอันประเสริฐ หรือความจริงของพระอริยเจ้า ในทุกข้อของอริยสัจเป็นหลักของความจริง กล่าวคือ ทุกข์ก็เป็นอริยสัจ สมุทัยก็เป็นอริยสัจ นิโรธก็เป็นอริยสัจ มรรคก็เป็นอริยสัจ โดยเฉพาะข้อสุดท้ายที่ว่าด้วยเรื่องมรรค ก็คือ มรรคมีองค์ 8

หากมองในมุมปรัชญา ทั้งหมดเป็นความจริงแท้แน่นอน แม้กระทั่งความทุกข์ก็เป็นความจริงแท้ เป็นความจริงที่หนีไม่พ้น เพียงแต่เป็นความจริงคนละด้านที่ต้องปฏิบัติต่อเนื่องกัน นั่นคือ 1) ทุกขอริยสัจต้องกำหนดรู้ (ปริญญา) 2) สมุทัยอริยสัจต้องละ (ปหานะ) 3) นิโรธอริยสัจต้องทำให้แจ้ง (สัจฉิกรณะ) และ 4) มรรคต้องเจริญหรืออบรมฝึกหัดให้เกิด (ภาวนา) กระบวนการรู้ ละ ทำให้แจ้งและอบรมให้เกิดนี้ต้องทำให้ครบทั้งสามรอบจึงสำเร็จเป็นญาณทัสสนะ 12 ดังนี้

ญาณ 3 และกิจในอริยสัจ 4	รู้ (ปริญญา)	ละ (ปหานะ)	ทำให้แจ้ง (สัจฉิกรณะ)	อบรมให้เกิด (ภาวนา)
1. สัจญาณ (ขั้นรู้)	*1) นี่คือทุกข์*	*2) นี่คือเหตุเกิดทุกข์*	*3) นี่คือความดับทุกข์*	*4) นี่คือทางความดับทุกข์*
2. กิจญาณ (ขั้นปฏิบัติกิจ)	*5) ทุกข์ควรรู้*	*6) เหตุเกิดทุกข์ควรละ*	*7) ความดับทุกข์ควรทำให้แจ้ง*	*8) ทางความดับทุกข์ควรอบรมให้เกิด*
3. กตญาณ (ขั้นสำเร็จกิจ)	*9) ทุกข์ได้รู้แล้ว*	*10) เหตุเกิดทุกข์ได้ละแล้ว*	*11) ความดับทุกข์ได้ทำให้แจ้งแล้ว*	*12) ทางความดับทุกข์ได้อบรมให้เกิดแล้ว*

ในตารางจะเห็นความละเอียดลึกซึ้งของหลักธรรมทั้งสามขั้น ขั้นแรก คือ รู้ความจริง ขั้นที่สอง คือ รู้แล้วลงมือปฏิบัติให้ถึงความจริง ขั้นที่สาม คือ ปฏิบัติจนบรรลุความจริงแล้ว นี่คือ สิ่งที่เรียกว่า ญาณทัสสนะอย่างสมบูรณ์ กระบวนการแห่งญาณทัสสนะทั้ง 12 ขั้นนี้ มีนัยคล้ายแนวคิดเรื่องกลไกของมนัสแบบบริสุทธิ์แห่งความเข้าใจ (Pure Forms of Understanding) ของคานท์ (Kant: พ.ศ. 2267-2347) นักปรัชญาชาวเยอรมันเป็นอย่างมาก เนื่องจากนักปรัชญาเยอรมันส่วนมากมีความเข้าใจพุทธปรัชญาเป็นอย่างดี ผู้เขียนสันนิษฐานว่า คานท์อาจได้อิทธิพลทางความคิดจากพุทธปรัชญาก็เป็นได้ อย่างไรก็ตาม คนส่วนใหญ่เมื่อเจอความทุกข์ ลืมคิดว่า นี่เป็นความจริงที่ต้องเจอตั้งแต่แรกเกิด จึงเครียดเพราะความทุกข์ และไม่ได้คิดตามหลักพระพุทธเจ้าว่า นอกจากทุกข์ที่เป็นความจริงแล้ว ความจริงอื่นที่เป็นตัวแก้ทุกข์ก็มี นั่นคือ ความจริงที่ว่าด้วยสมุทัย นิโรธและมรรค

กล่าวโดยสรุป เมื่อทุกข์ คือ ความจริงเกิดขึ้น ต้องแก้ที่ความจริงข้อต่อไป คือ เหตุที่ทำให้เกิดทุกข์ (สมุทัย) ทั้งสองประการ (ทุกข์+สมุทัย) เป็นหลักการละความชั่ว จากนั้น ต้องปฏิบัติตามความจริงในขั้นนิโรธและมรรค อันเป็นหลักการสร้างความดีที่มี 8 ข้อรวมกัน เรียกว่า มรรคมีองค์ 8 หลักการทางพุทธศาสนาจึงมีทั้งหลักการ “ละชั่ว” และ “ทำความดี” ควบคู่กัน และระดับการทำความดีขั้นสูงสุดในพุทธศาสนา ก็คือ การพัฒนาจิตใจ นั่นคือ การบรรลุธรรมในแต่ละขั้น (พระโสดาบัน พระสกทาคามี พระอนาคามีและพระอรหันต์) เป้าหมายของการปฏิบัติตาม “มรรค” แล้วเข้าถึง “นิโรธ” จึงหมายถึง การเข้าสู่พระนิพพาน (บรรลุเป็นพระอรหันต์)

เมื่อเปรียบเทียบกับแนวคิดทางตะวันตกแล้ว ทางสายกลางเป็นแนวคิดที่คล้ายกลุ่มนักปรัชญาต่อไปนี้ ในทางอภิปรัชญาคล้ายพวกธรรมชาตินิยม (Naturalism) ในทางญาณวิทยาคล้ายพวกอนุมานนิยม (Apriorism) ในทางจริยศาสตร์คล้ายพวกมนุษยนิยม (Humanism)

อย่างไรก็ดี ทางสายกลางในพุทธศาสนามีความแตกต่างกับทางตะวันตก เนื่องจากไม่ใช่ทางสายกลางในลักษณะรวมเข้าด้วยกัน เช่น 1 + 1 = 2 หรือหยดน้ำสองหยดรวมกันกลายเป็น 1 หยด แต่เป็นทางสายกลางที่ปฏิเสธทั้งสองขั้ว ดังพุทธพจน์ที่ว่า **เท์วเม ภิกขะเว อันตา ปัพพะชิเตนะ นะ เสวิตัพพา...**แปลว่า *“ภิกษุทั้งหลาย ที่สุด 2 อย่างนี้ บรรพชิตไม่ควรเสพ...”* และพุทธพจน์ที่ว่า **...อุโภ อันเต อะนุปะคัมมะ มัชฌิมา ปะฏิปะทา...** แปลว่า *“...ข้อปฏิบัติอันเป็นกลาง ไม่เข้าไปใกล้ที่สุด 2 อย่าง...”*

ดังนั้น ทางสายกลางในทัศนะของพระพุทธเจ้า จึงเป็นการปฏิเสธทางเดิมแล้วเสนอทางเลือกใหม่ ซึ่งแตกต่างกับแนวคิดธรรมชาตินิยม

อนุมานนิยมและมนุษยนิยมที่นำมากล่าว เพราะเป็นทางสายกลางที่ผสมผสานแนวคิดอื่นเข้าด้วยกัน กล่าวคือ 1) ธรรมชาตินิยม เป็นทางสายกลางที่ผสมผสานระหว่างสสารนิยมกับจิตนิยม 2) อนุมานนิยม เป็นทางสายกลางที่ผสมผสานระหว่างประสบการณนิยมกับเหตุผลนิยม และ 3) มนุษยนิยม เป็นทางสายกลางที่ผสมผสานระหว่างสุขนิยมกับอสุขนิยม

ทางสายกลางในฝั่งตะวันตกที่กล่าวมา จึงแตกต่างกับพุทธศาสนา ดังที่สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป.อ. ปยุตฺโต) ให้ทัศนะไว้ว่า ทางตะวันตกเป็นทางสายกลางในภาคทฤษฎี ส่วนทางสายกลางในพุทธศาสนาเป็นภาคปฏิบัติ อย่างไรก็ตาม แม้จะเป็นทางสายกลางคนละรูปแบบ ผู้เขียนเห็นว่า เมื่อนำแนวคิดทางตะวันตกมาวิเคราะห์คำสอนในพุทธศาสนาจะมีความเป็นธรรมชาตินิยม อนุมานนิยมและมนุษยนิยมเป็นอย่างมากและเห็นถึงความเป็นสากลในคำสอนของพระพุทธเจ้าที่เข้าได้กับทุกมิติ ทุกความเห็นและมีความละเอียดมากกว่าแนวคิดตะวันตกหลายประการ เพราะเป็นคำสอนที่เน้นการปฏิบัติให้ถึงความจริง คือ การพ้นทุกข์

มงคล 108

ตัวเลข 108 เป็นสัญลักษณ์ของความดีงาม 108 ประการ ความเชื่อนี้ไม่ได้มีเฉพาะในพุทธศาสนาเท่านั้น ศาสนาฮินดูหรือพราหมณ์ก็มีความเชื่อเช่นเดียวกัน โดยเฉพาะความเชื่อทางโหราศาสตร์ถือว่า เลข 108 มาจากกำลังของเทวดาทั้ง 8 องค์ หรือเทพอัฐเคราะห์ที่มีกำลัง 108 โดยแยกกำลังวันแต่ละองค์ได้ ดังนี้ อาทิตย์ 6 จันทร์ 15 อังคาร 8 พุธ 17 เสาร์ 10 พฤหัสบดี 19 ราหู 12 และศุกร์ 21

กำลังของเทวดาแต่ละวัน หมายถึง จำนวนของเทพ หรือสิงสาราสัตว์ที่ถูกเสกให้เป็นเทพนั้น ๆ เช่น เทพชื่อพระอาทิตย์ ที่ถูกพระอิศวรสร้างจากราชสีห์ 6 ตัว โดยพระอิศวรได้ร่ายเวทมนตร์ให้ราชสีห์เป็นผง ห่อด้วยผ้าสีแดง ประพรมน้ำอมฤตแล้วเสกขึ้นมา พระอาทิตย์จึงมีกำลังวัน 6 และมีตนเป็นสีแดง เมื่อชาวพุทธนำความเชื่อแบบพราหมณ์หรือโหราศาสตร์มาใช้ จึงประยุกต์ให้สวดมนต์บทสรรเสริญคุณของพระรัตนตรัยแทน เช่น คนเกิดวันอาทิตย์สวดบทโมระปะริตตัง (อุเทตะยัญจักขุมา) จำนวน 6 จบ ฯลฯ

คนจีนเองก็เชื่อในตัวเลข 8 รวมไปถึงสิ่งที่ลงท้ายด้วย 8 เพราะถือว่าเลข 8 เป็นเลขมงคล เลขแห่งความโชคดี เช่น เครื่องยศของขุนนางจีน จะมีประคำ 108 เป็นส่วนประกอบด้วย นอกจากนี้ เลข 8 ยังหมายถึง เซียนทั้ง 8 ที่คอยปกปักรักษา

ส่วนคนญี่ปุ่นเชื่อว่า เลข 8 ที่ออกเสียงว่า “ฮะจิ” บ่งบอกถึงแห่งความสมดุล ตามความเชื่อของลัทธิขงจื๊อ และพุทธศาสนานิกายเซน

ขณะที่คนไทยเราไม่ได้รู้สึกว่า เลข 8 มีความสำคัญเท่าไรนักหากเทียบกับเลข 9 แต่ถ้าเลข 8 หมายถึง จำนวน 108 คนไทยจะมีความรู้สึกว่าเป็นเลขที่มีความขลัง ความศักดิ์สิทธิ์มาก อาจเพราะเกี่ยวข้องกับพุทธศาสนาหลายประการ เช่น

ในพุทธประวัติ ตอนที่สิทธัตถกุมารประสูติได้เชิญพราหมณ์ 108 มาฉันอาหารและกระทำประทักษิณ จากนั้นคัดเหลือ 8 ท่าน เพื่อทำนายพระลักษณะ นักศึกษาธรรมะจึงรู้สึกคุ้นเคยกับตัวเลขนี้ว่า เป็นจำนวนที่เป็นมงคล หรือแม้กระทั่งมงคลชีวิตในพุทธศาสนาก็มี 38 ประการ ซึ่งลงท้ายด้วยเลข 8 นอกจากนี้ ยังมีปรากฏในบทเจริญพระพุทธมนต์ที่พระท่านใช้สวดตามบ้านชาวพุทธในงานบุญมงคลต่าง ๆ เพื่อความเป็นสิริมงคลและบำบัดทุกข์โศกโรคภัย บทที่ว่า ก็คือ **บทมงคลจักรวาลใหญ่** เป็นบทที่กล่าวถึงอานุภาพของพระพุทธเจ้า 27 ประการ อานุภาพหนึ่งในนั้น ก็คือ มงคล 108 ดังคำสวดที่ว่า **อัฏฐุตตะระสะตะมังคะลานุภาเวนะ** แปลว่า ด้วยอานุภาพของมงคล 108

มงคลทั้ง 108 นี้ พรรณนาถึงเรื่องราวคุณงามความดีของพระพุทธเจ้าที่ปรากฏเป็นลายสัญลักษณ์อยู่ที่พระบาทของพระพุทธเจ้า โดยเฉพาะลายพระบาทของพระพุทธไสยาส (*ไม่มี น การันต์ และเครื่องหมายทัณฑฆาต*) ซึ่งเป็นพระนอน ประดิษฐานอยู่ที่วัดพระเชตุพนวิมลมังคลาราม หรือวัดโพธิ์ ท่าเตียน จะปรากฏเห็นภาพมงคล 108 อย่างชัดเจน

มงคล 108 ที่เป็นลายพระพุทธบาทของ “พระพุทธไสยาส” วัดโพธิ์ มีดังนี้

มงคลที่ 1 ถึง 16 กล่าวถึงพรหมโลก 16 ชั้น หรือที่เรียกว่า 16 ชั้นฟ้า (รูปาวจรภูมิ 16) ประกอบด้วยมงคลที่ 1 ปาริสัชชาพรหม มงคลที่ 2 ปุโรหิตาพรหม มงคลที่ 3 มหาพรหม (ทั้ง 3 ชั้นเกิดด้วยอำนาจฌานที่ 1) มงคลที่ 4 ปริตตาภาพรหม มงคลที่ 5 อัปปมาณาพรหม มงคลที่ 6 อาภัสสราพรหม (ทั้ง 3 ชั้นเกิดด้วยอำนาจฌานที่ 2) มงคลที่ 7 ปริตตสุภาพรหม มงคลที่ 8 อัปปมาณสุภาพรหม มงคลที่ 9 สุภกิณหาพรหม (ทั้ง 3 ชั้นเกิดด้วยอำนาจฌานที่ 3) มงคลที่ 10 เวหัปผลาพรหม มงคลที่ 11 อสัญญีสัตตาพรหม (พรหมลูกฟัก) (ทั้ง 3 ชั้นเกิดด้วยอำนาจฌานที่ 4) มงคลที่ 12 อวิหาสุทธาวาสพรหม มงคลที่ 13 อตัปปาสุทธาวาสพรหม มงคลที่ 14 สุทัสสาสุทธาวาสพรหม มงคลที่ 15 สุทัสสีสุทธาวาสพรหม มงคลที่ 16 อกนิฏฐกาสุทธาวาสพรหม (ทั้ง 5 เกิดด้วยอำนาจอนาคามิผลญาณ)

มงคลที่ 17 ถึง 22 กล่าวถึงสวรรค์ 6 ชั้น (กามาวจรภูมิ 6) ประกอบด้วยมงคลที่ 17 สวรรค์ชั้นจาตุมหาราชิกา มงคลที่ 18 สวรรค์ชั้นดาวดึงส์ มงคลที่ 19 สวรรค์ชั้นยามา มงคลที่ 20 สวรรค์ชั้นดุสิต มงคลที่ 21 สวรรค์ชั้นนิมมานรดี มงคลที่ 22 สวรรค์ชั้นปรนิมมิตวสวดี

มงคลนอกนั้นเกี่ยวกับจักรวาล สวรรค์ รวมถึงเครื่องประทับ ภูเขา สระน้ำสัตว์ป่าบนสรวงสวรรค์ ประกอบด้วยมงคลที่ 23 ดอกพุดซ้อน มงคลที่ 24 เถาวัลย์แก้ว มงคลที่ 25 พระแสงหอก มงคลที่ 26 พระแสงขอ หรือขอช้าง มงคลที่ 27 พระแสงขรรค์ มงคลที่ 28 พระมหามงกุฎ มงคลที่ 29 เศวตฉัตร มงคลที่ 30 กุณฑล มงคลที่ 31 สังวาล มงคลที่ 32 ปราสาท มงคลที่ 33 เสลี่ยงทองคำ มงคลที่ 34 พระแท่นภัทรบิฐ มงคลที่ 35 พัชนี มงคลที่ 36 พนมหางนกยูง มงคลที่ 37 สังข์ทักษิณาวรรต มงคลที่ 38 พญาช้างเอราวัณ มงคลที่ 39 พัดโบก มงคลที่ 40 ภูเขายุคนธร มงคลที่ 41 จันทรมณฑล มงคลที่ 42 ภูเขา

พระธิเนรุราย มงคลที่ 43 กลุ่มดาวนักษัตร มงคลที่ 44 สุริยมณฑล มงคลที่ 45 ภูเขาอิสินธร มงคลที่ 46 พัดใบตาล มงคลที่ 47 ภูเขากรวิก มงคลที่ 48 ภูเขาสุทัสสนะ มงคลที่ 49 ภูเขาเนมินธร มงคลที่ 50 ภูเขาวินตกะ มงคลที่ 51 ภูเขาอัสสกรรณ มงคลที่ 52 พญานกจากพราก มงคลที่ 53 กินนร มงคลที่ 54 กินนรี มงคลที่ 55 จักรวาล มงคลที่ 56 พญาหงส์ มงคลที่ 57 พญาครุฑ มงคลที่ 58 พญาไก่เถื่อน พญาโคอุสุภราช มงคลที่ 59 โคแม่ลูกอ่อน มงคลที่ 60 พญาราชสีห์ มงคลที่ 61 พญาเสือโคร่ง มงคลที่ 62 พญานาควาสุกรี มงคลที่ 63 พญาจระเข้ มงคลที่ 64 มังกรทอง มงคลที่ 65 นกการะเวก มงคลที่ 66 พญานกกระเรียน มงคลที่ 67 พญานกยูง มงคลที่ 68 ธงชาย มงคลที่ 69 สระกัณณมุณฑะ มงคลที่ 70 สระรถการะ มงคลที่ 71 สระอโนดาต มงคลที่ 72 สระฉัททันต์ มงคลที่ 73 สระกุณาละ มงคลที่ 74 อุบลชาติปทุมชาติ มงคลที่ 75 ธงปฏาก มงคลที่ 76 ม้าแก้ว มงคลที่ 77 ช้างแก้ว มงคลที่ 78 จักรแก้ว มงคลที่ 79 พระเจ้าจักรพรรดิ มงคลที่ 80 นางแก้ว มงคลที่ 81 แว่นส่องพระพักตร์ มงคลที่ 82 แก้วมณีโชติ มงคลที่ 83 บาตรแก้ว มงคลที่ 84 ป่าหิมพานต์ มงคลที่ 85 แม่น้ำคงคา แม่น้ำยมุนา มงคลที่ 86 พระแส้จามรี มงคลที่ 87 ขุนคลังแก้ว มงคลที่ 88 ขุนพลแก้ว มงคลที่ 89 พวงดอกมะลิ มงคลที่ 90 พระเต้ามีน้ำเต็มบริสุทธิ์ มงคลที่ 91 ถาดมีน้ำเต็มบริบูรณ์ มงคลที่ 92 แม่น้ำสรภูคงคา มงคลที่ 93 อุตตรกุรุทวีป มงคลที่ 94 สุรัสวดีคงคา มงคลที่ 95 ภูเขาไกรลาส มงคลที่ 96 อจิรวดีคงคา มงคลที่ 97 ชมพูทวีป มงคลที่ 98 แท่งเสาศิลา มงคลที่ 99 แม่น้ำมหิคงคา กับแม่น้ำมหานทีคงคา มงคลที่ 100 ภูเขาจักรวาล มงคลที่ 101 สระมันทากินี มงคลที่ 102 สระสีหปปตะ มงคลที่ 103 ภูเขาหิมพานต์ มงคลที่ 104 บุพพาวิเทหทวีป มงคลที่ 105 สำเภาทอง มงคลที่ 106 ปลาทองคู่ มงคลที่ 107 อมรโคยานทวีป มงคลที่ 108 พญานกโพระดก

นอกจากมงคล 108 ที่หมายถึง ลายหรือรอยพระพุทธบาทแล้ว ผู้เขียนเคยได้ยินสมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (วีระ ภทฺทจาริมหาเถร, ป.ธ. 9) อดีตเจ้าอาวาสวัดสุทัศนเทพวราราม สมัยนั้นท่านดำรงสมณศักดิ์ที่พระวิสุทธาธิบดี ท่านกล่าวว่า คำว่า มงคล 108 มาจากบทพุทธคุณ 56 พยางค์ ธรรมคุณ 38 พยางค์ และสังฆคุณ 14 พยางค์ คุณของพระรัตนตรัยเหล่านี้ปรากฏในวัตถูปมสูตร มัชฌิมนิกาย พระสุตตันตปิฎก (ม.มู. (มมร) 17/95/352-353) และในมหานามสูตร ฉักกนิบาต อังคุตตรนิกาย พระสุตตันตปิฎก (องฺ.ฉกฺก. (มมร) 36/281/521-522) และหากนับพยางค์หรืออักขระของบทสวดของคุณเหล่านี้จะได้ 108 พยางค์/อักขระ ดังนี้

บทพุทธคุณ 56 คือ อิติปิ โส ภะคะวา อะระหัง สัมมาสัมพุทโธ วิชชาจะระณะสัมปันโน สุคะโต โลกะวิทู อะนุตตะโร ปุริสะทัมมะสาระถิ สัตถา เทวะมะนุสสานัง พุทโธ ภะคะวาติ

บทธรรมคุณ 38 คือ สะวากขาโต ภะคะวะตา ธัมโม สันทิฏฐิโก อะกาลิโก เอหิปัสสิโก โอปะนะยิโก ปัจจัตตัง เวทิตัพโพ วิญญูหีติ

บทสังฆคุณ 14 สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (วีระ ภทฺทจาริมหาเถร) กล่าวว่า นับเอาเฉพาะบทแรกที่มี 14 พยางค์เท่านั้น เพราะคุณของพระสงฆ์โดยสรุปแล้ว ก็คือ การปฏิบัติดีปฏิบัติชอบของท่าน ดังปรากฏในบทสวดที่ว่า สุปะฏิปันโน ภะคะวะโต สาวะกะสังโฆ

เพราะฉะนั้น มงคล 108 จึงตีความหมายได้ 2 นัย คือ

นัยแรก มงคล 108 ที่หมายถึง **รอยหรือลายพระพุทธบาท**

นัยที่สอง มงคล 108 ที่หมายถึง **บทสวดสรรเสริญคุณของพระรัตนตรัย**

โดยความเห็นส่วนตัวแล้ว มงคล 108 ที่หมายถึง รอยหรือลายพระพุทธบาท จะมีความหมายเชิงสัญลักษณ์ เป็นมงคลในแง่ของเจดีย์ คือ สิ่งหรือสถานที่ระลึงถึงพระพุทธเจ้า อาจเรียกได้ว่า เป็น**มงคลเชิงรูปธรรม** ส่วนมงคล 108 ที่บทสวดมนต์ มีความหมายเชิงการฝึกปฏิบัติ เพื่อขัดเกลา อบรมจิตใจให้เป็นสมาธิ อาจเรียกว่า เป็น**มงคลเชิงนามธรรม**

ผู้เขียนเห็นว่า มงคลเชิงรูปธรรม ย่อมเป็นมงคลอยู่ในตัว เพราะเกี่ยวข้องกับพระพุทธเจ้า แต่ผู้สัมผัสสิ่งมงคลเหล่านั้น อาจไม่ได้รับมงคล เพราะไม่ได้ผ่านการปฏิบัติเพื่อได้รับสิ่งมงคลอย่างพระพุทธเจ้า เช่น การรู้ว่าการบังเกิดในพรหมโลกของพระพุทธเจ้าเป็นมงคล แต่เมื่อใดที่เราเองยังไม่ได้บังเกิดในพรหมโลกเองบ้าง เราก็ไม่มีโอกาสได้รับมงคลข้อนั้น

ขณะที่มงคลเชิงนามธรรมที่เป็นบทสวดหรือคำสอน นอกจากเป็นมงคลในตัวแล้ว ผู้สัมผัสมงคลด้วยการสวดมนต์ไหว้พระเป็นประจำ ย่อมได้สมาธิ หมายความว่า เมื่อสวดมนต์รำลึกคุณของพระรัตนตรัยอันเป็นมงคลในตัวแล้ว ยังได้นำสิ่งมงคลเข้ามาหาตัวอีกด้วย เป็นการทำบุญที่ประเสริฐสุด เพราะเป็นภาวนามัย

ดังนั้น มงคล 108 ที่หมายถึงบทสวด จึงเป็นมงคลที่สามารถนำไปปฏิบัติได้ ไม่ใช่แค่เพียงกราบไหว้บูชาเท่านั้น

การสวดมงคล 108 สามารถสวดได้ทุกวัน การทำวัตรเช้าหรือเย็นเป็นการนำสิ่งมงคล 108 เข้าหาตัว เพราะมงคล 108 นี้รวมอยู่ในบททำวัตร หรือบางคนอาจใช้วิธีสวดเฉพาะมงคล 108 อย่างเดียว โดยไม่ต้องทำวัตรก็ได้ คือ สวดเฉพาะบทอิติปิโส บทสะวากขาโต และบทสุปะฏิปันโน ก่อนออกจากบ้าน ก่อนขับรถ ก่อนทำงาน

บางคนอาจใช้ลูกประคำช่วยในการสวดหรือบริกรรม ซึ่งก็มีทั้งหมด 108 ลูกพอดี สาเหตุที่ลูกประคำมี 108 ลูก ก็เพราะมีคติตามมงคลที่มี 108 ประการนั่นเอง เมื่อมีการบริกรรมหรือสวดมนต์จบ 1 รอบ ก็ชักประคำหรือดีดลูกประคำ 1 ลูก

เมื่อชักลูกประคำจนครบ ก็แสดงว่า สวดบทอิติปิโส ครบ 108 รอบพอดี จึงมีคำกล่าวว่า **“สวดอิติปิโส 108”** หมายถึง สวดอิติปิโส ครบตามจำนวนลูกประคำนั่นเอง ในการสวดอิติปิโส 108 นั้น รอบแรกบางท่านนิยมสวดทั้งบทอิติปิโส บทสะวากขาโต และบทสุปะฏิปันโน หลังจากนั้น ในรอบที่ 2-108 อาจจะสวดเฉพาะบทอิติปิโสบทเดียวก็ได้

บางครั้งอาจใช้คาถาอื่นสวด เช่น **อิติปิโสรัตนมาลา 108** ซึ่งเป็นคาถาคล้ายกับมงคล 108 เพราะได้นำเอาพยางค์หรืออักขระแต่ละตัวของมงคล 108 มาแต่งเป็นร้อยกรองเพื่อพรรณนาคุณของพระรัตนตรัยอย่างวิจิตรงดงาม ดุจพวงมาลาที่ร้อยเรียงเป็นระเบียบบรรจง

อิติปิโสรัตนมาลา 108 คาถาบท เป็นคาถาโบราณที่แต่งขึ้นเพื่อสรรเสริญคุณของพระรัตนตรัย โดยนำอักขระของบทอิติปิโส บทสะวากขาโต และบทสุปะฏิปันโน ทั้ง 108 อักขระ มาวางเป็นตัวแรก แล้วแต่งเป็นคาถาร้อยกรองด้วยภาษาบาลีหรือที่เรียกว่า ฉันทลักษณ์ ตามแบบวิธีปัฐยาวัตรฉันท์ อักขระ 1 ตัว แต่งเป็น 4 บาท หรือ 1 คาถา รวม 3 บทสวด มี 112 คาถากึ่ง (รวมคาถาสรุป) ขอยกตัวอย่าง บางคาถา ดังต่อไปนี้

ตัวอย่าง **พุทธคุณ 56** ได้แก่ อิติปิ โส ฯเปฯ พุทโธ ภะคะวาติ แต่งขยายความ เช่น

อิฏโฐ สัพพัญญุตัญญานัง อิจฉันโต อาสะวักขะยัง
อิฏฐัง ธัมมัง อะนุปปัตโต อิทธิมันตัง นะมามิหัง

ฯเปฯ

ฉัปปัญญาสะ พุทธะคาถา พุทธะคุณา สุคัมภิรา
เอเตสะมานุภาเวนะ โสตถิ เม โหตุ สัพพะทา

ตัวอย่าง **ธรรมคุณ 38** ได้แก่ สะวากขาโต ฯเปฯ เวทิตัพโพ วิญญูหีติ แต่งขยายความ เช่น

สะวาคะตันตัง สิวัง รัมมัง สะวานะยัง ธัมมะเทสิตัง
สะวาหุเนยยัง ปุญญักเขตตัง สะวาสะภันตัง นะมามิหัง

ฯเปฯ

อัฏฐังคิตติงสะ ธัมมะคาถา ธัมมะคุณา สุคัมภิรา
เอเตสะมานุภาเวนะ โสตถิ เม โหตุ สัพพะทา

ตัวอย่าง **สังฆคุณ 14** ได้แก่ สุปะฏิปันโน ภะคะวะโต สาวะกะสังโฆ แต่งขยายความ เช่น

สุทธะสีเลนะ สัมปันโน สุฏฐุ โย ปะฏิปันนะโก
สุนทะโร สาสะนะกะโร สุนทะรันตัง นะมามิหัง

ฯเปฯ

จะตุททะสะ สังฆะคาถา สังฆะคุณา สุคัมภิรา
เอเตสะมานุภาเวนะ โสตถิ เม โหตุ สัพพะทา
ฉัปปัญญาสะ พุทธะคุณา ธัมมะคุณา อัฏฐังคิตติงสะติ
สังฆะคุณา จะตุททะสะ อัฏฐุตตะระสะเต อิเม
ทิเน ทิเน สะระเตปิ โสตถี โหนติ นิรันตะรันติฯ

แต่กระนั้นตัวเลข 108 ก็ไม่ได้มีความหมายในเรื่องมงคลอย่างเดียว ยังสื่อไปในทางลบหรืออกุศลธรรมได้เช่นกัน เช่น คำกล่าวว่า กิเลส 1,500 ตัณหา 108

ตัณหา 108 มาจาก ตัณหา 3 คือ 1) กามตัณหา หมายถึง ความอยากในกามคุณ 5 2) ภวตัณหา หมายถึง ความอยากมี อยากเป็น 3) วิภวตัณหา หมายถึง ความไม่อยากมี ไม่อยากเป็น ตัณหาทั้ง 3 แต่ละตัวเกิดจากอายตนะ 12 (อายตนะภายใน 6 ภายนอก 6) และเกิดทั้งในอดีต ปัจจุบัน และอนาคต รวมเป็น 108 พอดี (3x12x3=108)

ดังที่กล่าวมาทั้งหมด มงคล 108 จึงมีความหมาย 2 นัยตามแหล่งที่มา คือ 1) จากลายพระพุทธบาท 2) จากบทสวดสรรเสริญคุณของพระรัตนตรัย หรือบทอิติปิโส ทั้งสองนัยเป็นแหล่งความเชื่อคนละแบบ แต่สุดท้ายจะเป็นความเชื่อแบบใด ก็ไม่สำคัญเท่ากับการปฏิบัติเพื่อให้ได้รับสิ่งมงคล จะเป็นมงคล 38 หรือ 108 ย่อมมีค่าก็ต่อเมื่อปฏิบัติตาม ไม่ใช่เชื่อตามเพียงอย่างเดียว

พุทธศาสนานิกายเซน

เดิมทีพุทธศาสนานิกายเซน (Zen Buddhism) ถือกำเนิดในจีน โดยออกเสียงแบบจีนว่า นิกายฌานหรือธยาน ไม่ใช่เชน (Jainism) ที่เป็นศาสนาหนึ่งในอินเดีย ต่อมาเมื่อพุทธศาสนานิกายฌานเผยแผ่เข้าไปในญี่ปุ่น ชาวญี่ปุ่นออกเสียงว่า เซน คำนี้เป็นที่รู้จักอย่างแพร่หลายในประเทศตะวันตก ในประวัติศาสตร์นิกายเซนกล่าวถึงต้นกำเนิดของเซนไว้ว่า ครั้งหนึ่งเมื่อพระพุทธเจ้าทรงแสดงดอกบัวแก่เหล่าภิกษุ ซึ่งมีพระมหากัสสปะและพระอานนท์ร่วมนั่งอยู่ฟังด้วย ดังข้อความที่ปรากฏในซีรีส์เรื่องพระพุทธเจ้า มหาศาสดาโลก ตอนที่ 52 (ออกอากาศทางช่องเวิร์คพอยท์ในวันอาทิตย์ที่ 30 สิงหาคม พ.ศ. 2558) ความว่า

“บางอย่างที่กล่าวด้วยคำพูดได้ เราได้พูดไปหมดแล้ว บางสิ่งที่กล่าวเป็นคำพูดไม่ได้ เราได้ส่งต่อให้มหากัสสปะ”

“อานนท์ หากความอัศจรรย์ของดอกไม้บาน สามารถเห็นด้วยดวงตาของจิตในสมาธิ จากนั้นชีวิตของเจ้าจะเปลี่ยนแปลงไป”

“ดอกบัวนั้น เริ่มการเดินทางของมัน ตั้งแต่อยู่ใต้น้ำ มันเบ่งบานและโตมากขึ้น จนมันโผล่พ้นจากน้ำ เพื่อเป็นปัจเจกเช่นเดียวกับที่เราพ้นจากโลกใบนี้ เพื่อบรรลุความจริงอันสูงสุด”

ข้อความเหล่านี้ยังยืนยันไม่ได้ว่า ปรากฏอยู่ตรงตามคัมภีร์ใด แต่ก็ทำให้นึกถึงเรื่องราวของนิกายเซนตามที่ปรากฏในพุทธประวัติมหายานที่ระบุไว้ว่า ครั้งหนึ่ง ขณะที่พระพุทธเจ้าทรงแสดงธรรมที่เขาคิชฌกูฏ ทรงหยิบดอกไม้มาแสดง ทรงลูบกลีบของมันอย่างอ่อนโยน แล้วผันพระพักตร์มายังพระสงฆ์สาวก แต่ก็ไม่มีพระสาวกรูปใดเข้าใจความหมาย นอกจากพระมหากัสสปะที่ได้ยิ้มรับและเข้าใจสิ่งที่พระพุทธรูปทรงสื่อสาร สิ่งที่พระพุทธเจ้าตรัสครั้งนั้นมีอยู่ว่า

> *“ตถาคตมีธรรมสุทธิ ดวงตาอันเห็นธรรม จิตที่เข้าถึงนิรวาณ อสังขตธรรม และธรรมบรรยายอันล้ำลึก ไม่ต้องตรึกเป็นลายลักษณ์อักษร ก็สามารถถ่ายทอดได้ ดังนั้นตถาคตขอมอบต่อให้มหากัสสปะ”*

นี้คือ จุดเริ่มของการถ่ายทอดธรรมจากจิตสู่จิตแห่งพุทธศาสนานิกายเซน โดยมีพระมหากัสสปะเป็นผู้สืบทอดรูปแรก ภายหลังเรียกว่าสังฆปริณายก ซึ่งเทียบได้กับตำแหน่งพระสังฆราชของคณะสงฆ์ไทย เซนจะสอนธรรมโดยไม่เน้นคำพูด ไม่เน้นตัวอักษร ไม่เน้นตำรา คำสอนของเซนจึงดูกระชับ สั้น เข้าใจยาก แต่มีความหมายลึกซึ้ง ทั้งนี้ เพราะเซนเน้นประสบการณ์ทางจิตของผู้ปฏิบัติมากกว่าการเขียนอธิบายด้วยคำพูดหรือตัวอักษร

หลังจากพระมหากัสสปะ ซึ่งเป็นผู้สืบทอดคำสอนแบบเซนรูปแรก ก็มีพระอานนท์สืบทอดต่อ และมีพระสืบทอดมาเรื่อย ๆ จนกระทั่งถึงพระโพธิธรรม รวมแล้วมี 28 รูป ซึ่งถือเป็นพระสังฆปริณายกเซนฝ่ายชมพูทวีป

หรือชาวอินเดีย ทั้ง 28 รูปนี้ รวมพระโพธิธรรม (Bodhidharma) ไว้ด้วย จากนั้นพระโพธิธรรมได้นำหลักคำสอนแบบเซนเข้ามาเผยแผ่ในประเทศจีนเป็นครั้งแรก ต่อมาพระโพธิธรรมรู้จักกันดีในนามภาษาจีนว่า ตั๊กม่อโจวซือ หรือปรมาจารย์ตั๊กม้อแห่งสำนักเส้าหลิน ชาวญวนเรียกท่านว่า ดาดหม่า ส่วนชาวญี่ปุ่นเรียกว่า ดะรุมะ

ปรมาจารย์ตั๊กม้อ เกิดเมื่อปี พ.ศ. 1013 นามเดิมว่า โพธิ ท่านเป็นเจ้าชายรูปที่ 3 ของอาณาจักรกาญจีปุรัม ซึ่งตั้งอยู่ในแคว้นเล็ก ๆ แห่งหนึ่งทางอินเดียใต้ (ติดฝั่งประเทศพม่า) ท่านมีพระทัยอ่อนโยน เป็นที่เคารพรักของพสกนิกรอย่างยิ่ง เมื่อพระบิดาใกล้สวรรคตได้แต่งตั้งให้ท่านเป็นองค์รัชทายาทสืบสันตติวงศ์ ทำให้พระเชษฐาทั้งสองไม่พอพระทัย จึงสั่งคนลอบทำร้ายแต่ก็รอดมาได้ ท่านเบื่อหน่ายในราชสมบัติจึงลาออกจากการเป็นองค์รัชทายาทแล้วออกบวชกับพระอาจารย์ปรัชญาธารา (Prajnadhara) เพื่อศึกษาธรรมะ

เมื่อปี พ.ศ. 1063 ขณะมีอายุ 50 ปี ท่านได้เดินทางสู่เมืองจีนโดยทางเรือเพื่อเผยแผ่นิกายฌาน (เซน) ใช้เวลาเดินทางประมาณ 3 ปี โดยผ่านเอเชียอาคเนย์แล้วเข้าสู่จีน เมื่อถึงเมืองจีนท่านได้เข้าเฝ้าพระเจ้าเหลียงหวู่ตี้ (Liang Wu Di) หรือเหลียงบูเต้ (พ.ศ. 1007-1092) ปฐมจักรพรรดิแห่งราชวงศ์เหลียง ตอนนั้นพระองค์มีพระชนมายุ 57 พรรษา โดยทรงสถาปนาราชวงศ์เหลียงขึ้นเมื่อ พ.ศ. 1045 และครองราชย์ยาวนานถึง 38 ปี ในปี พ.ศ. 1052 พระองค์หันมานับถือพุทธศาสนาแทนลัทธิเต๋าที่เคยนับถือกันมาตามบรรพบุรุษ และได้เสวยอาหารเจในวันอุโบสถ ต่อมาทรงร้องขอให้พระสงฆ์งดเว้นอาหารเนื้อสัตว์มาฉันอาหารเจแทน จึงมีประเพณีการฉันมังสวิรัติ (เจ) ของพระสงฆ์มาตั้งแต่บัดนั้น ช่วงเวลาที่ทรงครองราชย์ถือเป็น

ช่วงที่ราชวงศ์มีความเจริญรุ่งเรืองที่สุดและเป็นพระเจ้าจักรพรรดิที่ส่งเสริมพุทธศาสนามากที่สุดพระองค์หนึ่ง พระองค์ทรงมีความวิริยะอุตสาหะในการศึกษาพระธรรมและปกป้องพุทธศาสนาอย่างมาก กล่าวกันว่า พระองค์ทรงเคยแสดงธรรมในปรัชญาปารมิตาสูตร นอกจากนี้ ยังทรงปกครองบ้านเมืองด้วยความสงบเรียบร้อย แต่ก็ทรงสิ้นพระชนม์อย่างน่าอนาถเพราะความวุ่นวายในบ้านเมือง ประวัติศาสตร์เล่าว่า

พระเจ้าเหลียงหวู่ตี้ตรัสถามพระโพธิธรรมว่า *“อริยสัจข้อแรกมีว่าอย่างไร”*

“โลกนี้กว้างใหญ่ไพศาล แต่ไม่มีสิ่งใดเป็นอริยะดอกมหาบพิธ” พระโพธิธรรมทูลตอบ

“แล้วคนที่อยู่ต่อหน้าข้าล่ะเป็นใครกัน” พระเจ้าเหลียงหวู่ตี้ตรัสถามต่อ

“มิทราบได้” พระโพธิธรรมทูลตอบ

พระเจ้าเหลียงหวู่ตี้ทรงคิดแล้วคิดอีก ก็ยังทรงไม่เข้าพระทัย พระโพธิธรรมเห็นว่า การอยู่กับพระราชาที่ไม่ชาญฉลาด ยิ่งจะเป็นอันตราย จึงเดินทางจากเมืองหลวงขึ้นทางเหนือ ข้ามแม่น้ำแยงซีเกียงกระทั่งถึงอาณาจักรเว่ย และพำนัก ณ วัดโฉริน (เส้าหลิน-Shaolin) หรือวัดเสียวลิ้มยี่ บนภูเขาซูหรือซงซาน (Songshan) ห่างจากเมืองหลวงลกเอี๋ยง (โลยาง-Loyang) มณฑลเหอหนาน (Henan) มาทางทิศตะวันออกเฉียงใต้ ประมาณ 80 กิโลเมตร จากประวัติศาสตร์วัดเส้าหลินถือเป็นสำนักกังฟู อันดับ 1 ของจีน สังกัดพุทธศาสนานิกายเซน มีสุดยอดวิชา เช่น คัมภีร์เปลี่ยนเส้นเอ็น (วิชากำหนดลมปราณ) ขณะที่สำนักบู๊ตึ๊ง เป็นอันดับ 2 สังกัดลัทธิเต๋า มีสุดยอดวิชา เช่น มวยไท้เก๊ก

เดิมทีวัดเส้าหลินเป็นวัดขนาดเล็ก สร้างเมื่อปี พ.ศ. 1038 (ค.ศ. 495) โดยพระอินเดียรูปหนึ่งนามว่า ป่าถัว หรือภัทระ ซึ่งตรงกับสมัยพระเจ้าจักรพรรดิเสี่ยวเหวินตี้ (Xiao Wen Di ปกครองช่วง พ.ศ. 1014-1042) แห่งราชวงศ์เป่ยเว่ย และในปี พ.ศ. 1070 (ค.ศ. 527) พระโพธิธรรมได้จาริกมาที่นี่ จากนั้น ท่านพัฒนาวัดแห่งนี้เป็นศูนย์กลางการศึกษาเซนและกังฟู เพื่อสร้างความเข้มแรงแก่ร่างกาย ณ ที่แห่งนี้พระโพธิธรรมนั่งสมาธิเข้าฌานโดยหันหน้าเข้าฝาผนังห้องเป็นเวลา 9 ปี จึงเกิดมีคำว่า การเพ่งข้างฝา ในวิถีการปฏิบัติธรรมของเซน พระโพธิธรรมดับขันธ์เมื่อปี พ.ศ. 1133 ขณะมีอายุ 120 ปี (บางตำราว่า มีอายุประมาณ 150 ปี) ด้วยเหตุที่กล่าวมาพระโพธิธรรมจึงเป็นสังฆปริณายกรูปแรกของจีน แต่นักปราชญ์บางท่านเห็นว่าพระที่เป็นปฐมสังฆปริณายกเซนในจีน คือ ท่านคุณภัทระ ซึ่งท่านเดินทางเข้าสู่ประเทศจีนเมื่อประมาณ พ.ศ. 978 และแปลคัมภีร์ลังกาวตารสูตรจากต้นฉบับภาษาสันสฤกตเป็นภาษาจีน อย่างไรก็ดี หลักฐานสำคัญที่พบในถ้ำตุนฮวงได้เป็นเครื่องยืนยันว่า พระโพธิธรรมเป็นปฐมสังฆปริณายก ส่วนพระคุณภัทระเป็นเพียงผู้แปลคัมภีร์ลังกาวตารสูตรและเผยแผ่เนื้อหาของคัมภีร์ ซึ่งยุคนั้นไม่ได้แตกแยกเป็นนิกายที่ชื่อว่า เซนแต่อย่างใด

หลังจากยุคของพระโพธิธรรมแล้ว พระธรรมได้ถ่ายทอดสู่สังฆปริณายกฝ่ายจีนตามลำดับ ดังนี้

1) พระเว่ยโห (Hui-ko ออกเสียงเป็นฮุ่ยค้อบ้าง ฮุ่ยเคอบ้าง) พระสังฆปริณายกรูปที่ 2 (หรือรูปที่ 29 ถ้านับรวมพระเซนฝ่ายอินเดียด้วย) ชาวจีนเรียกท่านว่า เอ้อจู่ หรือยี่โจ้วไต่ซือ 2) พระซังซาน (หรือออกเสียงว่าเจ็งชั้ง) พระสังฆปริณายกรูปที่ 3 เซนได้เผยแผ่เข้าสู่ประเทศญี่ปุ่นในยุคนี้ 3) พระตูชุน หรือเต้าสิ่ง พระสังฆปริณายกรูปที่ 4 4) พระฮวางยาน หรือ

ฮุงเหยิน พระสังฆปริณายกรูปที่ 5 5) พระเว่ยหล่าง หรือฮุยเน้ง (Hui-neng พ.ศ. 1181-1256) พระสังฆปริณายกรูปที่ 6 (ออกเสียงเป็นฮุ่ยเล้งบ้าง ฮ่วยเหน่งบ้างตามสำเนียงจีน หรือเอโนะ ในภาษาญี่ปุ่น)

นับตั้งแต่พระโพธิธรรม (ปรมาจารย์ตั๊กม้อ) จนถึงยุคพระเว่ยหล่าง รวมพระสังฆปริณายกมีทั้งหมด 6 รูป โดยพระโพธิธรรมเป็นดอกไม้ดอกแรกซึ่งเข้ามาสู่จีน การมีพระสังฆปริณายกอีก 5 รูป ก็คือ กลีบของดอกไม้ทั้ง 5 ที่เบ่งบาน เปรียบเหมือนพระธรรมคำสอนที่ศิษยานุศิษย์ได้เข้าใจอย่างถ่องแท้ ไร้ข้อสงสัย และสามารถรับภาระในการเผยแผ่พระธรรมไปยังสาธุชนได้อย่างกว้างขวาง ดังนั้น ตำแหน่งสังฆปริณายก (ประมุขสงฆ์) ซึ่งจะสืบทอดต่อจากพระเว่ยหลางจึงไม่มี เพราะท่านเป็นรูปที่ 5 เท่ากับกลีบดอกไม้ 5 กลีบพอดี

หากใครเคยอ่านหนังสือสูตรของเว่ยหลาง แปลโดยพุทธทาสภิกขุ ในหนังสือนี้จะระบุชัดเจนว่า พระเว่ยหล่างเป็นสังฆปริณายกรูปสุดท้ายของเซน และมีโศลก (บทกลอน) ของพระโพธิธรรม กล่าวไว้ว่า

> *“จุดประสงค์ในการมาดินแดน (จีน) นี้ ก็เพื่อถ่ายทอดพระธรรมสำหรับปลดปล่อยสัตว์ที่ถูกครอบงำไว้ด้วยความหลงผิด* ***เมื่อมีกลีบครบห้ากลีบ ดอกไม้นั้นก็สมบูรณ์*** *หลังจากนั้นไป ผลจะปรากฏขึ้นเองตามธรรมชาติ”*

กำเนิดนิกายหลินฉิ

พระเว่ยหล่างมีศิษย์ที่สำคัญมากมาย ท่านหนึ่งซึ่งถือว่า เป็นหลานศิษย์ของท่าน ก็คือ ฮวงโป (Huang Po) เรียกชื่อท่านตามภูเขาที่ท่านอาศัยอยู่ และเป็นธรรมเนียมแสดงความเคารพอีกโสดหนึ่ง ที่จะไม่เรียกชื่อโดยตรง ในประเทศญี่ปุ่นเรียกท่านว่า โอบากุ ท่านฮวงโปหรือโอบากุได้ถ่ายทอดคำสอนนิกายนี้ให้แก่อายสื่น (I-hsuan) และท่านอายสื่นนี้เองได้ก่อตั้งนิกายหลินฉิ (Lin-chi) นิกายหลินฉิเผยแผ่ในญี่ปุ่น เมื่อท่านโยไซ พระชาวญี่ปุ่นไปศึกษาพุทธศาสนาในจีน แล้วนำเอานิกายหลินฉิเข้ามาเผยแผ่ด้วย และเรียกชื่อตามภาษาญี่ปุ่นว่า รินไซ หรือรินซาย (Rinzai) นิกายนี้ยังมีอยู่ในประเทศจีนและแพร่หลายในประเทศญี่ปุ่น

กำเนิดนิกายเฉาตุง

ในช่วงเวลาที่ใกล้เคียงกัน นิกายเฉาตุงได้ก่อกำเนิดขึ้น โดยมีพระเหลียงเจียะแห่งตุงชาน (Liang-chieh of Tung-shan) เป็นคณาจารย์รูปแรก และศิษย์ของท่าน คือ พระเปิ้นจิแห่งเฉาชาน (Pen-chi of Ts'ao-shan) เป็นคณาจารย์รูปที่สอง ด้วยเหตุนี้จึงเกิดการนำชื่อพยางค์แรกของท่านทั้งสองมาเป็นชื่อนิกาย นิกายนี้ยังเรียกว่า โซโต (Soto) อันหมายถึงพระโตซันหรือตุงชาน และพระโซซันหรือเฉาชานนั่นเอง ในญี่ปุ่นผู้ก่อตั้งนิกายโซโตหรือเฉาตุง ก็คือ พระโดเกน คิเกน (Dogen Kigen) ท่านเดินทางไปยังดินแดนจีน เพื่อแสวงหากุญแจไขข้อปริศนาบางอย่าง กระทั่งพบอาจารย์เซนและฝึกฝนเซนอยู่หลายปีจึงเดินทางกลับญี่ปุ่น จากนั้นได้ตั้งนิกายโซโตขึ้น

เครื่องมือแห่งซาโตริหรือการตรัสรู้

เครื่องมือในที่นี้ หมายถึง กุญแจที่นำไปสู่การตรัสรู้หรือบรรลุธรรมของเซนที่เรียกว่า ซาโตริ (Satori) มีอยู่ 3 ชนิด คือ 1) โกอาน (Koan) หมายถึง ปริศนาธรรมที่อาจารย์เซนมอบให้แก่ศิษย์ได้ขบคิดเนื้อหาของปริศนา 2) ซาเซน (Zazen) หมายถึง การนั่งสมาธิภาวนาอย่างหนึ่ง และ 3) มอนโด (Mondo) หมายถึง การสนทนาธรรมในข้อปัญหากับอาจารย์ หรือที่เรียกว่า คำถาม-คำตอบ แต่วิธีการฝึกหัดเพื่อบรรลุซาโตริ (การตรัสรู้ธรรม) ของทั้งสองนิกาย จะมีความแตกต่างกันอยู่บ้าง เช่น รินไซจะเน้นการใช้โกอานมากกว่าโซโตเล็กน้อย

จากการที่พระสงฆ์ญี่ปุ่นเดินทางไปศึกษาเซนในจีน ได้นำศิลปวัฒนธรรมจีนมากมายมาเผยแผ่ในญี่ปุ่น เช่น การคัดลายมืออย่างจีน การวาดภาพด้วยหมึกดำฯลฯ นอกจากนี้ ยังมีความเชื่อแบบเซนที่ผสมผสานกับการดำรงชีวิตอย่างลงตัวที่เรียกว่า พุทธปรัชญา วัฒนธรรมญี่ปุ่นที่แฝงพุทธปรัชญาแบบเซนไว้อย่างแนบแน่น มีอยู่มากมาย เช่น พิธีชงชา (ชาโนยุ) การจัดดอกไม้ (อิเคบานะ) วิถีแห่งนักรบ (ซามูไร) การยิงธนู (คิวโด) แม้แต่ละครที่เรียกว่า โน และแนวทางการเล่นโกะหรือหมากล้อมแบบญี่ปุ่น ก็มีวัฒนธรรมมาจากพุทธปรัชาแบบเซน

เรื่องราวของเซนจึงน่าสนใจอย่างยิ่ง ถ้าผู้อ่านต้องการศึกษานิกายเซน สามารถศึกษาเพิ่มเติมได้จากภาพยนตร์ เป็นการศึกษาปรัชญาและศาสนาแบบไม่ให้น่าเบื่อ และหากเป็นการเรียนการสอน ก็เป็นการปฏิวัติรูปแบบให้ดูมีสีสัน ชีวิตชีวายิ่งขึ้น เช่น เรื่อง Shaolin (เส้าหลิน 2 ใหญ่) แสดงโดยดาราชื่อดัง คือ หลิวเต๋อหัวและเฉินหลง ที่มีสาระบันเทิงและสอดแทรกแง่คิด ดูแล้วจะรักความเป็นเส้าหลินมากขึ้น เรื่อง The Life of

Zen Master Dogen หนังอัตชีวประวัติของอาจารย์โดเกน ปรมาจารย์ผู้ก่อตั้งนิกายโซโตในญี่ปุ่น ที่มีทั้งสาระและแง่คิดเกี่ยวกับนิกายเซนเป็นอย่างดี หรือแม้กระทั่งหนังเกี่ยวกับปรัชญาและศาสนาอื่น ๆ ที่นอกจากนิกายเซน เช่น เรื่อง Confucius (ขงจื๊อ) ที่กล่าวถึงลัทธิขงจื๊อ อันเป็นความเชื่อรากเหง้าของชนชาติจีน แสดงนำโดยโจวเหวินฟะ ที่มีทั้งสาระและทำให้เข้าใจวิถีชีวิตแบบขงจื๊ออย่างดี เรื่อง Spirited Away (มิติวิญญาณมหัศจรรย์) หนังการ์ตูนแอนิเมชัน แนวผจญภัยแฟนตาซีเกี่ยวกับความเชื่อของศาสนาชินโต อันเป็นศาสนาประจำชาติของญี่ปุ่น

ส่วนที่ 3
ศาสนบุคคล

พระพุทธเจ้าในฐานะบรมครู

สาเหตุที่พระพุทธเจ้าทรงเป็นบรมครู ผู้เขียนขออธิบายเหตุผลเชิงปรัชญาใน 2 ประเด็น ประเด็นแรก คือ การตอบปัญหาเรื่องพระเป็นเจ้า ประเด็นที่สอง คือ การค้นพบวิปัสสนากรรมฐาน

ก่อนอื่นควรทำความเข้าใจพื้นฐานของพุทธศาสนาในเรื่องทางสุดโต่ง 2 ทาง ที่พระพุทธเจ้าทรงสอนไม่ให้ข้องแวะ สุดโต่ง 2 ทาง ประกอบด้วยอัตตกิลมถานุโยค และกามสุขัลลิกานุโยค

ทางแรก อัตตกิลมถานุโยค เป็นแนวปฏิบัติของนักบวชในศาสนา เชน เป็นพวกทรมานตนเอง เพราะเห็นว่า เป็นทางที่จะบรรลุไกวัลยธรรม หรือเกวลญาณ (Kevala) อันหมายถึง การเข้าใจสรรพสิ่ง แนวคิดกลุ่มนี้เป็นอสุขนิยม (Non-hedonism) แบบวิมุตินิยม คล้ายกับนักปรัชญากลุ่มซินิก (Cynicism) สมัยกรีกโบราณที่พยายามแสวงหาทางหลุดพ้นทางจิต ใช้ชีวิตเรียบง่าย มีเครื่องอำนวยความสะดวกให้น้อยชิ้นที่สุด ผู้ก่อตั้งกลุ่มนี้ ก็คือ อันติสเทแนส (Antisthenes) ที่เคยเป็นศิษย์ของโสกราตีส แต่นักปรัชญาของกลุ่มซึ่งโด่งดัง ก็คือ **ไดออจีเนส** (Diogenes) ผู้เป็นคู่กัดของเพลโต เขามีโอ่งใบใหญ่อาศัยอยู่เป็นบ้าน และเป็นเจ้าของวาทกรรมที่ว่า *“ข้า คือ สุนัข ไดออจีเนส ข้าพึงพาความเมตตา เห่าความโลภ และกัดพวกวายร้าย”* ความสุขที่พึงปรารถนาของกลุ่มนี้ คือ นิรามิสสุข หมายถึง ความสุขที่ไม่อิงอาศัยเครื่องใช้สิ่งของภายนอก

ในคัมภีร์ทางพุทธศาสนาเรียกนักบวชเชนนี้ว่า **นิครนถ์ นาฏบุตร** หรือ**อัญเดียรถีย์** คำว่า อัญเดียรถีย์ เรียกสั้น ๆ ว่า เดียรถีย์ หมายถึง พวกนับถือศาสนาอื่นหรือกลุ่มอื่น สาเหตุที่พุทธศาสนาเรียกนิครนถ์ นาฏบุตรว่าอัญเดียรถีย์ ก็เพราะเป็นกลุ่มอื่นนอกจากพุทธศาสนานั่นเอง คำนี้เป็นคำที่ศาสนาหรือลัทธิใช้เรียกทั่วไป นั่นหมายความว่า นิครนถ์ นาฏบุตรหรือลัทธิอื่น ก็อาจเรียกพุทธศาสนาว่า อัญเดียรถีย์ได้เช่นกัน เพราะพุทธศาสนาก็เป็นกลุ่มอื่นจากตน

เหตุผลที่ผู้เขียนเห็นว่า แนวคิดแบบอัตตกิลมถานุโยคเป็นแนวปฏิบัติของศาสนาเชนหรือนิครนถ์ นาฏบุตร ก็เพราะว่า หากพิจารณาถึงแนวคิดหรือแนวปฏิบัติของครูทั้ง 6 สมัยพุทธกาล จะพบว่า สำนักของครูเหล่านี้มีแนวคิดแตกต่างกันไป และนิครนถ์ นาฏบุตรเองก็มีแนวปฏิบัติที่เคร่งครัด สุดโต่งเกินไป ซึ่งสอดคล้องกับหลักการของอัตตกิลมถานุโยคที่เป็นการบำเพ็ญทุกรกิริยา ครูนอกนั้นจะเน้นไปคนละแนวทาง โดยที่ปูรณกัสสปะมีแนวคิดแบบอกิริยทิฏฐิ มักขลิโคศาลมีแนวคิดแบบอเหตุกทิฏฐิ อชิตะเกสกัมพลมีแนวคิดแบบนัตถิกทิฏฐิ/อุจเฉททิฏฐิ ปกุธกัจจายนะมีแนวคิดแบบสัสสตทิฏฐิ ส่วนสัญชัย เวลัฏฐบุตรมีแนวคิดแบบอมราวิกเขปิกทิฏฐิ

ทางที่สอง กามสุขัลลิกานุโยค เป็นแนวปฏิบัติของพวกจารวาก (Carvaka) หรือลัทธิโลกายัต กลุ่มนี้เป็นพวกสุขนิยม (Hedonism) ที่เห็นว่าการเสพสุขในชาติปัจจุบันเป็นความสุขแท้จริง ไม่ต้องแสวงหาความสุขอื่นใดในโลกหน้า เพราะโลกหน้าไม่มีอยู่จริง เป็นพวกอุจเฉททิฏฐิที่เห็นว่า ทุกอย่างขาดสูญ ชาติหน้าไม่มี ตายแล้วทุกอย่างก็หมดสิ้น ไม่มีอะไรคงอยู่

แม้กระทั่งกรรมที่ทำไว้ พวกนี้จึงเสพสุขไปวัน ๆ แสวงหาความสุขประเภทอามิสสุขให้มากที่สุดในชาตินี้

แนวคิดนี้คล้ายกับนักปรัชญากลุ่มโซฟิสต์ (Sophist) ที่มีนักปรัชญาคนสำคัญ คือ **โปรทากอรัส** (Protagoras) ในยุคกรีกโบราณ เขามีแนวคิดที่ตรงข้ามกับโสกราตีส เพราะการมีมุมมองที่ว่า *"มนุษย์เป็นเครื่องวัดทุกสิ่ง"* หมายความว่า การที่มนุษย์จะมองว่า อะไรดีหรือไม่ดี ก็เป็นเรื่องส่วนตัวของคนนั้น ๆ ไป ความดีสากลที่ยอมรับร่วมกันจึงไม่มี เพราะแต่ละคนก็มีเกณฑ์ชี้วัด หรือมีคำตอบว่า อะไร คือ ความดี-ความชั่วอยู่ในใจของตนเองอยู่แล้ว คนที่ควรสรรเสริญ คือ คนที่รู้จักหลบเลี่ยงตามสถานการณ์เพื่อเอื้อให้เกิดประโยชน์ รู้จักโอกาสที่เหมาะสมและแสวงหาอำนาจ เกียรติยศ และความมั่งคั่ง

พุทธศาสนาปฏิเสธทางทั้งสองโดยสิ้นเชิง เพราะเห็นว่า สุดโต่งเกินไป จึงเสนอทางใหม่ที่เป็นทางสายกลาง เรียกว่า มัชฌิมาปฏิปทา หรือ มรรคมีองค์ 8 (ไม่เรียกว่า มรรค 8)

แม้ว่าทางสุดโต่งพระพุทธเจ้าจะทรงปฏิเสธ มิให้ภิกษุปฏิบัติตาม แต่ในการศึกษาเชิงปรัชญาต้องศึกษาลัทธิเหล่านี้เพื่อให้รู้ว่า ที่ว่าเป็นทางสุดโต่งนั้น สุดโต่งอย่างไร การศึกษาทางสุดโต่งมิได้หมายความว่า ต้องลงทุนทรมานตนเอง เช่น นอนบนหนาม ยกขาชี้ฟ้าแล้วฝังศีรษะตนเองใต้ดิน หรือเสพสุขเหมือนพวกจารวาก แต่หมายความว่า ควรศึกษาแนวคิดให้เข้าถึงถ่องแท้ เมื่อรู้ว่า สุดโต่ง คือ อะไร เพื่อให้ง่ายต่อการเข้าใจทางสายกลางที่เป็นทางตรงกันข้าม และบางทีอาจเห็นมุมมองของลัทธิสุดโต่งทั้งสองในเชิงบวกบ้างก็ได้ เช่น

ศาสนาเชนที่มองโลกในแง่ดี เหมือนความเห็นที่ว่า มีมะเฟือง 5 ซีก เน่าไป 4 ซีก อีก 1 ซีกยังดี เชนมองว่า แม้มะเฟืองจะเน่าเสีย 4 ซีก แต่ 1 ซีกที่ดี ก็ยังมีค่า เพราะอย่างน้อยยังทำให้น้ำลายสอ

หรือลัทธิจารวากที่มองความสุขแบบฉาบฉวย เราอาจไม่เห็นคุณค่าใด ๆ เลยจากลัทธินี้ แต่โลกปัจจุบันคล้อยตามจารวากมากขึ้นทุกที การศึกษาคำสอนของลัทธินี้ บางทีก็อาจเข้าใจแนวคิดของโลกวัตถุในปัจจุบันได้มากขึ้น

การศึกษาของชาวพุทธ บางทีอาจมองข้ามมุมมองของลัทธิทั้งสองที่ว่ามา หรือไม่เห็นความสำคัญใด ๆ เลย ไม่ได้ศึกษาศาสนาอื่นในเชิงเปรียบเทียบเพื่อรู้เข้ารู้เรา จึงเป็นจุดอ่อนของการศึกษาของชาวพุทธ หรือบางสถาบันในยุคปัจจุบันที่ศึกษาเชิงเดี่ยว มองมุมเดียว และหากศึกษาไม่จริงก็อาจสุดโต่งอยู่กับคำสอนพวกตนเองว่า ดีที่สุดเพียงผู้เดียว เมื่อศึกษาทั้งหมดจะเห็นความแตกต่าง โดยเฉพาะลัทธิทั้งสอง เมื่อนำมาเปรียบเทียบกับพุทธศาสนา จะเห็นพุทธศาสนาในมุมมองว่า ดีอย่างไร และเห็นทางสายกลางที่พระพุทธเจ้าเสนอไว้ว่า ประเสริฐแค่ไหน

ในทางวิชาการหรือปรัชญาควรเป็นในลักษณะดังกล่าว แต่ไม่ใช่ในทางปฏิบัติเพื่อความหลุดพ้น หากใครต้องการหลุดพ้น ก็สามารถเจริญรอยตามธรรมะที่พระพุทธเจ้าทรงสั่งสอนไว้ได้ทันที ไม่ต้องสนใจคัมภีร์ในเชิงถกเถียงอภิปรายแต่อย่างใด อย่างไรก็ตาม ลัทธิทั้งสองนั้นเป็นทางสุดโต่งก็จริง แต่ก็อยู่ในกลุ่มที่ไม่นับถือพระเป็นเจ้าเหมือนพุทธศาสนา เรียกว่า **นาสติกะ** หรือ**อเทวนิยม** (Atheism) และมีอีกกลุ่มที่นับถือพระเป็นเจ้าเรียกว่า **อาสติกะ** หรือ**เทวนิยม** (Theism)

กลุ่มเทวนิยมนับถือพระเป็นเจ้ามีทั้งหมด 6 ลัทธิ คือ นยายะ ไวเศษิกะ มีมางสา เวทานตะ สางขยะ และโยคะ กลุ่มนี้นับถือศาสนาพราหมณ์-ฮินดู จึงเรียกว่า ปรัชญาฮินดู ทั้ง 6 กลุ่มสามารถจับเป็นคู่ ๆ ได้ 3 คู่ คือ นยายะกับไวเศษิก มีมางสากับเวทานตะ และสางขยะกับโยคะ สาเหตุที่จับคู่ในลักษณะนี้ เพราะมีแนวคิดที่สอดคล้องและสนับสนุนกันและกัน ซึ่งง่ายในการจดจำและทำความเข้าใจ ขอทำความเข้าใจลัทธิทั้ง 6 โดยย่อ ดังนี้

คู่แรก นยายะกับไวเศษิกะ นยายะเน้นตรรกศาสตร์และญาณวิทยา ซึ่งถือว่า เป็นสุดยอดของตรรกศาสตร์สายตะวันออกสายหนึ่ง ลัทธิไวเศษิกะเน้นอภิปรัชญาและจริยศาสตร์ ทั้งสองลัทธิจะเน้นคนละด้าน แต่ก็ยอมรับอีกฝ่ายหนึ่ง นั่นหมายความว่า นำแนวคิดของอีกฝ่าย มาเติมเต็มส่วนที่ตนขาดไป นยายะนำอภิปรัชญาและจริยศาสตร์ของไวเศษิกะมาใช้ ส่วนไวเศษิกะก็นำตรรกศาสตร์และญาณวิทยาของนยายะมาใช้

คู่ที่สอง มีมางสากับเวทานตะ มีมางสาและเวทานตะเน้นคัมภีร์อุปนิษัท ซึ่งถือว่า เป็นคัมภีร์สุดท้ายของคัมภีร์ยุคพระเวท (คัมภีร์ยุคพระเวทมีหลายคัมภีร์ คือ ฤคเวท ยชุรเวท สามเวท และอาถรรพเวท ทั้ง 4 นี้เรียกว่า สัมหิตา จากนั้นมีคัมภีร์พราหมณะ คัมภีร์อารัณยกะ และคัมภีร์อุปนิษัท ตามลำดับ)

สำหรับลัทธิเวทานตะเองก็พัฒนามาจากมีมางสา เดิมทีเรียกว่า อุตตรมีมางสา จากนั้นก็เป็นเวทานตะ และแตกแยกเป็น 2 นิกาย คือ 1) อไทวตะเวทานะ ผู้ก่อกำเนิด คือ **ศังกราจารย์** ที่เน้นคำสอนเรื่องมายา 2) วิศิษฏาไทวตะเวทานตะ ผู้ให้กำเนิด คือ **รามานุช**

ผู้ที่ศึกษาประวัติศาสตร์พุทธศาสนาอินเดีย จะคุ้นกับชื่อนักปรัชญาเหล่านี้ โดยเฉพาะศังกราจารย์ที่ทำลายความเชื่อทางพุทธศาสนาให้หมดสิ้นไปจากอินเดีย ซึ่งความจริงศังกราจารย์เป็นเพียงผู้ซ้ำเติมเท่านั้น ผู้ที่ทำลายแนวคิดของพุทธศาสนาก่อนหน้านั้น คือ **กุมาริล** ที่เป็นนักปรัชญาคนสำคัญของลัทธิมีมางสา พุทธศาสนาเพลี้ยงพล้ำจากกุมาริล เมื่อกุมาริลเสียชีวิตลง ศังกราจารย์ซึ่งเป็นปฏิปักษ์กับลัทธิอื่น ๆ รวมถึงพุทธศาสนาก็ทำลายพุทธศาสนาไปด้วย

คู่ที่สาม คือ สางขยะกับโยคะ ทั้งสองลัทธิเป็นลัทธิดั้งเดิม โดยที่สางขยะเน้นแนวคิดแบบอภิปรัชญาและญาณวิทยา ผู้ก่อตั้งเชื่อว่า เป็น **กบิลฤาษี** หรือ**กบิลดาบส**ที่เข้าเฝ้าเจ้าชายสิทธัตถะในคราวประสูติได้ 3 วัน เป็นฤาษีที่กษัตริย์กรุงกบิลพัสดุ์นับถือมาก เพราะเป็นผู้ชี้สถานที่สร้างเมืองให้ จึงตั้งชื่อเมืองตามชื่อของฤาษีท่านนี้ ส่วนโยคะเน้นจริยศาสตร์หรือการปฏิบัติ ผู้ก่อตั้ง คือ ฤาษีชื่อว่า **ปตัญชลี** ทั้งสองลัทธิยอมรับแนวคิดระหว่างกัน เหมือนส่งเสริมแนวคิดของกันและกัน จึงเรียกรวมกันว่า สางขยะโยคะ

ลัทธิสางขยะและโยคะมีความเกี่ยวข้องกับพุทธศาสนา ในฐานะที่อาจารย์ของพระมหาบุรุษเคยศึกษาและเป็นเจ้าลัทธิ นั่นคือ **อาฬารดาบส กาลามโคตร และอุทกดาบส รามบุตร** ท่านทั้งสองสอนวิชาสมถกรรมฐานแก่พระมหาบุรุษสมัยที่ออกบวชใหม่ ๆ จนได้ฌานสมาบัติขั้นที่ 8 เมื่อหมดความรู้ พระมหาบุรุษจึงออกจากสำนักแสวงหาสัจธรรมโดยลำพัง จนค้นพบวิชาวิปัสสนากรรมฐานที่ทำให้ตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้า

ผู้ที่เคยดูซีรีส์พระพุทธเจ้า มหาศาสดาโลก ซึ่งเป็นเรื่องราวของละครโทรทัศน์ของประเทศอินเดีย ต่อมาประเทศไทยโดยบริษัทเวิร์คพอยท์เอ็นเตอร์เทนเมนท์ จำกัด นำเข้ามาฉายในช่วงปี พ.ศ. 2558 และโทรทัศน์

หลายช่องก็นำมาฉายซ้ำหลายครั้ง ในซีรีส์ดังกล่าวมีเรื่องราวการสอนของปรัชญาสำนักทั้งหกนี้อยู่บ้าง โดยเฉพาะประเด็นที่เกี่ยวกับการอธิบายเรื่องพระเป็นเจ้าของลัทธินยายะและไวเศษิกะ รวมถึงประเด็นการปฏิบัติกรรมฐานของลัทธิสางขยะและโยคะ

ประเด็นแรก เรื่องพระเป็นเจ้า

คำว่า พระเป็นเจ้า ตรงกับภาษาอังกฤษว่า God ผู้เขียนขอเรียกคำว่า God ในภาษาไทยตามศาสตราจารย์ (พิเศษ) จำนงค์ ทองประเสริฐที่ให้เรียกว่า พระเป็นเจ้า เพื่อมิให้ซ้ำกับคำว่า พระเจ้า 500 ชาติในพุทธศาสนา ความเชื่อในเรื่องพระเป็นเจ้าเป็นแนวคิดด้านอภิปรัชญา ซึ่งลัทธินยายะและไวเศษิกะเห็นว่า โลกนี้ รวมถึงสรรพสิ่งบนโลกเป็นผลลัพธ์ของพระเป็นเจ้า พระเป็นเจ้าเป็นต้นเหตุ พระเป็นเจ้าจึงถูกเรียกว่า **เป็นตัวการณะในขั้นปฐมของโลก** คือ เป็นผู้สร้างโลกและทุกสรรพสิ่ง โลกจึงมีฐานะเป็นการิยะ (ผล) ของพระเป็นเจ้า พระเป็นเจ้าเป็นการณะ (เหตุ) ของโลก

เหตุผลที่นยายะและไวเศษิกะกล่าวสนับสนุนแนวคิดพระเป็นเจ้าก็เพราะลัทธิทั้งสองมองว่า โลกประกอบด้วยธาตุ 4 คือ ดิน น้ำ ไฟ ลม ที่มารวมกัน ธาตุทั้ง 4 ไม่มีวิญญาณ ไม่มีความรู้สึก ไม่รู้จักจัดระเบียบตัวเอง การรวมตัวเป็นสรรพสิ่งของธาตุ 4 ต้องมีพลังที่เหนือวิสัยของมันเองมาจัดการให้ พลังที่ว่า คือ พระเป็นเจ้า พระเป็นเจ้าจึงเป็นต้นเหตุของการเกิดสรรพสิ่ง

อีกเหตุผลประการหนึ่ง เมื่อมนุษย์ทำบุญและบาป ตายไปแล้ว บุญบาปไปอยู่ที่ไหน ลัทธิทั้งสองมองว่า บุญบาปจะมีคลังเก็บที่เรียกว่า **อทฤษฏะ** แต่เป็นคลังที่ไร้วิญญาณความรู้สึก เมื่อบุญและบาปจะให้ผลตามอำนาจของกรรม ย่อมมีพลังพิเศษที่ช่วยทำให้บุญและบาปส่งผลอย่าง

เหมาะสมแก่มนุษย์ พลังที่ว่า ก็คือ พระเป็นเจ้า พระเป็นเจ้าจึงเป็นต้นเหตุในการจัดสรรปันผลให้มนุษย์

แม้ในฝั่งตะวันตก ก็มีสำนักปรัชญาที่อธิบายเรื่องพระเป็นเจ้าในทำนองเดียวกันนี้ นั่นคือ ปรัชญาตะวันตกสมัยกลาง หลังจากที่อารยธรรมกรีกล่มสลาย อารยธรรมต่าง ๆ จากกรีกก็ไหลไปสู่กรุงโรม รวมถึงปรัชญาและศาสนาด้วย ซึ่งนักปรัชญาในสมัยกลางมักเป็นนักบวชไปในตัวหรือเป็นบาทหลวงสอนศาสนาไปด้วย แนวคิดทางปรัชญาจึงถูกครอบงำโดยนักบวชที่เป็นความเชื่อแบบเทวนิยม ปรัชญายุคนั้นจึงเป็นยุคมืด เพราะรับใช้ศาสนาและอธิบายความเชื่อของพระเป็นเจ้ามากกว่าจะให้กำเนิดแนวคิดใหม่ ๆ จึงมีนักปรัชญาที่นำแนวคิดของกรีกไปอธิบายศาสนาคริสต์ ซึ่งมีอยู่ 2 ช่วง ช่วงแรกเรียกว่า **ยุคปิตาจารย์** (Patristic Period) เป็นยุคที่นักปรัชญาเป็นนักบวชเป็นส่วนใหญ่ ช่วงที่สองเรียกว่า **ยุคอัสสมาจารย์** (Scholastic Period) เป็นยุคที่นักปรัชญา เป็นนักบวชและเป็นอาจารย์สอนในสถานศึกษาเป็นส่วนใหญ่

ยุคปิตาจารย์เป็นการนำแนวคิดของเพลโตในสมัยกรีกโบราณไปอธิบายเรื่องพระเป็นเจ้า ส่วนยุคอัสสมาจารย์อธิบายเรื่องพระเป็นเจ้าเหมือนกัน แต่นำแนวคิดของอาริสโตเติลไปอธิบายแทน ยกตัวอย่างในยุคปิตาจารย์ มีนักปรัชญาคนสำคัญ คือ **เซนต์ออกัสติน** นักบุญท่านนี้พิสูจน์ความมีอยู่ของพระเป็นเจ้า 2 แนวทาง ดังนี้

แนวทางแรก คือ หลักจิตวิทยา ที่อาศัยมโนธรรมส่วนตัวกับความศรัทธาเป็นสิ่งกำหนด คนในสมัยนั้นมีศรัทธาในพระเป็นเจ้าอยู่แล้ว เมื่อมีศรัทธาก็สนับสนุนให้เกิดความมั่นใจว่า พระเป็นเจ้าต้องมีจริงแน่นอน เพราะความศรัทธาในพระองค์ช่วยให้สบายใจ มีกำลังใจที่ดีขึ้น

แนวทางที่สอง คือ หลักปรัชญาของเพลโต โดยมองว่า การที่สรรพสิ่งมีการเปลี่ยนแปลง เพราะขาดความสมบูรณ์ จึงไม่สามารถเป็นนิรันดรได้ สิ่งที่ไม่สมบูรณ์ไม่นิรันดรนั้น จะดำรงอยู่ด้วยตนเองไม่ได้ ต้องมีสิ่งสมบูรณ์และนิรันดรมาช่วย นั่นคือ พระเป็นเจ้า พระเป็นเจ้าจึงเป็นสิ่งสมบูรณ์ เป็นนิรันดร ซึ่งอยู่ในโลกของแบบ (World of Ideas) ที่มีความสมบูรณ์ในตัว ตามทัศนะเรื่องแบบ (Form) ของเพลโต

นักปรัชญาอีกท่านที่มีชื่อเสียง คือ **เซนต์โทมัส อาควินัส** ที่อยู่ในยุคอัสสมาจารย์ ยุคนี้ศาสนาคริสต์ประสบกับวิกฤติความเชื่อในพระเป็นเจ้า เพราะประชาชนเริ่มตระหนักถึงความแตกต่างระหว่างคำว่า ปรัชญา (Philosophy) กับศาสนา (Theology) หรือระหว่างคำว่า เหตุผล (Reason) กับศรัทธา (Faith) ตามระบบการศึกษาที่เจริญรุ่งเรืองและเปิดกว้างขึ้น ด้วยเหตุนี้ เหล่านักบุญจึงพยายามอธิบายพระเป็นเจ้าให้มีน้ำหนักยิ่งขึ้น โดยเฉพาะเซนต์อาควินัสได้ประนีประนอมระหว่างแนวคิดของปรัชญากับศาสนาขึ้นมาใหม่ เรียกว่า ปรัชญาเทววิทยา (Philosophical Theology) โดยมีพื้นฐานการคิดแบบนักปรัชญากรีกชื่ออาริสโตเติล ที่เน้นความรู้จากประสบการณ์ของมนุษย์มากกว่าสิ่งเหนือธรรมชาติ

แนวคิดของเซนต์อาควินัสได้พิสูจน์ความมีอยู่ของพระเป็นเจ้า 5 วิธี ดังนี้

วิธีที่ 1 พิสูจน์จากการเคลื่อนไหว (Motion) โดยเห็นว่า ทุกอย่างที่มีการเคลื่อนไหว เคลื่อนที่ ก็เพราะมีสาเหตุที่ทำให้มันเคลื่อน การเคลื่อนเป็นลักษณะของลูกโซ่ที่เคลื่อนไปเรื่อย ๆ แต่มันต้องมีจุดเริ่มต้นของการเคลื่อนไหว นั่นก็คือ พระเป็นเจ้า ผู้ทำให้เกิดการเคลื่อนไหวครั้งแรก (The First Mover) ดังนั้น จึงควรเชื่อว่า พระเป็นเจ้ามีอยู่จริง

วิธีที่ 2 พิสูจน์จากการเป็นสาเหตุ (Causation) เห็นว่า วัตถุในโลกนี้ไม่มีสาเหตุให้กับตัวมันเอง ทุกอย่างเกิดมาจากสาเหตุอื่น โดยที่สาเหตุแรกไม่ใช่ผลที่เกิดมาจากสิ่งใดทั้งสิ้น สิ่งที่เป็นสาเหตุแรกนั้น ก็คือ พระเป็นเจ้า (The First Cause) ดังนั้น จึงควรเชื่อว่า พระเป็นเจ้ามีอยู่จริง

วิธีที่ 3 พิสูจน์จากความไม่ยั่งยืน (Contingency) เห็นว่า ในโลกนี้มีการเกิดขึ้นและสูญสิ้นไปตลอดเวลา เมื่อมีการสูญสิ้น จำเป็นต้องมีผู้ให้กำเนิดสรรพสิ่งขึ้นมาแทน ซึ่งผู้นั้นต้องคงอยู่ตลอดเวลา จะสูญสิ้นไปไม่ได้ และผู้ที่คงอยู่ตลอดเวลานั้น ก็คือ พระเป็นเจ้า ดังนั้น จึงควรเชื่อว่า พระเป็นเจ้ามีอยู่จริง

วิธีที่ 4 พิสูจน์จากระดับความสมบูรณ์ (Degree of Perfection) เห็นว่า ทุกสรรพสิ่งมีความสมบูรณ์ไม่เท่ากัน นั่นหมายความว่า มีการเปรียบเทียบให้เห็นความสมบูรณ์ที่แตกต่างกัน การจะเห็นความสมบูรณ์ที่ต่างระดับกันนี้ ต้องอาศัยมาตรฐานในการเปรียบเทียบที่สมบูรณ์ที่สุด ผู้เป็นมาตรฐานที่สมบูรณ์ที่สุด คือ พระเป็นเจ้า ดังนั้น จึงควรเชื่อว่า พระเป็นเจ้ามีอยู่จริง

จะเห็นว่า ทั้ง 4 ข้อนี้ เป็นข้อพิสูจน์ทางประสบการณ์ ที่เรียกว่า Cosmological Proof

วิธีที่ 5 พิสูจน์จากแผนการ จุดหมาย ระเบียบการ ที่เรียกว่า Teleological Proof โดยเห็นว่า ทุกสรรพสิ่งมีความสอดคล้อง ผสมผสานเกื้อกูลกัน ไม่ว่าจะเป็นสิ่งที่มีชีวิตหรือไร้ชีวิต ผู้ที่เป็นนักวางแผนให้เกิดการเกื้อกูลอาศัยซึ่งกันและกัน ให้เป็นไปตามแผนการนั้น ก็คือ พระเป็นเจ้า ดังนั้น จึงควรเชื่อว่า พระเป็นเจ้ามีอยู่จริง

คำสอนเรื่องพระเป็นเจ้า ทั้งนยายะและไวเศษิกะในอินเดียและปรัชญาคริสต์ในสมัยกลาง หากสรุปก็จะเห็นว่า เป็นการอธิบายพระเป็นเจ้าในด้วยเหตุผลเชิงเดี่ยว คล้ายแนวคิดสัมบูรณนิยม (Absolutism) คือ

“เหตุ---ผล” หมายถึง **พระเป็นเจ้า=เหตุ และสรรพสิ่ง=ผล**

ขณะที่พระพุทธเจ้าไม่ได้อธิบายในลักษณะนี้ พระพุทธเจ้าทรงอธิบายเหตุผลในเชิงเป็นเหตุปัจจัยระหว่างกัน คล้ายแนวคิดสัมพัทธนิยม (Relativism) คือ

“เหตุ---ผล; ผล---เหตุ” หมายถึง สรรพสิ่งเป็นเหตุปัจจัยเชื่อมโยงเป็นเหตุและผลระหว่างกัน ตามหลักปฏิจจสมุปบาท

การอธิบายตามหลักปฏิจจสมุปบาท ไม่ได้ยึดสิ่งใดสิ่งหนึ่งว่า เป็นปฐมเหตุ หรือสาเหตุเบื้องต้นอย่างเช่นความเชื่อเรื่องพระเป็นเจ้า เพราะเมื่อสืบสาวต่อไปว่า พระเป็นเจ้ามาจากไหน ศาสนาเทวนิยมจะตอบไม่ได้ หรือไม่ก็เลี่ยงไปตอบอย่างอื่นในเชิงตรรกะแทน แต่หลักปฏิจจสมุปบาทสามารถตอบได้ โดยมองว่า ทุกอย่างอาศัยกันและกันเกิดขึ้นในลักษณะวงกลม เหตุเป็นผล ผลมาจากเหตุ วนเวียนเป็นสังสารวัฏ

ปฏิจจสมุปบาทจึงเป็นคำตอบที่เป็นระบบในการไม่เชื่อพระเป็นเจ้า เนื่องจากการปฏิเสธพระเป็นเจ้า ก็มักมีคำถามตามมาว่า ถ้าไม่เชื่อแล้วสรรพสิ่งเกิดมาจากอะไร คำตอบ ก็คือ สรรพสิ่งเกิดจากเหตุปัจจัยระหว่างกันและกัน ไม่มีอะไรเป็นปฐมเหตุที่เรียกว่า พระเป็นเจ้าสร้างโลก แต่สรรพสิ่งเกิดเพราะมีเหตุผลที่เกี่ยวข้องกันตามวิวัฒนาการทางธรรมชาติ

ประเด็นที่สอง เรื่องการค้นพบวิปัสสนากรรมฐาน

ลัทธิสางขยะและโยคะมีหลักที่เรียกว่า โยคะ 8 หรือบางทีเรียกว่า มรรค (มักเรียกชื่อให้คล้อยตาม ‘มรรคมีองค์ 8’ ในทางพุทธศาสนา) โยคะ 8 ได้แก่ 1) ยมะ การสำรวมระวัง 5 ประการ 2) นิยมะ การฝึกอบรมตนให้บริสุทธิ์ทั้งกายและใจ 3) อาสนะ การควบคุมร่างกาย 4) ปราณยามะ การกำหนดควบคุมลมหายใจ 5) ปรัตยาหาระ การควบคุมสัมผัสทั้ง 5 อย่าง 6) ธารณะ การกำหนดจิตให้จดจ่อกับอารมณ์หรือเพ่งอารมณ์ที่กำหนด 7) ธยานะ การกำหนดจิตให้แน่วแน่กับสิ่งใดสิ่งใดสิ่งหนึ่งให้สม่ำเสมอ และ 8) สมาธิ การที่จิตดื่มด่ำกับสมาธิอย่างเต็มที่

สำหรับคำสอนที่น่าสนใจ หนึ่งในนั้น ก็คือ เรื่อง**อาสนะ** เป็นโยคะขั้นที่ 3 สอนในเรื่องการฝึกท่าทางควบคุมและบริหารร่างกาย การเล่นโยคะในไทยเราจะหมายถึงอาสนะดังกล่าวนี้ ลัทธิทั้งสองเชื่อว่า ร่างกายที่มีโรคภัยไข้เจ็บ ทำให้จิตไม่มีความตั้งมั่นในการฝึกสมาธิ จึงได้พัฒนาร่างกายให้แข็งแรง ปราศจากโรคในเบื้องต้นเพื่อง่ายต่อการฝึกหัดจิตใจต่อไป

สางขยะและโยคะเชื่อในเรื่องของ**ปุรุษะและประกฤติ** ปุรุษะ ก็คือ วิญญาณอันบริสุทธิ์หรือจิต ส่วนประกฤติ คือ ร่างกายหรือรูป (ความจริงแล้วการเรียกปุรุษะว่า จิต อาจไม่ตรงเท่าใดนัก เพราะจิตในความเชื่อของลัทธินี้มีความหมายอีกอย่างหนึ่ง)

ในโยคะ 8 ข้อสุดท้าย คือ **สมาธิ** เป็นการฝึกอบรมจิตให้มั่นคงแน่วแน่ เป็นหนึ่งเดียว ลัทธิทั้งสองมองว่า เป็นการบรรลุโมกษะ คือ เข้าถึงพรหมัน อันเป็นการแยกปุรุษให้ออกจากประกฤติ หรือการแยกนาม (จิต) กับรูปในคำศัพท์ทางพุทธปรัชญา การแยกจากกันทำให้วิญญาณ (อาตมันหรือชีวาตมัน) กลับคืนสู่พรหมันที่ถือว่า เป็นวิญญาณสูงสุด

ในทางพุทธศาสนามองว่า การได้สมาธิขั้นนี้ ก็คือ การได้ฌานสมาบัติในขั้นสุดท้าย คือ เนวสัญญานาสัญญายตนะ ผู้ที่ตายขณะยังไม่เสื่อมจากฌานก็จะไปบังเกิดในอรูปฌานขั้นเนวสัญญานาสัญญายตนะ เป็นฌานที่เรียกว่า ไม่มีทั้งสัญญาและอสัญญา ซึ่งอาจจะมีความหมายเหมือนที่ลัทธิสางขยะและโยคะเข้าใจ นั่นคือ การคืนสู่พรหมันก็เป็นได้

แต่พุทธศาสนาไม่ได้หยุดอยู่เพียงเท่านี้ ดังที่พระมหาบุรุษเห็นว่ายังไม่ใช่ทางหลุดพ้น จึงแสวงหาหนทางต่อไป กระทั่งพบหลักของวิปัสสนากรรมฐาน ซึ่งเป็นการปฏิเสธทางสุดโต่งโดยสิ้นเชิง โดยเฉพาะแนวคิดในเรื่องอัตตกิลมถานุโยคหรือการทรมานตนเอง ซึ่งการทรมานตนสางขยะและโยคะก็ได้สอนไว้ในโยคะ 8 ที่ว่าด้วยนิยมะ 4 ประการ คือ 1) สันโดษ การยินดีในสิ่งเลี้ยงชีวิตตามที่มีตามที่ได้ 2) ตบะ การบำเพ็ญทุกรกิริยา คือ ทรมานตนเอง 3) สวาธยายะ การสาธยายเล่าเรียนมนต์ 4) อีศวรประณิธาน การทำจิตมุ่งมั่นอุทิศตนต่อพระเป็นเจ้า (พระอิศวรหรือศิวะ)

เมื่อพระมหาบุรุษทรงค้นพบวิปัสสนากรรมฐาน จึงเป็นการปฏิเสธแนวทางของสางขยะและโยคะไปในตัว และมองสมถกรรมฐานเป็นเพียงบาทหรือพื้นฐานที่จะปฏิบัติวิปัสสนาต่อไป สมถะเป็นเพียงวิธีทำให้จิตตั้งมั่นจดจ่อ หรือที่เรียกว่า ได้ฌาน มีอานิสงส์เพียงแค่ข่มกิเลสไว้เท่านั้น เหมือนก้อนหินทับหญ้า ไม่ได้ตัดหรือฆ่ากิเลสให้หมดสิ้น หากออกจากฌาน กิเลสก็ยังกลับมาเหมือนเดิม พระมหาบุรุษทรงประสบด้วยตนเอง จึงเห็นว่า วิธีการของสางขยะและโยคะไม่ใช่การทำกิเลสให้หมดสิ้น จึงออกจากสำนักของอาจารย์ทั้งสอง

สิ่งที่พระองค์ค้นพบ จึงเป็นขั้นสูงสุดของการฝึกจิต เป็นการปฏิบัติที่เห็นสรรพสิ่งอยู่ในอำนาจสามัญญลักษณะ คือ 1) อนิจจัง ความไม่เที่ยง

2) ทุกขัง ความเป็นทุกข์ 3) อนัตตา ความไม่ใช่ตัวตนของเรา การเข้าใจกฎไตรลักษณ์นี้ คือ การรู้แจ้งที่เกิดจากจิตที่ฝึกอย่างเข้มงวดละเอียดลออ เข้าใจแก่นแท้ จนถึงขั้นตัดใจให้พ้นจากกิเลสได้เด็ดขาด ไม่วกกลับมาซ่องเสพอีก เรียกว่า การตรัสรู้หรือการได้ญาณ เข้าใจทะลุปรุโปร่งสรรพสิ่ง เพราะการเข้าถึง ไม่ใช่รู้แค่การข่มจากภายนอก

ลักษณะการปฏิบัติกรรมฐานของสางขยะและโยคะ (สมถะ) กับพุทธศาสนา (วิปัสสนา) จึงต่างกัน อาจเทียบได้ดังนี้

สมถะ---ฌาน (รู้เพราะข่มกิเลส) อาจเป็นลักษณะการเข้าถึงพรหมันในปรัชญาพราหมณ์-ฮินดู หรือพรหมโลกในพุทธปรัชญา ซึ่งยังเวียนว่ายตายเกิดอยู่

วิปัสสนา---ญาณ (รู้เพราะเข้าถึงแล้วตัดกิเลส คือ เชื้อของการเกิด) เป็นลักษณะการเข้าสู่นิพพาน ดับจากการเวียนว่ายตายเกิด

คำสอนเรื่องไตรลักษณ์ (อนิจจัง ทุกขัง อนัตตา) ปฏิเสธหลักการของศาสนาพราหมณ์-ฮินดูทุกสำนัก โดยเฉพาะหลักการของอนัตตาที่ปฏิเสธเรื่องอาตมัน (ชีวาตมัน) รวมถึงพรหมันด้วย พรหมัน ก็คือ วิญญาณจากอาตมันที่คืนสู่สภาวะเดิม กลายเป็นวิญญาณบริสุทธิ์ สรุป คือ ยังเป็นอัตตาอยู่นั่นเอง ซึ่งพุทธศาสนามองแย้งว่า ทุกอย่างล้วนเป็นอนัตตา ไม่มีตัวตน แม้สิ่งที่เรียกว่า อาตมันหรือพรหมันก็เป็นอนัตตาเช่นเดียวกัน

แนวคิดของพุทธศาสนาจึงท้าทายความเชื่อในยุคนั้นอย่างมาก เป็นการปฏิเสธแนวคิดดั้งเดิมใน 3 เรื่อง คือ

1. ปฏิเสธอัตตา (อาตมัน พรหมัน) โดยเห็นว่า เป็นอนัตตา

2. ปฏิเสธระบบวรรณะ 4 (พราหมณ์ กษัตริย์ แพศย์ ศูทร) โดยเห็นว่า ทุกคนไม่ได้ต่างกันที่วรรณะ แต่ต่างกันที่กรรม คือ การกระทำ

3. ปฏิเสธพระเป็นเจ้า เพราะเสนอหลักของปฏิจจสมุปบาทแทน

หลักของอนัตตา กรรม และปฏิจจสมุปบาท จึงเป็นหลักการที่พระพุทธเจ้าทรงสอนเพื่อปฏิรูปแนวคิดของชาวอินเดียสมัยนั้น พระพุทธเจ้าจึงเป็นที่ยอมรับในฐานะเป็นผู้ปฏิรูปสังคมให้มีความเท่าเทียมกัน เน้นคำสอนที่พิสูจน์ได้ ปัจจุบันเป็นที่ยอมรับทั่วไปว่า เป็นศาสนาที่มีคำสอนเป็นวิทยาศาสตร์มากที่สุด และบางเรื่องวิทยาศาสตร์เพิ่งค้นพบ แต่พุทธศาสนากล่าวไว้แล้วเมื่อ 2,500 กว่าปี ยกตัวอย่างเรื่องของโลกและจักรวาลที่พุทธศาสนามอง ดังปรากฏในมหาปรินิพพานสูตร มหาวรรค ทีฆนิกาย และในภูมิจาลสูตร อัฏฐกนิบาต อังคุตตรนิกาย พระสุตตันตปิฎก ความว่า *“แผ่นดินใหญ่ (โลก) ตั้งอยู่บนน้ำ น้ำตั้งอยู่บนลม ลมตั้งอยู่บนอากาศ”* (ที.มหา. (มมร) 13/98/270; อง.อฏฐก. (มมร) 37/167/510) แนวคิดเรื่องแผ่นดินตั้งอยู่บนน้ำนี้ปรากฏหลักฐานในหนังสือยุคหลังราว พ.ศ. 500 ที่ชื่อว่า มิลินทปัญหา ด้วยเช่นเดียวกัน ดังบทสนทนาระหว่างพระเจ้ามิลินท์กับพระนาคเสนในคำถามที่ชื่อว่า ปฐวีสันธารกปัญหา แนวคิดเหล่านี้วิทยาศาสตร์มาค้นพบภายหลังในยุคฟื้นฟูศิลปวิทยา (ราว พ.ศ. 1800-2100) ว่า โลกลอยอยู่บนอวกาศ และทราบชัดเจนจากวิทยาการสมัยใหม่ในศตวรรษที่ 20 ว่า โลกนี้มีน้ำทะเลล้อมรอบซึ่งปกคลุมอยู่ถึง 70% ทั้งโลก (ดิน) และน้ำก็ตั้งอยู่ท่ามกลางอวกาศที่เวิ้งว้าง ความจริงนี้ยังมีรายละเอียดอีกมาก โดยเฉพาะเรื่องจักรวาลวิทยาทางพุทธศาสนา เช่น จำนวนของจักรวาล ภพหน้าชาติหน้า วิญญาณหรือพลังงานของจิต ซึ่งวิทยาศาสตร์ต้องรอการค้นพบต่อไป

อย่างไรก็ตาม หลังจากพระพุทธเจ้าเสด็จดับขันธ์เข้าสู่ปรินิพพานจากนั้นอีก 1,000 กว่าปี พุทธศาสนาก็ค่อยเสื่อมไปจากอินเดีย เป็นไปตาม

กฎอนิจจังที่ว่า ทุกอย่างไม่เที่ยงแท้แน่นอน คงอยู่ถาวรไม่ได้ แม้พุทธศาสนาจะดีอย่างไร ก็หนีไม่พ้นความจริงนี้ ศาสนาพราหมณ์หลังจากซบเซาก็ปรับตัว ฟื้นฟูแนวคิดใหม่เพื่อความอยู่รอด จนกลายเป็นศาสนาฮินดูคู่อินเดีย อินเดียจึงได้ชื่อว่า ฮินดูสถาน สำหรับพระพุทธเจ้าเมื่อทรงอุบัติมาเป็นบรมครูในอินเดียแล้ว คำสอนของพระองค์ก็เผยแผ่ไปทั่วโลกจนเป็นบรมครูแห่งยุคสมัยจนจวบบัดนี้

พระมหากัสสปะ อริยสาวกหมายเลข 3

หากใครเคยเข้าไปนมัสการพระพุทธตรีโลกเชษฐ์ ซึ่งเป็นพระประธานอยู่ในพระอุโบสถ วัดสุทัศนเทพวราราม จะพบพระอสีติมหาสาวกหรือพระเถระชั้นผู้ใหญ่สมัยพุทธกาลทั้ง 80 รูป ประดิษฐานอยู่ด้านหน้าพระพุทธตรีโลกเชษฐ์ พระอสีติมหาสาวกทั้งหมดปั้นจากปูนโดยการคำนวณขนาดของในหลวงรัชกาลที่ 4 เนื่องจากพระองค์ให้อัญเชิญพระศรีศาสดาซึ่งประดิษฐานหน้าพระพุทธตรีโลกเชษฐ์ ไปประดิษฐาน ณ วัดบวรนิเวศวิหารแล้ว จึงมีพระราชดำริปั้นพระอสีติมหาสาวกขึ้นประดิษฐานแทน ในบรรดาพระอสีติมหาสาวกเหล่านี้ ประวัติและจริยาวัตรของพระมหากัสสปะ (ปิปผลิมาณพ) น่าศึกษาอย่างยิ่งท่านหนึ่ง ซึ่งหากลำดับพระอริยสาวกของพระพุทธเจ้านามว่า พระสมณโคดม พระพุทธเจ้าองค์ปัจจุบัน (องค์ที่ 28) จะทราบพระอริยสาวกรูปสำคัญตามลำดับ ดังนี้

สาวกลำดับที่ 1 คือ อัครสาวกเบื้องขวา ได้แก่ พระสารีบุตร ผู้เลิศด้านมีปัญญามาก (มะหาปัญญานัง ยะทิทัง สารีปุตโต) ในฐานะพระธรรมเสนาบดีหรือหัวหน้ากองทัพธรรม (ส่วนพระพุทธเจ้าเป็นธรรมราชา) ผู้เปรียบประดุจแม่ผู้ให้กำเนิดทารก ที่สั่งสอนให้บรรลุธรรมในเบื้องต้น

สาวกลำดับที่ 2 (ทุติยสาวก) คือ อัครสาวกเบื้องซ้าย ได้แก่ พระมหาโมคคัลลานะ ผู้เลิศด้านมีฤทธิ์มาก (อิทธิมันตานัง ยะทิทัง

มะหาโมคคัลลาโน) และเปรียบประดุจแม่เลี้ยง ที่สั่งสอนให้บรรลุธรรมขั้นต่อจากพระสารีบุตร

ส่วนสาวกลำดับที่ 3 คือ พระมหากัสสปะ ตามการทำนายของพระพุทธเจ้านามว่า ปทุมุตตระ ดังปรากฏในอรรถกถาชื่อว่า ปรมัตถทีปนี ซึ่งเป็นอรรถกถาของคัมภีร์ขุททกนิกาย โดยมีข้อความระบุอยู่ในเรื่องมหากัสสปเถรคาถา เถรคาถา จัตตาฬีสนิบาตที่ว่า *"...อะนาคเต สะตะสะหัสสะกัปปาวะสาเน โคตะโม นามะ พุทโธ อุปปัชชิสสะติ, ตัสสะ ตวัง ตะติยะสาวะโก มะหากัสสะปัตเถโร นามะ..."* แปลว่า *"...ในที่สุดแห่ง 100,000 กัป พระพุทธเจ้าพระนามว่า โคดม จักเสด็จอุบัติขึ้น เธอจักเป็นสาวกที่ 3 มีนามว่า มหากัสสปะ ของพระองค์..."* (ขุ.เถร.อ. (มมร) 53/324)

ข้อความในอรรถกถาข้างต้น พอสรุปได้ว่า หลังจากพรหม 2 ตน จุติหรือตายจากพรหมโลก ก็มาอุบัติหรือเกิดในโลกมนุษย์ชื่อว่า ปิปผลิมาณพและนางภัททกาปิลานี ทั้งคู่ต้องแต่งงานตามความประสงค์ของพ่อแม่ทั้งสองฝ่าย ชีวิตคู่ของทั้งสองไม่มีสัมพันธ์เรื่องเพศแต่อย่างใด โดยนำพวงมาลัยมากั้นกลางบนเตียงเพื่อแยกเขตนอน หลังจากพ่อแม่ทั้งสองฝ่ายถึงมรณกรรม ต่างก็อธิษฐานจิต ออกบวชเจาะจงพระอรหันต์ในโลกนี้ ด้วยเหตุเพียงเท่านี้ แผ่นดินก็สั่นสะเทือน

พระพุทธเจ้าทรงทราบเรื่อง เพราะมาปรากฏในข่ายพระญาณ จึงมีพระเมตตา เสด็จไปโปรดปิปผลิมาณพด้วยลำพังพระองค์เอง โดยประทับนั่งเปล่งรัศมีใต้ต้นพหุปุตตนิโครธ (ต้นไทรขาว ลูกดกสีแดง) ในระหว่างทางไปกรุงราชคฤห์กับเมืองนาลันทา หลังจากปิปผลิเห็นฉัพพรรณรังสี ภาษาปัจจุบันเรียกว่า รัศมีแสงออร่า (Auras) เปล่งประกายจากพระพุทธสรีระ จึงตรวจดูแล้วเห็นลักษณะมหาบุรุษ 80 ประการ จากนั้นได้เข้าไปนมัสการ

แล้วปฏิญาณตนว่า พระองค์เป็นศาสดาของตน และตนก็เป็นสาวกของพระองค์

ลำดับนั้น พระพุทธเจ้าตรัสกับปิปผลิมาณพ ดังข้อความในอรรถกถาชื่อว่า มโนรถปูรณี ซึ่งเป็นอรรถกถาของคัมภีร์อังคุตตรนิกาย ที่ระบุอยู่ในเอกนิบาต เอตทัคคบาลี ความว่า

> *“กัสสปะ ถ้าเธอจะพึงทำการนบนอบนี้ไว้ในมหาปฐพีไซร้ แม้มหาปฐพีนั้นก็ไม่อาจรองรับเอาไว้ได้ การนบนอบที่เธอกระทำ ย่อมไม่อาจทำแม้ขนของเราให้สะเทือน เพราะตถาคตมีคุณใหญ่หลวงอย่างนี้ นั่งลงเถอะกัสสปะ เราจะให้ทรัพย์อันเป็นมรดกแก่เธอ”* (องฺ.เอก.อ. (มมร) 32/254)

และข้อความปรากฏในจีวรสูตร นิทานวรรค สังยุตตนิกาย พระสุตตันตปิฎก ซึ่งพระมหากัสสปะได้สนทนากับพระอานนท์ โดยเล่าประวัติของท่านเองไว้ว่า

> *“...พอพบ (พระพุทธเจ้า) เข้าแล้ว ก็รำพึงอยู่ว่า ‘เราพบพระศาสดา ก็เป็นอันพบพระผู้มีพระภาคเจ้าด้วย เราพบพระสุคต ก็เป็นอันพบพระผู้มีพระภาคเจ้าด้วย เราพบพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ก็เป็นอันพบพระผู้มีพระภาคเจ้าด้วย*
>
> *ผู้มีอายุ เรานั้นจึงซบเศียรเกล้าลงแทบพระบาทของพระผู้มีพระภาคเจ้า ณ ที่นั้นเอง ได้กราบทูลกะพระผู้มีพระภาคเจ้าว่า ‘ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ พระผู้มีพระภาคเจ้าเป็นศาสดาของข้า*

พระองค์ ข้าพระองค์เป็นสาวก ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ พระผู้มีพระภาคเจ้าเป็นพระศาสดาของข้าพระองค์ ข้าพระองค์เป็นสาวก' ดังนี้

เมื่อเรากราบทูลอย่างนี้แล้ว พระผู้มีพระภาคเจ้าได้ตรัสกะเราว่า

'กัสสปะ ผู้ใดเล่ายังไม่ทราบชัดถึงสาวกผู้ประมวลมาด้วยจิตทั้งหมด (ผู้มีจิตตั้งมั่น) อย่างนี้แล้ว จะพึงพูดว่า 'รู้' ยังไม่เห็นเลย จะพึงพูดว่า 'เห็น' ศีรษะของบุคคลนั้นพึงแตก กัสสปะ แต่เรารู้อยู่ จึงพูดว่า 'รู้' เห็นอยู่ จึงพูดว่า 'เห็น'

เพราะเหตุนั้นแหละ (1) กัสสปะ เธอพึงศึกษาอย่างนี้ว่า 'เราจักเข้าไปตั้งหิริและโอตตัปปะอย่างแรงกล้าในภิกษุทั้งหลายผู้เป็นเถระ ผู้นวกะ ผู้มัชฌิมะ' กัสสปะ เธอพึงศึกษาอย่างนี้แหละ

เพราะเหตุนั้นแหละ (2) กัสสปะ เธอพึงศึกษาอย่างนี้ว่า 'เราจักฟังธรรมอย่างใดอย่างหนึ่งซึ่งประกอบด้วยกุศล จักกระทำธรรมนั้นทั้งหมดให้เป็นประโยชน์ ใส่ใจถึงธรรมนั้นทั้งหมด จักประมวลมาด้วยจิตทั้งหมด (ในที่นี้ หมายถึง รักษาจิตไม่ให้ตกไปสู่อารมณ์ภายนอก) เงี่ยโสตสดับธรรม' กัสสปะ เธอพึงศึกษาอย่างนี้แหละ

เพราะเหตุนั้นแหละ (3) กัสสปะ เธอพึงศึกษาอย่างนี้ว่า 'เราจักไม่ละกายคตาสติที่สหรคตด้วยความสำราญ (ในที่นี้หมายถึง กายคตาสติที่ประกอบด้วยความสุขที่เกิดจากปฐมฌาน)" กัสสปะ เธอพึงศึกษาอย่างนี้แหละ (สำนิ. (มมร) 26/523-524/548-549)

หากสรุปใจความโอวาท 3 ข้อที่พระพุทธเจ้าบวชให้ปิปผลิมาณพ (พระมหากัสสปะ) จะพบเงื่อนไข 3 ประการ ดังนี้

1) ต้องรู้จักละอายและยำเกรง (มีหิริโอตตัปปะ) ต่อพระสงฆ์ทุกลำดับพรรษา (ทั้งบวชใหม่ บวชร่วมรุ่นและบวชก่อน) 2) ต้องรู้จักฟัง (เงี่ยโสตฟังธรรม) 3) มีสติตลอดเวลา (กายคตาสติ)

หากสรุปด้วยภาษาสมัยใหม่ ก็คือ ถ้าจะบวชจะต้อง 1) รู้จักอ่อนน้อมถ่อมตน 2) รู้จักฟังคนอื่น 3) ไม่หลงระเริงตนเอง

อาจกล่าวได้ว่า ทั้ง 3 ประการ เป็นเงื่อนไขการบวชที่พระพุทธเจ้าเสนอให้คนมากด้วยบารมีธรรมอย่างปิปผลิมาณพ เพื่อสั่งสอนให้สำเหนียกไม่ประมาทเลินเล่อ เหมือนเป็นข้อแม้ว่า หากทำได้ ก็บวชได้

ปิปผลิมาณพยินยอมปฏิบัติตาม ท่านจึงเป็นรูปแรก รูปเดียวและรูปสุดท้ายที่บวชด้วยวิธีนี้ ซึ่งเรียกว่า โอวาทปฏิคคหณูปสัมปทา

พระมหากัสสปะสามารถปฏิบัติได้ทั้ง 3 ข้อ สังเกตจากธรรมภาษิตของท่าน ดังนี้

1) ภาษิตที่สอดคล้องกับโอวาทข้อ 1 (มีหิริโอตตัปปะ) ความว่า

> *“ผู้ใดไม่ประเสริฐ เป็นพาล แต่สำคัญตนว่าประเสริฐกว่าเขา ว่าเสมอเขา นักปราชญ์ทั้งหลาย ย่อมไม่สรรเสริญผู้นั้น ซึ่งเป็นผู้มีใจกระด้าง”*
>
> *“ผู้ใดไม่หวั่นไหวเพราะมานะ 9 อย่าง เช่น เป็นผู้ประเสริฐกว่าเขา แต่ไม่สำคัญตนว่า ประเสริฐกว่าเขา เสมอเขา เลวกว่าเขา เป็นต้น”*

“นักปราชญ์ทั้งหลายย่อมสรรเสริญผู้นั้นนั่นแหละว่า เป็นผู้มีปัญญา ผู้คงที่เช่นนั้น ผู้ตั้งมั่นดีแล้วในศีลทั้งหลาย ผู้ประกอบด้วยความสงบทางใจ”

“ภิกษุใดไม่มีความเคารพในเพื่อนพรหมจารีทั้งหลาย ภิกษุนั้นย่อมเป็นผู้เหินห่างจากพระสัทธรรม เหมือนฟ้ากับดิน ฉะนั้น”

“ภิกษุเหล่าใด เข้าไปตั้งหิริและโอตตัปปะไว้โดยชอบทุกเมื่อ มีพรหมจรรย์งอกงาม ภิกษุเหล่านั้นย่อมเป็นผู้มีภพใหม่สิ้นแล้ว” (ขุ.เถร. (มมร) 53/398/319)

2) ภาษิตที่สอดคล้องกับโอวาทข้อ 2 (เงี่ยโสตฟังธรรม) ความว่า

“ภิกษุไม่รู้จักตนเอง (ลืมตัว) เพราะเพียงท่องพระพุทธวจนะได้เที่ยวชูคอ สำคัญตนว่าประเสริฐกว่าผู้อื่น” (ขุ.เถร. (มมร) 53/398/319)

3) ภาษิตที่สอดคล้องกับโอวาทข้อ 3 (มีสติ) ความว่า

“ภิกษุผู้ยังมีจิตฟุ้งซ่าน กลับกลอก ถึงจะนุ่งห่มผ้าบังสุกุล ภิกษุนั้นย่อมไม่งดงามด้วยผ้าบังสุกุลนั้น เหมือนวานรคลุมด้วยหนังราชสีห์ ฉะนั้น”

“ส่วนภิกษุผู้มีจิตไม่ฟุ้งซ่าน ไม่กลับกลอก มีปัญญาเครื่องรักษาตน สำรวมอินทรีย์ ย่อมงดงามด้วยผ้าบังสุกุล ดังราชสีห์ในถ้ำ ฉะนั้น” (ขุ.เถร. (มมร) 53/398/319-320)

บทบาทหน้าที่ของพระมหากัสสปะ ปรากฏดังนี้

1) ผู้เป็นประธานพิธีถวายพระเพลิงพระพุทธสรีระ (เผาสังขารของพระพุทธเจ้า) เนื่องจากพระมหากัสสปะ พร้อมด้วยคณะสงฆ์หมู่ใหญ่ประมาณ 500 รูป ซึ่งคำว่า 500 หมายถึง กลุ่มจำนวนมาก ได้เดินทางจากกรุงปาวา เมืองหลวงของแคว้นมัลละฝ่ายใต้ (หรือชาวโกสินารกา) จะไปกรุงกุสินารา เมืองหลวงของแคว้นมัลละฝ่ายเหนือ (หรือชาวปาเวยยมัลลกะ) ทั้งสองเมืองที่มีแม่น้ำหิรัญญวดีคั่นกลางและห่างกันประมาณ 12 กิโลเมตร ในขณะนั้นมีนักบวชกลุ่มอาชีวกคนหนึ่งถือดอกมณฑารพมาจากกรุงกุสินาราพอดี ท่านจึงถามข่าวคราวของพระพุทธเจ้า จึงทราบว่า พระองค์ปรินิพพานแล้ว 7 วัน เมื่อพระสงฆ์ที่ยังเป็นเสขบุคคลทราบเรื่องราวก็พากันคร่ำครวญร้องไห้ แต่มีพระสงฆ์รูปหนึ่งชื่อว่า พระสุภัททวุฑฒบรรพชิต ซึ่งเป็นพระสงฆ์ในกลุ่มที่มีพระมหากัสสปะเป็นหัวหน้าได้กล่าวจาบจ้วงพระธรรมวินัย พระมหากัสสปะได้กล่าวเตือนสติทุกรูปว่า

“อย่าเลย ผู้มีอายุ พวกท่านอย่าเศร้าโศก อย่าร่ำไรไปเลย พระผู้มีพระภาคเจ้าได้ตรัสสอนไว้อย่างนี้ก่อนแล้วไม่ใช่หรือว่า ‘ความเป็นต่าง ๆ ความพลัดพราก ความเป็นอย่างอื่นจากสิ่งของและบุคคลอันเป็นที่รักและเป็นที่ชอบใจทั้งสิ้นต้องมี ฉะนั้น จะหาได้ในสิ่งของและบุคคลนั้นได้แต่ที่ไหน สิ่งใดเกิดแล้ว มีแล้ว ปัจจัยปรุงแต่งแล้ว

สิ่งนั้นมีความทำลายเป็นธรรมดา การปรารถนาว่า ‘สิ่งนั้นอย่าทำลายไปเลย ไม่เป็นฐานะที่จะมีได้” (ที.มหา. (มมร) 13/155/322)

จากนั้น ท่านก็เดินทางไปกรุงกุสินารา เมื่อถึงกรุงกุสินาราท่านได้เดินทางไปยังมกุฏพันธนเจดีย์ของพวกเจ้ามัลละเพื่อนมัสการพระพุทธสรีระ ณ จิตกาธาน พระมหากัสสปะพร้อมด้วยพระสงฆ์หมู่ใหญ่ได้ห่มจีวรเฉวียงบ่า ประนมมือ กระทำประทักษิณจิตกาธาน 3 รอบ จากนั้น เปิดผ้าคลุมทางพระบาท ถวายอภิวาทพระยุคลบาทของพระพุทธเจ้าด้วยเศียรเกล้า เมื่อท่านและพระสงฆ์หมู่ใหญ่ถวายอภิวาทเสร็จ จิตกาธานก็ติดไฟลุกโพลงขึ้นเองทันที

ในประเด็นนี้ ผู้เขียนมองว่า คงเป็นการจุดไฟธรรมดา ซึ่งก่อนหน้านี้พวกเจ้ามัลละผู้ครองกรุงกุสินาราประสงค์จะถวายพระเพลิงพระพุทธสรีระแล้วครั้งหนึ่ง แต่ไฟไม่ติด พระอนุรุทธะก็ชี้แจงว่า เทวดาประสงค์จะให้พระมหากัสสปะพร้อมกับพระสงฆ์หมู่ใหญ่เดินทางมาถวายอภิวาทพระยุคลบาทก่อน ไฟจึงจะติดได้ ซึ่งผู้เขียนคิดว่า คงเป็นการยับยั้งของพระอนุรุทธะเองก็เป็นได้ เพื่อให้พระมหากัสสปะเดินทางมาเป็นประธานในพิธีถวายพระเพลิงพระพุทธสรีระ คำถาม คือ พระอนุรุทธะรู้ได้อย่างไรว่าพระมหากัสสปะกำลังเดินทางมา หากมองในมุมศาสนาเชิงรหัสยนิยมอาจเป็นไปได้ว่า พระอนุรุทธะกับพระมหากัสสปะสื่อทางจิตติดต่อกันจึงทราบเรื่องราวนี้ หรือหากมองแบบสามัญทั่วไป ก็อาจตีความได้ว่า คงมีชาวบ้านที่เดินทางสัญจรไป-มา เมื่อทราบว่า พระมหากัสสปะเดินทางมาร่วมพิธีด้วย ก็คงแจ้งพวกเจ้ามัลละหรือพระอนุรุทธะให้ทราบล่วงหน้า

2) พระมหากัสสปะแสดงภาวะผู้นำด้วยการตัดสินใจทำปฐมสังคายนา และแสดงบทบาทด้วยการเป็นประธานดำเนินการเอง ขณะนั้นท่านมีอายุร่วมจะ 120 ปี ประเด็นที่น่าสนใจ คือ แม้ท่านจะเป็นพระอรหันต์ซึ่งมีแนวทางการปฏิบัติที่สันโดษอย่างมาก แต่เมื่อเกิดเหตุการณ์สำคัญในพระศาสนาท่านก็ไม่ทิ้งภาระ ตรงข้ามกลับขวนขวายด้วยการเรื่องที่พระสุภัททวุฑฒบรรพชิต ซึ่งเป็นพระสงฆ์ในกลุ่มของตนนั่นเองได้กล่าวจาบจ้วงพระธรรมวินัยว่า

> *“พอเถิด ท่านทั้งหลาย อย่าเศร้าโศกร่ำไรไปเลย พวกเราพ้นไปดีแล้วจากพระมหาสมณะนั้น ด้วยว่าพวกเราถูกเบียดเบียนว่า ‘สิ่งนี้ควรแก่พวกเธอ สิ่งนี้ไม่ควรแก่พวกเธอ’ ก็บัดนี้ พวกเราปรารถนาจักทำสิ่งใด ก็ทำสิ่งนั้นได้ ไม่ปรารถนาจักทำสิ่งใด ก็ไม่ทำสิ่งนั้น”* (วิ.จุลฺล. (มมร) 9/614/500-501; ที.มหา. (มมร) 13/155/322)

พระมหากัสสปะนำเรื่องนี้มาเป็นมูลเหตุในการทำสังคายนาพระธรรมวินัยครั้งที่ 1 ดังปรากฏในสังคีตินิทาน จุลวรรค พระวินัยปิฎก และในมหาปรินิพพานสูตร มหาวรรค ทีฆนิกาย พระสุตตันตปิฎก การแสดงภาวะผู้นำของท่านในประเด็นนี้ ประหนึ่งว่า เมื่อพระสงฆ์ที่เป็นสาวกของท่านเองก่อเรื่องราวนี้ขึ้นมา ท่านในฐานะที่เป็นหัวหน้ากลุ่มก็ต้องชำระเรื่องราวให้เรียบร้อยด้วยตนเอง

3) ผู้ที่พระพุทธเจ้าทรงเปลี่ยนผ้าสังฆาฏิด้วย เนื่องจากขณะที่ท่านปูผ้าสังฆาฏิตนเองให้พระพุทธเจ้าประทับ พระพุทธเจ้าตรัสว่า ผ้าเนื้อนุ่มดี ท่านทราบพระประสงค์จึงถวายแด่พระพุทธเจ้า พระพุทธเจ้าตรัสว่า แล้ว

เธอจะใช้อะไร ท่านตอบว่า หากได้ผ้าของพระพุทธเจ้าก็สามารถใช้ได้ขอรับพระพุทธเจ้าจึงมอบผ้าสังฆาฏิแลกเปลี่ยน ตามปกติแล้วผู้มีคุณน้อยมิอาจรองรับคุณอันใหญ่หลวงของบุคคลผู้ยิ่งใหญ่ได้ แต่พระมหากัสสปะสามารถรองรับ และท่านก็มิได้เย่อหยิ่งในความพิเศษที่ได้รับจากพระพุทธเจ้า ซึ่งในคัมภีร์มโนรถปูรณี อรรถกถาอังคุตตรนิกาย เอกนิบาต เอตทัคคบาลี ก็วิเคราะห์ประเด็นนี้ไว้เช่นกัน

4) ผู้ทรงธุดงค์ 3 ข้ออันอุกฤษฏ์ คือ (1) ถือผ้าบังสุกุล (2) เที่ยวบิณฑบาต และ (3) อยู่ป่า พระพุทธเจ้าทรงเห็นว่า จะลำบาก เลยทรงแนะให้เลิกปฏิบัติ แต่ท่านยังปฏิบัติต่อด้วยเหตุผล 2 ประการ คือ (1) เป็นความสุขในปัจจุบัน (2) เป็นตัวอย่างของพระรุ่นต่อไป พระพุทธเจ้าจึงทรงเปล่งสาธุการว่า เป็นประโยชน์ดี แล้วทรงยกย่องท่านว่า เลิศด้านทรงธุดงค์ (ธูตะวาทานัง ยะทิทัง มะหากัสสโป)

5) ท่านเข้านิโรธสมาบัติ 7 วัน (เข้าสมาธิดับสัญญา คือ ความจำและดับเวทนา คือ การรับอารมณ์ ตลอด 7 วัน) เมื่อออกจากนิโรธสมาบัติ หากใครทำบุญ ตักบาตร ถวายทานเป็นคนแรก จะสำเร็จเป็นกุศลปริปักกทิฏฐเวทนียกรรม (ผลบุญจะสำเร็จในชาตินี้ ภายใน 7 วัน) เพราะผู้รับเป็นคุณาติเรกสัมปทา คือ เป็นพระอนาคามีหรือพระอรหันต์ที่เพิ่งออกจากนิโรธสมาบัติ (แต่ต้องมีเจตนาสัมปทา ปัจจัยสัมปทา วัตถุสัมปทาด้วย จึงจะได้บุญทันตาเห็นภายใน 7 วัน) หลังจากพระมหากัสสปะออกจากนิโรธสมาบัติ ได้โปรดคนยากไร้หลายครั้งหลายหน ครั้งหนึ่ง ท้าวสักกะ (พระอินทร์) จอมราชาสวรรค์ชั้นดาวดึงส์ ต้องการบุญไม่แพ้ชาวโลกมนุษย์ เพราะประสงค์จะมีเดชเปล่งปลั่งจากวรกาย จึงเนรมิตตนเป็นช่างทอหูกวัย

ชรา เกศาหงอก ฟันหัก หลังโก่ง เพื่อมาตักบาตรท่าน สุดท้ายพระเถระก็ทราบความ จึงไม่ให้ทำเยี่ยงนี้อีกต่อไป

6) พุทธศาสนาฝ่ายมหายาน พระมหากัสสปะถือเป็นพระสาวกรูปสำคัญ โดยเฉพาะนิกายเซนที่ยกพระมหากัสสปะเป็นปฐมสาวกและปฐมสังฆปริณายกแห่งนิกายนี้ หลักการของพุทธศาสนานิกายเซนจะเน้นการสอนด้วยการทำให้ดูมากกว่าพูดให้เชื่อ หรือการปฏิบัติเป็นตัวอย่างมากกว่าการเทศน์เป็นถ้อยคำ

จากที่กล่าวมาเป็นเพียงตัวอย่างการศึกษาบทบาทของพระมหากัสสปะที่พอจะเห็นวัตรปฏิบัติของท่าน ซึ่งจะเป็นประโยชน์ในการศึกษาเชิงวิเคราะห์ต่อไป

การบริหารทรัพยากรมนุษย์ กรณีตำแหน่งเอตทัคคะ

เดิมทีคำว่า บริหาร มาจากภาษาบาลีว่า ปริหาร มีรากศัพท์มาจาก ปริ แปลว่า รอบ และ หรฺ ธาตุในความนำไป ลง ณ ปัจจัย (ปริ+หรฺ+ณ) แล้ว ทีฆะ อะ ต้นธาตุที่ หรฺ ด้วยอำนาจของ ณ ปัจจัย จึงเป็น หาร จากนั้นลบ ณ ออก จึงกลายเป็นคำว่า ปริหาร แต่ในภาษาไทยนิยมแผลงพยัญชนะจาก ป เป็น บ จึงเป็นคำบาลีไทยว่า บริหาร แปลว่า นำไปโดยรอบ อีกสำนวนหนึ่ง คำว่า บริหาร แปลว่า อ้อมหนี หลีกหนี หลบหนี ดังในประโยคว่า ปัญหัง ปะริหะริตุง สะมัตโถ แปลว่า ผู้สามารถเพื่ออันอ้อมหนี หลีกหนี หลบซึ่งปัญหา โดยความหมาย คือ ผู้สามารถบริหารปัญหา นำปัญหาไปได้โดยรอบ หรือกำจัดปัญหาให้หมดสิ้น คำว่า บริหาร ตรงกับภาษาอังกฤษว่า Administer หรือ Administration แปลได้หลายนัย เช่น การปกครอง ดำเนินการ อำนวยการ จัดการ จัดให้ จัดวาง ส่งเสริม บำรุง

ทฤษฎีการบริหารมีมากมาย เช่น 4Ms ประกอบด้วย 1) Men คือ มนุษย์ 2) Money คือ เงิน 3) Material คือ วัสดุอุปกรณ์ 4) Management คือ การจัดการ หลักการของ POSDC ประกอบด้วย 1) P (Planning) คือ การวางแผน 2) O (Organizing) คือ การจัดองค์การ 3) S (Staffing) คือ งานบุคลากร 4) D (Directing) คือ การอำนวยการ และ 5) C (Controlling) คือ การกำกับดูแล

ในที่นี้ จะขอกล่าวเฉพาะการบริหารงานบุคคล (Personnel Management) หรือที่ปัจจุบันเรียกว่า การบริหารทรัพยากรมนุษย์ (Human Resource Management; HRM) เพราะเป็นทรัพยากรที่สำคัญที่สุดในการบริหารจัดการ ซึ่งตรงกับทฤษฎีบริหารข้างต้นที่ว่าด้วย M (Men) หรือ S (Staffing)

การบริหารทรัพยากรมนุษย์ หมายถึง กระบวนการที่เกี่ยวกับมนุษย์ในองค์การ ตั้งแต่ก่อนเข้าทำงาน เช่น การสรรหา คัดเลือก บรรจุคนที่ตรงสายงานและความรู้ ฯลฯ ขณะทำงาน เช่น การพัฒนาความรู้ อบรมเชิงปฏิบัติการ เสริมสร้างเจตคติที่ดีในการทำงาน สร้างแรงจูงใจ สนับสนุนสวัสดิการ ฯลฯ และหลังจากปฏิบัติงาน เช่น การดูแลหลังจากเกษียณ บำเหน็จบำนาญ ค่าตอบแทน ฯลฯ

ปัจจุบันการบริหารทรัพยากรมนุษย์ ซึ่งเป็นแนวใหม่และเป็นที่ยอมรับอย่างกว้างขวางทั้งภาครัฐและธุรกิจเอกชน ก็คือ การบริหารคุณภาพโดยรวมหรือที่เรียกว่า TQC (Total Quality Control) บางตำราเขียนเป็น TQM (Total Quality Management)

เดิมทีแนวคิดนี้เรียกว่า ระบบคิวซี (QC Circle) สหรัฐอเมริกาเป็นผู้นำเข้ามาบริหารงานในญี่ปุ่นในปี ค.ศ. 1950 (พ.ศ. 2493) โดยนักวิชาการชื่อ ดร.ดับบลิว เอ็ดเวิร์ด เด็มมิ่ง (Dr. W. Edwards Deming) มาถ่ายทอดความรู้ด้านการควบคุมคุณภาพทางสถิติ (Statistical Quality Control; SQC) เพื่อฟื้นฟูเศรษฐกิจของญี่ปุ่นหลังจากพ่ายแพ้สงครามโลกครั้งที่ 2 มีหลักการสำคัญ คือ การใช้วิธีเก็บตัวอย่างสินค้านำไปตรวจสอบคุณภาพแล้วเปรียบเทียบมาตรฐาน แต่แนวคิดนี้มีข้อบกพร่อง คือ ทำให้เกิดความขัดแย้งระหว่างฝ่ายผลิตกับฝ่ายควบคุมคุณภาพ เป็นต้น จึงทำให้ ดร.อิชิกาวา

(Dr.Ishikawa) ต้องปรับปรุงวิธีการใหม่ตามแบบของตน โดยอาศัยหลักการ คือ การควบคุมคุณภาพเป็นหน้าที่ของทุกคนและทุกขั้นตอน ปัจจุบันญี่ปุ่นพัฒนาระบบคิวซีหรือกลุ่มสร้างคุณภาพงานกว้างออกไปทั้งระบบหรือองค์การ เรียกว่า CWQC (Company Wide Quality Control) หรือที่เรียกว่า TQC หรือ TQM นั่นเอง

เพราะฉะนั้น ประเทศญี่ปุ่นจึงเป็นผู้บุกเบิกและเป็นแบบอย่างในการบริหารแบบ TQC นักวิชาการบริหารชาวอเมริกันที่มีชื่อเสียง เช่น ปีเตอร์ ดรัคเกอร์ กล่าวยอมรับการทำงานของชาวญี่ปุ่นว่า มีการปรึกษาหารืออย่างรอบคอบ บุคลากรทุกระดับชั้นมีส่วนร่วมในการตัดสินใจ ซึ่งเรียกว่า สหมติ (Consensus) คือ การปรึกษาหารือกันจนมีความเห็นเป็นเอกฉันท์ ไม่รวบรัดวิธีการด้วยการลงคะแนนแต่อย่างใด เพราะฉะนั้นญี่ปุ่นจึงใช้เวลาตัดสินใจนานกว่าสหรัฐอเมริกา แต่เมื่อลงมือทำงานแล้วจะรวดเร็วมาก เพราะตัดสินใจอย่างไรแล้วทุกคนจะปฏิบัติตามนั้นทันที เมื่อนับรวมเวลาตั้งแต่เริ่มตัดสินใจจนกระทั่งทำงานเสร็จ ญี่ปุ่นจะใช้เวลาน้อยกว่าสหรัฐอเมริกา ด้วยเหตุนี้ทิศทางการบริหารในปัจจุบัน จึงมีแนวโน้มการบริหารงานแนวใหม่ตามแบบประเทศญี่ปุ่นมากยิ่งขึ้น แม้หน่วยงานในประเทศไทยเองไม่ว่าจะเป็นภาครัฐและธุรกิจเอกชนได้นำแนวคิดการบริหารแบบญี่ปุ่นใช้เป็นเวลาหลายปีแล้ว โดยเฉพาะระบบคิวซี (QC)

ระบบ QC เรียกอีกอย่างว่า Quality Control Circle หมายถึง กลุ่มสร้างคุณภาพงาน เป็นกลุ่มคนขนาดเล็กที่มีสมาชิกไม่เกิน 10 คน รวมตัวกันอย่างอิสระและทำงานในสถานที่เดียวกัน โดยมีผู้บังคับบัญชาหรือผู้บริหารคอยส่งเสริมและชี้นำ เพื่อทำกิจกรรมในการปรับปรุงคุณงานให้มีประสิทธิภาพ ระบบนี้เป็นที่แพร่หลายอยู่ในหน่วยงานต่าง ๆ มากมาย

กล่าวกันว่า การบริหารงานของญี่ปุ่นได้รับวัฒนธรรมคำสอนทางพุทธศาสนาแบบมหายานไปประยุกต์ใช้เป็นอย่างมาก เช่น หลักธรรมเรื่องเมตตา การบริหารงานตามแนวคิดสมัยใหม่จะเป็นไปในทิศทางใดก็ตาม ผู้เขียนเห็นว่า ควรปรับไปตามกระแสโลก โดยไม่ทำลายวัฒนธรรมดั้งเดิม และหากวัฒนธรรมดั้งเดิมดีอย่างไร ก็ควรนำมาประยุกต์ใช้ให้เหมาะสม ในที่นี้ผู้เขียนขอนำวัฒนธรรมองค์กรดั้งเดิมสมัยพุทธกาลที่พระพุทธเจ้ายังทรงพระชนม์อยู่มากล่าวในเชิงวิเคราะห์ เพื่อประยุกต์ใช้ในองค์กรปัจจุบันต่อไป

ถ้าพูดถึงการบริหารทรัพยากรมนุษย์ในสมัยพุทธกาล ก็คงต้องกล่าวถึงพุทธบริษัท 4 พระพุทธเจ้ามีรูปแบบการบริหารงานบุคคลอย่างไรบ้าง ผู้เขียนขอพิจารณาตามหัวข้อต่อไปนี้

ตำแหน่งเอตทัคคะ

เอตทัคคะ คือ ตำแหน่งที่พระพุทธเจ้าทรงแต่งตั้งให้แก่พุทธบริษัท 4 คือ ภิกษุ ภิกษุณี อุบาสก อุบาสิกา ที่มีความเลิศในด้านแตกต่างกันไป ซึ่งมีตำแหน่งละ 1 ท่าน เช่น พระสารีบุตรที่มีปัญญามาก พระพุทธเจ้าก็ทรงยกย่องว่าเลิศกว่าภิกษุทั้งหลายด้านผู้มีปัญญามาก ซึ่งเป็นเอตทัคคะในทางผู้มีปัญญา พระมหาโมคคัลลานะที่ยอดเยี่ยมกว่าภิกษุทั้งหลายด้านมีฤทธิ์มาก ก็ได้รับเอตทัคคะในทางผู้มีฤทธิ์ บางตำแหน่งก็ซ้ำกันแต่เป็นคนละฝ่าย เช่น เอตทัคคะในทางผู้มีปัญญาฝ่ายภิกษุ คือ พระสารีบุตร ผู้มีปัญญาฝ่ายภิกษุณี คือ พระนางเขมาเถรี และบางท่านได้รับหลายตำแหน่ง เช่น ในกรณีพระอานนท์ที่ได้รับตำแหน่งในทางผู้เป็นพหูสูต ผู้มีสติ ผู้มีคติ ผู้มีความเพียร และเป็นพุทธอุปัฏฐาก

คุณสมบัติของผู้ได้รับตำแหน่งเหล่านี้ เพราะมาจากสาเหตุ 4 ประการ คือ

1) อัตถุปปัตติโต โดยเหตุเกิดเรื่อง หมายความว่า ท่านได้แสดงความสามารถให้ปรากฏ โดยสอดคล้องกับเหตุการณ์หรือสถานการณ์ที่เกิดขึ้น จึงได้รับตำแหน่งนั้น

2) อาคะมะนะโต โดยการมาก่อน หมายความว่า ท่านได้สั่งสมบุญบารมีและตั้งจิตปรารถนา เพื่อบรรลุตำแหน่งด้านนั้น ๆ มาตั้งแต่อดีตชาติ จึงได้รับตำแหน่งตามปรารถนา

3) จิณณะวะสิโต โดยเป็นผู้ชำชองชำนาญ หมายความว่า ท่านเป็นผู้เชี่ยวชาญในเรื่องนั้นเป็นพิเศษ จึงได้รับตำแหน่งตามความเชี่ยวชาญ

4) คุณาติเรกะโต โดยเป็นผู้ยิ่งด้วยคุณ หมายความว่า ท่านมีความสามารถในด้านนั้นเหนือกว่าท่านที่มีความสามารถอย่างเดียวกัน จึงได้รับตำแหน่งว่าเลิศกว่าคนอื่น

ตำแหน่งเอตทัคคะ ทั้งหมดมีดังนี้ 1) ฝ่ายภิกษุสงฆ์มี 41 รูป 2) ฝ่ายภิกษุณีสงฆ์มี 13 รูป 3) ฝ่ายอุบาสกมี 10 คน และ 4) ฝ่ายอุบาสิกามี 10 คน

ตำแหน่งเอตทัคคะมีความสำคัญอย่างไร

หากศึกษาเพียงรู้ว่า เอตทัคคะ คือ อะไร มีเท่าไร ใครบ้าง ผู้เขียนคิดว่า คงไม่เกิดประโยชน์ในการบริหารทรัพยากรมนุษย์ในสังคมปัจจุบัน เพราะฉะนั้น จึงควรดูว่า อะไร คือ แนวคิดหลักของการจัดตั้งตำแหน่งของพระพุทธเจ้า เมื่อวิเคราะห์ดูก็จะพบว่า การตั้งตำแหน่งเหล่านี้ไม่ได้ตั้งตามความประสงค์ของพระพุทธเจ้าเป็นหลัก แต่ทรงยึดความสามารถของท่านนั้น ๆ เป็นเกณฑ์ บวกกับความปรารถนาที่แต่ละท่านปรารถนาเอาไว้และสร้างบารมีสั่งสมบุญมาในอดีตชาติ เพราะฉะนั้น อาจสรุปได้ว่า เป็นเพราะ

1) ท่านเหล่านั้นสั่งสมบุญเก่ามาในชาติก่อน ที่เรียกว่า มีพรสวรรค์ 2) ท่านเหล่านั้นสร้างบุญใหม่ในชาตินี้ ที่เรียกว่า มีพรแสวง

นอกจากนี้ เป็นที่น่าสังเกตว่า ท่านที่ได้ตำแหน่งเอตทัคคะส่วนใหญ่เป็นพระอริยบุคคล คือ บรรลุเป็นพระโสดาบันขึ้นไปด้วยกันเกือบทั้งนั้น เหตุที่ผู้เขียนใช้คำนี้ เพราะบางท่านไม่ทราบประวัติแน่ชัดว่า บรรลุธรรมขั้นใดบ้าง เช่น ตปุสสะกับภัลลิกะ ที่ได้รับตำแหน่งเอตทัคคะในฝ่ายผู้ถึงสรณะก่อน ไม่สามารถทราบรายละเอียดว่า เทววาจิกอุบาสก (อ่านว่า ทะ-เว-วา-จิ-กะ-อุ-บา-สก) บรรลุธรรมหรือไม่

อย่างไรเสีย หากยึดตามเอตทัคคะฝ่ายภิกษุสงฆ์และฝ่ายภิกษุณีสงฆ์เป็นหลัก ก็จะพบว่า ท่านเหล่านั้นล้วนเป็นพระอริยบุคคลด้วยกันทั้งสิ้น ซึ่งสามารถสรุปได้ว่า การตั้งตำแหน่งเอตทัคคะของพระพุทธเจ้าทรงยึดถือเอา “ความรู้ความสามารถ” เป็นแนวทางว่า ใครเลิศด้านใดก็ดำรงตำแหน่งด้านนั้น แต่ไม่ได้ยึดเอา “ความดี” เป็นเกณฑ์แต่งตั้ง เพราะอะไรนะหรือ ผู้เขียนคิดว่า ท่านเหล่านั้นล้วนเป็นคนดีอยู่แล้ว และส่วนมากเป็นพระอริยบุคคลขั้นอรหันต์ ซึ่งเป็นสิ่งรับรองหรือยืนยันในคุณงามความดีในตัวว่าท่านเป็นคนดีแค่ไหน อย่างไร เพราะฉะนั้นไม่จำเป็นต้องแต่งตั้งว่า ใครดีกว่าใคร ดีด้านไหน ดีอย่างไร แต่เนื่องจากว่า แต่ละท่านมีความสามารถที่แตกต่างกันไป ฉะนั้น จึงต้องแต่งตั้งตามความสามารถว่า สามารถด้านไหนบ้าง เพื่อยกย่องเชิดชูให้เป็นแบบอย่างที่ดีงาม

เพราะฉะนั้น จึงเป็นปรัชญาธรรมให้ขบคิดอย่างหนึ่งว่า การแต่งตั้งนั้น แต่งตั้งตามความสามารถ ไม่ใช่ตามความดี เพราะเมื่อทุกคนเป็นคนดีสมบูรณ์แบบแล้ว ก็ดีเท่ากันหมด คือ เป็นพระอรหันต์ตัดกิเลสได้เหมือนกัน ไม่มีใครเป็นพระอรหันต์ที่ตัดกิเลสได้มากหรือน้อยกว่ากัน เพราะฉะนั้น

ความดีไม่จำเป็นต้องให้ใครแต่งตั้งว่า ดีด้านไหน แต่ความสามารถต้องแต่งตั้งว่า สามารถด้านอะไรบ้างตามกรรมหรือการกระทำที่สั่งสมมา

การบริหารทรัพยากรมนุษย์ปัจจุบัน ก็อาจยึดแนวทางนี้ในการแต่งตั้งบุคลากรประจำตำแหน่งงาน เช่น แต่งตั้งตามความสามารถ ความรู้ที่เล่าเรียนมา ประสบการณ์ที่เคยทำ และที่ขาดไม่ได้ คือ คุณงามความดีที่ต้องควบคู่กับความสามารถ แม้ว่าบุคลากรในหน่วยงาน จะไม่ใช่คนดีสมบูรณ์แบบ แต่ก็ควรมีมาตรการในการสรรหา คัดเลือกคนดีที่สามารถทำงานด้วยกันได้

การสรรหาและคัดเลือกคนในลักษณะนี้ อาจตรงกับคำพูดของขงจื๊อที่ว่า Put the Right Man on the Right Job คือ การใช้คนให้ถูกกับงาน เขาเก่งด้านไหนก็แต่งตั้งในตำแหน่งนั้น

ฉะนั้น จะเห็นว่า สังคมพระ ที่มีการแต่งตั้งตำแหน่งทางการปกครองหรือพระสังฆาธิการ และมียศพระที่เรียกว่า สมณศักดิ์ในปัจจุบันนี้ ก็เหมือนเป็นการประยุกต์รูปแบบการปกครองสมัยพุทธกาลเอาไว้ โดยมีตำแหน่งต่าง ๆ ที่แต่งตั้งตามความสามารถของพระรูปนั้น เพื่อยกย่องเชิดชูคุณงามความดีของท่านให้ปรากฏเป็บแบบอย่างอนุชนรุ่นหลัง แต่อย่างไรก็ตาม ตำแหน่งทางการปกครองหรือยศพระในสังคมไทยมีความเกี่ยวเนื่องกับพระราชอำนาจหรือราชอาณาจักรตั้งแต่สมัยระบบศักดินามากกว่า ขณะที่รูปแบบการปกครองสมัยพุทธกาลเป็นเรื่องเกี่ยวกับพุทธบัญญัติหรือพุทธอาณาจักร ซึ่งวัตถุประสงค์การปกครองของอาณาจักร 2 ทั้งสองฝ่ายนี้ มีนัยความแตกต่างกันโดยสิ้นเชิง ดังนั้น หากเปรียบเทียบให้เห็นถึงเป้าหมายที่แท้จริงแล้วย่อมแตกต่างกันอย่างแน่นอน

ขณะเดียวกันก็เป็นกระจกสะท้อนให้สังคมพระได้รับรู้ว่า การแต่งตั้งตำแหน่งใด ๆ ก็ควรให้เหมาะสมกับความรู้ความสามารถ และทรงคุณงามความดีกับตำแหน่งนั้น ๆ ด้วย สมกับการรักษาสืบทอดตำแหน่งมาจากโบราณกาจารย์ จึงจะเป็นที่ยกย่องเชิดชู มากกว่าเป็นที่แสวงหาผลประโยชน์เหมือนกับสังคมชาวบ้านทั่วไป

การบริหารทรัพยากรมนุษย์ กรณีตำแหน่งอัครสาวก

แนวคิดการบริหารทรัพยากรมนุษย์ที่ควรพิจารณาต่อมา ก็คือ ตำแหน่งอัครสาวก อันหมายถึง ตำแหน่งของพระสาวกที่เป็นยอด หรือประเสริฐกว่าบรรดาสาวกทั้งหลาย เพราะโดยความหมายของคำว่า อัครระ หรืออัคคะในภาษาบาลี หมายถึง ยอด เลิศ เยี่ยม ที่สุด ดังนั้น อัครสาวกในที่นี้จึงหมายถึง พระสงฆ์ผู้เป็นสาวกผู้ยอดเยี่ยม

อัครสาวกเบื้องขวาและเบื้องซ้าย

อัครสาวกมีอยู่ 2 ตำแหน่ง คือ ตำแหน่งพระสาวกในเบื้องขวาและเบื้องซ้ายมือของพระพุทธเจ้า เมื่อพระพุทธเจ้าเสด็จพระราชดำเนินหรือเสด็จประทับ ณ สถานที่ใด หากมีอัครสาวกติดตามพระองค์ด้วย อัครสาวกจะนิยมนั่งเบื้องขวามือและซ้ายมือของพระองค์ อันเป็นธรรมเนียมอริยสงฆ์ที่ปฏิบัติกันมา สามารถเปรียบเทียบได้กับการบริหารงานในปัจจุบัน คือ ตำแหน่งรองประธานบริหารฝ่ายวิชาการและฝ่ายบริหาร ที่เปรียบเหมือนเป็นมือขวาและมือซ้ายของประธานกรรมการบริหาร

การกล่าวในลักษณะนี้ อาจมีผู้คิดว่า เป็นการนำพระพุทธเจ้าไปเปรียบเทียบกับตำแหน่งอันไม่บังควรหรือเปล่า ผู้เขียนเห็นว่า ชาวพุทธจะยกพระพุทธเจ้าอยู่เหนือตำแหน่งสมมติเหล่านี้อยู่แล้ว เพราะความเป็นพุทธะนั้นอยู่เหนือโลกธรรม เหนือสามัญชนทั่วไป แต่ในการประยุกต์หลักธรรมเพื่อนำมาใช้ในการบริหาร เราอาจประยุกต์สิ่งที่พระพุทธเจ้าทรง

ปฏิบัติเป็นตัวอย่างมาประยุกต์ใช้ได้ และเพื่อให้เห็นเป็นรูปธรรม การยกตัวอย่างในลักษณะนี้ ก็ไม่น่าเสียหายอะไร

การวิเคราะห์ในลักษณะนี้ จะเห็นข้อคำถามมากมายให้ขบคิด เช่น

ทำไมพระพุทธเจ้าทรงเลือกพระสารีบุตรและพระโมคคัลลานะเป็นอัครสาวก ทั้ง ๆ ที่มีพระเถระผู้มีพรรษายุกาลมากกว่า (บวชนานกว่า) ท่านทั้งสองมากมาย

เราอาจวิเคราะห์ว่า เป็นเพราะพระพุทธเจ้าทรงเลือกคนในการทำงานโดยเน้นด้านคุณวุฒิมากกว่าชาติวุฒิและวัยวุฒิ พระพุทธเจ้าทรงเลือกคนเก่ง มีความรู้ความสามารถรอบตัวและหลากหลาย ส่วนความดีนั้นไม่จำต้องกล่าวถึง เพราะท่านทั้งสองเป็นพระอรหันต์ทั้งคู่ ซึ่งเป็นคุณสมบัติที่พระสาวกทั้งหลายต้องฝึกปฏิบัติตนให้บรรลุถึงด้วยกันอยู่แล้ว

พระพุทธเจ้าทรงแบ่งงานให้พระสาวกได้ปฏิบัติโดยแบ่งเป็น 2 ฝ่าย คือ ฝ่ายขวาและฝ่ายซ้าย ทั้งสองฝ่ายนั้นหากจะเปรียบเทียบกับสมัยปัจจุบัน อาจกล่าวว่า ทรงเลือกคนเก่งฝ่ายหนึ่งและคนกล้าฝ่ายหนึ่ง

ฝ่ายคนเก่ง ก็คือ พระสารีบุตรที่มีปัญญาเฉลียวฉลาด เฉียบแหลม ดังที่พระพุทธเจ้าทรงยกย่องท่านว่า เป็นสาวกผู้เลิศด้านมีปัญญามาก

ส่วน**ฝ่ายคนกล้า** คือ พระโมคคัลลานะ ดังที่พระพุทธเจ้าทรงยกย่องท่านว่า เป็นสาวกผู้เลิศด้านมีฤทธิ์มาก ท่านมีผลงานที่แสดงถึงความกล้าหาญอย่างหนึ่ง คือ สามารถทรมานเศรษฐีจอมตระหนี่ที่ทอดขนมเบื้องณ ยอดปราสาทของตนเพราะกลัวคนอื่นจะมาขอกิน ให้หันมาเลื่อมใสศรัทธาพุทธศาสนา

นอกจากนี้ อาจกล่าวเปรียบเทียบได้ว่า ทรงเลือกผู้ที่มีความเชี่ยวชาญด้านวิชาการฝ่ายหนึ่งและด้านวิชาชีพฝ่ายหนึ่ง ฝ่ายวิชาการ ก็คือ

พระสารีบุตร ฝ่ายวิชาชีพ คือ พระโมคคัลลานะ เพราะท่านมีความสามารถในการควบคุมการก่อสร้าง (นวกัมมาธิฏฐายี) วัดบุพพารามจนสำเร็จ

อาจมีข้อแย้งว่า ที่ท่านทั้งสองได้เป็นอัครสาวก ก็เพราะท่านทำบุญแล้วอธิษฐาน คือ การตั้งใจไว้ขอให้ได้เป็นอัครสาวกตั้งแต่สมัยพระพุทธเจ้าพระนามว่า อโนมทัสสี ในปางก่อน

ข้อนี้เป็นความจริง แต่การ “อธิษฐาน” ไม่ใช่เหตุปัจจัยหลักที่ทำให้ท่านทั้งสองได้เป็นอัครสาวก เนื่องจากเหตุปัจจัยที่แท้จริง ก็คือ คุณงามความดีและความรู้ความสามารถที่เกิดจากการประพฤติปฏิบัติของท่านทั้งสองต่างหาก แม้จะอธิษฐานหรือตั้งใจอยากจะเป็นจริง แต่หากบุญบารมีไม่พอก็ไม่สามารถเป็นได้ ดังที่พระพุทธเจ้าพระนามว่า อโนมทัสสี ที่ท่านทั้งสองทำบุญด้วย ทรงพยากรณ์ดูแล้วปรากฏว่า ท่านทั้งสองจะได้เป็นอัครสาวกในสมัยพระพุทธเจ้าพระนามว่า โคตมะหรือโคดม ด้วยเหตุนี้เอง จะเห็นว่า การอธิษฐานแล้วใช่ว่าจะสมประสงค์ทันที แต่ต้องบำเพ็ญบารมีจนกว่าจะมีคุณงามความดีแก่กล้าเสียก่อน ซึ่งท่านทั้งสองเองก็ได้บำเพ็ญบารมีมายาวนานถึง 1 อสงไขย กับอีก 1 แสนมหากัป และสามารถระลึกชาติได้เท่ากับบารมีที่บำเพ็ญมาด้วย ฉะนั้น เหตุปัจจัยหลักของการได้เป็นอัครสาวก จึงอยู่ที่การบำเพ็ญบารมี คือ คุณงามความดีมาก่อน

การบำเพ็ญบารมีเป็นสิ่งสำคัญ เพราะการบรรลุเป็นพระอรหันต์ต้องผ่านการบำเพ็ญบารมีมาด้วยกันทั้งสิ้น และบารมีที่พระอรหันต์แต่ละประเภทได้บำเพ็ญมาก็มีกำหนดเวลามากน้อยต่างกัน ขอนำมากล่าวในที่นี้สักเล็กน้อย

1. พระสัมมาสัมพุทธเจ้าบำเพ็ญบารมีอย่างน้อยครบกำหนดเวลา 4 อสงไขย กับอีก 1 แสนมหากัป (อันเป็นระยะเวลาที่น้อยที่สุดในบรรดา

ประเภทพระสัมมาสัมพุทธเจ้าด้วยกัน และเป็นเฉพาะกายวจีปณิธานเท่านั้น เพราะความจริงพระองค์บำเพ็ญยาวนานถึง 20 อสงไขย กับอีก 1 แสนกัป)

2. พระปัจเจกพุทธเจ้า ครบ 2 อสงไขย กับอีก 1 แสนมหากัป

3. พระอรหันตสาวก สามารถแยกลักษณะการบำเพ็ญบารมีได้ดังนี้ 1) อัครสาวก บำเพ็ญบารมี 1 อสงไขย กับอีก 1 แสนมหากัป 2) อสีติมหาสาวกหรือพระมหาสาวก บำเพ็ญบารมี 1 แสนมหากัป และ 3) ปกติสาวก บำเพ็ญบารมีไม่มีกำหนดแน่นอนเพราะบางท่านบำเพ็ญนาน 1 พันมหากัป บางท่าน 1 ร้อยมหากัป เป็นต้น และสามารถระลึกชาติได้ตามระยะเวลาที่บำเพ็ญบารมีมา

พระอรหันต์ประเภทพระสัมมาสัมพุทธเจ้าในข้อที่ 1 สามารถจำแนกได้อีก 3 ประเภท และบำเพ็ญบารมีมากน้อยต่างกัน ดังนี้

1) พระปัญญาธิกสัมมาสัมพุทธเจ้า คือ พระสัมมาสัมพุทธเจ้าที่ตรัสรู้ด้วยการบำเพ็ญปัญญาอย่างยิ่งยวด ซึ่งใช้เวลาบำเพ็ญบารมีน้อยที่สุด คือ 4 อสงไขย กับอีก 1 แสนมหากัป ความจริงแล้วพระองค์บำเพ็ญบารมีมาทั้งหมด 20 อสงไขย กับอีก 1 แสนมหากัป โดยแบ่งเป็นดังนี้ ทรงบำเพ็ญด้วยมโนปณิธาน 9 อสงไขย ด้วยวจีปณิธาน 7 อสงไขย ด้วยกายวจีปณิธาน 4 อสงไขย กับอีก 1 แสนมหากัป

2) พระสัทธาธิกสัมมาสัมพุทธเจ้า คือ พระสัมมาสัมพุทธเจ้าที่ตรัสรู้ด้วยการบำเพ็ญศรัทธาอย่างยิ่งยวด ซึ่งใช้เวลาบำเพ็ญบารมีรองลงมาครึ่งหนึ่ง คือ 8 อสงไขย กับอีก 1 แสนมหากัป ความจริงแล้วพระองค์บำเพ็ญบารมีมาทั้งหมด 40 อสงไขย กับอีก 1 แสนมหากัป โดยแบ่งเป็นดังนี้ ทรงบำเพ็ญด้วยมโนปณิธาน 18 อสงไขย ด้วยวจีปณิธาน 14 อสงไขย ด้วยกายวจีปณิธาน 8 อสงไขย กับอีก 1 แสนมหากัป

3) พระวิริยาธิกสัมมาสัมพุทธเจ้า คือ พระสัมมาสัมพุทธเจ้าที่ตรัสรู้ด้วยการบำเพ็ญวิริยะอย่างยิ่งยวด ซึ่งใช้เวลาบำเพ็ญบารมีนานที่สุดถึง 16 อสงไขย กับอีก 1 แสนมหากัป ความจริงแล้วพระองค์บำเพ็ญบารมีมาทั้งหมด 80 อสงไขย กับอีก 1 แสนมหากัป โดยแบ่งเป็นดังนี้ ทรงบำเพ็ญด้วยมโนปณิธาน 36 อสงไขย ด้วยวจีปณิธาน 28 อสงไขย ด้วยกายวจีปณิธาน อสงไขย 16 กับอีก 1 แสนมหากัป

สำหรับพระสมณโคดมสัมมาสัมพุทธเจ้าของเราทั้งหลายในภัทรกัปนี้ (เป็นพระพุทธเจ้าองค์ที่ 28 และเป็นองค์ที่ 4 ในภัทรกัปนี้) จัดเป็นประเภทพระปัญญาธิกสัมมาสัมพุทธเจ้า

นอกจากนี้ เป็นที่น่าสังเกตว่า การเลือกคนทั้งฝ่ายมาทำงานจะต้องมีความสัมพันธ์กันมาก่อน ยกตัวอย่าง พระสารีบุตรและพระโมคคัลลานะที่เป็นสหายกันมาตั้งแต่เด็ก รู้อุปนิสัยใจคอเป็นอย่างดีและสามารถเกื้อกูลกันตลอดเวลา ดังที่พระสารีบุตรสามารถสั่งสอนกุลบุตรให้บรรลุธรรมขั้นต้น คือ พระโสดาบัน ส่วนพระโมคคัลลานะสามารถสั่งสอนให้บรรลุธรรมขั้นสูงกว่านี้ คือ เป็นพระสกทาคามี พระอนาคามีและพระอรหันต์ ฉะนั้นพระพุทธเจ้าจึงตรัสสรรเสริญท่านทั้งสองว่า พระสารีบุตรเปรียบเหมือนแม่ผู้ให้กำเนิด ส่วนพระโมคคัลลานะเปรียบเหมือนแม่เลี้ยง

หากจะประยุกต์เข้ากับการทำงานในสังคมปัจจุบัน ผู้เขียนคิดว่าคงไม่จำเป็นต้องเป็นสหายกันมาก่อนเหมือนอัครสาวกทั้งสองก็ได้ แต่อย่างน้อยต้องมีความสมัครสมานสามัคคีกัน คือ ทำงานเข้ากันได้เป็นประการสำคัญ

อัครสาวกทั้งสองนี้มีแง่มุมที่ควรศึกษาในการบริหารงานอีกอย่างหนึ่ง ก็คือ ความสัมพันธ์ระหว่างของอัครสาวกกับปฐมสาวก ซึ่งหมายถึง

พระสารีบุตรและพระโมคคัลลานะกับพระอัญญาโกณฑัญญะ ทั้งสามรูปมีความสำคัญต่อพระพุทธเจ้าอย่างมาก พระอัญญาโกณฑัญญะมีความสำคัญคือ เป็นสักขีพยานรูปแรกในการตรัสรู้ของพระพุทธเจ้า ส่วนพระสารีบุตรและพระโมคคัลลานะมีความสำคัญในฐานะอัครสาวกหรือผู้นำธรรมเสนาในการเผยแผ่พระศาสนา

ความสำคัญของท่านทั้งสามนี้ทำให้มีบทบาทหน้าที่ที่แตกต่างกัน จนกระทั่งพระพุทธเจ้าทรงยกย่องว่า เลิศเหมือนกัน แต่เลิศคนละด้าน ด้วยความเป็นพระสาวกที่สำคัญ ทำให้เห็นแง่คิดการบริหารงานของท่านทั้งสามอยู่บ้าง โดยเฉพาะการวางตัวในเมื่ออยู่ในประชุมชน เพราะโดยปกติแล้วในช่วงบิณฑบาตพระพุทธเจ้าจะเสด็จนำหน้า อัครสาวกจะดำเนินไปเบื้องขวาและซ้าย ส่วนพระอัญญาโกณฑัญญะจะดำเนินเบื้องหลัง ถัดจากนั้นเป็นลำดับของพระเถระรูปอื่น แม้ขณะนั่งประชุมฟังธรรมหรือทำสังฆกรรมอย่างอื่น อัครสาวกก็จะนั่งเบื้องขวาและซ้ายของพระพุทธเจ้า ถัดจากนั้นเป็นอาสนะของพระเถระรูปอื่นตามลำดับ สำหรับพระอัญญาโกณฑัญญะจะฝั่งด้านขวา คือ ด้านพระสารีบุตร โดยนั่งเป็นรูปที่สอง ถัดจากพระสารีบุตร

ในการบิณฑบาตหรือนั่งประชุมต่อหน้าพระพักตร์ของพระพุทธเจ้า แม้อัครสาวกทั้งสองจะปฏิบัติถูกต้องตามธรรมเนียมอริยนิยม แต่ท่านทั้งสองก็ไม่สบายใจอยู่ดีที่เข้าเฝ้าอยู่ใกล้ชิดพระพุทธเจ้าเหมือนมีบทบาทหน้าที่มากกว่าพระอัญญาโกณฑัญญะ ผู้เป็นเอตทัคคะรัตตัญญู ปฐมเวไนย อายุขัยปูนชนกผู้ให้กำเนิด หากพูดภาษาปัจจุบัน ก็คือ เกินหน้าเกินตาหรือล้ำหน้านั่นเอง ดังนั้น อัครสาวกทั้งสองจึงนึกขอขมาโทษต่อท่านอยู่เนือง ๆ ในประเด็นนี้ผู้อ่านศึกษารายละเอียดเพิ่มเติมในหนังสือกรรมทีปนี เล่ม 2 ของพระพรหมโมลี (วิลาศ ญาณวโร) ขณะเดียวกันพระอัญญาโกณฑัญญะก็

ทราบความในใจของท่านทั้งสองว่า มีความไม่สบายใจในข้อนี้ เพราะทรงอภิญญาด้วยกันทั้งนั้น และเมื่อพิจารณาดูก็ทราบอีกว่า อัครสาวกบำเพ็ญบารมีมากกว่าตน อัครสาวกทั้งสองก็ปรารถนาจะประดิษฐานเบื้องขวาและซ้ายของพระพุทธเจ้าโดยเฉพาะ ขณะที่ตัวท่านเองปรารถนาเป็นปฐมสาวกและบัดนี้ได้สำเร็จตามมโนหมายแล้ว ทั้งพระศาสนาก็ประดิษฐานมั่นคงดี

ด้วยเหตุนี้ พระอัญญาโกณฑัญญะจึงแสดงความบริสุทธิ์ใจด้วยการปลีกตัวเองไปอยู่ ณ สระมณฑากินี ป่าหิมพานต์ นานถึง 12 พรรษา เพื่อสร้างความเบาใจแก่อัครสาวกทั้งสอง โดยมีหมู่คชสารที่สืบเชื้อสายมาจากตระกูลฉัททันต์คอยอุปถัมภ์ ความจริงแล้วท่านทั้งสามเป็นพระอรหันตสาวก เป็นผู้บริสุทธิ์หากิเลสมิได้ ดังนั้น การดำเนินชีวิตย่อมมีสติตลอดเวลาการกระทำ พูด คิดย่อมประกอบด้วยกุศลเจตนาเสมอ แต่ความเคารพในผู้ภันเตกว่า (อาวุโสกว่า) ผู้เขียนสันนิษฐานว่า ย่อมมีในใจท่านเป็นธรรมดา แม้ว่าจะเป็นพระอรหันต์แต่การทำตามหน้าที่ที่ได้รับกับความเคารพที่มีต่อกันก็อาจสร้างความลำบากใจบ้างไม่มากก็น้อย เพราะฉะนั้น พระอัญญาโกณฑัญญะจึงแสดงภาวะความเป็นผู้นำและผู้ตามที่ดีด้วยการปลีกวิเวกไปอยู่ตามลำพัง ซึ่งอาจเรียกตามภาษาสมัยใหม่ว่า การแสดง Spirit ก็ว่าได้

การบริหารทรัพยากรมนุษย์ กรณีตำแหน่งพุทธุปัฏฐาก

การบริหารทรัพยากรมนุษย์ในทางพุทธศาสนาที่น่าพิจารณาต่อไป คือ ตำแหน่งอุปัฏฐากหรือผู้ดูแลพระพุทธเจ้า ตำแหน่งนี้เริ่มมีแต่พรรษาแรกจนถึงพรรษาที่ 19 และคาบเกี่ยวมาถึงพรรษาที่ 20 ซึ่งมีพระสาวกอุปัฏฐากพระพุทธเจ้ามากมาย เช่น พระนาคสมาละ พระนาคิตะ พระอุปวานะ พระสุนักขัตตะ พระจุนทสมณุทเทส พระสาคตะ พระเมฆิยะ แต่พระสาวกเหล่านี้อุปัฏฐากเป็นครั้งคราว และไม่ได้ทำให้พระพุทธเจ้าทรงยินดีโปรดปรานได้เลย พระพุทธเจ้าได้รับความลำบากอย่างมาก เนื่องจากพระสาวกที่กล่าวมาไม่ใส่ใจอุปัฏฐากพระพุทธเจ้าเท่าที่ควร พระพุทธเจ้าถึงกับตรัสว่าบัดนี้พระองค์ทรงชราภาพแล้ว ภิกษุอุปัฏฐากบางรูปทอดทิ้งพระองค์แล้วไปตามทางที่ตนปรารถนา บางรูปวางบาตรจีวรของพระองค์ไว้บนพื้นดินแล้วก็จากไป พระองค์จึงขอให้สงฆ์เลือกภิกษุรูปใดรูปหนึ่งมาเป็นอุปัฏฐากประจำ

ตำแหน่งพุทธุปัฏฐาก

ในประเด็นนี้ขอกล่าวถึงเรื่องพุทธอุปัฏฐากที่ชื่อว่า พระอานนท์ ท่านดำรงตำแหน่งนี้ตั้งแต่พรรษาที่ 20 สมัยที่พระพุทธเจ้าประทับอยู่ที่วัดเวฬุวัน กรุงราชคฤห์ ซึ่งเป็นพรรษาสุดท้ายที่ทรงประทับอยู่ที่วัดแห่งนี้ พระอานนท์ทำหน้าที่เป็นพระอุปัฏฐากกระทั่งถึงพรรษาที่ 45 ซึ่งเป็นพรรษาสุดท้ายของพระพุทธเจ้า รวมแล้วทำหน้าที่ยาวนานถึง 26 พรรษา ท่านอุปัฏฐากดูแลพระพุทธเจ้าเป็นอย่างดี พระพุทธเจ้าจึงทรงสรรเสริญ

ท่าน ดังข้อความในมหาปรินิพพานสูตร มหาวรรค ทีฆนิกาย พระสุตตันตปิฎก ที่ว่า

> *“ภิกษุทั้งหลาย แม้พระอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้าทั้งหลายใด ได้มีแล้วในอดีต ภิกษุผู้อุปัฏฐากของพระผู้มีพระภาคเจ้านั้นก็จัดว่ายอดเยี่ยมเหมือนอานนท์ ผู้เป็นอุปัฏฐากแห่งเรา แม้พระอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้าจักมีในอนาคตกาล ภิกษุผู้เป็นอุปัฏฐากของพระผู้มีพระภาคเจ้านั้นก็จะยอดเยี่ยมเหมือนอานนท์ ผู้เป็นอุปัฏฐากแห่งเรา อานนท์เป็นบัณฑิต ย่อมรู้ว่า ‘นี้เป็นกาลเพื่อจะเข้าเฝ้าพระตถาคต นี้เป็นกาลของเหล่าภิกษุ นี้เป็นกาลของเหล่าภิกษุณี นี้เป็นกาลของเหล่าอุบาสก นี้เป็นกาลของเหล่าอุบาสิกา นี้เป็นกาลของพระราชา นี้เป็นกาลของมหาอำมาตย์ของพระราชา นี้เป็นกาลของเหล่าเดียรถีย์ นี้เป็นกาลของเหล่าสาวกเดียรถีย์”* (ที. มหา. (มมร) 13/135/304-305)

ในที่นี้ ขอนำประวัติและหน้าที่การงานของพระอานนท์ในบางช่วงบางตอนมากล่าวว่า มีความสำคัญอย่างไรบ้าง ทำไมพระพุทธเจ้าทรงสรรเสริญท่าน ถ้าเราทราบประวัติหน้าที่ของท่าน ก็เหมือนเข้าใจนัยสำคัญของการบริหารทรัพยากรมนุษย์ของพระพุทธเจ้าไปด้วย

เลขานุการ 2 ตำแหน่ง

ความจริงพระพุทธเจ้าทรงมีอัครสาวกเบื้องขวาเบื้องซ้ายช่วยสนองงานอยู่แล้ว คือ พระสารีบุตรและพระโมคคัลลานะเป็นหัวหน้าใหญ่ในการทำงาน ดังที่พระพุทธเจ้าตรัสว่า พระสารีบุตรเป็นธรรมเสนาบดี ส่วน

พระพุทธเจ้าทรงเป็นธรรมราชา บทบาทหน้าที่ของอัครสาวกทั้งสองอาจเปรียบได้กับรองประธานกรรมการฝ่ายวิชาการกับฝ่ายบริหาร (หรือรองประธานฝ่ายประชาสัมพันธ์เผยแผ่ ฝ่ายกิจกรรมพัฒนา) แต่พระองค์ก็ทรงมีผู้รับใช้ดูแลพระองค์เป็นการเฉพาะอีกตำแหน่งหนึ่ง เป็นผู้สนองช่วยงานส่วนตัวโดยเฉพาะ หากเทียบกับตำแหน่งปัจจุบัน ก็คือ เลขานุการส่วนตัว

เราจะพบว่า พระพุทธเจ้าจะทรงให้อัครสาวกทั้งสองสนองงานอีกอย่างหนึ่ง ส่วนพระอุปัฏฐากก็สนองงานอีกอย่างหนึ่งตามหน้าที่ที่ได้รับมอบหมาย แต่ทั้งหมดก็มีหน้าที่หลัก คือ การสอนธรรมะ เผยแผ่หลักธรรม เพราะฉะนั้น จะเห็นว่า งานที่พระสาวกทั้งหลายทำ จะมีบทบาทหน้าที่คล้ายกัน คือ การสั่งสอนความดีงาม เพราะอย่าลืมว่า เอตทัคคะ หรือการจำแนกว่า พระรูปไหนเก่งด้านไหน จะดูจากการสอนธรรมะหรือปฏิปทาเป็นหลักนี่เอง กล่าวอีกอย่าง คือ การสอนธรรมะของแต่ละท่าน ทำให้ทราบว่า ท่านแต่ละรูปเก่งอะไรบ้าง และเมื่อแยกตามความเก่งเฉพาะด้านแล้ว ยังต้องทำงานหลักด้วยกันเหมือนเดิมต่อไป นั่นคือ สอนธรรมะหรือประกาศพระศาสนา

ยกตัวอย่างเช่น พระสารีบุตร เก่งด้านมีปัญญามาก ได้รับตำแหน่งอัครสาวกเบื้องขวา แต่ท่านก็ทำหน้าที่หลักเหมือนพระสาวกทั่วไป คือ สอนธรรมะ และท่านก็เคยถวายงานพัดพระพุทธเจ้าที่เขาคิชฌกูฏ กรุงราชคฤห์ ซึ่งเป็นตำแหน่งของพุทธอุปัฏฐาก (สมัยนั้นพระอานนท์ยังไม่บวช) เพราะฉะนั้น งานบางอย่างจะไม่ได้แยกกันทำโดยสิ้นเชิงตามตำแหน่งที่แต่งตั้ง ผู้เขียนเห็นว่า งานหลักของพระพุทธเจ้าสมัยนั้น คือ ประกาศหลักธรรม เพราะฉะนั้น แม้จะมีตำแหน่งมากมาย เช่น เอตทัคคะ อัครสาวก พุทธอุปัฏฐาก เสนาสนคาหาปกะ (ผู้มีหน้าที่จัดแจงที่อยู่ที่อาศัย) แต่ภาระ

งานก็ไม่ได้แตกต่างนัก และที่สำคัญ คือ ไม่ได้แยกเป็นแผนกเหมือนการบริหารงานสมัยใหม่เสียทีเดียว

เพราะฉะนั้น อาจวิเคราะห์ว่า พุทธศาสนาสมัยนั้น งานที่เป็นปรหิตประโยชน์ (งานส่วนรวมที่ทำเพื่อสังคม) มีภาระงานอยู่ 2 ประการ คือ

1. **งานสังคมหลัก** ได้แก่ งานสอนธรรมะแก่ชาวบ้านทั่วไป
2. **งานสังคมรอง** ได้แก่ งานคณะสงฆ์ส่วนรวม

การบริหารทรัพยากรมนุษย์ในองค์กรสงฆ์สมัยพุทธกาล จึงมีหน้าที่ทั้งสองประการที่ต้องทำควบคู่กันไป บางครั้งก็แยกไม่ออก อย่างเช่น พระอานนท์ที่เป็นพระอุปัฏฐากหรือเลขานุการส่วนตัว ท่านได้รับมอบหมายให้ทำงานใหญ่ที่ไม่เกี่ยวกับตำแหน่งเลขานุการก็มี เพราะนั่นเป็นหน้าที่หลักที่ต้องทำ คือ การสั่งสอนธรรมะแก่ชาวบ้านทั่วไป

หากจะกล่าวร่วมสมัยปัจจุบัน อาจสรุปได้ว่า การที่พระอานนท์รับใช้งานส่วนพระองค์ เรียกว่า **เลขานุการโดยส่วนตัว** หรือ**เลขานุการส่วนตัวของประธานกรรมการ** ส่วนการรับใช้งานรับสั่งและงานมอบหมายเฉพาะกิจ เรียกว่า **เลขานุการโดยตำแหน่ง** หรือ**เลขานุการคณะกรรมการ**

ดังนั้น เราอาจมองว่า พระอานนท์เป็นเลขานุการ 2 ตำแหน่ง คือ

1. **เลขานุการโดยส่วนตัว** ในฐานะส่วนพระองค์ของพระพุทธเจ้า
2. **เลขานุการโดยตำแหน่ง** ในฐานะที่พระพุทธเจ้าเป็นตำแหน่งประมุขสงฆ์

การวิเคราะห์ในลักษณะนี้ ไม่ใช่การดูแคลนความเป็นพระพุทธเจ้าหรือลดความสำคัญของพระอานนท์ลงให้เกี่ยวข้องเรื่องราวทางโลกที่แสน

วุ่นวาย แต่ผู้เขียนกำลังมองว่า เราจะนำจุดดีทางพุทธศาสนามาประยุกต์ใช้ได้อย่างไรบ้าง

การที่พระอานนท์รับตำแหน่งอุปัฏฐากดูแล ในฐานะเลขานุการส่วนพระองค์ของพระพุทธเจ้านาน 26 ปี ก็ใช่ว่าพระอานนท์เสนอตัวเองเข้าไปรับใช้ดูแล แต่เป็นเพราะพระพุทธเจ้าตรัสเป็นนัยให้พระอานนท์ทูลขอตำแหน่งนี้ ก่อนหน้านี้พระพุทธเจ้าทรงปฏิเสธพระสาวกรูปอื่นทั้งหมด รวมไปถึงพระสารีบุตรด้วยที่เข้าไปทูลอาสาขอดูแลพระองค์ แต่พระองค์ก็ห้ามทั้งหมด ดังนั้น คณะสงฆ์จึงแนะนำให้พระอานนท์ไปทูลขอโอกาสกับพระพุทธเจ้าเพื่อจะดูแลแทนคณะสงฆ์ พระอานนท์ก็กล่าวกับคณะสงฆ์ ดังปรากฏข้อความในคัมภีร์มโนรถปูรณี อรรถกถาอังคุตตรนิกาย เอกกนิบาต เอตทัคคบาลีว่า

> *“ท่านผู้มีอายุ ธรรมดาตำแหน่งที่ทูลขอแล้วได้มา จะเป็นตำแหน่งแบบไหนกัน พระศาสดาไม่ทรงเห็นกระผมหรือ ถ้าพระศาสดาจักทรงชอบพระทัย ก็จักตรัสว่า อานนท์จงอุปัฏฐากเรา ดังนี้”*

ข้อความนี้วิเคราะห์ได้ว่า แม้พระอานนท์จะได้รับคำแนะนำจากคณะสงฆ์ให้ลองทูลขอโอกาสดูแลพระพุทธเจ้าก็จริง แต่เหมือนพระอานนท์จะเห็นว่า ตำแหน่งที่ได้มาโดยการขอนั้น ไม่มีความสำคัญอะไรเลย ที่กล่าวแบบนี้ คงไม่ได้หมายความว่า พระอานนท์ถือตนว่า มีอะไรดี จึงไม่ยอมขออะไรใครง่าย ๆ แต่ตัวท่านเองคงเห็นว่า ตนไม่มีอะไรสำคัญเป็นพิเศษดอกที่จะต้องเข้าไปขออะไรแบบนั้น เพราะหากท่านมีอะไรดีอยู่บ้าง

เป็นที่โปรดปรานของพระพุทธเจ้าแล้วล่ะก็ พระพุทธเจ้าก็คงทอดพระเนตรอยู่และพระองค์คงจะตรัสเรียกให้เป็นผู้ดูแลเอง

ขณะเดียวกัน พระพุทธเจ้าก็ตรัสกับเหล่าภิกษุว่า ไม่มีใครจะให้พระอานนท์เกิดความอุตสาหะได้ แต่เมื่อพระอานนท์รู้ใจความนี้แล้ว ท่านจะอุปัฏฐากเราเอง คณะสงฆ์ได้ฟังนัยแห่งพระดำรัสนี้ก็ทราบทันทีว่าพระพุทธเจ้าประสงค์จะให้พระอานนท์เป็นพุทธอุปัฏฐาก จึงไปบอกพระอานนท์ พระอานนท์จึงได้ดำรงตำแหน่งนี้ตั้งแต่นั้นมา จนกระทั่งพระพุทธเจ้าทรงดับขันธปรินิพพาน

เพราะฉะนั้น พระพุทธเจ้าไม่ได้บังคับอะไรใครทั้งนั้นว่า ต้องมาอุปัฏฐากพระองค์ เพราะก่อนหน้านี้ก็มีพระอุปัฏฐากมากมาย แต่เมื่อความชราภาพมาเยือน ซึ่งตอนนั้นพระองค์ก็มีพระชนมายุ 55 ปีแล้ว จึงประสงค์จะมีผู้ดูแลประจำตัวอย่างใกล้ชิด และที่ทรงแสดงนัยว่า พระอานนท์เหมาะสม ก็ใช่ว่าพระอานนท์มีฐานันดรศักดิ์เป็นสหชาติและเป็นพุทธอนุชาจึงได้รับตำแหน่งนี้ แต่เนื่องจากคณะสงฆ์เองก็เห็นชอบและเป็นที่ยอมรับของทุกฝ่าย เพราะท่านเป็นผู้มีความรู้ความสามารถมากมาย นี่คือ ความเป็นประชาธิปไตยในทางพุทธศาสนาโดยมีธรรมาธิไตย คือ คุณงามความดีกำกับ

หน้าที่ของพุทธอุปัฏฐากในฐานะเลขานุการส่วนพระองค์

หลังจากพระอานนท์เข้ารับตำแหน่ง ท่านทำกิจหรือหน้าที่ที่ต้องทำเป็นประจำ ดังปรากฏในคัมภีร์มโนรถปูรณี อรรถกถาอังคุตตรนิกาย เอกกนิบาต เอตทัคคบาลี (องฺ.เอก.อ. (มมร) 32/380) ดังนี้ 1. ถวายน้ำ 2 อย่าง ในที่นี้ หมายถึง น้ำเย็นและน้ำร้อน 2. ถวายไม้สีฟัน 3 ขนาด 3. นวดพระหัตถ์และพระบาท 4. นวดพระปฤษฎางค์หรือหลัง 5. ปัดกวาดพระ

คันธกุฎี (กุฏิที่พัก) และเดินรอบข้างพระคันธกุฎีทั้งกลางวันและกลางคืน เพื่อคอยอุปัฏฐากพระองค์ โดยเฉพาะตอนกลางคืนจะถือคบเพลิงขนาดใหญ่เดินรอบพระคันธกุฎี 9 รอบ นอกจากกิจหน้าที่ประจำแล้ว ยังมีภาระหน้าที่สำคัญที่แสดงถึงความฉลาดรอบรู้ของท่าน เช่น ครั้งหนึ่งพระพุทธเจ้าทรงทอดพระเนตรผืนนาของชาวมคธจึงรับสั่งให้พระอานนท์ตัดจีวร ดังข้อความปรากฏในจีวรขันธกะ มหาวรรค พระวินัยปิฎก ระบุข้อความที่ว่า

> *“อานนท์ เธอเห็นนาของชาวมคธซึ่งเขาพูนดินขึ้นเป็นคันนาสี่เหลี่ยม พูนคันนายาวทั้งด้านยาวและด้านกว้าง พูนคันนาคั่นในระหว่าง ๆ ด้วยคันนาสั้น ๆ พูนคันนาเชื่อมกันดังทาง 4 แพร่งตามที่ซึ่งคันนากับคันนาผ่านตัดกันไปหรือไม่” พระอานนท์กราบทูลว่า “อย่างนั้น พระพุทธเจ้าข้า” พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสถามว่า “เธอสามารถจัดทำจีวรของภิกษุทั้งหลายให้มีรูปอย่างนั้นได้หรือไม่” พระอานนท์กราบทูลว่า “สามารถ พระพุทธเจ้าข้า”* (วิ.มหา. (มมร) 7/149/262-263)

ข้อความนี้พระพุทธเจ้าไม่ได้บังคับ แต่ทรงถามความสมัครใจของพระอานนท์ว่า สามารถตัดเย็บจีวรลักษณะนี้ได้หรือไม่ พระอานนท์ทูลรับปากว่า ได้ จากนั้นทรงมอบหมายให้พระอานนท์ตัดเย็บผ้าจีวรให้มีลักษณะเหมือนผืนนาดังกล่าวเพื่อจะได้ไม่เป็นที่หมายปองของศัตรูหรือโจรขโมย พระอานนท์ได้ตัดเย็บจีวรที่มีลักษณะต่อกันเป็นขัณฑ์หรือตัดต่อกันเป็นชิ้นเป็นท่อนผ้าไปถวายพระพุทธเจ้าเพื่อทอดพระเนตร พระพุทธเจ้า

ทรงพอพระทัยและทรงชมเชยท่ามกลางสงฆ์ ดังข้อความในจีวรขันธกะ มหาวรรค พระวินัยปิฎก ที่ว่า

> *“ภิกษุทั้งหลาย อานนท์เป็นคนฉลาด อานนท์เป็นคนมีปัญญามาก อานนท์ได้เข้าใจถ่องแท้ถึงเนื้อความแห่งถ้อยคำที่เรากล่าวโดยสังเขปได้โดยพิสดาร อานนท์ทำผ้าชื่อกุสิบ้าง ทำผ้าชื่ออัฑฒกุสิบ้าง ทำผ้าชื่อมณฑลบ้าง ทำผ้าชื่ออัฑฒมณฑลบ้าง ทำผ้าชื่อวิวัฏฏะบ้าง ทำผ้าชื่ออนุวิวัฏฏะบ้าง ทำผ้าชื่อคีเวยยกะบ้าง ทำผ้าชื่อชังเฆยยกะบ้าง ทำผ้าชื่อพาหันตะบ้าง จีวรเป็นผ้าที่ตัดแล้วเศร้าหมองด้วยศัสตรา สมควรแก่สมณะและพวกศัตรูไม่ต้องการ ภิกษุทั้งหลาย เราอนุญาตสังฆาฏิตัด ผ้าอุตตราสงค์ตัด ผ้าอันตรวาสกตัด”* (วิ.มหา. (มมร) 7/149/263)

ที่กล่าวมา จะเห็นประเด็นที่น่าสนใจ คือ ทฤษฎีแรงจูงใจและการตอบแทนรางวัลของพระพุทธเจ้า เมื่อจะทรงมอบหมายงานให้ทำ ได้ตรัสถึงความสามารถและความสมัครใจว่า ทำได้หรือไม่เป็นอันดับแรก และทรงยกตัวอย่างให้เห็นเป็นรูปธรรม เช่น ผืนนาที่ปรากฏอยู่ต่อหน้า เมื่อพระสาวกทำงานออกมาดี พระองค์ก็ทรงชมเชยให้คณะสงฆ์ได้รับรู้ ในทางการบริหารทรัพยากรมนุษย์ถือเป็นการตอบแทนรางวัลอย่างหนึ่ง

การออกแบบจีวรของพระอานนท์เป็นที่ยอมรับและต่อมาพระพุทธเจ้าก็ทรงอนุญาตไตรจีวรสำหรับพระสงฆ์ได้ใช้อย่างเป็นกิจลักษณะตั้งแต่บัดนั้นมา ซึ่งก่อนหน้านั้น การใช้ผ้าจีวรยังไม่มีรูปแบบที่แน่นอน ดังนั้น อาจจะกล่าวได้ว่า พระอานนท์เป็นดีไซเนอร์นักออกแบบเสื้อผ้าที่

เก่าแก่ท่านหนึ่ง ปัจจุบันพระสงฆ์ก็ยังใช้แบบจีวรที่ท่านออกแบบไว้ไม่เปลี่ยนแปลง ส่วนหนึ่งที่สำคัญเพราะเป็นการออกแบบที่พระพุทธเจ้าทรงรับรองและตราเป็นพุทธบัญญัติ จึงยังคงสืบทอดมา ดังที่เห็นพระสงฆ์ฝ่ายเถรวาทใช้ห่มในปัจจุบัน

หน้าที่ของพุทธอุปัฏฐากในฐานะเลขานุการโดยตำแหน่ง

นอกจากพระพุทธเจ้าจะทรงใช้งานพระอานนท์ในฐานะพระอุปัฏฐาก หรือ**เลขานุการส่วนพระองค์** ที่ต้องสนองงานอย่างใกล้ชิดแล้ว ยังมีตำแหน่งเลขานุการของพระพุทธเจ้า ซึ่งเป็น**เลขานุการโดยตำแหน่ง** ของประมุขสงฆ์ งานดังกล่าวอาจแยกเป็น 2 ลักษณะ คือ 1) การรับสนองงาน เป็นลักษณะการสนองคำสั่งหรือรับคำมอบหมายในปฏิบัติหน้าที่อย่างใดอย่างหนึ่งหรือทำหน้าที่แทน 2) การนำเสนองาน เป็นลักษณะการนำเสนอวิสัยทัศน์ มุมมองในการทำงาน

ในด้านการรับสนองงาน เช่น

1. การสนองงานเพื่อไปคว่ำบาตรวัฑฒลิจฉวี เพราะวัฑฒลิจลวีร่วมมือกับพระเมตติยะและพระภุมมชกะที่กล่าวใส่ร้ายพระทัพพมัลลบุตรว่า เสพเมถุน (มีเพศสัมพันธ์) กับชายาเดิมของท่าน

2. การสนองงานโดยการนำนางยักษณีเข้าเฝ้าเพื่อระงับการจองเวรกันและกัน

3. การแจ้งข่าวการดับขันธปรินิพพานของพระองค์แก่พวกมัลลกษัตริย์ กรุงกุสินาราว่า พระพุทธเจ้าจะปรินิพพานในราตรีนั้น

4. การรับมอบหมายจากพระพุทธเจ้าด้วยการไปรับอาหารจากพระเจ้าปเสนทิโกศลที่ตั้งใจจะถวายทุกวัน

5. การรับมอบหมายไปสอนธรรมแก่พระนางมัลลิกาเทวีกับพระนางวาสภขัตติยา พระมเหสีของพระเจ้าปเสนทิโกศล ตามคำนิมนต์ของพระเจ้าปเสนทิโกศล

6. การรับมอบหมายให้ลงพรหมทัณฑ์แก่พระฉันนะ เพราะหัวดื้อไม่ฟังคำตักเตือนของอัครสาวก

ส่วนด้านการนำเสนองาน จะเห็นว่า สมัยที่พระพุทธเจ้าทรงใกล้ดับขันธปรินิพพาน พระอานนท์ได้แสดงบทบาทหน้าที่ที่สำคัญของพุทธอุปัฏฐากด้วยการทูลถามหลักการปฏิบัติของพระสงฆ์ เพราะท่านเห็นว่า ยังไม่มีข้อบัญญัติที่ชัดเจน เช่น

1. การทูลถามเกี่ยวกับวิธีปฏิบัติต่อสตรีเพศ

2. การปฏิบัติต่อพระพุทธสรีระ

3. การหาทายาทที่เป็นผู้แทนพระพุทธเจ้า เมื่อพระพุทธเจ้าปรินิพพานไปแล้ว

เรื่องเหล่านี้ ผู้เขียนไม่ขอกล่าวถึงรายละเอียด แต่ต้องการชี้ให้เห็นว่า การทูลไต่ถามของพระอานนท์แสดงถึงปัญญาความเฉลียวฉลาดและวิสัยทัศน์ที่กว้างไกลของท่านที่เล็งเห็นปัญหาอันจะเกิดขึ้นในอนาคต และคำทูลถามของท่านก็เกิดประโยชน์อย่างมากในการบริหารจัดการองค์กรพุทธศาสนาในปัจจุบัน โดยเฉพาะในแง่การวินิจฉัยปัญหาด้านพระวินัยหรือด้านกฎหมายและวัฒนธรรมขององค์กร

เอตทัคคะกับความสามารถของพระอานนท์

ผู้เขียนวิเคราะห์ว่า พระพุทธเจ้าทรงเลือกพระอานนท์เป็นอุปัฏฐากอยู่ในใจ เพราะอาจเห็นความรู้ความสามารถ ความเฉลียวฉลาดและวัตรปฏิบัติมายาวนาน ตั้งแต่ยังเป็นเจ้าชายแห่งกรุงกบิลพัสดุ์

ดังนั้น เหตุผลที่พระอานนท์ได้รับตำแหน่งพุทธุปัฏฐาก ผู้เขียนเห็นว่า พระอานนท์เป็นราชโอรสมาก่อนย่อมรู้ขนบธรรมเนียมและจารีตประเพณีของราชสำนัก โดยเฉพาะเป็นขัตติยะวงศ์ศากยะเช่นเดียวกับพระพุทธเจ้า มีราชศักดิ์เป็นพระอนุชา ก็ยิ่งรู้วัตรปฏิบัติการสำราญพระอิริยาบถและรู้พระหทัยของพระพุทธเจ้าในฐานะมีสายพระโลหิตเดียวกันเป็นอย่างดี อาจกล่าวได้ว่า พระอานนท์รู้ทั้ง 2 ด้าน ได้แก่

1. ด้านกายภาพ คือ ขนบธรรมเนียมและจารีตประเพณีของบ้านเมือง โดยเฉพาะราชจริยาวัตรของกษัตริย์ที่จะมาเข้าเฝ้า

2. ด้านจิตภาพ คือ พระประสงค์ในการกระทำสิ่งต่าง ๆ แม้ท่านยังเป็นพระอริยบุคคลชั้นโสดาบัน แต่ก็เป็นชั้นที่รับรองความมั่นคงในพระธรรมวินัยอย่างไม่สั่นคลอน

ในเบื้องต้น เราอาจจะไม่เห็นคุณสมบัติของพระอานนท์เท่าไรนักว่า ทำไมพระพุทธเจ้าทรงเลือกท่าน ต่อมาภายหลัง เมื่อพระพุทธเจ้าทรงตรัสสรรเสริญความเลิศของพระอานนท์ไว้ 5 ประการ จึงทราบชัดเจนว่าพระอานนท์เหมาะสมและมีคุณสมบัติครบกับตำแหน่งนี้

ความเลิศของท่านตามที่ปรากฏในเอกกนิบาต อังคุตตรนิกาย พระสุตตันตปิฎก ระบุไว้ 5 ประการ (อง.เอก. (มมร) 32/149/369) ดังนี้ 1. **เป็นพหูสูต** คือ การได้รับรู้รับฟังมาก หรือการศึกษาเล่าเรียน 2. **มีสติ** คือ ความระลึกสิ่งที่จดจำไว้ได้เป็นอย่างดี 3. **มีคติ** แปลว่า ทางดำเนิน ใน

อรรถกถามโนรถปูรณีอธิบายว่า จำ 1 บทได้แล้ว เมื่อเรียกอีก 60,000 บท ก็จำได้ทุกบท โดยทำนองที่พระศาสดาตรัสไว้นั่นแล (องฺ.เอก.อ. (มมร) 32/370) ซึ่งหมายถึง รู้หลักการในการเรียนรู้หรือรู้อุบายจดจำความรู้ที่ได้สดับมา เมื่อจำหลักได้แล้ว แม้จะยักย้ายนัยไปอย่างไร ก็สามารถจดจำและเข้าใจได้หมด 4. **มีธิติ** แปลว่า ความอดทน อรรถกถาอธิบายว่า ความเพียร คือ เพียรในการเรียน ในการท่องจำ หรือในการอุปัฏฐากพระศาสดา 5. **เป็นพุทธอุปัฏฐาก** คือ ผู้ดูแลพระพุทธเจ้า

ความเลิศที่กล่าวถึงในที่นี้ ก็คือ ความยอดเยี่ยมของพระรูปนั้นที่มีมากกว่าพระรูปอื่น ๆ หรือที่เรียกว่า **เอตทัคคะ** ซึ่งพระพุทธเจ้าทรงประทานแก่พระรูปต่าง ๆ ในกาลต่อมา รวมถึงพระอานนท์ด้วย แต่พระอานนท์มีความพิเศษเพราะมีความเลิศถึง 5 ด้าน ความเลิศ 4 ด้านแรกเป็นสิ่งยืนยันว่า ท่านรอบรู้ในหลายศาสตร์และมีจริยาวัตรเหมาะสมที่จะถวายงานตามพระประสงค์อย่างใกล้ชิด และข้อสุดท้ายเป็นการสรุปโดยภาพรวมในความเลิศทั้งหมด

การตอบแทนรางวัลและมอบน้ำใจ

เราอาจมองว่า ตำแหน่งเอตทัคคะและพระดำรัสที่ทรงสรรเสริญพระอานนท์เป็นวิธีการตอบแทนรางวัลหรือกำลังใจการปฏิบัติงานประการหนึ่ง ไม่ใช่แค่ประกาศให้สังคมได้รู้ว่า คนนี้เป็นคนดี มีความรู้ความสามารถ แต่เป็นการยกย่องให้เป็นเกียรติประวัติและเป็นตัวอย่างที่ดีแก่คนอื่นได้ปฏิบัติตาม

วิธีการตอบแทนรางวัลหรือการให้กำลังใจในการทำงานที่สำคัญอีกอย่างหนึ่ง ก็คือ เมื่อพระอานนท์ทูลขอพระพุทธเจ้าให้ทรงประทานการบวชแก่พระนางปชาบดีโคตมี เดิมที พระพุทธเจ้าไม่ทรงอนุญาต แต่เมื่อพระ

อานนท์มาทูลขอพร้อมแสดงเหตุผลต่าง ๆ พระพุทธเจ้าก็ทรงอนุญาตการบวชภิกษุณี โดยมีเงื่อนไขว่า ต้องถือครุธรรม 8 อย่างเคร่งครัด การที่พระพุทธเจ้าทรงอนุญาตนั้น ในการบริหารงานบุคคลมองว่า เป็นการอนุเคราะห์พระอานนท์ในฐานะเป็นผู้ใกล้ชิดที่มาร้องขอ เป็นวิธีตอบแทนรางวัลน้ำใจแก่ผู้สนองงานใกล้ชิด

อย่างไรก็ตาม เราจะเห็นทฤษฎีการตอบแทนรางวัลที่น่าประทับใจและสามารถนำไปประยุกต์ใช้ได้ในทุกองค์กร นั่นคือ การขอพร 8 ข้อของพระอานนท์ก่อนเข้ารับตำแหน่งพุทธอุปัฏฐาก ในการบริหารการปกครองดูเหมือนว่า อาจจะเป็นเงื่อนไข ข้อผูกมัดก่อนเข้ารับตำแหน่งก็ว่าได้ แต่ในทางจิตวิทยามองว่า เป็นความตกลงร่วมกันเพื่อความสบายใจในการทำงาน

เหตุผลในการขอพร 8 ข้อ

พรทั้ง 8 ข้อ เป็นการแสดงถึงความรอบคอบ ความเฉลียวฉลาดของพระอานนท์ เป็นเงื่อนไขที่ปกป้องตนเองจากคำติเตียนของคนอื่น หากพระพุทธเจ้าประทานพรทั้ง 8 ข้อแก่ท่านได้ ท่านก็จะรับตำแหน่งพุทธอุปัฏฐาก พร 8 ข้อแบ่งเป็นข้อปฏิเสธหรือข้อห้าม 4 ข้อ และข้อขอร้องหรือวิงวอน 4 ข้อ ดังปรากฏในคัมภีร์มโนรถปูรณี อรรถกถาอังคุตตรนิกาย เอกกนิบาต เอตทัคคบาลี ดังนี้ 1. ขอพระองค์อย่าประทานจีวรอันประณีตที่พระองค์ได้แล้วแก่ข้าพระองค์ 2. ขอพระองค์อย่าประทานบิณฑบาตอันประณีตที่พระองค์ได้แล้วแก่ข้าพระองค์ 3. ขอพระองค์อย่าโปรดให้ข้าพระองค์อยู่ในคันธกุฎีหรือที่ประทับของพระองค์ 4. ขอพระองค์อย่าทรงพาข้าพระองค์ไปในสถานที่ที่ทรงรับนิมนต์ไว้ 5. ขอพระองค์ไปสู่สถานที่นิมนต์ที่ข้าพระองค์รับไว้ 6. ถ้าข้าพระองค์พาบริษัทซึ่งมาแต่ที่ไกลเพื่อเฝ้าพระองค์

ขอให้ได้เฝ้าในขณะที่มาแล้ว 7. ถ้าความสงสัยของข้าพระองค์เกิดขึ้นเมื่อใด ขอให้ได้เข้าเฝ้าทูลถามเมื่อนั้น 8. ถ้าพระองค์ทรงแสดงธรรมเทศนาอันใดในที่ลับหลังข้าพระองค์ ขอพระองค์เสด็จมาตรัสบอก พระธรรมเทศนานั้นแก่ข้าพระองค์

ทั้ง 8 ข้อสามารถแยกวิเคราะห์เป็น 3 ประเด็นใหญ่ คือ

ประเด็นแรก คือ พรข้อ 1-4 พระอานนท์ขอเพื่อป้องกันไม่ให้ใครติเตียนตัวท่านว่า รับตำแหน่งนี้เพราะเห็นแก่ลาภสักการะ

ประเด็นที่สอง คือ พรข้อที่ 5-7 ท่านขอเพื่อป้องกันไม่ให้ใครติเตียนตัวท่านว่า เป็นพุทธอุปัฏฐากเสียเปล่า กิจเพียงเท่านี้พระพุทธเจ้าก็ไม่ทรงสงเคราะห์

ประเด็นที่สาม คือ พรข้อที่ 8 ขอเพื่อป้องกันหากมีผู้มาถามภายหลังว่า คาถานี้ พระสูตรนี้ ชาดกนี้ พระพุทธเจ้าตรัสที่ไหน อย่างไร ถ้าท่านตอบไม่ได้ก็จะมีผู้ตำหนิว่า พระอานนท์เฝ้าติดตามพระพุทธเจ้าเหมือนเงาติดตามตัว แต่ทำไมเรื่องเท่านี้ยังไม่รู้

ที่กล่าวมาทั้งหมด จะเห็นแนวทางการบริหารจัดการงานด้านบุคลากรในองค์การของพระพุทธเจ้าที่เหมาะสม ทั้งทางด้านคุณธรรมและคุณภาพ แต่ก็อาจมีคำถามมากมายให้สงสัย ในเชิงปรัชญาถ้าปราศจากการสงสัยและการวิเคราะห์ ก็แสดงว่า ยังขาดประเด็นที่ก่อให้เกิดความรู้ ดังนั้นผู้เขียนจึงตั้งคำถามขึ้นมาแล้วพยายามตอบตัวเองเท่าที่จะค้นหาคำตอบได้ในตอนนี้ว่า เพราะอะไรและทำไม คำถามเหล่านี้อาจเป็นประโยชน์ในการศึกษาพุทธศาสนาและการประยุกต์พัฒนาสังคมต่อไป

บางคำถามที่น่าสนใจ เช่น

ประการที่หนึ่ง พระอานนท์ยังไม่ได้เป็นพระอรหันต์สมควรหรือไม่ในการทำหน้าที่อุปัฏฐากพระพุทธเจ้า

หากได้คำตอบว่า สมควร ก็เป็นเพราะท่านบรรลุธรรมเป็นพระอริยบุคคลชั้นโสดาบันแล้ว แม้จะยังเป็นเสขบุคคล คือ ผู้ที่ยังต้องศึกษาปฏิบัติเพื่อบรรลุธรรมขั้นสูงกว่านี้ แต่อย่างน้อยก็เป็นคุณธรรมยืนยันคุณสมบัติในเรื่องความดี ความมั่นคงในพระศาสนา และความบริสุทธิ์ใจของท่านในการปฏิบัติหน้าที่ว่า มีความจงรักภักดีต่อพระพุทธเจ้า ทั้งนี้ เราอาจมองในมุมตรงข้ามว่า การที่ท่านเสียสละเวลาปฏิบัติหน้าที่ตามมติของคณะสงฆ์นี่เอง จึงทำให้ท่านไม่ค่อยมีเวลาในการปฏิบัติธรรมเพื่อให้บรรลุมรรคผลขั้นสูงกว่านี้ ที่กล่าวเช่นนี้ก็ใช่ว่า ท่านไม่ใส่ใจปฏิบัติธรรมเลย เพราะตัวท่านเองนั้นเสียใจไม่น้อยเมื่อรู้ว่า พระพุทธเจ้าใกล้จะปรินิพพานแล้วในขณะที่ตัวเองยังเป็นพระอริยบุคคลชั้นแรกอยู่ ถึงกระนั้นท่านก็สามารถบรรลุพระอรหัตผลในคืนก่อนที่จะทำสังคายนาครั้งที่ 1

ประการที่สอง การเลือกพระอานนท์เป็นพระอุปัฏฐากเพราะเห็นแก่ความเป็นสหชาติ (เกิดวันเดือนปีเดียวกัน) หรือพุทธอนุชาหรือไม่

คำตอบในที่นี้ คือ ไม่ เพราะโดยปกติแล้ว พระพุทธเจ้าจะไม่ทรงคำนึงถึงเรื่องส่วนตัว แม้พระอานนท์ก็เช่นเดียวกัน ความเป็นสหชาติและลูกพี่ลูกน้อง (พระอานนท์เกิดวันเดียวกันกับพระพุทธเจ้าก็จริง แต่เกิดจากอาของพระพุทธเจ้า จึงมีศักดิ์เป็นน้องชาย) ไม่มีผลในการตัดสินใจทำงานอุปัฏฐาก ตรงข้ามคณะสงฆ์เองที่เสนอให้พระอานนท์เข้าไปทูลขอโอกาส เพราะพระองค์ทรงยินดีโปรดปรานพระอานนท์เป็นทุนเดิมอยู่แล้ว การที่

พระพุทธเจ้าทรงเลือกพระอานนท์มาเป็นอุปัฏฐาก คงเล็งเห็นความรู้ความสามารถในตัวพระอานนท์อยู่ก่อน จึงเลือกคนให้เหมาะกับงาน จึงเข้าลักษณะที่ว่า Put the Right Man on the Right Job ความรู้ความสามารถของพระอานนท์สะท้อนในเวลาต่อมา จากการที่ท่านได้รับเอตทัคคะถึง 5 ข้อด้วยกัน และก่อนเข้าทำงานก็ขอพร 8 ข้อ เหมือนเป็นการกล่าวคำปฏิญญาร่วมก่อนรับหน้าที่ จึงสรุปได้ว่า เรื่องส่วนตัวในด้านความเป็นสหชาติและพุทธอนุชา ไม่ได้เป็นเกณฑ์วัดคุณสมบัติเข้าทำงานแต่อย่างใด

ประการที่สาม พระอานนท์เป็นสหชาติกับพระพุทธเจ้า ท่านทำหน้าที่จนกระทั่งพระพุทธเจ้าดับขันธปรินิพพาน นั่นหมายความว่า ต่างก็มีอายุ 80 ปีเท่ากัน ทำไมคนที่มีอายุ 80 ถึงมีพละกำลังอุปัฏฐากคนมีอายุ 80 ปีได้

คำตอบที่ได้ คือ พระอานนท์ไม่ได้อาพาธเหมือนกับพระพุทธเจ้า จึงมีพละกำลังสามารถจะทำหน้าที่ได้ ขณะที่พระพุทธเจ้าอาพาธด้วยโรคปักขันธิกาพาธหรือถ่ายเป็นเลือด ทำให้สูญเสียพละกำลังมาก แม้ว่าพระองค์มีสติสมบูรณ์ แต่ด้วยความชราภาพของสังขารและอาพาธที่เกิดขึ้นทำให้มีกำลังกายอ่อนลง ส่วนพระอานนท์แม้มีอายุ 80 ปี และเป็นเพียงพระโสดาบัน ซึ่งถือว่า สติยังไม่สมบูรณ์เท่ากับการเป็นพระอรหันต์ จะสังเกตได้ว่า ท่านแอบไปร้องไห้ เมื่อพระพุทธเจ้าจะทรงดับขันธปรินิพพาน เพราะน้อยใจในวาสนาตนเองที่ยังไม่บรรลุเป็นพระอรหันต์ ซึ่งถ้าเป็นพระอรหันต์จะไม่มีความรู้สึกเช่นนี้ แต่สุดท้ายก็บรรลุในคืนก่อนที่จะทำสังคายนาครั้งที่ 1 นั่นเอง อย่างไรก็ดี พระอานนท์ก็ได้รับเอตทัคคะข้อหนึ่ง คือ การมีสติจดจำเรื่องราวต่าง ๆ ได้ดี ฉะนั้น จึงไม่แปลกใจที่ท่านสามารถทูลถาม

เรื่องราวมากมายก่อนพระพุทธเจ้าจะปรินิพพาน และจดจำไว้ได้ตลอดกระทั่งเป็นผู้วิสัชนาพระสูตร (ตอบคำถาม) ในการสังคายนาครั้งที่ 1 ได้

อีกอย่างที่น่าสนใจ คือ อายุขัยของท่านยาวนานถึง 120 ปี ปกติแล้ว อายุกัปของคนสมัยนั้น คือ 100 ปี ถ้าเจริญอิทธิบาทธรรมก็สามารถอยู่ได้นานกว่าอายุกัปของคนสมัยนั้น ดังนั้น จึงอาจสันนิษฐานได้ว่า พระอานนท์ได้เจริญอิทธิบาทธรรม จึงมีอายุขัยเลยอายุกัปในสมัยนั้นมาถึง 20 ปี ดังนั้น ถ้าวิเคราะห์ดู จะเห็นว่า คนอายุ 80 ปี (ซึ่งยังไม่ถึงอายุกัปตนเอง) ถ้าไม่มีโรคแทรกซ้อน ก็อาจเป็นเรื่องธรรมดาที่จะมีพละกำลังแข็งแรงจนถึงอายุกัปของตน คือ 100 ปี และหากเจริญอิทธิบาทธรรมด้วยที่บวกไปอีก 20 เป็น 120 ปี หรือหากมีโรคแทรกซ้อนก็ลบ 20 เหลือ 80 ปี นี่คือ บทวิเคราะห์โดยส่วนตัวที่ว่า ทำไมพระอานนท์จึงสามารถอุปัฏฐากพระพุทธเจ้าได้จนพรรษาสุดท้าย

จากที่วิเคราะห์มา เป็นการกล่าวถึงบทบาทของพระอานนท์ รวมถึงความรู้ความสามารถของท่าน ซึ่งสะท้อนการบริหารงานบุคคลหรือทรัพยากรมนุษย์อีกมิติหนึ่งในทางพุทธศาสนา การบริหารงานในลักษณะนี้ยังมีอีกมาก ไม่ว่าจะเกี่ยวกับพระอานนท์หรือพระอรหันตสาวกรูปอื่น การศึกษาพุทธศาสนาในลักษณะนี้เป็นการศึกษาเชิงตีความเพื่อทำความเข้าใจหลักการทางพุทธศาสนาในมิติที่หลากหลาย

ส่วนที่ 4
ศาสนพิธี

ปรัชญาพระกริ่ง

พระกริ่งเป็นพระพุทธรูปศิลปะแบบจีนนิกายมหายาน มีชื่อเฉพาะในภาษาจีนว่า พระไภษัชยคุรุ หรือพระไภสัชคุรุ แปลว่า ครูแห่งการรักษาเยียวยาโรค ชื่อเต็ม ๆ ว่า พระไภษัชยคุรุไวฑูรยประภาตถาคต ประทับในปางมารวิชัยหรือชนะพญามาร (สะดุ้งมาร) ในท่าขัดสมาธิราบ (วีราสนะ หรือสัตตวปรยังกะ) คือ ขาขวาวางทับขาซ้าย บางตำราบอกว่า ขัดสมาธิเพชร (วัชราสนะ หรือวัชรปรยังกะ) คือ นั่งขาทั้งสองไขว้ขัดกัน อย่างไรก็ตาม หากสังเกตองค์พระกริ่งแต่ละองค์ บางองค์ก็เป็นท่าขัดสมาธิราบ บางองค์ก็เป็นท่าขัดสมาธิเพชร

ส่วนพระหัตถ์ขวาวางบนตัก นิ้วชี้ลงพื้น ประดุจให้แม่ธรณีเป็นพยานการประทับ ณ รัตนบัลลังก์แห่งนี้ พระหัตถ์ซ้ายหม้อยา บางตำราบอกว่า สมุนไพรชนิดหนึ่ง บางตำราบอกชัดเจนว่า เห็ดหลินจือ ประดุจธรรมโอสถรักษาโรคความทุกข์ ด้วยเหตุนี้จึงนิยมเรียกว่า พระปางหมอยา

ฐานประทับขององค์พระเป็นกลีบดอกบัว ซึ่งเป็นลักษณะของบัวหงาย ประดุจประทับอยู่เหนือความวุ่นวายของโลกธรรม 8 คือ ธรรมะคู่กัน 4 คู่ ประกอบด้วย 1) ลาภคู่กับเสื่อมลาภ 2) ยศคู่กับเสื่อมยศ 3) สรรเสริญคู่กับนินทา และ 4) สุขคู่กับทุกข์ ส่วนเหนือพระเศียรมีเม็ดบัวเหมือนหยดน้ำ ประดุจพระนิพพานที่เป็นเป้าหมายสูงสุด

หากพิจารณาประติมากรรมที่เป็นฐานและยอดองค์พระ จะเห็นว่ามีความเกี่ยวเนื่องกับดอกบัวที่เป็นสัญลักษณ์ของพุทธศาสนา ซึ่งสื่อความเป็นศาสนาแห่งปัญญา เพราะฐานบัวยังสื่อถึงบัว 4 เหล่าในพุทธศาสนา อันเปรียบถึงภูมิปัญญาของบุคคลทั้งสี่กลุ่ม คือ 1) อุคฆฏิตัญญู ผู้มีปัญญาเฉียบแหลม 2) วิปจิตัญญู ผู้มีปัญญาปานกลาง 3) เนยยะ ผู้มีปัญญาที่พอจะแนะนำได้ และ 4) ปทปรมะ ผู้มีปัญญาทึบ ไม่อาจเข้าใจสัจธรรมในชาตินี้ได้ อย่างไรก็ตาม พุทธศาสนามองถึงศักยภาพของมนุษย์ที่สามารถเข้าถึงสัจธรรมได้ทุกคน อาจจะเร็วหรือช้าต่างกัน แต่สุดท้ายแล้วก็สามารถบรรลุธรรมได้ หรือหากกล่าวในมุมพุทธมหายานถือว่า ทุกคนมีพุทธภาวะ (Buddahood) อยู่ในตัว จึงมีโอกาสเข้าถึงสัจธรรมหรือเป็นพุทธะได้ ดังยอดองค์พระที่เป็นเม็ดบัวที่เปรียบเหมือนการเข้าถึงสัจธรรมสูงสุดในพุทธศาสนา

การกล่าวในลักษณะนี้เป็นการตีความพระกริ่งในมุมมองปรัชญาศาสนา ที่กล่าวถึงเรื่องรหัสยลัทธิหรือรหัสยนิยม (Mysticism) อันเป็นเรื่องของความลึกลับหรือลี้ลับของผู้สร้างพระ เจ้าพิธี หรือเกจิอาจารย์ที่ประกอบพิธีพุทธาภิเษกหรือพิธีกรรมปลุกเสกพระให้มีความเข้มขลังด้วยวิทยาคม

อย่างไรก็ตาม การพิจารณาปรัชญาพระกริ่ง คงไม่ได้มีเฉพาะประเด็นเรื่องรหัสยลัทธิที่ว่าด้วยพิธีกรรมปลุกเสกเท่านั้น เพราะประเด็นที่น่าสนใจ คือ ประติมากรรมของพระกริ่ง ซึ่งถูกตีความว่า มีความศักดิ์สิทธิ์ในแง่ของการรักษาโรคและการมีสุขภาพแข็งแรง เพราะนอกจากฐาน ยอด และพระหัตถ์ที่มีอัตลักษณ์เฉพาะแล้ว ยังมีลักษณะเสียงจากองค์พระที่มีเฉพาะพระกริ่งเท่านั้น นั่นคือ คำว่า กริ๊ง ๆ ๆ ซึ่งเป็นเสียงของโลหะที่ดังอยู่ภายในฐานขององค์พระ เมื่อสั่นองค์พระก็จะเกิดเสียงกระทบกัน ดังเป็น

จังหวะตามที่สั่นหรือเขย่าองค์พระ ซึ่งมีเสียงดังเหมือนเสียงเคาะระฆัง ประดุจเสียงพระมหายานที่ตีระฆังมือให้สัญญาณก่อนเริ่มต้นและก่อนจบบทสวดแต่ละบท หรือการเคาะเกราะไม้รูปปลาเพื่อให้จังหวะไวหรือช้าขณะสวดมนต์

หากกล่าวโดยสมมติสัจจะแล้ว คำว่า กริ่ง มีความหมายที่อาจแผลงมาจากคำว่า พระกิ่ง เพราะพระพุทธรูปลักษณะนี้นิยมหล่อเป็นช่อเรียกว่า กิ่ง คล้ายกิ่งไม้ หรือดอกไม้ที่ออกเป็นช่อ ๆ จากคำว่า กิ่ง จึงกลายเป็นกริ่ง เพราะเติม ร เรือ จึงกลายเป็นพระกริ่ง แต่หากพิจารณาความหมายเชิงปรมัตถสัจจะ ตามมุมมองของสมเด็จพระอริยวงศาคตญาณสมเด็จพระสังฆราช (แพ ติสฺสเทวมหาเถร) พระสังฆราชรูปที่ 12 แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ และอดีตเจ้าอาวาสวัดสุทัศนเทพวราราม กรุงเทพฯ ทรงอธิบายว่า มาจากคำว่า กึ กุสโล (กิง กุสะโล) แปลว่า “กุศลอะไร” หรือ “อะไรคือกุศล” พระองค์ทรงอธิบายว่า เป็นความสงสัยที่เกิดในจิตของโยคีผู้ปฏิบัติธรรม ขณะมีอุเบกขาญาณเวทนาแล้วเปลี่ยนเป็นอเนญชาภิสังขาร ซึ่งไม่เคยเกิดในจิตแบบนี้มาก่อน จึงสงสัยขึ้นมาหรือเอะใจว่า กึ กุสโล (ธรรมอะไรเกิดขึ้น) จิตในลักษณะนี้เป็นธรรมชาติไม่หวั่นไหวที่เรียกว่าอเนญชา คือ นิพฺพุติ โดยปรมัตถสัจจะ ก็คือ มีพระนิพพานเป็นอารมณ์

จากนัยนี้ เป็นการตีความให้เห็นว่า เสียงพระกริ่ง ก็คือ เสียงที่ดังในใจของพระโยคาวจรผู้บำเพ็ญพระกรรมฐาน กระทั่งจิตเสวยเสวยกุศลธรรมถึงขั้นเสวยอุเบกขาเวทนาแล้วเกิดความสงสัยในสภาวธรรมที่เกิดขึ้น เนื่องจากจิตมีสภาพเกิดเป็นปุญญาภิสังขาร (ปรุงแต่งกรรมฝ่ายดี หรือนึกถึงบุญ) อปุญญาภิสังขาร (ปรุงแต่งกรรมฝ่ายไม่ดี หรือนึกถึงบาป) จนถึงอเนญชาภิสังขาร (จิตแนวแน่ มั่นคงในองค์ฌาน 4) หรือกล่าวอีกนัยหนึ่ง

คือ จิตคิดปรุงแต่งในเรื่องบุญและเรื่องบาป สุดท้ายแล้วเกิดเป็นจิตที่มั่นคงแน่วแน่ด้วยผลของฌานสมาบัติ เมื่อจิตมีสภาพถึงขั้นดังกล่าวจึงเกิดสงสัยในสภาวธรรม หากกล่าวให้ชัด ก็คือ คำว่า กึ กุสโล หรือพระกริ่ง เป็นชื่อของอเนญชาภิสังขารนั่นเอง ซึ่งทั้งหมดนี้เป็นมารอย่างหนึ่งที่เรียกว่า อภิสังขารมาร ที่มาขัดขวางการตรัสรู้ หากพระโยคาวจรข้ามพ้นความสงสัยนี้ได้จึงเข้าถึงความดับสนิทแห่งเชื้อกิเลส คือ ถึงพระนิพพาน

จากคำอธิบายของสมเด็จพระสังฆราช (แพ ติสฺสเทวมหาเถร) ทำให้เห็นความหมายของคำว่า พระกริ่ง อีกมุมหนึ่งของปรัชญาศาสนาในประเด็นรหัสยลัทธิ อย่างไรก็ตาม ความหมายนี้เป็นที่น่าสนใจ เนื่องจากพระองค์เป็นผู้คิดค้นและสร้างพระกริ่งในประเทศไทยอีกสายหนึ่ง อาจกล่าวได้ว่า เป็นผู้สร้างต้นตำรับสู่ตำนานของพระกริ่งในเมืองไทยก็ว่าได้

เนื่องจากพระกริ่งไทยมี 2 สายหลัก คือ สายวัดบวรฯ กับสายวัดสุทัศน์ฯ สำหรับสายวัดสุทัศน์ฯ ผู้ให้กำเนิด ก็คือ สมเด็จพระอริยวงศาคตญาณ สมเด็จพระสังฆราช (แพ ติสฺสเทวมหาเถร) พระองค์สถิตอยู่ ณ วัดสุทัศนเทพวราราม ราชวรมหาวิหาร (เจ้าอาวาสวัดสุทัศนเทพวรารามรูปที่ 4) ทรงได้รับพระราชทานสถาปนาเป็นสมเด็จพระสังฆราช เมื่อวันที่ 15 พฤศจิกายน พ.ศ. 2481 สิ้นพระชนม์เมื่อวันที่ 26 พฤศจิกายน พ.ศ. 2487 ขณะพระชันษา 89 ปี ทรงดำรงตำแหน่งสมเด็จพระสังฆราช 6 ปี

มูลเหตุที่สมเด็จพระสังฆราช (แพ ติสฺสเทวมหาเถร) ทรงสร้างพระกริ่ง เนื่องจากสมเด็จพระวันรัต (แดง สีลวฑฺฒนมหาเถร) อดีตเจ้าอาวาสวัดสุทัศนเทพวราราม ราชวรมหาวิหาร อดีตเจ้าคณะใหญ่หนใต้ ซึ่งเป็นพระอุปัชฌาย์ของพระองค์เกิดอาพาธเป็นอหิวาตกโรค สมเด็จพระมหาสมณเจ้ากรมพระยาวชิรญาณวโรรส (สมัยนั้นทรงเป็นกรมหมื่น) เสด็จมาเยี่ยม

และได้นำพระกริ่งแช่น้ำอธิษฐานจิตแล้วนำน้ำมาถวายสมเด็จพระวันรัต (แดง สีลวฑฺฒนมหาเถร) เพื่อให้ฉันรักษาโรค เมื่อฉันน้ำพุทธมนต์ ท่านก็หายเป็นปกติ สมเด็จพระสังฆราช (แพ ติสฺสเทวมหาเถร) ในสมัยนั้นยังดำรงสมณศักดิ์เป็นพระศรีสมโพธิ (เมื่อปี พ.ศ. 2432 ซึ่งตรงกับสมัยรัชกาลที่ 5 ได้รับพระราชทานสมณศักดิ์เป็นพระศรีสมโพธิ ต่อมาในปี พ.ศ. 2439 ได้เลื่อนสมณศักดิ์ขึ้นเสมอพระราชาคณะชั้นเทพในราชทินนามเดิม และปี พ.ศ. 2441 ได้เลื่อนสมณศักดิ์เป็นพระราชาคณะผู้ใหญ่ที่พระเทพโมลี) พระองค์เห็นเหตุอัศจรรย์จึงทรงสนพระทัยการสร้างพระกริ่ง ทรงค้นคว้าและให้สร้างตั้งแต่บัดนั้นเป็นต้นมาจนเป็นที่ยอมรับ ไม่ว่าจะด้านมวลสารและพิธีกรรม

พระกริ่งของพระองค์อันเป็นที่นิยม เช่น พระกริ่งพรหมมุนี ปี พ.ศ. 2459 สร้างในสมัยที่พระองค์ทรงดำรงพระสมณศักดิ์ที่พระพรหมมุนี (พ.ศ. 2455-2466) ทรงสร้างประมาณ 100 องค์ หรือไม่เกินจำนวนนี้ ปัจจุบันนักสะสมพระบูชาองค์ละ 2 ล้านบาท

อย่างไรก็ตาม จากข้อคิดเห็นของสมเด็จพระสังฆราช (แพ ติสฺสเทวมหาเถร) ในประเด็นอันเกี่ยวกับที่มาและความหมายของคำว่าพระกริ่ง เป็นการไขความหมายขององค์พระที่ทำให้เกิดปัญญาได้เป็นอย่างดี แต่การศึกษาพระกริ่งในเชิงปรัชญา ควรพิจารณาให้รอบด้านตามแนวทางของปรัชญาบริสุทธิ์ที่แฝงอยู่ในตัวพระกริ่งเอง

ประเด็นที่ 1 ด้านพุทธอภิปรัชญา

ในแง่อภิปรัชญาจะสังเกตได้จากความหมายของคำว่า กริ่ง ที่มาจากคำว่า กึ กุสโล แปลว่า “อะไร คือ กุศล” หรือ “กุศลอะไร” ซึ่งคำว่ากุศล เป็นคนละความหมายกับคำว่า บุญ เพราะบุญเป็นการทำความดีที่เน้น

ผลความเอิบอิ่มใจ เช่น ให้ทานแล้วขอให้รวย รักษาศีลแล้วขอให้สวย ทำสมาธิแล้วขอให้เก่ง แต่กุศลเป็นเรื่องของความฉลาดในการตัดกิเลส หมายความว่า เป็นการกระทำความดีที่เน้นการละความโลภ ความโกรธ ความหลง เช่น ให้ทาน (ทานมัย) เพื่อขจัดความโลภหรือความตระหนี่ รักษาศีล (สีลมัย) เพื่อขจัดความโกรธ และทำสมาธิ (ภาวนามัย) เพื่อขจัดความหลง ความงมงาย ความมัวเมา ประเด็นเหล่านี้เป็นการคิดต่อยอดจากความหมายที่สมเด็จพระสังฆราช (แพ ติสฺสเทวมหาเถร) ได้ให้ไว้ อย่างไรก็ตาม การศึกษาในเชิงปรัชญาไม่ได้ให้เชื่อในความหมายที่พระองค์ทรงแสดงไว้อย่างดุษณีภาพหรือเชื่อแบบนิ่งเฉย แต่ควรพิจารณาในประเด็นที่ว่า นอกจากมาจากคำว่า กึ กุสโล แล้ว จะมีความหมายอย่างอื่นอีกหรือไม่ที่สื่อถึงคำว่า กริ่ง หรือแม้กระทั่งการตีความว่า “กริ่ง” มาจาก “กึ กุสโล” นั้น มีความเป็นจริงมากน้อยแค่ไหน หรือเป็นเพียงปริศนาธรรมสอนเราให้ขบคิดถึงกุศลธรรมทั่วไปเท่านั้นเอง หรืออาจเป็นการมองในแง่ของพุทธคุณที่แฝงอยู่ในองค์พระที่ว่า พระกริ่งสื่อถึงพุทธคุณอย่างไรบ้าง รหัส (โคด) หรือเครื่องหมายตำหนิในองค์พระมีนัยสำคัญต่อองค์พระว่า เป็นของจริงหรือของปลอมอย่างไร รวมถึงคำถามที่ว่า ในแง่รหัสยลัทธิแล้วพระกริ่งช่วยคุ้มครองภัยอันตรายได้จริงหรือไม่ อย่างไร

ประเด็นที่ 2 ด้านพุทธญาณวิทยา

ในแง่ของญาณวิทยามุ่งเน้นการแสวงหาความรู้ในด้านประวัติความเป็นมาของพระกริ่งทั้งในไทยและต่างประเทศ เช่น ในจีน ทิเบต กัมพูชา รวมถึงการเปรียบเทียบศิลปกรรมในด้านความเหมือนและความแตกต่าง อิทธิพลที่มีต่อกันหรืออิทธิผลอย่างอื่นที่มีต่อการสร้างพระกริ่ง การสืบสอดตำรับการสร้างพระกริ่งสายต่าง ๆ รวมความแล้วเป็นการศึกษาถึง

พัฒนาการของการสร้างพระกริ่ง นอกจากนี้ พระกริ่งก่อให้เกิดความรู้หรือให้สติปัญญาในการดำเนินชีวิตอย่างไรบ้าง ทั้งในแง่โลกิยะหรือการประยุกต์ใช้ในชีวิตประจำวัน และในแง่โลกุตระหรือการปฏิบัติเพื่อบรรลุธรรม สำหรับผู้ที่นิยมสะสมพระกริ่ง นักแต่งพระ นักส่องพระหรือเซียนพระได้นำความรู้เกี่ยวกับพระกริ่งไปใช้ต่อยอดอย่างไรบ้าง ในแง่นี้จะเห็นว่า เป็นการเชื่อมโยงระหว่างหลักศรัทธากับปัญญาที่มีต่อพระกริ่ง เพราะการบูชาพระที่ปราศจากข้อมูลความรู้อาจกลายเป็นศรัทธาที่ลุ่มหลงงมงายได้ ขณะที่การบูชาพระหรือการปล่อยให้บูชาที่มุ่งเก็งกำไรก็อาจเป็นปัญญาที่แกมโกงบนพื้นฐานของพุทธพาณิชย์ได้

ประเด็นที่ 3 ด้านพุทธจริยศาสตร์

ในแง่ของจริยศาสตร์ที่มุ่งเน้นถึงการประพฤติปฏิบัติควรพิจารณาถึงการนิยมสะสมพระกริ่งหรือคนที่ชอบแขวนพระจะได้คุณประโยชน์อย่างไรบ้าง โดยเฉพาะความคิดที่ว่า พระกริ่งจะช่วยให้มีสุขภาพแข็งแรงปราศจากโรคภัย เพราะหากพิจารณาจากความหมายและความเป็นมาของพระกริ่งแล้ว ไม่ได้มุ่งเน้นความขลังหรือความศักดิ์สิทธิ์เหมือนการบูชาพระประเภทอื่น เช่น ความอยู่ยงคงกระพัน การฟันแทงไม่เข้ายิงไม่ออก การมีเสน่ห์หรือเมตตามหานิยม การค้าขายร่ำรวย ฯลฯ แต่การบูชาพระกริ่งเน้นด้านสุขภาพ แต่คำถาม คือ หากบูชาพระกริ่งแล้วจะมีสุขภาพดีจริงหรือไม่ หากเป็นการบูชาเพื่อเป็นกำลังใจหรือเตือนสติให้ละชั่วและทำความดีแล้วจะเป็นการต่อยอดให้มีพฤติกรรมดังกล่าวอย่างไรบ้าง หรือหากพิจารณาในแง่สมาธิบำบัดด้วยการฝึกมีสติที่เรียกว่า พุทธานุสสติ หรือการระลึกถึงพุทธคุณในการดำเนินชีวิตเพื่อเตือนสติไม่ให้ดื่มสุรา สูบบุหรี่ เป็นต้น ประเด็นเหล่านี้น่าสนใจว่า จะเป็นการนำหลักพุทธศาสนาไปใช้ในการรักษา

โรคได้หรือไม่ ในแง่ของการแพทย์แนวพุทธ สมาธิกับการบำบัดโรค หรือในกรณีพระกริ่งรักษาโรคดังที่สมเด็จพระวันรัต (แดง สีลวฑฺฒนมหาเถร) พระอุปัชฌาย์ในสมเด็จพระสังฆราช (แพ ติสฺสเทวมหาเถร) ซึ่งหายจากอหิวาตกโรคเพราะฉันน้ำพุทธมนต์ที่ผ่านการอธิษฐานจิตและแช่พระกริ่ง ก็เป็นประเด็นที่น่าศึกษาถึงแนวทางการปฏิบัติเป็นอย่างยิ่ง

ประเด็นที่ 4 ด้านพุทธสุนทรียศาสตร์

ในแง่สุนทรียศาสตร์จะเน้นประเด็นเกี่ยวกับพุทธศิลป์หรือการตีความในเรื่องความงามในการแต่งพระ องค์ประกอบหรือสัดส่วนขององค์พระ มวลสารของเนื้อพระ ประเด็นเหล่านี้เกี่ยวข้องกับแนวคิดญาณวิทยาและจริยศาสตร์ในเรื่องความรอบรู้ในพิธีกรรมปลุกเสกและขั้นตอนการประกอบพิธีให้ดูเข้มขลัง เป็นต้น อย่างไรก็ตาม เมื่อพิจารณาเฉพาะในแง่ด้านสุนทรียศาสตร์ จะพบประเด็นชวนอภิปรายว่า ความงามของพระกริ่งอยู่ที่ใดระหว่างมวลสารขององค์พระกับพิธีกรรมที่เข้มขลัง หากเลือกที่มวลสารจากองค์พระก็แสดงว่า ผู้นิยมพระติดอยู่กับความงามภายนอก หากเลือกพิธีกรรมที่เข้มขลังก็แสดงว่า ติดอยู่กับความงามภายใน หรือหากจะมีผู้นิยมทั้งสองประการ คือ ทั้งมวลสารและพิธีกรรม ก็ถือว่า ผู้นิยมพระเลือกที่จะเป็นทางสายกลางด้วยการเลือกทั้งสอง อย่างไรก็ตาม ประเด็นนี้เป็นตัวอย่างของการวินิจฉัยเกี่ยวกับพระกริ่งว่า องค์ใดดีกว่าองค์ใด ซึ่งหากมีประเด็นที่ลึกมากกว่านี้ เช่น ความงามของพระกริ่งเป็นความงามแท้หรือไม่ หากต้องมีตัวชี้วัด เช่น มวลสาร พิธีกรรม จำนวนที่สร้าง ความหายากของพระ ราคาบูชา ฯลฯ ตัวชี้วัดเหล่านี้จะเป็นคำตอบความงามของพระกริ่งได้หรือไม่ สุดท้ายแล้วความนิยมบูชาหรือสะสมพระกริ่งจะเป็นความลุ่มหลงในรูปลักษณ์ภายนอกของพระพุทธเจ้าเพียงเท่านั้นหรือไม่ ซึ่งหากต่อยอด

ความงามของพระกริ่งเป็นการสร้างความดี เช่น การเห็นความงามขององค์พระแล้วรู้สึกสงบจิต ใจเย็นลง หรือมีจิตใจงดงามตามไปด้วย ก็จะเป็นความเชื่อมโยงระหว่างความงามภายนอกกับภายในอย่างลงตัว อาจเรียกได้ว่าเป็นการเข้าถึงศิลปะภายนอกกับสุนทรียะภายในขององค์พระ มากกว่าค่านิยมในการเช่าบูชาด้วยเงินจำนวนมหาศาล ซึ่งเป็นการยึดติดในรูปกายของพระพุทธเจ้ามากกว่าการเข้าถึงหลักธรรม

ประเด็นทั้งสี่เหล่านี้เป็นตัวอย่างการวิเคราะห์แนวคิดเกี่ยวกับพระกริ่งในเชิงปรัชญาเพื่อให้เห็นประเด็นเกี่ยวกับปรากฏการณ์สิ่งเหนือธรรมชาติหรือความลึกลับของวัตถุมงคล ความรู้และความเข้าใจในความหมายและความเป็นมาขององค์พระ การนำไปประยุกต์ใช้ต่อยอดให้เกิดคุณค่าแก่ชีวิต รวมถึงการเข้าถึงความงามที่แท้จริงขององค์พระมากกว่าการหลงติดในวัตถุภายนอก

บั้งไฟพญานาคกับความเชื่อหลังนวยุค

ช่วงวันออกพรรษามีเหตุการณ์ตื่นตาตื่นใจอย่างหนึ่ง คือ ปรากฏการณ์ทางธรรมชาติที่เรียกว่า บั้งไฟพญานาค คำถามที่ตามมา คือ บั้งไฟพญานาคเกิดจากอะไร ใช่พญานาคพ่นไฟจริงหรือไม่ และเกี่ยวกับความเชื่อหลังนวยุค (Postmodern) หรือยุคปัจจุบันอย่างไร

ในทุกวันออกพรรษาจะมีปรากฏการณ์ลูกไฟสีชมพูปะทุขึ้นมาจากแม่น้ำโขง สูงประมาณ 1-30 เมตร บางลูก 150 เมตร ใช้เวลาเฉลี่ยประมาณ 5-10 วินาที ตามความเชื่อของชาวหนองคายเชื่อกันว่า เป็นพญานาคที่พ่นไฟออกมา ซึ่งชาวบ้านเรียกว่า บั้งไฟผี ถามว่า พญานาคมีจริงหรือไม่ คำตอบ คือ พญานาคมีปรากฏอยู่จริงตามคัมภีร์ทางพุทธศาสนา แต่เป็นครึ่งสัตว์ครึ่งเทพ หมายความว่า เป็นสัตว์และเป็นเทวดาชั้นต่ำ ซึ่งอยู่ภายใต้การปกครองของเทวดาชั้นที่ 1 คือ จาตุมหาราชิกา

ในจักรวาลวิทยาทางพุทธศาสนา ระบุภูมิของสิ่งมีชีวิตไว้ 31 ภูมิ เฉพาะภูมิที่เรียกว่า สวรรค์มี 6 ภูมิหรือชั้น คือ จาตุมหาราชิกา ดาวดึงส์ ยามา ดุสิต นิมมานรดี และปรนิมมิตวสวัตตี กล่าวเฉพาะชั้นที่ 1 คือ จาตุมมหาราชิกา ชั้นนี้มีเทวดา 4 ตน เป็นผู้ปกครองดูแล เรียกว่า มหาราช หรือจตุโลกบาลทั้ง 4 ซึ่งดูแลสวรรค์ชั้นนี้ในทิศทั้ง 4 และปกครองเทวดาที่อยู่ในทิศนั้น ๆ ท้าวมหาราชมีดังนี้ 1. ท้าวธตรัฏฐะ อยู่ทางทิศตะวันออกของภูเขาสิเนรุ ปกครองคันธัพพะ (เช่น นางไม้) 2. ท้าววิรุฬหก อยู่ทิศใต้ของภูเขาสิเนรุ ปกครองกุมภัณฑ์ (เทวดาที่ดูแลทรัพย์สมบัติต่าง ๆ) 3. ท้าว

วิรูปักข์ อยู่ทิศตะวันตกของภูเขาสิเนรุ ปกครองนาค 4. ท้าวกุเวรหรือท้าวเวสสุวรรณ อยู่ทิศเหนือของภูเขาสิเนรุ ปกครองยักษ์

ท้าวมหาราชที่เกี่ยวกับบั้งไฟพญานาค ก็คือ ท้าววิรูปักข์ ที่ปกครองนาคหรือพญานาค ซึ่งหมายถึง งูใหญ่นั่นเอง พญานาคจึงเป็นเทพประเภทหนึ่ง ซึ่งมีกายทิพย์ ไม่สามารถมองเห็นได้ เว้นแต่ต้องการให้ใครเห็น จึงเนรมิตกายตนให้เห็น จึงตอบคำถามของคนที่สงสัยว่า ทำไมไม่เห็นพญานาคสักที นั่นเพราะว่า พญานาคเป็นเทวดามีกายทิพย์

สำหรับบั้งไฟพญานาคของชาวหนองคาย เป็นการพ่นไฟของนาคเทวดาจริงหรือไม่ โดยความเชื่อส่วนตัวและจากการพิสูจน์ของคนที่ต้องการค้นหาสิ่งลี้ลับ ก็ยังพิสูจน์ไม่ได้ว่า เกิดจากอะไรกันแน่ แต่ก็สันนิษฐานว่าเกิดจากการปะทุของก๊าซใต้น้ำแล้วเกิดปฏิกิริยาบางอย่าง ติดเป็นเปลวไฟดังที่ปรากฏเห็น ดังนั้น ความเชื่อที่ว่า พญานาคพ่นไฟ คงไม่ใช่ ทั้งนี้ ไม่ได้หมายความว่า พญานาคไม่มีจริง เพราะการพิสูจน์ไม่พบอะไร ไม่ใช่การยืนยันว่า พญานาคไม่มีอยู่จริง ต่อมาชาวหนองคายจึงเรียกเหตุการณ์นี้ว่าเป็นปรากฏการณ์ทางธรรมชาติ

ปัญหาที่น่าสงสัย คือ แล้วทำไมต้องเกิดเฉพาะวันออกพรรษา ความเห็นส่วนตัวเห็นว่า การตั้งข้อพิสูจน์ที่เรียกว่า สมมติฐานเบื้องต้นของนักพิสูจน์ นักวิจัยทั้งหลายมักคิดว่า ต้องเป็นความเชื่อแบบสุริยคติ เนื่องจากการนับวันเวลามี 2 แบบ คือ แบบปฏิทินจันทรคติและสุริยคติ

จันทรคติ คือ การนับช่วงเวลา โดยถือเอาการโคจรของดวงจันทร์รอบโลก การโคจรของดวงจันทร์ทำให้เกิดปรากฏการณ์ข้างขึ้น-ข้างแรม (Lunar’s Phases) เมื่อดวงจันทร์โคจรรอบโลก 1 รอบ เท่ากับ 1 เดือน โดยเริ่มนับจากเดือนอ้าย เดือนยี่ เดือนสาม กระทั่งถึงเดือน 12 (วันลอย

กระทง) เช่น วันออกพรรษา ตรงกับวันขึ้น 15 ค่ำ เดือน 11 และวันลอยกระทง ตรงกับวันขึ้น 15 ค่ำ เดือน 12

สุริยคติ คือ การนับช่วงเวลา โดยยึดเอาการโคจรของโลกรอบดวงอาทิตย์ เมื่อโลกโคจรครบดวงอาทิตย์ 1 รอบ เท่ากับ 1 ปี เช่น ในปี 2558 วันออกพรรษา ตรงกับวันอังคารที่ 27 ตุลาคม วันลอยกระทง ตรงกับวันพุธที่ 25 พฤศจิกายน

การตั้งสมมติฐานในการพิสูจน์ส่วนมาก มักตั้งแบบสุริยคติ เมื่อตั้งเช่นนั้นก็พยายามหาข้อพิสูจน์ต่าง ๆ นานาในเชิงวิทยาศาสตร์ว่า เป็นพญานาคจริงหรือไม่ หรือเป็นการกระทำของคนอีกกลุ่มหนึ่ง ซึ่งก็มีข่าวออกมาว่า เป็นชาวลาว ซึ่งอยู่อีกฝั่งของแม่น้ำโขงจุดขึ้น แต่ก็ไม่พบว่า เป็นความจริง

ประเด็นการตั้งข้อสมมติฐานแบบสุริยคติ สามารถตอบโจทย์สังคมได้ ในกรณีที่ว่า เป็นปรากฏการณ์ของก๊าซธรรมชาติที่เรียกว่า ก๊าซมีเทน (Methane) เป็นก๊าซที่ติดไฟได้ ก๊าซชนิดนี้เกิดจากการหมักหมมของซากพืชซากสัตว์ใต้น้ำแล้วเกิดปะทุขึ้นมาแล้วติดไฟเหนือน่านน้ำ ก๊าซนี้ไม่ใช่มีเฉพาะบริเวณแม่น้ำโขง แม้ที่รัฐมิสซูรีและรัฐเท็กซัส สหรัฐอเมริกา และที่ริมฝั่งแม่น้ำแดง เมืองเจดดาห์ ประเทศซาอุดิอาระเบีย ก็มีข่าวว่า เคยเกิดแสงประหลาดเช่นนี้ ซึ่งฝรั่งเรียกว่า The Marfa Light (แสงมาร์ฟา) แต่ก็มีประเด็นค้างคาใจ คือ ทำไมต้องเกิดในช่วงวันออกพรรษา ซึ่งผู้เขียนเห็นว่าประเด็นนี้การนับปฏิทินแบบสุริยคติอาจพิสูจน์ไม่ได้

หากใครจำได้ เมื่อเดือนตุลาคม 2545 มีภาพยนตร์ไทยเรื่องหนึ่งชื่อว่า **ขึ้น 15 ค่ำ เดือน 11** เป็นภาพยนตร์ที่ทำรายได้ประมาณ 55 ล้านบาท และได้รับรางวัลมากถึง 21 รางวัล เช่น รางวัลชนะเลิศผู้กำกับ

ภาพยนตร์ยอดเยี่ยม (จิระ มะลิกุล) รางวัลชนะเลิศผู้แสดงนำชายยอดเยี่ยม (นพดล ดวงพร) รางวัลชนะเลิศบทภาพยนตร์ยอดเยี่ยม (จิระ มะลิกุล) ทั้งจากรายการรางวัลภาพยนตร์แห่งชาติสุพรรณหงส์ ครั้งที่ 12 ประจำปี พ.ศ. 2546 และรายการรางวัลภาพยนตร์ไทย ชมรมวิจารณ์บันเทิง ครั้งที่ 11 ประจำปี พ.ศ. 2546 นอกจากนี้ ยังมีรางวัลชนะเลิศภาพยนตร์ส่งเสริมสังคม-วัฒนธรรมและการท่องเที่ยว จากรายการรางวัลพระราชทานพระสุรัสวดี ครั้งที่ 26 ประจำปี พ.ศ. 2545 จัดโดยสมาคมผู้สื่อข่าวบันเทิงแห่งประเทศไทย และรางวัลชนะเลิศแผนการโฆษณาและประชาสัมพันธ์ภาพยนตร์ยอดเยี่ยม จากรายการรางวัลแฮมเบอร์เกอร์อวอร์ดส์ ครั้งที่ 1 ประจำปี 2546 จัดโดยนิตยสารแฮมเบอร์เกอร์

ในเรื่องนี้มีฉากที่หลวงพ่อโล่ห์ ซึ่งนำแสดงโดยนายนพดล ดวงพร หรือชื่อจริงว่า นายณรงค์ พงษ์ภาพ (เสียชีวิตเมื่อวันที่ 4 กรกฎาคม พ.ศ. 2562) ผู้ก่อตั้งวงดนตรีหมอลำเพชรพิณทอง ออกพายเรือยามค่ำคืนหย่อนลูกบั้งไฟลงในแม่น้ำโขง เมื่อถึงเวลาลูกบั้งไฟดังกล่าวก็ปะทุขึ้นมาเหนือท้องฟ้า เป็นเปลวไฟอย่างสวยงาม ผู้ถ่ายทำพยายามเชื่อมโยงให้เห็นความเชื่อ ประเพณีของคนอีสานที่ผูกติดอยู่กับคำสอนในทางพุทธศาสนา โดยมีบั้งไฟผีหรือบั้งไฟพญานาคเป็นตัวเชื่อม ดังคำพูดของหลวงพ่อโล่ห์ที่ว่า **“เชื่อในสิ่งที่เฮ็ด เฮ็ดในสิ่งที่เชื่อ”** สิ่งที่ผู้เขียนอยากตั้งข้อสังเกต ก็คือ เป็นไปได้หรือไม่ว่า เราควรตั้งข้อสมมติฐานการพิสูจน์แบบปฏิทินจันทรคติ คือ การนับเวลาจากการโคจรของดวงจันทร์รอบโลกแทนการโคจรของโลกรอบดวงอาทิตย์ เนื่องจากปรากฏการณ์บั้งไฟพญานาคนี้เกิดขึ้นในช่วงวันออกพรรษา และเกิดบริเวณริมแม่น้ำโขง บริเวณจังหวัดหนองคาย ประเด็นสถานที่เกิดบั้งไฟพญานาคหลายคนคงตั้งข้อสังเกตและอาจจะค้นพบแล้วว่า

บริเวณดังกล่าวมีการสะสมของก๊าซมีเทนจำนวนมาก จึงเกิดปรากฏการณ์ขึ้น แต่วันเวลาที่เกิด หลายคนยังคงสงสัย

การหาข้อพิสูจน์วันเวลาที่เกิด ผู้เขียนเห็นว่า ควรกล่าวถึงวันลอยกระทงเสียก่อน ดังเป็นที่ทราบทั่วไปว่า วันลอยกระทง คือ วันเพ็ญพระจันทร์เต็มดวง หรือวันขึ้น 15 ค่ำ เดือน 12 และเป็นวันที่ดวงจันทร์โคจรใกล้โลกวันหนึ่ง ปัจจุบันเราทราบแล้วว่า ดวงจันทร์โคจรใกล้โลกที่สุด 365,400 กิโลเมตร โคจรไกลโลกที่สุด 406,700 กิโลเมตร วัดโดยเฉลี่ยห่างจากโลก 384,400 กิโลเมตร หมุนรอบตัวเอง 27.32 วัน (นับแบบดาราคติ) หมุนรอบโลก 29.53 วัน (นับแบบจันทรคติ) การโคจรใกล้โลกของดวงจันทร์ ทำให้เกิดแรงโน้มถ่วงที่ก่อให้เกิดภาวะน้ำขึ้น-น้ำลง และน้ำทะเลมีระดับสูง-ต่ำกว่าปกติ เหตุการณ์นี้จะสังเกตเห็นชัดเจนในวันเพ็ญเดือน 12 หรือวันลอยกระทงที่มีน้ำเอ่อล้นตลิ่ง เพราะเกี่ยวข้องกับการโคจรของดวงจันทร์นั่นเอง

ประเด็นที่น่าสนใจ ก็คือ ก่อนหน้านี้ 1 เดือน หรือก่อนการโคจรรอบโลก 1 รอบ เกิดเหตุการณ์อะไรขึ้น เป็นสิ่งที่น่าศึกษา ผู้เขียนตั้งข้อสมมติฐานส่วนตัวว่า ก่อนหน้าวันลอยกระทง 1 เดือน ก็คือ วันเพ็ญเดือน 11 หรือวันออกพรรษา คงเกิดปรากฏการณ์บางอย่างขึ้น หมายความว่าก่อนที่จะมีน้ำขึ้นในวันลอยกระทง ในวันออกพรรษาคงเกิดการผันผวนของน้ำ หรือการสั่นไหวตัวของเปลือกโลก จึงทำให้ก๊าซมีเทนที่อยู่ใต้น้ำปะทุออกมาเป็นเปลวเพลิง แม้นักธรณีวิทยาจะให้ความเห็นว่า การที่ดวงจันทร์โคจรรอบโลก จะมีอิทธิพลต่อเปลือกโลกน้อยมาก แต่อย่างไรเสีย ความเปลี่ยนแปลงของสภาวะบรรยากาศโลกเกิดขึ้นทุกวัน จึงอาจมีปรากฏการณ์บางอย่างที่นักวิทยาศาสตร์ยังไม่ทันสำรวจเห็นก็เป็นได้

ยกตัวอย่าง การปะทุของบั้งไฟพญานาค สันนิษฐานว่า เป็นปรากฏการณ์ทางธรรมชาติที่เกิดขึ้นก่อนวันที่น้ำจะเอ่อขึ้นในวันลอยกระทง ซึ่งปรากฏการณ์ของน้ำขึ้นนี้ส่งผลต่อระบบนิเวศใต้น้ำก่อน 1 เดือน ซึ่งก็ตรงกับวันออกพรรษา ดังนั้น คำถามที่ว่า ทำไมถึงเกิดบั้งไฟพญานาคในวันออกพรรษา คำตอบ ก็คือ เพราะการนับวันเวลาของปรากฏธรรมชาตินี้ นับตามปฏิทินจันทรคติเหมือนกัน มันถึงเกิดขึ้นตรงกัน

ผู้เขียนเห็นว่า ปรากฏการณ์ธรรมชาตินี้ อาจไม่เกิดขึ้นทุกปี เพราะเมื่อใดก๊าซมีเทนบริเวณนี้หมด ดวงจันทร์เปลี่ยนวิถีแกนหมุนรอบโลก หรือชั้นบรรยากาศของโลกเปลี่ยนไป การเกิดภาวะน้ำขึ้น-น้ำลงก็อาจเปลี่ยนไปด้วย นั่นหมายความว่า ปราฏกการณ์บั้งไฟพญานาคก็อาจหมดลง

ทั้งหมดเป็นการตั้งข้อสมมติฐานและสันนิษฐานล่วงหน้า จะเป็นจริงหรือไม่ เป็นเรื่องที่นักวิทยาศาสตร์จะพิสูจน์กันต่อไป มองในฐานะผู้ศึกษาปรัชญาก็เพียงตั้งข้อคำถามและข้อสงสัยว่า อะไรเป็นอะไรเท่านั้น

กลับมาที่คำถามตั้งแต่ต้นที่ว่า เกี่ยวอะไรกับคำว่า หลังนวยุค (Postmodern) คำว่า หลังนวยุค หรือโพสต์โมเดิร์น ในที่นี้หมายถึงกระบวนทัศน์หรือแนวคิดในยุคปัจจุบัน ซึ่งไม่ใช่ยุคใหม่หรือนวยุค (Modern) แต่เป็นยุคที่ก้าวพ้นความเป็นโมเดิร์น (Modern) มาอีกยุคหนึ่ง ในทางปรัชญายุคนี้ไม่ได้เน้นวิธีแสวงหาความรู้หรือความจริงเพียงแนวทางเดียว แต่เน้นวิธีการที่หลากหลาย เพราะฉะนั้น ผู้เขียนจึงกล่าวไว้ตอนต้นว่าการพิสูจน์เรื่องบั้งไฟพญานาคไม่ได้นั้น ไม่ได้หมายความว่า พญานาคจะไม่มี เพราะมีหลายเรื่องที่กระบวนการทางวิทยาศาสตร์ยังยืนยันคำตอบไม่ได้ ซึ่งสิ่งเหล่านี้ไม่ได้หมายความว่า มันไม่เป็นจริงหรือไม่มี แนวคิดในยุคโพสต์โมเดิร์นจะเห็นว่า ทุกสิ่งมีค่าในตัวและมีความเป็นจริงที่แตกต่างกัน คำว่า

วิทยาศาสตร์ในยุคโมเดิร์น (นวยุค) ไม่สามารถให้คำตอบสังคมได้ทุกกรณี บางอย่างวิทยาศาสตร์ให้ความจริงไม่ได้ แต่สิ่งนั้นสร้างคุณค่าแก่สังคม ก็ถือว่า เป็นความจริงในแง่ของประโยชน์สุข เช่น แพทย์ทางเลือก โหราศาสตร์ คำสอนทางศาสนา รหัสยลัทธิหรือสิ่งลี้ลับต่าง ๆ

ปรัชญาหลังนวยุคจึงอาศัยความหลากหลาย กรณีการพิสูจน์บั้งไฟพญานาคต้องอาศัยองค์ความรู้ทางดาราศาสตร์ โหราศาสตร์ ธรณีวิทยา นิเวศวิทยา เป็นต้น หรืออาศัยทั้งปฏิทินแบบสุริยคติและจันทรคติเข้าสำรวจจึงอาจจะให้คำตอบได้ และความจริงที่ค้นพบแม้ไม่สามารถยืนยันได้ตามหลักวิทยาศาสตร์ แต่อาจเป็นความจริงที่สังคมยอมรับร่วมกันและให้คุณค่าแก่สาธารณชน

วิธีการที่ปรัชญาหลังนวยุคนำมาใช้ ก็คือ **การตีความ** หรือภาษาวิชาการเรียกว่า **อรรถปริวรรตศาสตร์ (Hermeneutics)** ซึ่งมีทฤษฎีการตีความสำคัญ 3 ทฤษฎี คือ 1) การหลอมรวมครอบฟ้า (Fusion of Horizons) 2) วงจรอรรถปริวรรต (Hermeneutics of Circle) 3) การทลายกรอบ

ทฤษฎีแรก การหลอมรวมครอบฟ้า เน้นการเสวนา แลกเปลี่ยนความคิดเห็น ทุกคนมีระบบความคิดหรือศาสตร์ความรู้อยู่ในตัว การเสวนาทำให้เกิดการแสวงจุดร่วม สงวนจุดต่างของความคิดระหว่างกัน เช่น การหาความจริงเรื่องบั้งไฟพญานาค ต้องอาศัยองค์ความรู้หรือผู้ชำนาญการหลากหลายมาถกเสวนากัน เพื่อแสวงหาความจริงร่วมกันว่า แต่ละฝ่ายเห็นความจริงอะไรบ้าง จากนั้นสรุปเป็นความจริงที่สามารถยอมรับร่วมกันได้

ทฤษฎีที่สอง วงจรอรรถปริวรรต เน้นการวิเคราะห์จากการมีความรู้เดิมอยู่ก่อน มีความรู้เรื่องนั้น ๆ อย่างดีแล้วอาศัยการแสวงหาความรู้

ที่หลากหลายเพิ่มเติม มาช่วยตัดสินใจ ทฤษฎีนี้เป็นระบบสัมพันธ์ระหว่างความรู้เดิมกับความรู้ใหม่ ยกตัวอย่าง บั้งไฟพญานาค ต้องมีความรู้ด้านความเชื่อ ประเพณีด้านศาสนาเป็นอย่างดี จากนั้นแสวงหาความรู้ด้านอื่นมาสนับสนุน เช่น ความรู้ด้านดาราศาสตร์ ธรณีวิทยา สังคมวิทยา

ทฤษฎีที่สาม ทลายกรอบ เน้นการวิเคราะห์ตีความของผู้อ่านผู้รับสารเอง ซึ่งแต่ละคนมีมุมมองที่แตกต่างกัน ดังนั้น สิ่งที่ได้จากทฤษฎีนี้ก็คือ องค์ความรู้ที่เป็นอัตลักษณ์ของผู้ตีความเอง หรือขึ้นอยู่กับผู้ตีความที่มีประสบการณ์ ภูมิหลัง การศึกษา ความรู้ความสามารถอย่างไรบ้าง เช่น เรื่องบั้งไฟพญานาค ที่แต่ละคนสามารถตีความหมายได้หลากหลาย ตามแต่มุมมองของตน ซึ่งความจริงที่ได้ ก็เป็นความจริงเฉพาะตนที่ค้นพบ

ดังนั้น ปรัชญาหลังนวยุคจึงเป็นยุคที่หลากหลายด้านความคิด เป็นยุคสมัยที่ไม่สามารถกีดกั้นการเข้าถึงความรู้และวิพากษ์วิจารณ์องค์ความรู้ได้ การถกเถียงและวิพากษ์สังคมจึงเป็นเรื่องธรรมดา ขณะเดียวกันผู้รับสารหรือเสพความรู้ ก็ควรมีวิจารณญาณไตร่ตรองพอสมควรกับสารที่ได้รับ ในสังคมยุคนี้ การเชื่อถืออะไรว่า เป็นจริงต้องใช้วิจารณญาณให้มาก การแสวงหาความรู้ที่หลากหลายให้ครบเครื่อง จึงมีความสำคัญไม่น้อย ทั้งนี้เพื่อเป็นเครื่องกลั่นกรอง ก่อนตัดสินใจเชื่ออะไรลงไป ไม่เช่นนั้น ความรู้ที่ได้อาจสร้างความงมงายให้ผู้รับสารเอง แม้กระทั้งความเชื่อในเรื่องบั้งไฟพญานาค

ครุฑและนาคในมิติทางศาสนาพราหมณ์-ฮินดู และพุทธศาสนา

ครุฑ (Garuda) เป็นสัตว์พันทาง คือ ครึ่งเทพครึ่งเดรัจฉาน โดยมีตัวเป็นคน แต่มีหัว ปีกและขาเป็นดุจนกอินทรี ครุฑจัดอยู่ในกลุ่มเทวดาชั้นต่ำ เป็นบริวารของเทวดาชั้นจาตุมมหาราชิกา ซึ่งเป็นเทวดาชั้นแรกในบรรดาสวรรค์ 6 ชั้น ชั้นนี้มีเทวดา 4 ตน เรียกว่า ท้าวจตุโลกบาล ปกครองทั้ง 4 ทิศ รอบเขาสิเนรุ ประกอบด้วย 1) ท้าวธตรัฏฐะ เป็นใหญ่ในทิศตะวันออก ปกครองคนธรรพ์หรือเทวดาจำพวกฟ้อนรำดีดสีตีเป่า 2) ท้าววิรุฬหก เป็นใหญ่ในทิศใต้ ปกครองกุมภัณฑ์หรือยักษ์จำพวกหนึ่ง รวมถึงพวกครุฑ (ท้าวสุบรรณ) 3) ท้าววิรูปักข์ เป็นใหญ่ในทิศตะวันตก ปกครองพวกนาค และ 4) ท้าวกุเวรหรือเวสสุวรรณ เป็นใหญ่ในทิศเหนือ ปกครองพวกยักษ์

ความจริงแล้ว พญานาคและพญาครุฑล้วนเป็นเทวดาทั้งสิ้น รวมถึงพวกรุกขเทวดาต่าง ๆ เช่น นางตะเคียน นางตานี จัดเป็นคนธรรพ์จำพวกหนึ่ง แต่เป็นเทวดาชั้นต่ำที่มีกายทิพย์ คนทั่วไปไม่อาจมองเห็นได้

สำหรับความเชื่อเรื่องครุฑ ในทางวิชาปรัชญาศาสนาถือว่า เป็นรหัสยนิยมหรือรหัสยลัทธิ (Mysticism) ประการหนึ่ง หมายถึง เป็นความเชื่อที่ลึกลับ อยู่นอกเหนือประสาทสัมผัสของคนทั่วไป ชวนให้ค้นหาความจริง ส่วนจะเชื่อหรือไม่ ก็เป็นอีกประเด็นหนึ่ง

ในทางศาสนาพราหมณ์-ฮินดูเชื่อว่า ครุฑกับนาคเป็นพี่น้องกัน มีพ่อคนเดียวกัน คือ ฤๅษีกัศยปมุนี ที่เป็นเทพบิดร (ผู้ให้กำเนิดเทพและอสูรทั้งหลาย) แต่ต่างมารดากัน

ครุฑมีมารดาชื่อว่า นางวินตา ส่วนนาคมีมารดาชื่อว่า กัทรุ นางทั้งสองเป็นพี่น้องกัน ได้ปรารถนามีบุตรอันเกิดจากสวามี โดยนางกัทรุขอพรให้มีบุตรจำนวนมาก ต่อมาจึงมีบุตรเป็นนาค 1,000 ตัว อาศัยอยู่ที่บาดาล ส่วนนางวินตาขอพรให้มีบุตร 2 แต่ขอให้มีอำนาจวาสนา ต่อมาคลอดลูกเป็นไข่ 2 ฟอง เมื่อเวลาผ่านไปเนิ่นนาน ไข่ไม่ฟักสักที นางจึงกะเทาะไข่ให้ลูกออกมา ทำให้ลูกมีกายเพียงท่อนบน มีชื่อว่า พระอรุณเทพบุตร พระอรุณโมโหแม่ที่กะเลาะไข่ให้ตนเกิดมาก่อนเวลากำหนด จึงสาปให้แม่เป็นทาสของนางกัทรุ

ต่อมาไข่ฟองที่ 2 ก็ฟักออกมาเป็นครุฑ และครุฑนี้เองที่เป็นผู้แก้คำสาปให้แม่ ดังเรื่องมีอยู่ว่า นางวินตากับนางกัทรุ พนันกันเรื่องหางของม้าอุจไฉศรพ (Uchchaihshravas) ม้าที่เกิดคราวทำพิธีกวนเกษียรสมุทรของเหล่าอสูรกับเทพทั้งหลายว่า จะมีสีอะไร

สำหรับพิธีกวนเกษียรสมุทร ก็คือ การทำน้ำอมฤต เพื่อใช้ดื่มให้อยู่ยงคงกระพัน มีอิทธิฤทธิ์ เป็นพิธีที่เทพและอสูรหาวิธีทางให้ตนเป็นอมตะอยู่เหนือกว่าฝ่ายหนึ่ง และปกครองสวรรค์ ตามเรื่องราวในเทวาสุรสงคราม (สงครามพี่น้องระหว่างพี่อสูรกับน้องเทพ)

พิธีครั้งนั้น พระนารายณ์ (พระวิษณุ) เป็นเจ้าพิธี นำภูเขาชื่อว่ามันทรคีรี มาตั้งกลางมหาสมุทรที่เรียกว่า บริเวณทะเลน้ำนม สาเหตุที่ชื่อนี้เพราะมีน้ำสีขาวไหลวนอยู่แล้วให้พญานาคชื่อว่า วาสุกรี (พี่ของพญาอนันตนาคราช) มาพันรอบเขา จากนั้น ให้พวกอสูรดึงด้านหัวของพญานาค

พวกเทพดึงด้านหาง เหมือนชักเย่อไปมา ตามแผนการของพวกเทพที่ให้พวกอสูรอยู่ด้านหน้า ใกล้ปากพญานาค จะได้โดนพิษพญานาควาสุกรีเล่นงาน เทพและอสูรดึงหัวและหางพญานาคไปมาเพื่อปั่นภูเขาให้ทะเลกลายเป็นน้ำทิพย์อยู่อย่างนี้นานพันปีจึงสำเร็จ จากพิธีดังกล่าวได้เกิดสิ่งวิเศษอันเป็นทิพย์ 14 ประการ รวมหม้อน้ำอมฤตด้วยประการสุดท้าย และบรรดาของทิพย์ 1 ใน 14 นี้ ก็คือ ม้าอุจไฉศรพ ซึ่งเป็นม้าเจ็ดเศียร โดยพระอินทร์ (ราชาแห่งสวรรค์) ได้ครอบครองไป ต่อมาม้านี้ไปเป็นพาหนะของพระสุริยเทพ เทพที่พระอรุณ (พี่ของพญานาค) ไปอยู่ด้วยและเป็นสารถี (พลขับ) ให้

เรื่องราวการพนันของนางทั้งสองทำให้เกิดศึกสู้รบระหว่างพญาครุฑกับพญานาค เนื่องจากนางวินตาพนันว่า ม้าจะเป็นสีขาว ส่วนนางกัทรุพนันว่า จะเป็นสีดำ ผลปรากฏว่า นางวินตาชนะ แต่นางกัทรุเจ้าเล่ห์ได้ให้ลูก ๆ ของตน (นาค) แปลงกายแทรกอยู่ในขนม้าเพื่อให้เป็นสีดำ นางวินตาจึงพ่ายแพ้ เป็นทาสของนางกัทรุยาวนาน ต่อมาครุฑรู้สาเหตุที่แม่ตนต้องเป็นทาส และต้องไปเอาน้ำอมฤตมาไถ่ให้เป็นไท ครุฑจึงไปแย่งน้ำอมฤตมาจากพระจันทร์ พระอินทร์และเหล่าเทพจึงติดตามมาเอาคืนและเกิดการต่อสู้แย่งชิงน้ำอมฤตกัน แต่ก็ทำอะไรครุฑไม่ได้ จนเดือดร้อนถึงพระนารายณ์ต้องมาช่วยพวกเทพและนาค แต่พระนารายณ์กับครุฑก็ต่อสู้กันไม่มีใครแพ้ชนะ จึงทำกติกายอมสงบศึก โดยพระนารายณ์ให้ครุฑเป็นอมตะและยอมให้ครุฑอยู่ในตำแหน่งที่สูงกว่าตน แต่เมื่อเดินทางไปในอากาศครุฑเองก็ยอมเป็นพาหนะของพระนารายณ์ จึงสังเกตเห็นว่า ขณะที่อยู่บนพื้นดิน ครุฑจะนั่งสูงกว่าพระนารายณ์ แต่ในขณะที่อยู่บนอากาศ พระ

นารายณ์จะอยู่สูงกว่าครุฑ นั่นคือ การขี่ครุฑเป็นพาหนะนั่นเอง จึงเป็นที่มาของคำว่า พระนารายณ์ทรงครุฑหรือสุบรรณ

ความเชื่อเกี่ยวกับการต่อสู้กันระหว่างพญานาคกับครุฑ หรือพระนารายณ์กับครุฑนี้ จะปรากฏเป็นเรื่องราวในจิตรกรรมและประติมากรรมมากมาย เช่น เรื่องครุฑยุดนาค (หรือครุฑยึดนาค) อันหมายถึง การต่อสู้ระหว่างพญาครุฑกับพญานาคในท่าที่พิสดาร โดยครุฑเอาขาหนีบหัวพญานาคไว้แล้วจับหางชูขึ้น เป็นการสื่อถึงการต่อสู้ระหว่างเทพสองสายพันธุ์ คือ นกกับงู โดยพญานาคเป็นสัญลักษณ์ของงู ส่วนครุฑเป็นสัญลักษณ์ของนก และเมื่องูเจอนกมักจะวิ่งหนี เพราะไม่อย่างนั้นอาจตกเป็นอาหารของนก หากสังเกตรอบอุโบสถจะเห็นว่า ชาวพุทธนิยมสร้างรูปปั้นพญานาคไว้บริเวณบันไดหน้าประตูเข้าอุโบสถ โดยมีเศียรอยู่ด้านหน้าทางขึ้นและมีลำตัวทอดเลื้อยไปตามราวบันได ส่วนบนหลังคาอุโบสถมีช่อฟ้า ใบระกา และหางหงส์เป็นริ้วสวยงาม ซึ่งความจริงแล้ว ช่อฟ้า ใบระกาและหางหงส์เป็นสัญลักษณ์ของครุฑ (นก) ที่อยู่บนอากาศ ช่อฟ้าเปรียบเหมือนหางครุฑ ใบระกาเปรียบเหมือนขนปีกครุฑ และหางหงส์เปรียบเหมือนหัวครุฑ ซึ่งมีลักษณะเหมือนคอยจับจ้องจะกินพญานาค (งู) ที่เลื้อยอยู่บนพื้นดินหน้าประตูเข้าอุโบสถ หากตีความในประเด็นนี้จะพบว่า การสร้างครุฑไว้ด้านบนและพญานาคไว้ด้านล่างมีนัยสื่อถึงคติในศาสนาพราหมณ์-ฮินดูในเรื่องครุฑยุดนาค และอีกประการหนึ่ง สื่อถึงคติในพุทธศาสนาในเรื่องพิธีอุปสมบท เนื่องจากผู้ที่จะอุปสมบทจะเรียกว่า นาค ตามคติในพุทธศาสนามีปรากฏเรื่องราวในพระวินัยปิฎก มหาวรรค ภาค 1 เรื่องติรัจฉานคตวัตถุ เรื่องย่อมีว่า

นาคเบื่อในอัตภาพหรือร่างที่เป็นนาคจึงหาวิธีที่จะพ้นจากอัตภาพดังกล่าว จึงคิดจะบวชเป็นพระเพื่อประพฤติปฏิบัติธรรมให้พ้นจากอัตภาพนาคไว ๆ จึงแปลงร่างเป็นมนุษย์แล้วไปบวชเป็นพระในพุทธศาสนา รุ่งเช้าวันหนึ่ง ขณะที่พระซึ่งอยู่ในวิหาร (กุฏิ) เดียวกันออกไปเดินจงกรมข้างนอก ส่วนพระที่เป็นนาคก็เผลอหลับ จึงทำให้ร่างกลายเป็นนาคดังเดิม เมื่อพระรูปนั้นเข้ามาในวิหารก็เห็นนาคนอนแผ่เต็มห้องและขนดยื่นออกทางหน้าต่าง จึงตกใจร้องลั่นจนพระที่เป็นนาคตื่นขึ้นมา เมื่อสอบถามจึงทราบความจริงว่า ท่านเป็นนาคแปลงร่างมาบวช พระในวัดจึงนำความไปทูลพระพุทธเจ้า พระองค์จึงตรัสว่า นาคไม่อาจงอกงามในพระธรรมวินัยได้ จึงแนะนำให้จำศีลรักษาอุโบสถแทนเพื่อให้พ้นจากกำเนิดนาคและได้อัตภาพมนุษย์ไวขึ้น เมื่อนาคกลับคืนที่อยู่เดิม พระพุทธเจ้าจึงตรัสว่า นาคจะกลายเป็นอัตภาพเดิมก็เพราะเหตุ 2 ประการ คือ 1) เวลาเสพเมถุนกับนาคที่มีชาติเสมอกัน 2) เวลาที่เผลอหลับ จากนั้น พระองค์ก็ทรงบัญญัติข้อห้าม (วินัย) ว่า *“ภิกษุทั้งหลาย อนุปสัมบันผู้เป็นสัตว์ดิรัจฉาน ภิกษุไม่พึงให้อุปสมบท ที่อุปสมบทแล้วพึงให้สึกเสีย”* (วิ.มหา. (มมร) 6/127/180-181)

จากเหตุการณ์นี้ชาวไทยพุทธเชื่อว่า นาคเสียใจจึงร้องขอให้เรียกคนที่จะบวชว่า นาค เพื่อเป็นอนุสรณ์ถึงนาคที่ต้องการจะบวช ด้วยเหตุนี้ จึงเรียกผู้จะบวชซึ่งปลงผมเรียบร้อยแล้วว่า นาค อย่างไรก็ตาม ความเชื่อที่ชวนให้ขบคิดประการหนึ่ง คือ คำว่า นาค ที่มีนัยสอดคล้องกับการสร้างพญานาคไว้หน้าประตูเข้าอุโบสถ ก็อาจตีความได้ว่า การสร้างนาคกับครุฑไว้เป็นประติมากรรมส่วนหนึ่งของอุโบสถ คงมีนัยที่สื่อถึงปริศนาธรรมการสู้กันระหว่างสัตว์ 2 ประเภทนี้ และการที่พญานาคเลื้อยเข้าอุโบสถก็เปรียบ

เหมือนชายผู้หนีภัยของสงสารวัฏหรือความทุกข์นานัปการเพื่อพึ่งพิงความร่มเย็นของพุทธศาสนา

ความเชื่อที่กล่าวมานี้ เป็นแนวคิดในศาสนาพราหมณ์-ฮินดูที่เกี่ยวกับกำเนิดตำนานเทพเจ้าต่าง ๆ พุทธศาสนาปรับความเชื่อบางอย่างของฮินดูให้มีเหตุมีผลขึ้นและไม่อิงอยู่กับเทพเจ้า โดยเฉพาะความเชื่อเกี่ยวกับพระอินทร์ ซึ่งทางพุทธศาสนาถือว่า เป็นราชาของสวรรค์ชั้นที่ 2 คือ ชั้นดาวดึงส์ พระอินทร์มีชื่อเฉพาะว่า ท้าวสักกะ อันเป็นตำแหน่งของผู้ทำบุญสุนทานมหาศาลที่ตายแล้วไปเกิดในชั้นนี้ และเมื่อหมดอายุขัยท้าวสักกะก็จุติหรือไปเกิดในภพภูมิใหม่เหมือนกับเทพตนอื่น

ดังนั้น ความหมายของเทพในทางพุทธศาสนาจึงไม่ได้มีความหมายอย่างศาสนาพราหมณ์-ฮินดูแต่อย่างใด เพราะคนทั่วไปก็สามารถเป็นเทพได้ด้วยการทำความดี เช่น วัตรบท 7 ได้แก่ 1) เลี้ยงมารดาบิดาตลอดชีวิต (ยาวะชีวัง มาตาเปตติฐะโร อัสสัง) 2) ประพฤติอ่อนน้อมต่อผู้ใหญ่ในตระกูลจนตลอดชีวิต (ยาวะชีวัง กุเล เชฏฐาปะจายี อัสสัง) 3) พูดจาอ่อนหวานตลอดชีวิต (ยาวะชีวัง สัณหะวาโจ อัสสัง) 4) ไม่พูดวาจาส่อเสียดตลอดชีวิต (ยาวะชีวัง อะปิณะวาโจ อัสสัง) 5) ไม่มีความตระหนี่ ชอบบริจาค ชอบเสียสละ ให้ทานตลอดชีวิต (ยาวะชีวัง วิคะตะมะละมัจเฉเรนะ เจตะสา อะคารัง อัชฌาวะเสยยัง มุตตะจาโค ปะยะตะปาณี โวสสัคคะระโต ยาจะโยโค ทานะวิภาคะระโต) 6) พูดคำสัตย์ตลอดชีวิต (ยาวะชีวัง สัจจะวาโจ อัสสัง) 7) ไม่โกรธตลอดชีวิต เมื่อโกรธก็ดับได้ฉับพลัน (ยาวะชีวัง อักกะธะโน อัสสัง สะเจปิ เม โกโธ อุปปัชเชยยะ ขิปปะเมวะ นัง ปะฏิวิเนยยัง)

เมื่อทำความดีเพียงพอจึงไปเกิดในสวรรค์เรียกว่า อุปปัตติเทพ ขณะเดียวกันคนทั่วไปเองก็เป็นเทพได้ คือ สมมติเทพ หมายถึง เทพโดยสมมติบัญญัติหรือการแต่งตั้งสถาปนา เช่น พระเจ้าแผ่นดิน อย่างไรก็ตาม เทพทั้ง 2 ประเภทนี้ยังไม่มั่นคง เพราะชาตินี้เป็นเทพ ชาติหน้าไม่แน่ อาจไม่ได้เป็นเทพอีกต่อไปก็ได้ พุทธศาสนาจึงสอนให้พัฒนาตนให้เป็นเทพที่มั่นคง คือ วิสุทธิเทพ หมายถึง การบรรลุธรรมเป็นพระอรหันต์ เป็นเทพอย่างหมดจด เพราะละกิเลสได้เด็ดขาด

ประเทศไทยมีความเชื่อผสมสผสานระหว่างพุทธศาสนากับศาสนาพราหมณ์-ฮินดู ความเชื่อเรื่องเทพจึงแยกกันไม่ค่อยออก ที่เห็นชัดเจน คือ มีความเชื่อตามหลักพุทธศาสนาที่ว่า พระมหากษัตริย์ทรงเป็นสมมติเทพ และเชื่อตามหลักศาสนาพราหมณ์-ฮินดูที่ว่า พระมหากษัตริย์ทรงเป็นอวตารของเทพ ดังพระนามที่มีคำว่า “รามะ” ในพระนาม ซึ่งหมายถึง ปาง 1 ใน 10 ของพระนารายณ์ คือ การแยกภาคหรือการแยกกายของพระนารายณ์มาอุบัตินั่นเอง

เนื่องจากความเชื่อของคนไทยที่เชื่อว่า พระมหากษัตริย์ทรงเป็นสมมติเทพและเป็นอวตารของพระนารายณ์นี้เองจึงมีพระนามที่มีคำว่า ราม ประกอบอยู่ด้วย ในสมัยกรุงศรีอยุธยาเป็นราชธานีจะปรากฏพระนามของพระมหากษัตริย์ 6 พระองค์ที่มีคำนี้ คือ 1) สมเด็จรามาธิบดีที่ 1 หรือพระเจ้าอู่ทอง ซึ่งเป็นปฐมกษัตริย์แห่งอาณาจักรอยุธยา 2) สมเด็จพระราเมศวร 3) สมเด็จพระเจ้ารามราชาหรือสมเด็จพญารามเจ้าหรือสมเด็จพระเจ้ารามราชาธิราช 4) สมเด็จพระรามาธิบดีบรมไตรโลกนาถฯ 5) สมเด็จพระรามาธิบดีที่ 2 หรือพระเชษฐา 6) สมเด็จพระนารายณ์มหาราชหรือสมเด็จพระรามาธิบดีที่ 3 ซึ่งมีพระนามสอดคล้องกับชื่อของเทพเจ้าในศาสนา

พราหมณ์-ฮินดูโดยตรง ในสมัยกรุงรัตนโกสินทร์เองจะปรากฏพระนามของพระมหากษัตริย์ที่มีคำว่า รามาธิบดินทร์ รามาธิบดินทร หรือรามาธิบดี หลายพระองค์ ดังพระปรมาภิไธยดังต่อไปนี้ 1) พระบาทสมเด็จพระปรโมรุราชามหาจักรีบรมนารถ นเรศวราชวิวัฒนวงศ์ ปฐมพงศาธิราชรามาธิบดินทร์ สยามพิชิตินทรวโรดม บรมนารถบพิตร พระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก หรือในหลวงรัชกาลที่ 1 2) พระบาทสมเด็จพระปรเมนทรรามาธิบดีศรีสินทรมหามงกุฎ พระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว พระสยามเทวมหามกุฏวิทยมหาราช หรือในหลวงรัชกาลที่ 4 3) พระบาทสมเด็จพระปรเมนทรมหาอานันทมหิดล พระอัฐมรามาธิบดินทร หรือในหลวงรัชกาลที่ 8 และ 4) พระบาทสมเด็จพระปรเมนทรรามาธิบดีศรีสินทรมหาวชิราลงกรณ มหิศรภูมิพลราชวรางกูร กิติสิริสมบูรณอดุลยเดช สยามินทราธิเบศรราชวโรดม บรมนาถบพิตร พระวชิรเกล้าเจ้าอยู่หัว หรือในหลวงรัชกาลที่ 10

ความเชื่อในลักษณะดังกล่าวนี้ ทำให้เชื่อมโยงเข้ากับความเชื่อเกี่ยวกับครุฑ เช่น ในหลวงรัชกาลที่ 2 ทรงเปลี่ยนตราประทับประจำรัชกาลเป็นรูปครุฑ เนื่องจากทรงมีพระนามเดิมว่า ฉิม ซึ่งหมายถึง ฉิมพลี อันเป็นชื่อวิมานหรือที่อยู่ของพญาครุฑ ในสมัยรัชกาลที่ 8 ได้ผลิตเหรียญชนิดราคา 50 สตางค์ 25 สตางค์ 10 สตางค์ และ 5 สตางค์ ออกมาใช้ในรัชกาล 2 รุ่น ในปี พ.ศ. 2489 โดยรุ่นแรกด้านหน้าเหรียญจะเป็นพระบรมรูปของในหลวงรัชกาลที่ 8 ขณะทรงพระเยาว์ รุ่นที่สองด้านหน้าเหรียญเป็นพระบรมรูปขณะทรงเจริญพระชนมพรรษา ส่วนด้านหลังเหรียญทั้งสองรุ่นจะเป็นพระครุฑพ่าห์ หรือลักษณะของครุฑกางปีกอันเป็นพาหนะของพระนารายณ์ อย่างไรก็ตาม ในสมัยรัชกาลที่ 9 ได้ผลิตเหรียญครุฑหลายครั้งด้วยกัน เช่น

ในปี พ.ศ. 2515 ผลิตเหรียญ 5 บาทเก้าเหลี่ยม ด้านหลังเป็นพระครุฑพ่าห์ และเหรียญ 5 บาทกลม ด้านหลังเป็นพระครุฑพ่าห์ ปี พ.ศ. 2517 ผลิตเหรียญ 1 บาทกลม ด้านหลังเป็นพระครุฑพ่าห์ ส่วนปี พ.ศ. 2520, 2522, 2524 ผลิตเหรียญ 5 บาทกลม ด้านหลังเป็นพระครุฑพ่าห์ (ครุฑเฉียงขวา) และในปี พ.ศ. 2525 ผลิตเหรียญ 5 บาทกลม ด้านหลังเป็นพระครุฑพ่าห์ (ชิดวงขอบเหรียญ) เหรียญเหล่านี้เป็นเหรียญกษาปณ์หมุนเวียนเพื่อผลิตออกไปใช้ในระบบเศรษฐกิจในช่วงปีต่าง ๆ ปัจจุบันเหรียญเหล่านี้ถูกยกเลิกไปแล้ว แต่ยังเป็นที่สะสมของผู้นิยมของเก่าและวงการพระเครื่องที่รับซื้อในราคาหลักร้อยถึงหลักแสน บางคนเชื่อว่า เป็นของขลังที่ช่วยให้แคล้วคลาดจากภยันตราย อยู่ยงคงกระพัน และเป็นที่นิยมพกติดตัวของพรานป่าเพื่อป้องกันสัตว์ร้ายต่าง ๆ

ความเชื่อเกี่ยวกับพระครุฑพ่าห์นี้ถูกนำไปใช้เป็นตราแผ่นดินของไทยที่เรียกว่า พระราชลัญจกรพระครุฑพ่าห์ เนื่องจากครุฑเป็นเทพพาหนะของพระนารายณ์ ซึ่งพระนารายณ์เองได้อวตารเป็นปางต่าง ๆ มากมาย แต่ที่รู้จักทั่วไป คือ ทศาวตาร หรือพระนารายณ์ 10 ปาง ดังปรากฏในครุฑปุราณะ ในบรรดา 10 ปางนั้น หนึ่งในนั้น คือ พระราม ดังที่ปรากฏในวรรณคดีประเภทมหากาพย์ของอินเดียที่ชื่อว่า รามายณะ ประพันธ์โดยฤาษีวาลมีกิ ซึ่งไทยได้ปรับแต่งใหม่แล้วเปลี่ยนชื่อว่า รามเกียรติ์ เรื่องราวเป็นการสู้ศึกสงครามระหว่างพระรามกับทศกัณฐ์ โดยพระรามพร้อมกับพระลักษมณ์ ผู้เป็นน้องชาย (อวตารของพญาอนันตนาคราช ผู้เป็นแท่นบรรทมของพระนารายณ์ที่กลางเกษียรสมุทร หรือมหาสมุทรที่งดงามดั่งสีเงินยวงราวกับน้ำนม) และหนุมาน (ลิงเผือก) ผู้เป็นทหารเอก ได้ออกไปชิงตัวนางสีดา ผู้เป็นมเหสีของพระรามที่ถูกทศกัณฐ์ลักตัวไป

จากที่กล่าวมา จะเห็นความสัมพันธ์ระหว่างพระนารายณ์ พระราม และครุฑ ซึ่งมีความสัมพันธ์กับสถาบันพระมหากษัตริย์ไทยเป็นอย่างมาก ดังนั้น การมีตราแผ่นดินเป็นพระครุฑพ่าห์ (ครุฑเป็นพาหนะ) จึงสื่อถึงพระราชอำนาจของของพระมหากษัตริย์ที่แผ่ขยายไปทั่วราชอาณาจักร ซึ่งตราพระครุฑพ่าห์นี้เริ่มใช้มาตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ 5 ตราพระครุฑพ่าห์นี้ใช้สำหรับประทับกำกับพระปรมาภิไธย (พระนามของพระมหากษัตริย์) หรือกำกับนามผู้สำเร็จราชการแทนพระองค์ซึ่งลงนามแทนในพระปรมาภิไธย นอกจากนี้ ยังใช้เป็นตราประจำสถานที่ราชการของรัฐบาลไทย ตราหัวหนังสือราชการ ตราประทับหนังสือราชการต่าง ๆ รวมถึงบริษัทที่จดทะเบียนโดยชอบด้วยกฎหมายที่ติดต่อค้าขายกับราชสำนักและมีสถานะทางการเงินมั่นคง ซึ่งได้รับพระบรมราชานุญาตให้ประดับตราพระครุฑพ่าห์ก็สามารถประดับได้ นอกจากนี้ ยังปรากฏพระครุฑพ่าห์ในธงพระอิสสริยยศ ซึ่งเป็นธงสำหรับประดับพระอิสสริยยศของพระมหากษัตริย์ สมเด็จพระราชินี สมเด็จพระยุพราช และพระบรมวงศานุวงศ์ สำหรับธงที่ปรากฏพระครุฑพ่าห์ เช่น ธงมหาราช ธงราชินี ธงเยาวราช ธงเยาวราชฝ่ายใน ธงเยาวราชฝ่ายหน้า ธงราชวงศ์ฝ่ายใน ธงสมเด็จพระบรมราชชนนีพันปีหลวง ธงสมเด็จพระกนิษฐาธิราชเจ้า กรมสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี ธงสมเด็จเจ้าฟ้าฯ กรมพระศรีสวางควัฒน วรขัตติยราชนารี

แม้กระทั่งการสร้างเรือพระที่นั่ง เช่น เรือพระที่นั่งอนันตนาคราช ซึ่งมีชื่อเชื่อมโยงกับพญาอนันตนาคราชหรือพญานาคพันเศียรที่เป็นพระแท่นบรรทมของพระนารายณ์ (นารายณ์บรรทมสินธุ์) ส่วนเรือพระที่นั่งที่น่าสนใจที่มีความเกี่ยวข้องกับนาคกับครุฑโดยตรง ก็คือ เรือพระที่นั่งนารายณ์ทรงสุบรรณ (ครุฑ) ซึ่งเป็นเรือพระที่นั่งที่มีพระครุฑพ่าห์ประดับอยู่

ที่หัวเรือ เรือพระที่นั่งนี้มีมาตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ 3 ต่อมาได้ปรับแต่งเพิ่มเติมในสมัยรัชกาลที่ 4 และกองทัพเรือร่วมกับกรมศิลปากรได้นำโขนเรือ (ไม้สลักหัวเรือที่แสดงยศศักดิ์เจ้าของเรือ) ของเรือพระที่นั่งนารายณ์ทรงสุบรรณในสมัยรัชกาลที่ 3 และรัชกาลที่ 4 มาเป็นต้นแบบในการสร้างพระเรือที่นั่งใหม่ โดยชื่อว่า เรือพระที่นั่งนารายณ์ทรงสุบรรณ รัชกาลที่ 9 (Narai Song Suban HM Rama IX) ทั้งนี้ เพื่อเฉลิมพระเกียรติในวโรกาสพระราชพิธีกาญจนาภิเษกแห่งพระบาทสมเด็จพระบรมชนกาธิเบศรมหาภูมิพลอดุลยเดชมหาราช บรมนาถบพิตร เมื่อวันที่ 9 มิถุนายน พ.ศ. 2539 ซึ่งเป็นเรือพระที่นั่งกิ่งประเภทเรือรูปสัตว์และเป็นหนึ่งในเรือพระราชพิธีในกระบวนพยุหยาตราชลมารค ความสัมพันธ์ของคำว่า นารายณ์ทรงสุบรรณ ก็คือ การที่พระนารายณ์สู้กับครุฑจนไม่มีผู้แพ้และผู้ชนะ จึงทำกติกากันเพื่อสงบศึก โดยพระนารายณ์มีสิทธิ์ขี่ครุฑเพื่อเป็นพาหนะเดินทางไปในอากาศ จึงเป็นที่มาของคำว่า นารายณ์ทรงสุบรรณ ส่วนคำว่า สุบรรณ เป็นอีกชื่อหนึ่งของครุฑ เนื่องจากครุฑได้รับพรจากพระนารายณ์ให้เป็นอมตะ จึงไม่มีผู้ใดทำลายได้ หากจะมีก็เพียงทำให้ขนหลุดร่วงเท่านั้น ด้วยเหตุนี้ จึงเป็นที่มาของคำว่า สุบรรณ ที่แปลว่า ผู้มีขนวิเศษ

ตามที่กล่าวมา จะเห็นความสำคัญของครุฑและนาคที่มีความสัมพันธ์กับสังคมไทยในหลาย ๆ ด้าน เดิมทีเดียวเป็นความเชื่อเกี่ยวกับเทพในศาสนาพราหมณ์-ฮินดู ต่อมาได้หล่อหล่อมเป็นความเชื่อเกี่ยวกับสถาบันพระมหากษัตริย์ไทยที่เชื่อว่า กษัตริย์เป็นอวตารของพระนารายณ์ ดังปรากฏในพระนามของพระมหากษัตริย์ที่มีคำว่า ราม ปรากฏเป็นสร้อยหรือไม่ก็เป็นพระนามโดยตรงก็มี ซึ่งเชื่อมโยงกับความเชื่อในพุทธศาสนาในเรื่องสมมติเทพที่มองว่า พระมหากษัตริย์เป็นเทพโดยสมมติหรือ

การสถาปนาของประชาชนจนเป็นที่ยอมรับและเป็นที่พึ่งทางจิตใจ เหมือนกับสถานบันทางศาสนาในสังคมไทย ส่วนคำว่า นาค ได้เป็นชื่อของผู้ต้องการจะอุปสมบทในพุทธศาสนา แม้ความเป็นมาของคำว่า นาค จะมีตำนานหรือเรื่องเล่าไว้หลายทัศนะ แต่นัยที่สื่อให้เห็นความเกี่ยวข้องกับพุทธศาสนา ก็คือ การเรียกขานผู้จะบวชที่ผู้เขียนเห็นว่า มีความสัมพันธ์กับครุฑเป็นอย่างมากดังที่ได้กล่าวมาแล้ว

ส่วนที่ 5
ศาสนวัตถุ/
ศาสนสถาน

สถูปอินเดียและปิรามิดอียิปต์

จากหนังสือศาสนาโบราณของเสฐียร พันธรังษี ได้ระบุเรื่องราวของศาสนาโบราณและวิธีเก็บรักษาศพของชาวอียิปต์ไว้ พิธีการจัดการศพเป็นไปตามฐานะของผู้ตาย พิธีปกติทั่วไปที่ปฏิบัติ คือ เมื่อผู้ใดตายและอาบน้ำยาศพแล้ว มีพิธีแสดงความเศร้าโศก ทำบุญที่บ้านคนตาย 70 วัน แล้วนำศพไปทำพิธีที่วิหารเทพเจ้าที่ตั้งอยู่ตรงข้ามฝั่งแม่น้ำไนล์ทางด้านทิศตะวันตกแล้วจึงนำศพไปฝังที่ใดที่หนึ่ง อาจเป็นที่สำคัญที่เรียกว่า ปิรามิด วิธีการและขั้นตอนในหนังสือเรื่องโดยย่อมีดังนี้

ศพอาบยา นักปรัชญากรีกชื่อว่า เฮโรโดตุส พูดถึงวิธีอาบยาศพของชาวอียิปต์ว่า ผู้รับล้างอาบน้ำยาศพ จะมีหลายคน คนหนึ่งทำหน้าที่ล้างมันสมอง คนหนึ่งฉีดยา คนหนึ่งเจาะล้างส่วนต่าง ๆ ของร่างกายที่จำเป็น

ในขั้นตอนแรก จะนำขอเหล็กแหย่เข้าไปในรูจมูกทั้งสองข้าง เพื่อล้วงเอามันสมองออก แล้วฉีดยาเข้าไปในกะโหลก

ขั้นที่สอง จะเจาะสีข้าง ดึงไส้ออกมาล้างด้วยเหล้าหรือยาชนิดหนึ่งที่ทำจากปาล์ม (หรืออินทผลัม) แล้วเอาไส้มาคลุกกับเครื่องยา หรือเครื่องหอมที่ป่นไว้ จากนั้นยัดไส้เข้าไว้ตามเดิมพร้อมเครื่องยาชนิดหนึ่ง แล้วเย็บสีข้างให้เหมือนเดิม

ขั้นตอนที่สาม จะนำร่างไปแช่ในน้ำยาชนิดหนึ่งที่มีรสเค็ม แช่ไว้นาน 60 วัน แล้วเอาออกมาตากแดด ร่างก็จะแห้งไปพร้อมกับยา ไม่มีกลิ่น

ขั้นตอนที่สี่ เมื่อทุกอย่างเสร็จ เอาผ้าแถบเล็ก ๆ ชุบน้ำยาสมานกระดูก พันศพตามส่วนต่าง ๆ ที่เป็นข้อต่อหรือส่วนที่เห็นว่า จะหักหรือหลุดได้ง่าย แล้วห่อศพด้วยผ้าเนื้อดีที่ชุบน้ำยาแล้วอีก 3 ชั้น เสร็จแล้วใช้ผ้าสีแดงอย่างดีทับชั้นหนึ่ง เอาศพนั้นใส่ไว้ในหีบไม้ 2 ชั้น ตามปกติเป็นหีบคล้ายรูปคน ซึ่งตอนหัวแกะเป็นรูปคล้ายหน้าผู้ตาย ศพที่อาบน้ำยาและใส่หีบเรียบร้อยแล้วจะต้องนำไปฝังไว้ที่เชิงเขาหรือในอุโมงค์ ซึ่งก่อเป็นรูปสามเหลี่ยม เรียกว่า ปิรามิด (Pyramid) เพื่อความคงทนถาวรของศพ

คัมภีร์มรณะ คัมภีร์นี้ทำด้วยแผ่นปาปิรุส นักโบราณคดีขุดพบในหลุมฝังศพ ปรากฏว่า เป็นคำจารึกที่มีข้อความสารภาพผิด และคำให้การต่าง ๆ ของผู้ตายต่อหน้ามหาเทพ

คัมภีร์เล่มนี้ ตัวผู้ตายและญาติพี่น้องเตรียมทำไว้ขณะที่ยังไม่ตาย เมื่อตายลงก็นำไปฝังไว้พร้อมกับร่าง สาเหตุที่ทำคัมภีร์มรณะ เพราะเชื่อว่าเมื่อตายแล้วดวงวิญญาณจะถูกนำไปห้องพิพากษาก่อน ผู้อยู่เบื้องหลังจึงต้องช่วยกันเตรียมคัมภีร์จารึกข้อความให้ผู้ตายได้ท่องจำก่อนจะสิ้นชีพครั้งหนึ่ง เพื่อจะได้ให้การอย่างไม่ผิดพลาด

สถานที่เก็บศพ เรียกว่า ปิรามิด ซึ่งเป็นรูปสถูป 3 เหลี่ยม เป็นสิ่งก่อสร้างแสดงความสามารถและความรู้ทางสถาปัตยกรรมของชาวอียิปต์โบราณ บางแห่งสูงถึง 144 เมตร ทำด้วยศิลาหรือศิลาแดงวางซ้อนกันขึ้นไปเป็นแท่ง ไม่มีการโบกปูนเชื่อมต่อ แต่อยู่ติดกันด้วยการคำนวณขณะที่วางแผ่นหิน

ด้านในปิรามิดเป็นโพลงอุโมงค์ลึกลงไปใต้ดิน มีห้องสลับซับซ้อนมากมาย บางห้องเป็นที่เก็บทรัพย์สินสมบัติของผู้ตาย บางห้องเป็นที่เก็บเครื่องบูชาเทพเจ้า บางที่ทำเป็นอุทยานเล็ก ๆ ให้วิญญาณผู้ตายได้พักผ่อน

ศพที่ถูกเก็บภายในปิรามิดจะเป็นศพของกษัตริย์หรือผู้มีฐานะ ซึ่งเป็นเจ้าของผู้สร้างปิรามิดเอง แต่โดยส่วนมาก ผู้มีเงินหรือผู้ดีทั้งหลายจะเก็บศพบรรพบุรุษไว้ตามภูเขาต่างหากที่เรียกว่า มาสตาบา (Mastaba) ซึ่งไม่ใช่ปิรามิด มาสตาบามีลักษณะเป็นฐานสี่เหลี่ยมผืนผ้าไม่สูงนัก พื้นที่ด้านบนราบเรียบ สร้างเพื่อครอบทางเข้าห้องเก็บศพที่อยู่ใต้ดิน

ส่วนศพที่อาบน้ำยาที่เรียกว่า มัมมี่ (Mummy) จะเก็บไว้ที่ห้องพิเศษอีกส่วนหนึ่งของปิรามิด มีเครื่องสังเวยวิญญาณหน้าศพ การจะเก็บศพไว้ในปิรามิดต้องมีนักบวชเป็นผู้ทำพิธี เสร็จแล้วจะปิดประตูตาย ไม่มีเวลาเปิด ไม่มีใครเปิดได้ คงทนถาวรอยู่คู่โลกตลอดไป สาเหตุที่เก็บศพไว้ เพราะเชื่อว่า ดวงวิญญาณของผู้ตายจะกลับมาเข้าร่างเดิม จึงต้องเก็บร่างเอาไว้

วิธีปฏิบัติต่อพระพุทธสรีระในสมัยอินเดียโบราณกับวิธีปฏิบัติของชาวอียิปต์โบราณ

ที่กล่าวมาทั้งหมด ทำให้นึกถึงเรื่องราวของพระพุทธเจ้า ช่วงที่พระองค์ใกล้เสด็จดับขันธปรินิพพาน พระอานนท์ได้ทูลถามวิธีปฏิบัติต่อพระพุทธสรีระ (พระศพของพระพุทธเจ้า) พระองค์ได้ตรัสตอบพระอานนท์ว่า ให้ปฏิบัติเหมือนกับพระศพของพระเจ้าจักรพรรดิ วิธีปฏิบัติต่อพระศพของพระเจ้าจักพรรดิ พระพุทธเจ้าตรัสแสดงไว้ดังนี้

> *“อานนท์ เขาห่อพระสรีระของพระเจ้าจักรพรรดิด้วยผ้าใหม่ ครั้นห่อแล้วซับด้วยสำลี ครั้นซับด้วยสำลีแล้ว ห่อด้วยผ้าใหม่โดยอุบายนี้ ห่อพระสรีระของพระเจ้าจักพรรดิด้วยผ้า 500 คู่ เชิญลงในรางเหล็กอันเต็มด้วยน้ำมัน (หอม) ครอบด้วยรางเหล็กอื่น กระทำจิตกาธานด้วยไม้หอมทุกชนิด ถวายพระเพลิงพระสรีระของพระ*

เจ้าจักรพรรดิ สร้างพระสถูปของพระเจ้าจักรพรรดิไว้ในทางใหญ่ 4 แพร่ง อานนท์ เขาปฏิบัติในพระสรีระของพระเจ้าจักรพรรดิอย่างนี้แล พึงปฏิบัติในพระสรีระของพระตถาคต เหมือนที่เขาปฏิบัติในพระสรีระของพระเจ้าจักรพรรดิ พึงสร้างพระสถูปของพระตถาคตไว้ในทางใหญ่ 4 แพร่ง ชนเหล่าใดจักยกขึ้นซึ่งมาลัยของหอมหรือจุณ จักอภิวาท หรือยังจิตให้เลื่อมใสในพระสถูปนั้น ข้อนั้นจักเป็นไปเพื่อประโยชน์ เพื่อความสุขแก่ชนเหล่านั้นตลอดกาลนาน" (ที.มหา. (มมร) 13/133/301-302)

จะเห็นว่า การปฏิบัติต่อศพของชาวอินเดียโบราณและอียิปต์โบราณ สิ่งที่เหมือนกัน ก็คือ การใช้ผ้าห่อศพหลาย ๆ ชั้น แต่วิธีการเก็บไว้และน้ำยาที่ใช้อาบศพหรือน้ำหอมสักการะ อาจแตกต่างกันไปตามภูมิประเทศนั้น ๆ ถ้าจะเรียกว่า การห่อศพของชาวอินเดียโบราณ เป็นมัมมี่อีกรูปแบบหนึ่งก็อาจจะสันนิษฐานไปได้ เพียงแต่ศพมัมมี่ของอียิปต์จะถูกเก็บรักษาไว้ ส่วนอินเดียจะเผาแล้วเก็บกระดูกไว้แทน

ถูปารหบุคคล การเก็บศพต้องมีสถานที่เก็บ ชาวอียิปต์นิยมเก็บศพไว้ในเป็นปิรามิดหรือมาสตาบา ส่วนชาวอินเดียนิยมเก็บกระดูกหรืออัฐิไว้ในสถูป เฉพาะบุคคลที่สำคัญมักจะสร้างไว้เป็นพิเศษ บุคคลที่ว่านี้เรียกว่า ถูปารหบุคคล หมายถึง บุคคลที่ควรสร้างสถูปบรรจุอัฐิไว้เพื่อสักการะบูชามี 4 จำพวก คือ 1) พระสัมมาสัมพุทธเจ้า 2) พระปัจเจกพุทธเจ้า 3) พระอรหันตสาวก 4) พระเจ้าจักรพรรดิ

เหตุนี้เอง จึงนิยมสร้างสถูปเป็นที่บรรจุอัฐิธาตุไว้บริเวณที่ต่าง ๆ โดยเฉพาะพระอัฐิธาตุของพระพุทธเจ้า (พระพุทธเจ้า จัดเป็น

ถูปารหบุคคลข้อที่ 1) ซึ่งเรียกเฉพาะว่า พระบรมสารีริกธาตุ จะนิยมสร้างเป็นสถูปสูงใหญ่โต สมัยแต่ก่อนนั้น สันนิษฐานว่า คงสร้างเป็นลักษณะเนินดินหรือเนินก้อนศิลาอย่างธรรมดา ไม่ได้วิจิตรพิสดารอย่างปัจจุบัน แต่เมื่อมีการบูรณปฏิสังขรณ์มาเรื่อย ๆ ตามยุคสมัย จึงใหญ่โตและงดงามตามศิลปะสมัยใหม่ และแพร่นิยมมาถึงชาวบ้านทั่วไปที่นิยมเก็บอัฐิไว้ตามวัด เรือกนาไร่สวนหรือที่บ้าน

สถานที่เก็บอัฐิในสมัยโบราณเรียกว่า สถูป (Stupa) ไม่ว่าเป็นอัฐิของกษัตริย์หรือชาวบ้าน ก็เรียกชื่อว่า สถูปอย่างเดียวกันหมด เมื่อยุคสมัยเปลี่ยนไป สถูปที่เก็บอัฐิกลายเป็นคำเรียกใหม่ว่า เจดีย์ ทั้ง ๆ ที่เจดีย์ จะมีความหมายกว้างกว่าคำว่า สถูป

เจดีย์ สถูป ปิรามิด ความจริงแล้วคำว่า เจดีย์ หมายถึง สถานที่ควรสักการบูชา ในทางพุทธศาสนาระบุไว้ 4 ประการ คือ 1) ธาตุเจดีย์ คือ พระบรมสารีริกธาตุ 2) บริโภคเจดีย์ คือ สิ่งของเครื่องใช้ รวมถึงสถานที่พระพุทธเจ้าเคยประทับอาศัย 3) ธรรมเจดีย์ คือ พระไตรปิฎก คัมภีร์ ตำราทางพุทธศาสนา และ 4. อุทเทสิกเจดีย์ คือ สิ่งที่เป็นเครื่องแสดงหรือตัวแทนของพระพุทธเจ้า อันหมายถึง พระพุทธรูป พุทธบัลลังก์ ธรรมจักร

การจัดประเภทของเจดีย์ทางพุทธศาสนามีความเกี่ยวข้องของพระพุทธเจ้า ขณะที่สถูปอาจไม่เกี่ยวข้องก็ได้ ถ้าสรุปให้เห็นความแตกต่างจะเห็นว่า สถูป (ถูป) จะหมายถึง สถานที่เก็บพระบรมสารีริกธาตุ อัฐิทั่วไป หรืออาจเป็นเพียงหลุมฝังศพเท่านั้น ส่วนเจดีย์หมายถึง ทั้งสถูปและสถานที่อันเกี่ยวกับพระพุทธเจ้าอย่างอื่นด้วย แต่คนไทยก็นิยมเรียกรวมกันว่า สถูปเจดีย์ เพราะมีความหมายที่แคบลง เป็นสถานที่สักการะบูชาบรรพชนหรือบุคคลสำคัญทั่วไป

หากเปรียบเทียบกับปิรามิดแล้ว ปิรามิด ก็คือ สถูปอย่างหนึ่ง ซึ่งเป็นศิลปะของชนชาติที่อยู่แถวทะเลทราย ที่ต้องมีลักษณะเป็น 3 เหลี่ยม ยอดแหลม เพื่อให้ทนต่อสภาพดินฟ้าอากาศ การสร้างปิรามิดเป็นที่อัศจรรย์มาก มีลักษณะการเรียงซ้อนกันอย่างลงตัว ซึ่งกลุ่มคนที่สร้างปิรามิด ก็คือ พวกยิวหรือเฮบรู ต่อมาตั้งประเทศของตนเองชื่อว่า ประเทศอิสราเอล ชนกลุ่มนี้เป็นคนฉลาด เช่น ไอน์สไตน์นักฟิสิกส์โด่งดังของโลกก็เป็นชาวยิว

สมัยโบราณยิวถูกขายเป็นทาสแก่พวกอียิปต์ อียิปต์จึงบังคับขู่เข็ญให้สร้างปิรามิด อาจกล่าวได้ว่า ปิรามิดสำเร็จเพราะน้ำพักน้ำแรงของทาสเชื้อสายยิวนี่เอง แต่หลังจากนั้นชาวยิวก็อพยพหนีจากความเป็นทาสของอียิปต์ โดยการนำของโมเสส (Moses) การหลบหนีครั้งนั้นก่อกำเนิดศาสนายิวหรือยูดาห์ (Judaism) ผู้ให้กำเนิดศาสนา ก็คือ โมเสส ซึ่งศาสนาอิสลามจะเรียกว่า มูซา (Musa) แต่ความจริงแล้ว ก่อนหน้าโมเสสมีศาสดาพยากรณ์ (Prophet) มากมาย เช่น อับราฮัม (Abraham) หรืออิบรอฮีม ซึ่งถือว่า เป็นศาสดาพยากรณ์คนหนึ่งและเป็นต้นกำเนิดของศาสนาทั้งสามที่เรียกว่า ศาสนาตระกูลอับราฮัม (ยูดาห์ คริสต์ อิสลาม) แต่สำหรับศาสนายูดาห์แล้วถือว่า โมเสสเป็นศาสดาพยากรณ์ที่ยิ่งใหญ่ เพราะเป็นผู้ปลดปล่อยพวกตนจากการเป็นทาสของชาวอียิปต์และนำบัญญัติ 10 ประการ จากพระเป็นเจ้ามาสอนชาวอิสราเอล ในทางวิชาการจึงถือว่าโมเสส เป็นผู้ให้กำเนิดศาสนายูดาห์

ย้อนกลับมาพูดถึงปิรามิดกับสถูป ความต่างกัน ก็คือ ปิรามิดเป็นสถูปเก็บซากศพอาบยาที่เรียกว่า มัมมี่ ส่วนสถูปเป็นที่เก็บอัฐิและเถ้าถ่าน ทั้งนี้ หากมองปิรามิดและสถูปในแง่วัตถุประสงค์ของการสร้าง ก็อาจ

สงเคราะห์เข้าได้ในเจดีย์ข้อที่เหมือนกัน นั่นคือ ข้อแรกธาตุเจดีย์หมายความว่า เป็นสถานที่เก็บอัฐิ เถ้าถ่าน ซากศพ

ตามความคิดเห็นส่วนตัวของผู้เขียน สถูปและปิรามิดเป็นสัญลักษณ์ของธาตุเจดีย์ที่ต่างอารยธรรมความเชื่อ สถูปเป็นแนวคิดของอารยธรรมอินเดียโบราณหรือลุ่มแม่น้ำสินธู ปิรามิดเป็นอารยธรรมอียิปต์โบราณหรือลุ่มแม่น้ำไนล์ ความต่างอารยธรรมทำให้วิธีเก็บศพต่างกันออกไป แต่สิ่งที่เหมือนกัน คือ ความเชื่อที่เชื่อมโยงระหว่างคนตายกับศาสนา จะยากดีมีจนหรือยิ่งใหญ่แค่ไหน พิธีกรรมสุดท้ายของชีวิต ก็คือพิธีกรรมศาสนา ศาสนาจึงเป็นแดนบรรจบของความสงบสุขแห่งชีวิตคนเรา

เซนกับศิลปะแห่งการจัดสวนแบบญี่ปุ่น

การจัดสวนหย่อมทั่วไปก็เพื่อสุนทรียะความสวยงามเป็นหลัก แต่การจัดสวนแบบญี่ปุ่น ไม่ใช่เพียงแค่สุนทรียะ หากเป็นการสอดแทรกปรัชญาธรรมไว้มากมาย โดยเฉพาะในแง่ของการทำสมาธิและพิจารณาสัจธรรมแห่งชีวิต

การจัดสวนแบบญี่ปุ่น (Japanese Garden) เป็นเอกลักษณ์เฉพาะที่สอดแทรกความเชื่อทางลัทธิชินโตและพุทธศาสนานิกายเซนได้อย่างลงตัว เดิมทีวัฒนธรรมการจัดสวนได้รับมาจากจีนอีกทอดหนึ่ง เมื่อญี่ปุ่นรับวัฒนธรรมนี้มาได้ใช้วัสดุจากชนบทท้องถิ่นและสอดแทรกวัฒนธรรมของตนเข้าไป รูปแบบการจัดสวนเป็นการย่อส่วนภูมิทัศน์ให้ดูเล็กลง โดยเฉพาะการย่อสัดส่วนรูปเกาะประเทศญี่ปุ่นเอง ด้วยศิลปะการจัดที่นำสมัยและแฝงนัยเชิงนามธรรมอันลึกซึ้ง

สวนญี่ปุ่น มี 3 ประเภท คือ 1) สวนภูเขา เป็นส่วนที่ลอกเลียนแบบธรรมชาติ 2) สวนในที่ราบ เป็นสวนสมมติ 3) สวนน้ำชา เป็นสวนผสมผสานสวนภูเขาและสวนในที่ราบเข้าด้วยกัน มีกระท่อมน้ำชาหลังเล็ก และแผ่นหินปูเป็นทางเดินไปยังโรงน้ำชา

ประเภทแรก สวนภูเขาหรือสวนเนิน

สวนภูเขา (Tsukiyama) มีแนวคิดจากลัทธิชินโต ซึ่งเป็นความเชื่อดั้งเดิมของญี่ปุ่นเอง เรียกว่า Shinden Styles เป็นสวนที่ประกอบด้วย

ภูเขาสลับซับซ้อนหรือเนินดินที่ตกแต่งเป็นลูกภูเขา มีน้ำตก ลำธารใส สามารถมองเห็นก้อนหินหรือกรวด อาจมีปลาเลี้ยงว่ายไปมา โขดหินโผล่ชะโงกเป็นหย่อม ๆ หาดทรายขาวระยิบตา ถ้าเป็นสวนขนาดใหญ่อาจมีเกาะกลางลำธาร การตกแต่งสวนบนเกาะมองไกล ๆ จะคล้ายเต่า ซึ่งเชื่อว่าเป็นสัญลักษณ์ของการมีอายุยืน (Longevity) และนิยมปลูกต้นสนบนเกาะ ซึ่งทนต่อสภาพอากาศหนาวเย็น เป็นสัญลักษณ์ของความมั่นคงถาวร

ริมฝั่งประดับด้วยต้นไม้นานาพันธ์ มีไม้พันธุ์ใหญ่ เช่น ซากุระ โอ๊ก เมเปิล หลิว สน มีไม้พุ่ม เช่น ไผ่ อาซาเลีย ปรง ชา นอกจากนี้ยังมีพืชคลุมดิน เช่น เฟิร์น และพันธุ์ไม้น้ำ เช่น บัว กก ไอริส ถ้าลำธารกว้างจะมีสะพานข้ามไปอีกฝั่ง อาจเป็นสะพานหินโค้งหรือสะพานไม้ก็ได้

ประเภทที่สอง สวนในที่ราบ

สวนในที่ราบ (Karesansui) เป็นสวนที่ไม่มีภูเขาหรือเนินดิน ไม่มีลำธารและสระน้ำ จึงเหมาะกับบริเวณที่มีพื้นที่จำกัด สวนประเภทนี้มักจัดบริเวณวัดทางพุทธศาสนาตามความเชื่อนิกายเซน ซึ่งแบ่งเป็น 2 ชนิด คือ

1) สวนแบบเขียวขจี (Evergreen Gardens) สวนที่ปกคลุมด้วยหญ้าหรือพืชตระกูลมอสที่สมมติว่า เป็นพื้นน้ำ มีก้อนหินและต้นไม้ที่ตกแต่งรวมกันเป็นกลุ่ม สมมติว่า เป็นเกาะ นอกจากนี้ยังมีตะเกียงหิน (Stone Lantern) อ่างน้ำ (Basin) แผ่นทางเดิน (Stepping Stones) รั้วกั้นเป็นฉากหลัง แต่เดิมนิยมจัดสวนชนิดนี้ไว้มุมใดมุมหนึ่งของโรงน้ำชา โดยมีอ่างน้ำไว้ล้างหน้า ล้างมือและเท้าก่อนเข้าโรงน้ำชา ปัจจุบันจัดแต่งเพื่อความสวยงาม

2) สวนแบบพื้นที่แห้ง (Dry Landscape Gardens) เป็นสวนตามแนวคิดของพุทธศาสนานิกายเซนอย่างแท้จริง คล้ายสวนแบบเขียวขจี แต่

จะเกลี่ยทรายหรือก้อนกรวดแทนการปลูกหญ้าหรือมอส และสมมติว่า เป็นพื้นน้ำ มีก้อนหินวางเรียงสมมติว่า เป็นเกาะ สวนชนิดนี้สื่อความเป็นพุทธศาสนามากที่สุด เพราะมีองค์ประกอบการตกแต่งน้อย ตัดสิ่งฟุ่มเฟือยออก สวนชนิดนี้มีแนวคิดแบบ Minimalism ที่เน้นการประดับให้น้อย เพื่อให้เห็นแก่นแท้ของธรรมชาติให้มากที่สุด

การจัดสวนญี่ปุ่นแบบเซน (Zen Garden) นี้ โดยปกติมักมีขนาดเล็ก เป็นสวนที่จัดไว้บริเวณระเบียง มีกำแพงกั้นเป็นขอบเขต เวลานั่งภายในห้องสามารถมองเห็นได้ และมักจัดไว้ในวัดบริเวณที่อยู่ของเจ้าอาวาสหรือพระเถระผู้ใหญ่ เพื่อเป็นสถานที่สัปปายะในการทำสมาธิและพิจารณาถึงสัจธรรมแห่งชีวิตที่ถูกจำลองขึ้น โดยมีความหมาย คือ ความเรียบง่ายและการเข้าถึงธรรมชาติแบบเซน

ประเภทที่สาม สวนน้ำชา

สวนน้ำชา (Chaniwa) เป็นสวนผสมที่นำลักษณะเด่นของสวนภูเขาและสวนในที่ราบมารวมกัน สวนประเภทนี้จึงมีเนินดินหรือก้อนหินที่สมมติว่า เป็นเขา ปลูกหญ้าเขียวขจีทั่วบริเวณ มีต้นไม้ดัด ไม้พุ่มประดับสวยงาม ประตูทางเข้าบ้านตกแต่งเป็นรูปทรงต่าง ๆ เป็นประตูจากแผ่นไม้บ้าง ไม้ไผ่บ้าง

โรงน้ำชาสำหรับจิบชาชมธรรมชาติ มีรั้วล้อมอาณาเขต ทางเดินเข้าโรงน้ำชามีก้อนหินหรือเขียงไม้ วางห่างคดเคี้ยวเป็นทอด ๆ พอดีกับระยะก้าวเท้า เพื่อมิให้เหยียบย่ำมอสหรือหญ้าอันบอบบาง ระหว่างทางเดินมีน้ำตกกระบอกไม้ไผ่ (Bamboo Pipe) ไหลหยดลงอ่างศิลาเป็นจังหวะเสียงธารน้ำตกไหลชวนให้มีสติสัมผัสถึงธรรมชาติอันสงบเรียบง่าย ตะเกียง

หินตั้งตระหง่านให้พิจารณาเห็นธรรมชาติและธาตุที่ประกอบรวมกันขึ้นตามหลักพุทธศาสนา

ฐานของตะเกียงสื่อถึงธาตุดิน (Earth) ตัวตะเกียงสื่อถึงธาตุน้ำ (Water) หมวกปีกของตะเกียงสื่อถึงธาตุไฟ (Fire) ยอดตะเกียงสื่อถึงธาตุลม (Wind) และหยดน้ำค้างบนยอดสื่อถึงธาตุท้องฟ้า (Sky)

นอกจากนี้ ตะเกียงหินยังสื่อถึงหลักธรรมทางพุทธศาสนาอีกอย่างหนึ่ง คือ เรื่องไตรภูมิของสัตว์โลก ซึ่งแบ่งเป็น 3 ตามสัดส่วนของตะเกียงหิน ได้แก่ สวรรค์ โลกมนุษย์ และพิภพ (อบายภูมิ 4) ทางขึ้นโรงชามีอ่างน้ำสำหรับล้างมือ-หน้า หรือบ้วนปากก่อนเข้าร่วมพิธีชงชาที่เป็นศิลปะอีกอย่างหนึ่ง

สวนญี่ปุ่นทั้ง 3 ประเภท ล้วนเป็นการจัดจำลองสวนของชาวชนบท (Rustic Garden) ซึ่งประกอบด้วยสิ่งต่อไปนี้ เช่น

1. แท่งหิน เป็นสัญลักษณ์แห่งภูเขา หากเป็นสวนภูเขาจะมีน้ำตกธารน้ำไหลผ่าน หากเป็นสวนในที่ราบ จะเป็นการจำลองสภาพพื้นดินที่เรียกว่า Dry Landscape

การจัดแต่งแท่งหิน ญี่ปุ่นได้รับอิทธิพลความเชื่อมาจากเรื่องจักรวาล (Cakravala Cosmology) ในทางพุทธศาสนา ที่เชื่อว่า เขาพระสุเมรุ หรือเขาสิเนรุ (Mount Meru) เป็นศูนย์กลางของจักรวาล มีแผ่นดินที่เรียกว่า ทวีปทั้ง 4 อยู่รายรอบเขาพระสุเมรุ ดังนั้น หินภูเขาในสวนญี่ปุ่นโดยเฉพาะสวนในที่ราบ จึงสื่อความหมายของภูเขาอันเป็นความเชื่อทางศาสนาที่ได้รับมาจากจีนและอินเดียเป็นทอด ๆ การมีแท่งหินก้อนย่อม ๆ รอบข้าง เหมือนเป็นทวีปทั้ง 4 รายรอบเขาพระสุเมรุ

นอกจากนี้ ยังได้รับอิทธิพลของลัทธิเต๋า (Taoism) นั่นคือ ภาพวาดดินแดนที่เรียกว่า Horai ในภาษาญี่ปุ่น หรือ Penglai ในภาษาจีน อันเป็นภาพยอดภูเขาสูงเสียดฟ้า ก้อนเมฆลอยละลิ่ว แม่น้ำรายรอบ ภาพนี้เรียกว่า Mount Peng-lai หินในสวนญี่ปุ่น (ประเภทสวนภูเขา) ถูกจำลองตามภาพดังกล่าว อันเป็นสัญลักษณ์แห่งภูเขา Peng-lai

บางทีหินก็เป็นสัญลักษณ์แห่งเรือ (Boat) หรือสิ่งมีชีวิตอย่างอื่น เช่น เต่าหรือปลาคาร์พ (Turtle or Carp) แต่ถ้าเป็นกลุ่มของหิน จะเป็นสัญลักษณ์ของน้ำตก (Waterfalls) หรือนกกระเรียนที่กำลังบิน (A Crane in Flight)

สัญลักษณ์แห่งหินได้เปลี่ยนไปตามยุคสมัยของญี่ปุ่นโบราณ อย่างไรก็ตาม สวนที่ถูกจัดแต่งด้วยหินโดยเฉพาะ จะเป็นสวนที่มีคติแบบเซน จึงเรียกสวนลักษณะนี้ว่า Japanese Rock Garden หรือ Zen Rock เรียกแบบญี่ปุ่นว่า Karesansui (สวนประเภทที่ 2)

2. โรจิ (Roji) หรือหินที่ปูเป็นทางเดินคล้าย ๆ หยดน้ำค้าง (Dewy Ground) เพื่อเป็นทางเดินไปยังโรงน้ำชา (Tea House) วัตถุประสงค์ของการปูหินโรจิ คือ การปลูกฝังความเรียบง่าย

3. ทรายหรือก้อนกรวด นิยมจัดสำหรับสวนในที่ราบ ส่วนใหญ่จะใช้ก้อนกรวดเพราะทนต่อสายฝนและลมพัดกระหน่ำ ก้อนกรวดมีความหมายเชิงสัญลักษณ์ คือ พื้นน้ำ (Water Features) ซึ่งจะคราดหรือเกลี่ยเป็นระลอกคลื่นน้ำ เรียกว่า Samon หรือ Hokime การคราดก้อนกรวดเป็นการฝึกสมาธิอย่างหนึ่ง รูปแบบการคราดแล้วแต่จินตนาการของผู้ตกแต่ง อาจเป็นแนวยาวหรือวงกลมก็ได้

4. พืชตระกูลมอส (Moss) หรือพืชพวกไม่มีท่อลำเลียง เป็นพวกคล้าย ๆ ตะไคร่น้ำ รวมถึงต้นไม้พุ่ม ไม้ดัดที่จัดตกแต่งอย่างพิถีพิถัน สัญลักษณ์ของพืชพันธุ์ไม้ ก็คือ ป่าไม้และแผ่นดิน

5. โรงน้ำชา (Tea House) หรือห้องจิบชา (Tea Rooms) ที่เรียกว่า Chashitsu การชงชามีวิธีชงที่เป็นศิลปะอย่างหนึ่งที่เรียกว่า Tea Ceremony หรือ Way of Tea บริเวณโรงน้ำชามีสวนหญ้าสำหรับเดินเล่นชมบรรยากาศรอบ ๆ อย่างมีสติสำรวม

การแยกองค์ประกอบอีกอย่างหนึ่งของสวนญี่ปุ่น ก็คือ การจำแนกตามธาตุ เช่น ธาตุดิน ธาตุน้ำ ธาตุไฟ ธาตุไม้ การจัดสวนก็เหมือนการจัดธาตุเหล่านี้ให้กลมกลืนกับวิถีชีวิตมนุษย์ และให้มนุษย์เข้าใจธรรมชาติที่อยู่รอบตัว จะสังเกตุเห็นว่า น้ำหรือลำธารเป็นองค์ประกอบหลักในการจัดสวนญี่ปุ่น เพราะน้ำเหมือนเป็นต้นกำเนิดของชีวิต ให้ความชุ่มชื่น เยือกเย็นชโลมใจ แม้สวนที่ไม่มีน้ำเหมือนสวนแบบเซน เพราะมีพื้นที่จำกัดและเน้นก้อนกรวดหรือทรายเป็นสำคัญ แต่ก็ยังสมมติว่า เป็นน้ำ ตกแต่งให้เป็นระลอกน้ำ เกลียวคลื่น

นอกจากนี้ ยังมีวัสดุตามธรรมชาติที่สื่อถึงธาตุต่าง ๆ เช่น ก้อนหิน เนินดิน ที่ถูกสมมติว่า เป็นภูเขา ก็คือ สัญลักษณ์แห่งธาตุดิน ต้นไม้ ต้นหญ้า คือ ธาตุไม้ ตะเกียงหิน คือ ธาตุไฟ แต่เดิมมีไฟจุดให้แสงสว่าง ปัจจุบันนิยมประดับเพื่อความสวยงามแต่ยังคงความหมายเดิม

ความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นผสมผสานกับความคิดสร้างสรรค์ดัดแปลง ก่อให้เกิดความงดงามทางวัฒนธรรมที่เรียกว่า สุนทรียะ (Aesthetics) เป็นความงาม ความเรียบง่ายที่ลงตัวระหว่างศาสตร์กับศิลป์

สะท้อนความเป็นตัวตนที่ซ่อนอยู่ภายในจิตใจของชาวแดนอาทิตย์อุทัย ประเทศที่เจริญเทคโนโลยีและร่ำรวยวัฒนธรรมอันเก่าแก่ประเทศหนึ่ง

บันทึกเซนในสวนโมกข์

เมื่อราวเดือนกุมภาพันธ์ พ.ศ. 2559 หลังจากเรียนวิชาสัมมนางานวิจัยปัจจุบันทางอภิปรัชญาและญาณวิทยา ผู้เขียนได้แวะไปสวนโมกขพลาราม และกราบไหว้พระบรมธาตุไชยาที่วัดพระบรมธาตุไชยาราชวรวิหาร อำเภอไชยา จังหวัดสุราษฎร์ธานี สวนโมกขพลารามเป็นสถานที่ที่หลวงพ่อพุทธทาส หรือพระธรรมโกศาจารย์ (เงื่อม อินฺทปญฺโญ) นามปากกาและคนทั่วไปเรียกว่า พุทธทาสภิกขุ ได้สร้างขึ้นเมื่อวันวิสาขบูชาที่ 12 พฤษภาคม พ.ศ. 2475 เดิมตั้งอยู่ที่ตระพังจิก หมู่บ้านพุมเรียง ต่อมาย้ายมาสร้างที่บริเวณเขาพุทธทอง (จุดที่ตั้งอุโบสถ) มีเนื้อที่ประมาณ 375 ไร่

วัดแห่งนี้คนนิยมเรียกสั้น ๆ ว่า สวนโมกข์ มีชื่ออย่างเป็นทางการว่า วัดธารน้ำไหล สวนโมกขพลาราม ตามความหมายที่ปรากฏบนแผ่นป้ายของวัด อธิบายว่า

“ต้นโมก ต้นพลา
มีชื่อพ้องกับสวนโมกขพลาราม
โมกะ แปลว่า หลุดพ้น
พละ แปลว่า กำลัง
อาราม แปลว่า ที่ร่มรื่น ที่รื่นรมย์
สวนป่าอันเป็นกำลังแห่งความหลุดพ้น”

A Mok Tree and a Phla Tree: Tree whose names identify Suan Mokkhabalarama; mokkha = liberation, bala = power, and arama = shading grove; Suan Mokkhabalarama means the Grove of the Power of Liberation.

ผู้เขียนเคยไปสวนโมกข์ครั้งแรก เมื่อ 10 กว่าปีก่อน หลังจากนั้นก็ตั้งใจว่า ต้องหาโอกาสไปอีกสักครั้ง เพื่อศึกษาแนวคิดความเป็นสวนโมกข์ ครั้งนี้ผู้เขียนจึงไม่รีรอที่จะแวะมา ความรู้สึกเมื่อเดินเข้าสวนโมกข์ไม่ต่างจากเดิม ความร่มรื่น ความเรียบง่าย และปริศนาธรรมที่สอดแทรกเอาไว้ภายในวัดแห่งนี้มีมากมาย สำหรับคนที่เข้ามาสวนโมกข์แต่ละคน ไม่ทราบว่า มีความรู้ความเข้าใจธรรมะของพระพุทธเจ้าที่ถ่ายทอดโดยหลวงพ่อพุทธทาสมากน้อยแค่ไหนและต่างกันอย่างไร แต่สำหรับผู้เขียนเองไม่ได้รู้อะไรมาก นอกจากความเป็นเซนที่สนใจเป็นพิเศษและต้องการค้นหาจากสถานที่แห่งนี้

เซนเป็นนิกายหนึ่งในพุทธศาสนา ซึ่งเป็นสาขาย่อยสาขาหนึ่งของมหายาน ผู้ที่นับถือเซนมีมากในประเทศญี่ปุ่น จีน เกาหลี เวียดนาม ปัจจุบันมีหลายประเทศในยุโรปที่ศึกษาและปฏิบัติธรรมแบบเซน เช่น หมู่บ้านพลัมของพระติช นัท ฮันห์ (Thich Nhat Hanh) ในฝรั่งเศส และสาขาหมู่บ้านพลัมทั่วโลก รวมถึงหมู่บ้านพลัมที่อำเภอปักธงชัย จังหวัดนครราชสีมา ในสหรัฐอเมริการู้จักเซนเพราะการเผยแผ่ของ ดร.ไดเซทสึ ไททาโร ซูซูกิ (Daisetz Teitaro Suzuki) เมื่อหลายสิบปีก่อน แม้กระทั่งสตีฟ จอบส์ (Steve Jobs) ผู้ก่อตั้งบริษัทแอปเปิล ก็หันมานับถือพุทธศาสนามหายาน

จากการศึกษาหนังสือเซน โดยเฉพาะหนังสือชื่อ Zen Mind, Beginner's Mind ของซุนริว ซูซูกิ (Shunryu Suzuki)

พระไทยที่ศึกษาเซนอย่างจริงจัง คือ หลวงพ่อพุทธทาส ท่านแปลและเขียนหนังสือนิทานเซนหลายเล่ม นอกจากนี้ ยังมีพระเถรวาทไทยที่มีแนวปฏิบัติคล้ายเซนหลายรูป เช่น หลวงปู่ดูลย์ อตุโล หลวงพ่อเทียน จิตฺตสุโภ

หลวงปู่ดูลย์ อตุโล หรือพระราชวุฒาจารย์ วัดบูรพาราม จังหวัดสุรินทร์ ศิษย์หลวงปู่มั่น ภูริทตฺโต หลวงปู่ดูลย์มีคำสอนเรื่องจิตอย่างน่าสนใจ ดังคำสอนที่ว่า

> *"จิตที่ส่งออกนอก เพื่อรับสนองอารมณ์ทั้งสิ้น เป็นสมุทัย ผลอันเกิดจากจิตส่งออกนอกแล้วหวั่นไหว เป็นทุกข์ จิตเห็นจิตอย่างแจ่มแจ้ง เป็นมรรค ผลอันเกิดจากจิตเห็นจิตอย่างแจ่มแจ้ง เป็นนิโรธ"*

หลวงพ่อเทียน จิตฺตสุโภ วัดสนามใน จังหวัดนนทบุรี ที่สอนการเจริญสติแบบเคลื่อนไหว ตามแนวทางสติปัฏฐาน 4 ด้วยการยกมือสร้างจังหวะ อย่าหยุดนิ่ง ให้เคลื่อนไหวอยู่เสมอ จะได้รู้สึกตัวเหมือนลูกโซ่ การปฏิบัติของท่านไม่มีคำบริกรรม ไม่มีการหลับตา คำสอนและวิธีปฏิบัติของท่านถูกเปรียบเทียบเหมือนพระเว่ยหลาง สังฆปริณายกองค์ที่ 6 แห่งเซน ที่เน้นความเรียบง่าย ไม่มีพิธีรีตอง แม้การนุ่งห่มผ้าท่านก็เคยใช้สีดำดูคล้ายพระเซน หลวงพ่อเทียนจึงได้รับการขนานนามว่า ปรมาจารย์แห่งการเจริญสติที่เน้น *"การดูกายเคลื่อนไหวและดูจิตใจนึกคิด"*

แนวปฏิบัติของพระสายวิปัสสนาธุระที่เอ่ยนามมา คงไม่มีส่วนเกี่ยวข้องกับเซนโดยตรง เพราะมีรูปแบบการปฏิบัติที่แตกต่างกัน หลวงพ่อเทียนเองแม้จะเคยนุ่งห่มผ้าคล้ายเซน แต่ท่านก็เห็นว่า เซนกับการปฏิบัติของเถรวาทแตกต่างกันมาก แต่เนื่องจากวิธีปฏิบัติของพระไทยที่กล่าวมา มีความใกล้เคียงกับเซนในแง่ของวิธีการที่ไม่เน้นคำพูด แต่เน้นการสื่อจากจิตสู่จิตโดยตรง จึงมีผู้นิยมกล่าวว่า คล้ายคลึงกับเซนในบางประการ

มีคำกล่าวว่า หลวงพ่อพุทธทาสพูดถึงจิตว่าง หลวงปู่ดูลย์พูดถึงจิต คือ พุทธะ พระเว่ยหลางพูดถึงจิตเดิมแท้ ซึ่งเป็นคำสอนเรื่องจิตที่น่าสนใจที่ต้องศึกษาถึงความเหมือนและความต่างกันต่อไป

วกกลับมาสวนโมกข์ เมื่อผู้เขียนเดินผ่านลานหินโค้ง สถานที่เคยสัมผัสสมัยมาครั้งแรก มีความรู้สึกธรรมดา ไม่มีอะไรแปลกตาแปลกใจมากนัก นอกจากภาพจินตนาการของหมู่พระสงฆ์ที่นั่งรายล้อมหลวงพ่อพุทธทาสที่ผุดขึ้นมาในใจ ในแผนที่วัด พูดถึงลานหินโค้งว่า

> *“เป็นสัญลักษณ์หนึ่งของสวนโมกข์ที่เอื้อต่อการศึกษาปฏิบัติธรรมมากที่สุด สะท้อนแนวคิดของท่านพุทธทาสว่า มาสวนโมกข์ควรได้พูดคุยกับต้นไม้ ก้อนหิน และยังได้เรียนรู้เรื่องธรรมะที่ปรุงแต่งและไม่ปรุงแต่ง ปัจจุบันเป็นที่ตักบาตรสาธิต ทำวัตรสวดมนต์ แสดงธรรม นั่งวิปัสสนา กิจธรรมเริ่มตั้งแต่ตีสี่ครึ่ง”*

เมื่อเดินลึกเข้าไปถึงโรงมหรสพทางวิญญาณ เห็นภาพปริศนาธรรมการส่งมอบลูกตาขนาดใหญ่ที่ติดไว้ด้านหน้าตัวอาคาร ซึ่งเคยเห็นจาก

หนังสือมานาน จึงรู้สึกว่า วันนี้ได้มาถึงและเห็นสถานที่จริงแล้ว คำอธิบายโรงมหรสพฯ ที่ประพันธ์โดยหลวงพ่อพุทธทาสมีปรากฏว่า

“โรงมหรสพ ทางวิญญาณ งานพิเศษ
ปรารมเหตุ เพื่อเกิดธรรม สิเนหา
แก่ผู้คน ในยุค ปลุกกามา
กันแก่กล้า เกลือกโลกีย์ หนีหน้าธรรม
จึงรวบรวม พุทธศิลป์ ชิ้นสนุก
ต่าง ๆ ยุค ต่าง ๆ ชาติ อาจอุปถัมภ์
ให้ปัญญา ของผู้มา เป็นประจำ
ได้ดื่มด่ำ ธรรมรส ทดแทนกาม
เมื่อธรรมะ ประโลมใจ ได้รสแปลก
คนจะแยก จากกรรม ที่สำ้สาม
มาพอใจ ในพรต ที่งดงาม
ถูกต้องตาม ระบอบพุทธ์ ยุดหน่วงธรรม”

(คำว่า สำ้สาม เป็นภาษาถิ่น หมายถึง รอบอ่าวบ้านดอน = สำทราม)

โรงมหรสพฯ เป็นอาคาร 2 ชั้น กว้างประมาณ 10 เมตร ยาว 100 เมตร ภายนอกอาคารเป็นภาพแกะหลักชุดพุทธประวัติรอบอาคาร บริเวณด้านข้างอาคารมีก้อนหินวางเป็นระยะ ๆ

ภายในตัวอาคารชั้นแรก มีภาพที่ถูกจัดแสดงเป็น 7 กลุ่ม คือ 1. กลุ่มภาพวาดผีเสื้อ สุนัข เทพเจ้า จากซองยากาแรต จัดแสดงรอบเสา

อาคาร (ซ้ายมือทางเข้า) 2. กลุ่มภาพของเชอร์แมน บริเวณผนังด้านใน (ซ้ายมือของทางเข้า) 3. กลุ่มภาพโลกและปรัชญา บริเวณผนังด้านใน (ขวามือของทางเข้าด้านหน้า) 4. กลุ่มภาพสุภาษิต บริเวณเสาอาคาร (ขวามือของทางเข้า) 5. กลุ่มภาพนิทานเกี่ยวกับปฏิจจสมุปบาท บริเวณแท่นตรงกลางห้อง 6. กลุ่มภาพชุดกายนคร บริเวณผนังด้านใน (ขวามือของทางเข้า) 7. กลุ่มภาพเซน บริเวณผนังด้านใน (ขวามือของทางเข้าด้านหลัง)

ภายในอาคารชั้นที่ 2 เป็นลักษณะโล่ง มีระเบียงเดินชมภาพโดยรอบ มีภาพ 3 กลุ่ม และสิ่งสำคัญคือ 1. กลุ่มภาพถ่ายของท่านพุทธทาสไปอินเดีย บริเวณระเบียงทางเดินด้านใน 2. กลุ่มภาพเกี่ยวกับโทสะ โมหะ โลภะ บริเวณผนังระเบียงทางเดินด้านนอก 3. กลุ่มภาพชุดหนวดเต่าเขากระต่าย บริเวณรอบคานของระเบียงชั้น 2

ภาพและสิ่งสำคัญ คือ 1. ภาพปฏิจจสมุปบาทแบบทิเบต บริเวณผนังระเบียงทางเดิน (ฝั่งทางเข้าด้านหลัง) 2. ภาพแสดงความว่างเปล่า บริเวณระเบียงทางเดินด้านใน (ฝั่งทางเข้าด้านหลัง) 3. สัญลักษณ์แทนพระรัตนตรัย บริเวณระเบียงทางเดินด้านใน (ฝั่งทางเข้าด้านหน้า) 4. ห้องทำสำเนาเทป บริเวณระเบียงทางเดิน (ฝั่งทางเข้าด้านหน้า)

ทุกภาพภายในอาคารถูกจัดแสดงอย่างเรียบง่าย บางภาพมีคำอธิบายใต้ภาพเป็นคำกลอน ภาพแรกที่สะดุดตาซึ่งอยู่ติดประตูทางเข้า คือ ภาพ **“เสียงขลุ่ยกลับมาหากอไผ่”** เป็นภาพกระบอกไผ่ 1 ปล้อง พร้อมคำอธิบายเป็นภาษาอังกฤษว่า Sound of flute has returned to bamboo forest. มีคำกลอนอธิบายเป็นภาษาไทยว่า

“เสียงขลุ่ยหวน กลับมา หากอไผ่
จงคิดให้ เห็นความ ตามนี้หนอ
ว่าไผ่ลำ ตัดไป จากไผ่กอ
ทำขลุ่ยพอ เป่าได้ เป็นเสียงมา
เสียงก็หวน กลับมา หากอไผ่
เป่าเท่าไร กลับกัน เท่านั้นหนา
เหมือนไอน้ำ จากทะเล เป็นเมฆา
กลายเป็นฝน กลับมา สู่ทะเล
เหมือนตัณหา พาคน ด้นพิภพ
พอสิ้นฤทธิ์ ก็ตระหลบ หนทางเห
วิ่งมาสู่ แดนวิสุทธิ์ หยุดเกเร
ไม่เถล ไถลไป ที่ไหนเลย
อันความวุ่น วิ่งมา หาความว่าง
ไม่มีทาง ไปไหน สหายเอ๋ย
ในที่สุด ก็ต้องหยุด เหมือนอย่างเคย
ความหยุดเฉย เป็นเนื้อแท้ แก่ธรรมเอย”

บรรดาภาพที่ปรากฏภายในโรงมหรสพฯ จะเป็นกลุ่มใดก็ตาม ผู้เขียนรู้สึกว่า เป็นปริศนาธรรมที่คล้ายกับโกอาน (Koan) ของเซนเป็นอย่างมาก

โกอานเป็นปริศนาธรรมที่อาจารย์เซนได้มอบให้ลูกศิษย์นำไปขบคิด เพื่อศึกษาสัจธรรมที่ซ่อนอยู่ หากเข้าใจโกอานก็เหมือนการเข้าใจธรรมะ

ชั้นสูง บางทีต้องใช้เวลาหลายวันจึงจะตีความปริศนาธรรมนั้นออก ผู้มีสภาพจิตลึกซึ้ง ปัญญาคมคายจึงจะเข้าใจสัญญะหรือความหมายที่แฝงไว้

ด้านหลังของตัวอาคารโรงมหรสพฯ ออกไป มีอาคารที่สร้างคล้ายเรือสำเภาขนาดใหญ่อยู่ 2 ลำ ลำแรกชื่อว่า **ธรรมวารีนาวาอิสรกุลนฤมิต** ลำที่ 2 ชื่อว่า **เรือใหญ่** หรือ**ธรรมวารีนาวา**

ลำแรก มีอธิบายว่า *“อุปมาเหมือนเรือข้ามฝากหรือข้ามวัฏสงสาร ให้พ้นจากความทุกข์ ข้ามฟากจากความมีทุกข์ไปสู่ความไม่มีทุกข์ จากความโง่ไปสู่ความฉลาด บนเรือมีสวนหินแบบเซน หอระฆังและสถูปสาญจีข้างล่างเป็นที่เก็บน้ำใน”*

ลำที่สอง อธิบายว่า *“ชั้นล่างเป็นที่เก็บน้ำฝน ชั้นบนเป็นศาลาอเนกประสงค์สำหรับประชุม ฟังเทศน์เวลาฝนตก ที่หัวเรือเป็นที่ตั้งของห้องสมุดโมกขบรรณาลัย”*

ผู้เขียนได้ขึ้นไปบนเรือลำแรก สังเกตดูการจัดสวนแบบเซนที่เต็มไปด้วยทราย ก้อนหินวางเรียงรายเป็นแถวยาว บางก้อนวางเป็นรูปเต่า ความรู้สึกแรกที่เห็น ผู้เขียนนึกถึงสวนเซนที่เคยเห็นที่ประเทศญี่ปุ่น และทำให้นึกถึงลานหินโค้งที่เดินผ่านมาอย่างไร้ความหมายในตอนต้นว่า ที่แท้ลานหินโค้ง ก็คือ สวนเซนนั่นเอง

รอบข้างโรงมหรสพฯ มีทางเดินขึ้นไปยังอุโบสถประมาณ 150 เมตร ทางเดินสะดวกไม่ชันนัก ด้านหน้าก่อนถึงอุโบสถเป็นลานว่างเปล่า มีป้ายแท่นหินอ่อนขนาดใหญ่สูงประมาณ 3 เมตร มี 4 ด้าน แต่ละด้านกว้างประมาณ 50 เซนติเมตร ยอดแท่นเป็นหินกลมคล้ายหยดน้ำ ทั้ง 4 ด้าน เขียนข้อความด้านละภาษา ด้านหน้าเป็นภาษาบาลี เวียนขวาเป็น

ภาษาอังกฤษ ด้านหลังเป็นภาษาไทย และด้านถัดไปเป็นภาษาจีน เฉพาะใจความด้านภาษาไทยจารึกไว้ว่า

> *“สถานที่ฌาปนกิจสรีระ ท่านพุทธทาสภิกขุ อินฺทปญฺโญ (พระธรรมโกศาจารย์) ทำฌาปนเมื่อวันที่ 28 กันยายน พ.ศ. 2536 ตรงกับวันอังคาร ขึ้น 13 ค่ำ เดือน 10”*

หลวงพ่อพุทธทาสอาพาธด้วยเส้นเลือดในสมองแตก คณะศิษย์นำส่งโรงพยาบาลศิริราช และนิมนต์ท่านกลับมาสวนโมกข์อีกครั้ง กระทั่งมรณภาพเมื่อวันศุกร์ที่ 8 กรกฎาคม พ.ศ. 2536 เวลา 11.20 น. ณ สวนโมกขพลาราม รวม 67 พรรษา อายุ 87 ปี 1 เดือน 11 วัน พิธีฌาปนกิจสรีระหลวงพ่อพุทธทาสทำอย่างเรียบง่ายที่สุด ในพินัยกรรมระบุไม่ให้ฉีดยาศพ ไม่มีพิธีการใด ๆ ทำแบบประเพณีโบราณ คือ วางโลงศพบนเชิงตะกอนปักเสา 4 ต้น ผูกผ้าขาวเป็นดาดฟ้า มีหลวงพ่อปัญญานันทะหรือพระพรหมมังคลาจารย์ วัดชลประทานรังสฤษฎ์ ในขณะนั้นท่านดำรงสมณศักดิ์ที่พระเทพวิสุทธิเมธี เป็นประธานในการจุดไฟ ณ บริเวณเขาพุทธทอง ซึ่งก็คือ บริเวณด้านหน้าอุโบสถนั่นเอง

สำหรับอุโบสถของสวนโมกข์อยู่ตรงขึ้นไปจากสถานที่ฌาปนกิจสรีระเล็กน้อย ภาพอุโบสถธรรมชาติของสวนโมกข์คงเป็นที่คุ้นตาของนักอ่านวรรณกรรมของหลวงพ่อพุทธทาส ซึ่งมีลักษณะเป็นลานทรายขาวกว้าง 3 ชั้น จุพระสงฆ์ได้หลายร้อยรูป ตรงกลางลานมีพระพุทธรูปปางมารวิชัยสีขาว ประดิษฐานโดดเด่นบนแท่นปูนอยู่องค์เดียว มีแผ่นศิลาธรรมจักรสีดำตั้งเป็นฉัพพัณรังสีอยู่เบื้องหลัง แผ่นไม้ 1 แผ่นวางไว้หน้าองค์พระสำหรับ

เป็นที่กราบสักการะ ที่ฐานพระมีข้อความเขียนไว้ว่า **“ที่ระลึก กึ่งศตวรรษของสวนโมกข์ พ.ศ. 2525”**

โรงอุโบสถเป็นสถานที่แห่งหนึ่งที่สะท้อนความเป็นเซน ทรายที่รายล้อม ก้อนหินวางเรียงเป็นแถว สื่อนัยสวนเซนแบบญี่ปุ่น สวนประเภทนี้นิยมจัดไว้ในบริเวณวัดพุทธมากกว่าบริเวณบ้านเรือนของชาวบ้าน ส่วนใหญ่จัดไว้ท้ายวัดหรือระเบียงกุฏิของพระสงฆ์ เมื่อมองออกมาจากกุฏิสามารถมองเห็นธรรมภายในสวน ที่สื่อความเรียบง่าย เรียกสวนประเภทนี้ว่า **สวนแห้ง** (Dry Garden) ทรายหรือก้อนกรวดเปรียบเสมือนท้องทะเล ก้อนหินเปรียบเสมือนภูเขา

ตามคำอธิบายในแผนที่วัด เรียกบริเวณนี้ว่า เขาพุทธทอง เป็นที่ตั้งอุโบสถ์แบบสวนโมกข์

> *“เป็นโบสถ์พื้นดินตามธรรมชาติอย่างที่เคยมีในครั้งพุทธกาล แมกไม้รอบข้าง คือ ผนังโบสถ์ เมฆขาวฟ้าครามเบื้องบน คือ หลังคา ยอดไม้ที่ไหวระริกล้อลม คือ ช่อฟ้าใบระกาอันมีชีวิต เป็นสถานที่ทำสังฆกรรม ลงอุโบสถ เวียนเทียน ลานด้านล่างเป็นสถานที่เผาสรีระท่านพุทธทาส”*

หลังจากเข้าไปกราบสักการะพระพุทธรูป พระประธานภายในโรงอุโบสถธรรมชาติแล้ว เดินลงมาจากอุโบสถอีกเส้นทางหนึ่ง ด้านขวาเป็นกุฏิอาจริยบูชาและรูปปั้นพระโพธิสัตว์อวโลกิเตศวร ด้านซ้ายเป็นศาลาธรรมโฆษณ์

กุฏิอาจริยบูชามีรูปหล่อหลวงพ่อพุทธทาสให้กราบไหว้สักการะ ถัดออกไปเป็นรูปปั้นพระโพธิสัตว์อวโลกิเตศวร (เจ้าแม่กวนอิม) ประดิษฐานหน้าลานหญ้า ซึ่ง *“ท่านพุทธทาสได้จัดสร้างจากต้นแบบที่เป็นรูปปั้นสัมฤทธิ์เก่าแก่ ซึ่งพบที่เมืองไชยา เป็นสัญลักษณ์ของสุทธิ ปัญญา เมตตา และขันติ หากทุกข์ใจหรือโกรธเคืองใครมา มองหน้าพระอวโลกิเตศวร จะช่วยทำให้สบายใจขึ้น”*

หลวงพ่อพุทธทาสให้ความหมายของพระโพธิสัตว์ว่า *“สัตว์ที่กำลังเพาะปลูกโพธิ โพธิ คือ ปัญญาสำหรับจะตรัสรู้”* ธรรมะข้อสำคัญสำหรับพระโพธิสัตว์เรียกว่า โพธิสัตวธรรม ก็คือ **“สุทธิ ปัญญา เมตตาและขันติ”**

> *“ธรรมะของโพธิสัตว์นี่เป็นธรรมของผู้เสียสละ ผู้ไม่เห็นแก่ตัว โพธิสัตว์ที่แท้จริงมีความหมายอย่างนั้น เตรียมตัวจะเป็นพระพุทธเจ้า ก็เตรียมตัวทำลายตน ทำลายความเห็นแก่ตน หมดตัวตนเมื่อไรก็เป็นพระอรหันต์ เป็นพระพุทธเจ้า”*

เหตุผลที่หลวงพ่อพุทธทาสนำรูปปั้นพระโพธิสัตว์มาจัดแสดง นอกจากเกี่ยวข้องกับความเชื่อของชาวอาณาจักรศรีวิชัยดั้งเดิม (เมืองไชยา) ที่มีความเชื่อพุทธศาสนามหายานแล้ว ผู้เขียนคิดว่า หลวงพ่อพุทธทาสคงได้อิทธิพลความเชื่อแบบมหายานอยู่ไม่น้อย โดยเฉพาะมหายานแบบเซน มหายานจะเชื่อเรื่องพระโพธิสัตว์มาก การบำเพ็ญประโยชน์หรือบุญกุศลของมหายานก็เพื่อปรารถนาความเป็นพระโพธิสัตว์ แนวคิดพื้นฐานของมหายานจึงเน้นคุณธรรมเรื่องปัญญาและเมตตาเพื่อช่วยเหลือเพื่อนมนุษย์

ให้พ้นทุกข์ มากกว่าการแสวงหาทางพ้นทุกข์แบบเถรวาทเรา ที่เน้นความหมดจดพ้นทุกข์เพื่อตนเองก่อนแล้วจึงช่วยเหลือเพื่อนมนุษย์ภายหลัง

รูปปั้นพระโพธิสัตว์อวโลกิเตศวรในสวนโมกข์ ในความคิดของผู้เขียนเห็นว่า ได้สะท้อนความคิดมหายานแบบเซนอยู่ไม่น้อย

อีกด้านหนึ่งเป็นศาลาธรรมโฆษณ์ ซึ่งอยู่ตรงกลางระหว่างลานหินโค้งกับกุฏิอาจริยบูชา ผู้เขียนมาทราบภายหลังว่า ศาลาธรรมโฆษณ์เป็นสถานที่รวบรวมผลงานและเก็บอัฐิของหลวงพ่อพุทธทาส จึงไม่ได้เข้าไปชมภายใน เพียงแค่ไหว้รูปปั้นหลวงพ่อที่ตั้งอยู่ด้านหน้าและถ่ายรูปเป็นที่ระลึกเท่านั้น ศาลาแห่งนี้หลวงพ่อพุทธทาสได้ระบุไว้ในพินัยกรรมให้เป็นที่เก็บอัฐิของท่าน โดยบรรจุไว้ใต้ฐานพระพุทธรูปที่เทปูนซีเมนต์โบกทับไว้ ส่วนอังคารหรือเถ้าถ่านให้แบ่งเป็น 3 ส่วน แล้วนำไปลอยและโปรย 3 แห่ง โดยพระอาจารย์โพธิ์ จนฺทสโร หรือพระครูปลัดศีลวัฒน์ เจ้าอาวาสวัดธารน้ำไหลในขณะนั้น (ปัจจุบันท่านได้เลื่อนสมณศักดิ์เป็นพระราชาคณะชั้นราชที่พระราชวัชรโพธิคุณ, วิ.) เป็นผู้นำอังคารไปโปรยในสถานที่ทั้ง 3 แห่ง คือ

1. ช่องอ่างทอง หรืออุทยานแห่งชาติหมู่เกาะอ่างทอง อำเภอเกาะสมุย จังหวัดสุราษฎร์ธานี สถานที่แห่งนี้เคยเป็นสถานที่ลำเลียงอิฐมาสร้างโรงมหรสพทางวิญญาณที่สวนโมกข์

2. เขาประสงค์ เป็นสถานที่เก็บผอบอัฐิของโยมพ่อ โยมแม่และน้องสาวของท่าน ปัจจุบันเป็นที่ตั้งของวัดถ้ำใหญ่ อำเภอท่าชนะ จังหวัดสุราษฎร์ธานี สถานที่แห่งนี้เป็นเขาสูงชัน มีพระพุทธรูปประดิษฐานอยู่ภายในถ้ำ สันนิษฐานว่า คงเป็นพุทธสถานมาตั้งแต่สมัยอยุธยาตอนปลายจนถึงรัตนโกสินทร์ตอนต้น ทุกปีจะมีงานเทศกาลขึ้นถ้ำปิดทองที่นี่ ส่วนบริเวณโปรยอังคารของท่านอยู่ถัดขึ้นไปอีก

3. ต้นแม่น้ำตาปีที่เขาสก อำเภอพนม จังหวัดสุราษฎร์ธานี อยู่ในเขตอุทยานแห่งชาติเขาสก บริเวณที่ลอยอังคาร คือ ลำคลองสก ทุกปีในช่วงเดือนตุลาคมจะมีพิธีเขาสกรำลึกวันลอยอังคารท่านพุทธทาส และการทำบุญหน้าอุทยานฯ

การลอยอังคารในแม่น้ำและโปรยบนเขาสูงชัน นอกจากเป็นสถานที่สำคัญเกี่ยวข้องกับหลวงพ่อพุทธทาสแล้ว ปริศนาธรรมน่าขบคิด คือ การคืนสู่ธรรมชาติของร่างกาย กลับสู่ธาตุ 4 คือ ดิน น้ำ ไฟ ลม เป็นวิถีการเรียนรู้ธรรมะ ธรรมดาและธรรมชาติอย่างแท้จริง

หลังจากที่ผู้เขียนเดินลงมาอีกนิด เยื้องรูปปั้นพระโพธิสัตว์ฯ ก็พบโรงฉัน เป็นอาคารโล่ง มีอาสน์สงฆ์ที่ทำจากปูนยกพื้นสูงประมาณ 50 เซนติเมตร ทำให้จินตนาการเห็นภาพพระสงฆ์นั่งเป็นแถวฉันอย่างพร้อมเพรียง โรงฉันแห่งนี้มี **“ประเพณีฉันแบบรถไฟและสวดมนต์ระหว่างฉัน”** หมายถึง ขณะที่พระฉันก็มีการสวดมนต์ของฆราวาสญาติโยมไปด้วย โดยมีคำอธิบายเป็นภาษาอังกฤษไว้ว่า Where monks traditionally take their alms from a food-carrying cart there is a chanting by lay persons during the monks’ meal.

ด้านข้างโรงฉันมีทางเดินไปยังสถานที่สำคัญอีกแห่ง คือ **สระนาฬิเกร์** ที่แห่งนี้เป็นสระน้ำขนาดสี่เหลี่ยมผืนผ้า กว้างประมาณ 100 เมตร ยาวประมาณ 200 เมตร น้ำสีเขียวคล้ายตะไคร่ปกคลุม กลางสระเป็นเกาะเล็ก ๆ เนื้อที่ประมาณ 5 ตารางเมตร มีต้นมะพร้าว 1 ต้น สูงชะลูดประมาณ 20-30 เมตร หญ้าปกคลุมเขียวขจีทั่วเกาะ ต้นมะพร้าวที่เกิดอยู่โดดเดี่ยวกลางเกาะมีอธิบายความหมายว่า

“เป็นที่ระลึกถึงความเอาจริงเอาจังในทางธรรมของปู่ย่าตายายสมัยก่อน ในบทกล่อมลูกโบราณ

มะพร้าวนาพิเกร์
ต้นเดียวโนเน ***กลางทะเลขี้ผึ้ง***
ฝนตกไม่ต้อง ***ฟ้าร้องไม่ถึง***
กลางทะเลขี้ผึ้ง ***ถึงได้แต่ผู้พ้นบุญเอยฯ***

มีความหมายว่า นิพพานนั้นอยู่ท่ามกลางวัฏสสาร” (Nibbana is present amidst Samsara.)

สระนาพิเกร์เป็นจุดสุดท้ายที่ผู้เขียนเดินเที่ยวชม โดยใช้เวลาประมาณ 1 ชั่วโมง 30 นาที ถือเป็นการเก็บเกี่ยวประสบการณ์ที่มีค่าอย่างมาก

หลายคนคงไม่รู้ว่า หลวงพ่อพุทธทาสได้รับการยกย่องว่า เป็น **นาคารชุนแห่งเถรวาท** ซึ่งเป็นสมญาที่ศาสตราจารย์โดนาลด์ เค สแวเรอร์ (Donald K. Swearer) ผู้ศึกษาผลงานและแปลงานของหลวงพ่อพุทธทาสเป็นภาษาอังกฤษ ได้กล่าวสรรเสริญไว้ นาคารชุนเป็นพระมหายาน ชาวอินเดีย ราวพุทธศตวรรษที่ 7 เป็นนักปราชญ์ผู้ให้กำเนิดพุทธปรัชญาสำนักมาธยามิกะหรือสำนักศูนยตาอันโด่งดัง นอกจากนี้ ยังเป็นนักตรรกวิทยาที่ยิ่งใหญ่ของโลก

หลวงพ่อพุทธทาสเป็นนักคิด นักปฏิรูปสังคมพุทธฝ่ายเถรวาทที่มีบทบาทไม่น้อยกว่านาคารชุนสมัยนั้น ผลงานของท่านสะท้อนสังคม ให้แง่คิดทางภูมิปัญญาแบบพุทธแท้ ๆ ไม่เจือไสยศาสตร์และสอนให้สลัดความลุ่มหลงในวัตถุนิยม แนวปฏิบัติของท่านเน้นการใช้ชีวิตเรียบง่าย แต่มุ่งให้เกิด

ปัญญา ดังมรดกคำสอนที่ท่านฝากไว้ว่า **“กินข้าวจานแมว อาบน้ำในคูนอนกุฏิเล้าหมู ฟังยุงร้องเพลง”** ทั้งนี้ เพื่อไม่ให้มีปัญหากับการเป็นอยู่ในโลกแห่งวัตถุ และสามารถเจริญก้าวหน้าด้านจิตใจ โดยอาศัยหลักธรรมชาติที่ว่า **“กินอยู่อย่างต่ำ มุ่งกระทำอย่างสูง”**

หลวงพ่อพุทธทาสจึงแตกต่างกับพระเถรวาททั่วไป ท่านเป็นทั้งพระนักคิดหัวก้าวหน้า นักวิชาการ นักปฏิบัติ และนักปฏิรูปในคนคนเดียว ปัจจุบันท่านได้รับยกย่องว่า เป็นบุคคลสำคัญของโลกของยูเนสโก และได้รับการขนานนามว่า เป็นนักปรัชญาที่สำคัญท่านหนึ่ง สมกับสมณศักดิ์ที่พระธรรมโกศาจารย์ (สมณศักดิ์ครั้งสุดท้าย) อันเป็นตำแหน่งแห่งนักปราชญ์อย่างแท้จริง

บางอย่างที่สังเกตเห็นในตัวท่าน คือ แนวคิดมหายานแบบเซน แต่เซนก็มีลักษณะพิเศษที่ไม่เหมือนมหายานทั่วไป หลวงพ่อพุทธทาสเองก็ยอมรับในประเด็นนี้ เพราะท่านมีผลงานการแปลคำสอนของเซน คือ สูตรเว่ยหลาง คำสอนฮวงโป และงานอีกหลายเรื่องที่เกี่ยวกับเซน คำสอนของเซนจึงมีอิทธิพลอย่างมากในวิถีชีวิตของท่าน การสร้างสวนโมกข์จึงเป็นผลงานที่บ่งตัวตนของท่านอย่างเป็นรูปธรรมที่สุด

ถ้าสรุปความเป็นเซนในสวนโมกข์ สามารถเห็นได้จากสิ่งเหล่านี้

1. โรงมหรสพทางวิญญาณ ภาพปริศนาธรรมหลายภาพมีลักษณะเป็นโกอานให้ขบคิดสัจธรรมความจริงของชีวิต

2. ลานหินโค้ง มีลักษณะการจัดสวนแบบเซน ที่มีหินและทรายเป็นส่วนประกอบของสวน

3. อุโบสถ เป็นอีกสวนเซนที่สะท้อนความเป็นเซนมากกว่าลานหินโค้ง สามารถสัมผัสธรรมชาติได้มากกว่าบริเวณอื่น

4. ธรรมวารีนาวาอิสรกุลนฤมิต บนเรือมีสวนเซนที่ถูกจัดไว้อย่างเป็นกิจลักษณะ

5. รูปปั้นพระโพธิสัตว์อวโลกิเตศวร ความเชื่อแบบมหายานตั้งแต่สมัยศรีวิชัย

6. สระนาฬิเกร์ มีลักษณะเป็นสวนญี่ปุ่นที่เรียกชื่อว่า สวนหินหรือสวนภูเขา ที่มีสายน้ำลำคลองรายรอบ มีต้นไม้ประดับประดาเป็นส่วนประกอบ แม้สวนประเภทนี้มีความเชื่อแบบชินโต แต่เชื่อว่า หลวงพ่อพุทธทาสได้ประยุกต์ให้เข้ากับความเป็นเซนมากกว่าชินโต

จากวันที่ 27 พฤษภาคม พ.ศ. 2449 ซึ่งเป็นวันเกิดของท่าน จวบถึงปัจจุบันชาตกาลของท่านมากกว่า 100 ปี ท่านยังคงอยู่ในใจชาวพุทธตลอดไป ดังคำประพันธ์ของท่านที่ว่า

พุทธทาส จักอยู่ไป ไม่มีตาย
แม้ร่างกาย จะดับไป ไม่ฟังเสียง
ร่างกายเป็น ร่างกายไป ไม่ลำเอียง
นั่นเป็นเพียง สิ่งเปลี่ยนไป ในเวลา
พุทธทาส คงอยู่ไป ไม่มีตาย
ถึงดีร้าย ก็จะอยู่ คู่ศาสนา
สมกับมอบ กายใจ รับใช้มา
ตามบัญชา องค์พระพุทธ ไม่หยุดเลย
พุทธทาส ยังอยู่ไป ไม่มีตาย
อยู่รับใช้ เพื่อนมนุษย์ ไม่หยุดเฉย
ด้วยธรรมโฆษณ์ ตามที่วาง ไว้อย่างเคย

โอ้เพื่อนเอ๋ย มองเห็นไหม อะไรตายฯ
แม้ฉันตาย กายลับ ไปหมดแล้ว
แต่เสียงสั่ง ยังแจ้ว แว่วหูสหาย
ว่าเคยพลอด กันอย่างไร ไม่เสื่อมคลาย
ก็เหมือนฉัน ไม่ตาย กายธรรมยัง
ทำกับฉัน อย่างกะฉัน นั้นไม่ตาย
ยังอยู่กับ ท่านทั้งหลาย อย่างหนหลัง
มีอะไร มาเขี่ยไค้ ให้กันฟัง
เหมือนฉันนั่ง ร่วมด้วย ช่วยชี้แจง
ทำกับฉัน อย่างกะฉัน ไม่ตายเถิด
ย่อมจะเกิด ผลสนอง หลายแขนง
ทุกวันนัด สนทนา อย่าเลิกแล้ง
ทำให้แจ้ง ที่สุดได้ เลิกตายกันฯ

ยักษ์วัดแจ้ง-แร้งวัดสระเกศ-เปรตวัดสุทัศน์

มีคำกล่าวที่ว่า “ยักษ์วัดแจ้ง แร้งวัดสระเกศ เปรตวัดสุทัศน์” เป็นคำกล่าวคล้องจองที่ดูจะน่ากลัว แต่บอกเรื่องราวทางประวัติศาสตร์ ความเชื่อ ศิลปะ วัฒนธรรมไว้อย่างมาก

ประการแรก ยักษ์วัดแจ้ง มีที่มาจากรูปปั้นของยักษ์ 2 ตน ชื่อว่า ทศกัณฐ์ (มี 10 หน้า) ที่มีกายสีเขียว และสหัสเดชะ (มีกำลัง 1 พัน) มีกายสีขาว ทั้งสองยืนตระหง่านหน้าประตูเข้าพระอุโบสถของวัดอรุณราชวราราม ราชวรมหาวิหาร (วัดเอกอุ 1 ใน 6) วัดประจำรัชกาลที่ 2

ความเชื่อเรื่องยักษ์มีทั้งแบบศาสนาพราหมณ์-ฮินดูและแบบพุทธศาสนา เฉพาะในทางพุทธศาสนาเชื่อว่า ยักษ์เป็นบริวารของเทวดาที่ชื่อว่า ท้าวเวสสุวรรณ หรือท้าวกุเวร ซึ่งเป็นเทวดา 1 ใน 4 ของสวรรค์ชั้นที่ 1 คือ จตุมหาราช เรียกทั่วไปว่า ท้าวโลกบาลทั้ง 4 ซึ่งปกครองดูแลทั้ง 4 ทิศ ในตำราแบ่งไว้ ดังนี้

1) กลุ่มเทวดาคนธรรพ์ เป็นเทวดาพวกดีดสีตีเป่า ขับร้อง รวมถึงพวกเทวดาที่อยู่ประจำไม้หอมต่าง ๆ ที่เรียกว่า นางไม้ เช่น นางตานี นางตะเคียน แม่ย่านาง ฯลฯ ประจำอยู่ทิศตะวันออกของเขาสุเมรุ โดยมีเทวดาชื่อว่า ธตรัฏฐะ เป็นผู้ปกครองดูแล

2) กลุ่มกุมภัณฑ์ มีลักษณะคล้ายยักษ์ มีตากลม สีแดง ตัวโต ซึ่งดูแลทรัพย์สมบัติหรือป่าเขาลำเนาไพร บางกลุ่มเรียกว่า พระยม/ยมบาล

ทำหน้าที่ดูแลบัญชีผู้ชดใช้กรรมในนรก อยู่ทิศใต้ของเขาสุเมรุ มีเทวดาชื่อว่า วิรุฬหก เป็นผู้ปกครองดูแล

3) กลุ่มนาค เป็นกึ่งเทพกึ่งสัตว์เดรัจฉาน อยู่ทิศตะวันตกของเขาสุเมรุ มีเทวดาชื่อว่า วิรูปักข์ เป็นผู้ปกครองดูแล

4) กลุ่มยักษ์ มีลักษณะเฉพาะ คือ เขี้ยว นิสัยดุร้าย อยู่ทิศเหนือของเขาสุเมรุ มีเทวดาชื่อว่า กุเวรหรือเวสสุวรรณ เป็นผู้ปกครองดูแล

อย่างไรก็ตาม ความเชื่อดังกล่าวก็ยังอธิบายแบบแนวคิดศาสนาพราหมณ์-ฮินดูอยู่บ้าง โดยเฉพาะยักษ์ที่กำลังกล่าวถึงที่มีความเกี่ยวข้องกับตัวละครในเรื่องรามเกียรติ์ในศาสนาพราหมณ์-ฮินดู

ยักษ์วัดแจ้งทั้งสองทำหน้าที่เป็นเทวดาทวารบาลหรือผู้รักษาประตูศาสนสถาน แม้หน้าประตูทางเข้าหอไตรจตุรมุขหรือหอพระไตรปิฎกภายในวัดพระเชตุพนวิมลมังคลาราม ราชวรมหาวิหาร (วัดเอกอุ 1 ใน 6) วัดประจำรัชกาลที่ 1 ก็มียักษ์ 2 ตนเช่นกัน ชื่อว่า สัทธาสูรกับพญาขร ซึ่งเป็นเทวดาทวารบาลเหมือนกับยักษ์วัดแจ้ง

สิ่งที่น่าสังเกตประการหนึ่ง คือ หน้าประตูภายนอกของอาคารศาสนสถาน จะเป็นรูปปั้นยักษ์ ทำหน้าที่เป็นทวารบาล ขณะที่ด้านหลังประตูหรือหน้าต่างของตัวอาคาร ที่เรียกว่า บานแผละ จะเป็นภาพวาดเทวดาสวยงาม เป็นทวารบาลแทน ความแตกต่างนี้ทำให้สันนิษฐานว่า ยักษ์ซึ่งเป็นเทวดาทวารบาลนี้คงสื่อถึงยักษ์ทั่วไป หรืออาจเป็นยักษ์ที่มีอิทธิฤทธิ์คอยเฝ้าบริเวณประตูทางเข้าในเบื้องต้น เมื่อเข้ามาในตัวอาคารแล้ว มีหัวหน้าเทวดาที่เรียกว่า จตุมหาราช ซึ่งแต่งองค์ทรงเครื่องสวยงาม ดูแลรักษาภายในอาคารอีกชั้นหนึ่ง

ประการที่สอง แร้งวัดสระเกศ ในสมัยรัชกาลที่ 2 ประมาณ พ.ศ. 2363 โรคห่าหรืออหิวาตกโรค ซึ่งในปัจจุบันเรียกว่า โรคอุจจาระร่วงอย่างรุนแรง ระบาดจากอินเดียมาสู่กรุงเทพฯ และหัวเมืองใกล้เคียง ระบาดนานประมาณ 2 สัปดาห์ ผู้คนตายมากกว่า 30,000 คน หลังจากนั้น อีก 2 ปี คือ พ.ศ. 2365 ก็ระบาดอีกครั้ง แต่ไม่รุนแรงเท่าครั้งแรก สมัยรัชกาลที่ 3 พ.ศ. 2392 ระบาดอีกครั้งเรียกว่า ห่าลงปีระกา เป็นการระบาดทั่วโลก ในประเทศสยามเราเองก็ระบาดไปหลายหัวเมือง รวมในสยามคราวนี้มีคนตายมากกว่า 40,000 คน

เมื่อมีคนตายมาก ทำให้บริหารจัดการไม่ทัน โดยเฉพาะการระบาดครั้งแรกในสมัยรัชกาลที่ 2 ศพคนตายถูกกองไว้ตามวัดต่าง ๆ เช่น วัดสระเกศ วัดบางลำพู วัดบพิตรพิมุข วัดปทุมคงคา ฯลฯ ทั้งพระและญาติโยมทิ้งวัดและบ้านไปชั่วคราว ในการระบาดสมัยรัชกาลที่ 3 ทางการได้อนุมัติให้วัดสระเกศ วัดบพิตรพมุข และวัดบางลำพู (วัดสังเวชวิศยาราม) เป็นที่เผาศพ

ซึ่งตามปกติแล้ว ภายในเขตพระบรมมหาราชวังและรอบพระนคร ซึ่งมีกำหนดเขต คือ คลองรอบกรุงชั้นกลาง หรือชั้นที่ 2 ที่ขุดใหม่ (คลองบางลำพูและคลองโอ่งอ่าง) จะไม่อนุญาตให้เผาศพ จึงต้องเคลื่อนย้ายศพไปเผาด้านนอกเขตพระนคร ซึ่งบริเวณที่ใกล้เคียงที่สุด ก็คือ บริเวณวัดสระเกศราชวรมหาวิหาร (หรือวัดภูเขาทอง) พระอารามหลวงชั้นโท ชนิดราชวรมหาวิหาร สำหรับทางที่ใช้สัญจรเคลื่อนย้ายศพจากเขตพระนครข้ามคลองโอ่งอ่างไปยังวัดสระเกศ ณ บริเวณแยกสำราญราษฎร์ จึงถูกเรียกว่าประตูผี มาถึงปัจจุบัน บริเวณวัดสระเกศจึงเป็นที่ทะยอยเผาศพนับไม่ถ้วน และมีแร้งมาคอยกินซากศพ บ้างก็บอกว่า ก่อนนำขึ้นเชิงตะกอน สัปเหร่อ

แร่ศพให้แร้งกินก่อนจะเผา เพื่อให้เหลือแต่กระดูกที่เผาไหม้ไวและไฟไม่มอดดับง่าย

ประการที่สาม เปรตวัดสุทัศน์ เป็นลักษณะเรื่องเล่าหรือตำนานมากกว่าจะเป็นเชิงวิชาการ แม้เปรตจะมีปรากฏจริงในคัมภีร์ทางพุทธศาสนา แต่เรื่องเล่าก็มีหลายทัศนะ บ้างก็ว่า สมัยเกิดโรคระบาดมีคนตายหลายหมื่น จึงเห็นเปรตคนตาย บ้างก็ว่า พวกขอทานที่อาศัยอยู่รอบวัดที่ดูเหมือนเปรตขอทาน บ้างว่า ช่วงพลบค่ำหรือเช้ามืดสมัยก่อน มองเห็นเงาเสาชิงช้าสูงคล้ายเปรต เรื่องเล่าทั้งหมดมีเค้ามูลมาจากความเชื่อเรื่องเปรตในคัมภีร์พุทธศาสนาทั้งสิ้น เช่น ในคัมภีร์พระสุตตันตปิฎก เปตวัตถุ ว่าด้วยเรื่องราวของเปรตโดยเฉพาะ

เรื่องเปรตวัดสุทัศน์ก็เช่นกัน ความจริงคงมาจากภาพจิตรกรรมฝาผนังภายในพระวิหารหลวงมากกว่า เนื่องจากภายในพระวิหารหลวงวัดสุทัศน์ หากเข้าประตูด้านหน้าวัด (ด้านเสาชิงช้า) บนวิหารหลวงจะมีเสาต้น 1 ต้น ซึ่งเป็นต้นสุดท้ายอยู่ทางด้านซ้ายมือ จะที่มีภาพวาดเกี่ยวกับกาลกัญชิกาเปรต เปรตชื่อนี้มีปรากฏในปาฏิกสูตร ปาฏิกวรรค ทีฆนิกาย พระสุตตันตปิฎก (ที.ปา. (มมร) 15/4/6) และในฉคติกถา กถาวัตถุ อภิธรรมปิฎก (อภิ.ก. (มมร) 81/1193/90) บนแผ่นป้ายคำอธิบายด้านล่างของเสา ระบุชัดเจนว่า เป็นเปรตชื่อนี้ ซึ่งเป็นกลุ่มของเปรตจำพวกหนึ่ง ในพระไตรปิฎกกล่าวว่า เหล่ากาลกัญชิกาเปรตนี้เลวกว่าอสุรกายทั้งปวง โดยความหมาย ก็คือ ทุกข์ทรมานยิ่งกว่าเปรตจำพวกอื่น

ในอรรถกถาของปาฏิกสูตร ในคัมภีร์ชื่อว่า สุมังคลวิลาสินี ซึ่งอธิบายคัมภีร์พระสุตตันตปิฎก ปาฏิกวรรค ได้ระบุว่า เปรตจำพวกนี้มีตัวยาว 3 คาวุต (4 คาวุต = 1 โยชน์ หรือ 16 กิโลเมตร) นั่นหมายความว่า

เปรตตนนี้สูง 12 กิโลเมตร อรรถกถายังอธิบายต่อว่า มีเนื้อและเลือดน้อย ผอมแห้งเหมือนใบไม้เก่า มีตาโปนออกมาติดอยู่ที่หัวเหมือนปู ปากเท่ารูเข็ม ติดอยู่ที่หัว เวลาจะกินอาหารต้องก้มตัวลงใช้ปากดูดกิน นอกจากนี้ ในอรรถกถาวิภังค์ชื่อว่า สัมโมหวิโนทนี ซึ่งอธิบายคัมภีร์พระอภิธรรมปิฎก วิภังคปกรณ์ ระบุว่า กาลกัญชิกาเปรตไม่ได้กินน้ำยาวนานถึง 2-3 พุทธันดร หากเจอแม่น้ำ จะก้มลงกิน น้ำก็เหือดหายไปทุกที ในอรรถกถาวิภังค์ยังระบุว่า ครั้งหนึ่งพระภิกษุ 30 รูป กำลังจะไปบิณฑบาต ในระหว่างทางเห็นชายคนหนึ่ง ท่านสอบถามจึงทราบว่า เป็นเปรต และทราบว่า เปรตตนนี้กำลังจะหาน้ำกิน แต่กินไม่ได้สักที พระภิกษุทั้งหมดจึงช่วยกันเอาบาตรตักน้ำมากรอกใส่ปากของเปรต ดังที่ปรากฏในภาพเสาบนวัดสุทัศน์ แต่แม้ว่าพระภิกษุจะกรอกน้ำเต็มบาตรให้กินถึง 30 ใบ เปรตตนนี้ก็ไม่ได้กินน้ำอยู่ดี เพราะกรรมของเขาที่ทำมา จึงต้องเป็นเปรตอดข้าวอดน้ำอยู่อย่างนี้อีกยาวนาน

เรื่องราวทั้งหมดเป็นเกร็ดความรู้ทางศาสนาที่เชื่อมโยงกับประติมากรรมและจิตรกรรมในโบราณสถาน ไม่ว่าจะเป็นภายในพระอุโบสถหรือภายนอกพระวิหาร อันเป็นความเชื่อที่สอดแทรกอยู่ในสังคมไทยมายาวนาน ความเชื่อบางอย่างไม่สามารถพิสูจน์ได้ด้วยประสาทสัมผัสทั้ง 5 แต่ยังคงมีอิทธิพลต่อวิถีชีวิตความเป็นอยู่ของชาวบ้านในแง่ของการละความชั่วและกระทำความดี ดังกรณีของยักษ์วัดแจ้งที่เป็นเทพในภพภูมิหนึ่งซึ่งอยู่ในภพภูมิที่ดีหรือสุคติภูมิ แม้จะเป็นเพียงเทพชั้นต่ำก็ตาม แต่อย่างน้อยการเกิดในสุคติภูมิจะต้องสร้างบุญกุศลมากในระดับหนึ่ง ส่วนแร้งวัดสระเกศสื่อถึงความตายที่ทุกคนต้องประสบอันเป็นสัจธรรมของชีวิต และเปรตวัดสุทัศน์สื่อถึงภพภูมิที่ไม่ดีหรือทุคติภูมิที่เกิดจากการประกอบอกุศลกรรม

หรือความชั่ว ดังนั้น หากมองให้เห็นปรัชญาธรรมก็จะพบว่า แร้งวัดสระเกศสื่อถึงสัจธรรม คือ ความตาย เมื่อตายแล้วมี 2 ทางที่ทุกคนต้องเจอตามกรรมที่ทำมา คือ 1) ยักษ์วัดแจ้ง ซึ่งสื่อถึงทางแห่งสุคติภูมิ 2) เปรตวัดสุทัศน์ ซึ่งสื่อถึงทางแห่งทุคติภูมิ

นิคมพจน์

ความเชื่อทางศาสนาเป็นระบบความคิดหนึ่งของมนุษย์ที่ผูกพันกับความเชื่อมั่นของจิตใจ รวมถึงการแสวงหาที่พึ่งพิงเพื่อให้เกิดความมั่นคง และการสร้างกำลังใจในการดำเนินชีวิต ในระบบความเชื่อทางพุทธศาสนาก็เช่นเดียวกัน แต่ความเชื่อในพุทธศาสนาตั้งอยู่บนพื้นฐานของปัญญา นั่นหมายความว่า หลักคำสอนในพุทธศาสนาจะประกอบด้วยหลักเหตุผล ซึ่งหากสังเกตหลักธรรมที่ขึ้นต้นด้วยคำว่า ศรัทธา หรือความเชื่อแล้ว จะลงท้ายด้วยคำว่า ปัญญา เสมอ เช่น หลักธรรมเรื่องพละหรืออินทรีย์ 5 ที่ประกอบด้วยศรัทธา วิริยะ สติ สมาธิ ปัญญา หรืออริยทรัพย์ 7 คือ ศรัทธา ศีล หิริ โอตตัปปะ พาหุสัจจะ จาคะ ปัญญา พุทธศาสนาจึงเป็นศาสนาแห่งเหตุผลที่เน้นให้เกิดการแสวงหาปัญญา อย่างไรก็ดี ความเชื่อที่ประกอบด้วยปัญญาในพุทธศาสนามักอยู่ในกลุ่มปัญญาชนหรือกลุ่มชาวพุทธที่สนใจศึกษาพุทธศาสนาอย่างจริงจัง หากเป็นชาวบ้านที่นับถือพุทธศาสนาโดยทั่วไป ก็อาจเป็นการนับถือตามประเพณีหรือการนับถือตามบรรพบุรุษ ดังนั้น ความเชื่อในพุทธศาสนาแบบชาวบ้านก็อาจจะแยกไม่ค่อยออกว่าอะไรคือความเชื่อที่ประกอบปัญญา หรืออะไรคือปัญญาที่เกิดจากการนับถือพุทธศาสนา บางครั้งเป็นความเชื่อที่ยังผูกติดอยู่กับเปลือกภายนอกของพิธีกรรมทางศาสนา เพราะเป็นความเชื่อที่มุ่งเน้นความสุขสบายที่เป็นรูปธรรมที่อาจจับต้องได้จากพิธีทางศาสนา มากกว่าการขบคิดหรือเสาะแสวงจากหลักคำสอนที่ลึกซึ้ง

จากระบบความเชื่อในพุทธศาสนาที่กล่าวมานี้ได้ปรากฏในเนื้อหาบางส่วนของหนังสือเล่มนี้ อย่างไรก็ตาม หากสรุปสาระสำคัญของเนื้อหาทั้งหมด จะพบประเด็นเนื้อหาที่สามารถจัดกลุ่มได้ดังนี้

1) กลุ่มเนื้อหาที่เกี่ยวกับหลักพุทธปรัชญาหรือการวิเคราะห์หลักคำสอนในเชิงจริยศาสตร์สังคม ไม่ว่าจะเป็นเรื่องปรัชญาในฐานะพื้นฐานของศาสตร์ทั้งหลาย ปัญหาสังคมกรณีอัตวินิบาต กรณีการุณฆาต กรณีนายเพชฌฆาตกับนักโทษประหารชีวิต

2) กลุ่มเนื้อหาที่เกี่ยวกับหลักคำสอนโดยตรงหรือหลักศาสนธรรม โดยมีเรื่องไตรสิกขากับสังคมแห่งการเรียนรู้ วิสุทธิมรรค: อรรถกถาพุทธอรรถปริวรรตศาสตร์ พุทธตรรกศาสตร์ในคัมภีร์กถาวัตถุ มลรัฐในพุทธศาสนา ทางสายกลางในมิติของพุทธศาสนา มงคล 108 พุทธศาสนานิกายเซน

3) กลุ่มเนื้อหาที่เกี่ยวกับพระพุทธเจ้าและพระสาวกที่เรียกว่าศาสนบุคคล เช่น เรื่องพระพุทธเจ้าในฐานะบรมครู พระมหากัสสปะอริยสาวกหมายเลข 3 การบริหารทรัพยากรมนุษย์ของพระพุทธเจ้ากรณีตำแหน่งเอตทัคคะ กรณีตำแหน่งอัครสาวก กรณีตำแหน่งพุทธุปัฏฐาก

4) กลุ่มเนื้อหาที่เกี่ยวกับการประกอบพิธีกรรมทางศาสนาที่เรียกว่า ศาสนพิธี หรือประเด็นลี้ลับทางศาสนาที่อยู่เหนือประสาทสัมผัส ดังจะเห็นจากเรื่องปรัชญาพระกริ่ง บั้งไฟพญานาคกับความเชื่อหลังนวยุค ครุฑและนาคในมิติทางศาสนาพราหมณ์-ฮินดูและพุทธศาสนา

5) กลุ่มเนื้อหาที่เกี่ยวกับสถานที่และสิ่งสำคัญทางศาสนาที่เรียกว่าศาสนสถานและศาสนวัตถุ หัวข้อเหล่านี้ประกอบด้วยเรื่องสถูปอินเดีย

และปิรามิดอียิปต์ เซนกับศิลปะแห่งการจัดสวนแบบญี่ปุ่น บันทึกเซนในสวนโมกข์ และยักษ์วัดแจ้ง แร้งวัดสระเกศ เปรตวัดสุทัศน์

หัวข้อที่นำมากล่าวมีความเชื่อมโยงกับองค์ประกอบของศาสนา ทั้งที่เป็นเรื่องของศาสนธรรม ศาสนบุคคล ศาสนพิธี และศาสนสถานหรือศาสนวัตถุ นอกจากประเด็นด้านองค์ประกอบของศาสนาแล้ว เนื้อหายังเกี่ยวข้องกับวัฒนธรรมของชาติทั้งที่จับต้องได้และจับต้องไม่ได้ หรือตามประเภทของวัฒนธรรมในแง่ของคติธรรม เนติธรรม สหธรรม และวัตถุธรรม

แนวคิดคติธรรมมีความเกี่ยวโยงกับหลักธรรมที่ใช้ยึดถือในการดำเนินชีวิต ดังเรื่องไตรสิกขากับสังคมแห่งการเรียนรู้ ทางสายกลางในมิติของพุทธศาสนา มงคล 108 อันเป็นหลักธรรมที่สามารถประยุกต์ใช้ได้ในการดำเนินชีวิต แนวคิดเนติธรรมเป็นหลักการที่เชื่อมโยงกับกฎหมาย ข้อบัญญัติ แนวทางปฏิบัติ ระเบียบทางสังคม เช่น ปัญหาสังคมกรณีอัตวินิบาต การุณยฆาต นายเพชฌฆาตกับนักโทษประหารชีวิต ปัญหาเหล่านี้ต้องพิจารณาตามหลักธรรมวินัยที่ว่าด้วยศีลข้อที่ 1 ที่พระพุทธเจ้าบัญญัติไว้ว่า ถูกผิดอย่างไรบ้าง สหธรรมเป็นแนวคิดที่เกี่ยวข้องกับวัฒนธรรมการอยู่ร่วมกันในสังคมหรือมารยาทที่ดีงาม ในที่นี้ อาจพิจารณาได้จากหลักการบริหารทรัพยากรมนุษย์ของพระพุทธเจ้าที่เชื่อมโยงให้เห็นความสัมพันธ์ของบุคลากรที่เป็นวัฒนธรรมองค์กรทางพุทธศาสนา เช่น กรณีตำแหน่งเอตทัคคะ ตำแหน่งอัครสาวก ตำแหน่งพุทธุปัฏฐาก และวัตถุธรรมที่มีความเกี่ยวเนื่องกับวัตถุหรือสถานที่ที่จับต้องได้ ทั้งในเรื่องสถูปอินเดียและปิรามิดอียิปต์ ยักษ์วัดแจ้ง แร้งวัดสระเกศ เปรตวัดสุทัศน์ เป็นต้น จะเห็นว่า พุทธศาสนาได้เป็นรากฐานสำคัญของวัฒนธรรมไทย

ตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน จึงเป็นหน้าที่หลักที่เยาวชนรุ่นหลังจะได้รักษาและสืบทอดพุทธศาสนาให้ยั่งยืนสืบไป

ดัชนี

ก

กถาวัตถุ 75, 77, 80
กบิลฤาษี 140
กลุ่มชินิก 135
กลุ่มโซฟิสต์ 137
กามสุขัลลิกานุโยค..105, 106, 108, 136
การณะ 141
การบริหารคณะสงฆ์ 99
การบริหารคุณภาพโดยรวม 164
การบริหารทรัพยากรมนุษย์.... 164, 171, 179
การปกครองที่ดี 95
การปกครองที่เลว 96
การหลอมรวมครอบฟ้า 215
การิยะ 141
การุณยฆาต 26, 35, 37, 39
กาลกัญชิกาเปรต 268
กิเลส 1,500 120
กุรุนที 64
กุเวร 210, 217, 266
โกอาน 130, 253
ไกวัลยธรรม 135

ข

ข้อโต้แย้ง 13
ขัดสมาธิเพชร 199
ขัดสมาธิราบ 199
เขาพระสุเมรุ 242

ค

คณปูรกะ 99
คณะมหาวิหาร 67
คณะอภัยคีรีวิหาร 67
คณาธิปไตย 93, 94, 96
ครุฑ 217
ครุฑยุดนาค 220
ความรู้ก่อนประสบการณ์ 52
ความรู้หลังประสบการณ์ 52
แคว้นโกลิยะ 90
แคว้นโกศล 89
แคว้นมัลละ 89, 91, 92
แคว้นวัชชี 89, 92
แคว้นสักกะ 89

จ

จตุโลกบาล 209, 217
จริยศาสตร์สังคม 272
จักรวาลวิทยา 149, 209
จันทรคติ 210
จารวาก 106, 107, 136
จิตนิยม 108
จิตพิสัย 56

จินตามยปัญญา 23
เจดีย์ 235

ช

เชน 107

ซ

ซาเซน 130
ซาโตริ 130

ต

ตัณหา 108 120
ตัมพทาฐิกะ 41
ไตรลักษณ์ 54, 148
ไตรสิกขา 51, 59, 60, 106

ถ

ถูปารหบุคคล 234

ท

ทรราช 94, 96
ทลายกรอบ 216
ทักษะพิสัย 55
ทางสายกลาง 109, 112
โทมัส อาควินัส 143
โทษประหารชีวิต 29, 41, 47

ธ

ธตรัฏฐะ 209, 217, 265
ธรรมคุณ 117, 120
ธรรมเจดีย์ 235
ธรรมชาตินิยม 111
ธรรมราชา 181
ธรรมเสนาบดี 181
ธัมมจักกัปปวัตตนสูตร 105
ธัมมาธิปไตย 100
ธาตุเจดีย์ 235

น

นครรัฐ 96, 98
นยายะ 139
นวกัมมาธิฏฐายี 173
นักโทษประหารชีวิต 27
นัตถิกทิฏฐิ 107, 136
นาคารชุนแห่งเถรวาท 260
นารายณ์ 10 ปาง 225
นารายณ์ทรงสุบรรณ 227
นาสติกะ 138
นิกายเซน 71, 114, 123, 124, 239
นิครนถ์ 136
นิครนถ์ นาฏบุตร 107
นิยตมิจฉาทิฏฐิ 107
เนตติปกรณ์ 64, 75

บ

บรมครู 135, 150
บริโภคเจดีย์ 235
ปั้งไฟพญานาค 209

ป

ปกรณ์วิเสส 63
ปฏิจจสมุปบาท 145, 149, 252
ปฐมสาวก..... 175
ปตัญชลี..... 140
ปรโตโฆสะ..... 39
ปรมาจารย์ต๊กม้อ..... 125
ประกฤติ..... 146
ประชาธิปไตย..... 93, 94, 96
ประสบการณนิยม..... 107
ปรัชญาการเมือง 21, 93, 100
ปรัชญาเทววิทยา..... 143
ปรัชญาบริสุทธิ์..... 17
ปัจจัตตัง..... 53
ปัญจวัคคีย์ 105
ปัญญา 19
ปัญหาสังคม 26
ปาณาติบาต 25, 35, 38, 42
ปาราชิก 29, 30
ปิตาจารย์..... 142
ปิรามิด..... 232
ปุรุษะ..... 146
เปรตวัดสุทัศน์..... 268

พ

พรหมัน..... 146
พระกริ่ง 199, 202
พระกริ่งพรหมมุนี..... 203
พระโคธิกะ 27
พระเจ้าปเสนทิโกศล 188
พระเจ้าอโศกมหาราช.....67
พระไตรปิฎก 63
พระทัพพมัลลบุตร 99
พระธรรมโกศาจารย์..... 247
พระบรมธาตุไชยา 247
พระบรมสารีริกธาตุ..... 235
พระปัญญาธิก 174
พระเป็นเจ้า.....141, 143
พระพุทธโฆสะ.....64, 68
พระพุทธตรีโลกเชษฐ์ 151
พระโพธิธรรม..... 125
พระโพธิสัตว์อวโลกิเตศวร 257
พระไภษัชยคุรุ..... 199
พระมหากัจจายนะ.....64
พระมหากัสสปะ.....123, 124, 151, 153
พระโมคคัลลานะ..... 172
พระวินัยปิฎก.....63
พระวิริยาธิก..... 175
พระสังฆปริณายก..... 125
พระสัทธาธิก 174
พระสารีบุตร 41, 172
พระสุตตันตปิฎก.....63
พระอภิธรรมปิฎก.....63
พระอริยบุคคล 52

พระอัญญาโกณฑัญญะ 176
พระอานนท์ 179, 189
พุทธคุณ 117, 119
พุทธจริยศาสตร์ 53, 205
พุทธญาณวิทยา 204
พุทธตรรกศาสตร์ 74
พุทธทาสภิกขุ 43, 71, 128, 247
พุทธปรัชญา 21, 22, 46, 130
พุทธภาวะ 200
พุทธศาสนาเถรวาท 25, 27, 37
พุทธศาสนามหายาน 45, 71, 249
พุทธสุนทรียศาสตร์ 206
พุทธอภิปรัชญา 203
พุทธอุปัฏฐาก 166, 179, 190
พุทธิพิสัย 56
เพชฌฆาต 27, 41, 43, 46

ภ

ภัตตุทเทสกะ 99
ภาวนามยปัญญา 23

ม

มงคล 108 114
มนุษยนิยม 111
มรรคมีองค์ 8 ..... 106, 109, 111, 137, 146
มลรัฐ 85, 102
มหาปัจจรี 64
มหาอรรถกถา 64
มอนโด 130
มังสวิรัติ 126
มัชฌิมชนาธิปไตย 95
มัชฌิมาปฏิปทา 106
มัลลกษัตริย์ 86, 89, 187
มิจฉาอาชีวะ 42
มิลินทปัญหา 65
มีมางสา 139
มูลบัญญัติ 30
โมกษะ 146

ย

ยักษ์วัดแจ้ง 265
โยคะ 140
โยธาธิปไตย 93
โยนิโสมนสิการ 39, 69

ร

รหัสยนิยม 158, 200
รหัสยลัทธิ 200
ระบบคิวซี 164, 165
ระบอบสามัคคีธรรม 89, 98, 100
รัตนบัลลังก์ 199
ราชาธิปไตย 95
ราชาปราชญ์ 97
แร้งวัดสระเกศ 267
โรงมหรสพทางวิญญาณ 250

ฤ

ฤาษีกัศยปมุนี..... 218

ล

ลัทธิโลกายัต..... 106, 136
ลิจฉวีสงฆ์..... 99
โลกาธิปไตย..... 100

ว

วงจรอรรถปริวรรต..... 216
วัชชีอปริหานิยธรรม..... 101
วาสุกรี..... 218
วิปัสสนากรรมฐาน 38, 146
วิมุตติมรรค 66
วิมุตินิยม 135
วิรุฬหก.....209, 217, 266
วิรูปักข์.....210, 217, 266
วิสุทธิมรรค.....63, 66
เวทานตะ 139
เวสสุวรรณ 210, 217, 266
ไวเศษิกะ..... 139

ศ

ศรัทธา 19
ศีลธรรมจริยธรรม.....19, 22

ส

สถูป..... 235
สมเด็จพระสังฆราช 201, 202
สมบูรณาญาสิทธิราชย์ 91
สลากคาหาปกะ 99
สวนญี่ปุ่น.....239, 242
สวนน้ำชา..... 241
สวนในที่ราบ 240
สวนภูเขา 239
สวนโมกขพลาราม..... 247
สสารนิยม 107
สหชาติ..... 194
สหมติ 165
สังฆคุณ 117, 120
สัมบูรณนิยม 145
สัมพัทธนิยม..... 145
สัมมาทิฏฐิ.....39, 106
สัสสตทิฏฐิ..... 107
สางขยะ 140
สุขนิยม 136
สุตมยปัญญา.....23
สุริยคติ..... 211
เสนาสนคาหาปกะ.....99
เสนาสนปัญญาปกะ.....99

ห

หลังนวยุค 214
เหตุผลนิยม..... 108

อ

อกิริยทิฏฐิ.....107, 136

อทฤษฏะ 141
อนันตนาคราช 225
อนุบัญญัติ 30
อนุมานนิยม 111
อโนมทัสสี 173
อภิชนาธิปไตย 95
อมราวิกเขปิกทิฏฐิ 107, 136
อมาตยาธิปไตย 95
อรรถกถา 63
อรรถปริวรรตศาสตร์ 69, 215
อริยสัจ 105
อสงไขย 174
อสีติมหาสาวก 151, 174
อสุขนิยม 108, 135
อเหตุกทิฏฐิ 107, 136
ออกัสติน 142
อัครสาวก 171, 176
อัชฌัตติกญาณ 52, 53
อัญเดียรถีย์ 136
อัตตกิลมถานุโยค ... 106, 107, 108, 135, 136, 147
อัตตาธิปไตย 100
อัตวินิบาต 26, 28
อัสสมาจารย์ 142
อาสติกะ 138
อาสนะ 146
อาฬารดาบส กาลามโคตร 140
อิติปิโสรัตนมาลา 119
อุททกดาบส รามบุตร 140
อุทเทสิกเจดีย์ 235
เอตทัคคะ 65, 99, 166
โอวาทปฏิคคหณูปสัมปทา 155

บรรณานุกรม

กรมศิลปากร. (2555). *ไตรภูมิกถา พระราชนิพนธ์พญาลิไทย.* กรุงเทพฯ: กรมศิลปากร.

กรมสำนักบริหารเงินตรา. (2545). *วิวัฒนาการเงินตราไทย.* กรุงเทพฯ: กรมธนารักษ์ กระทรวงการคลัง.

ก้องไกร ลิ้มจรูญ (บรรณาธิการ). (2547). *60 ปี ที่รฤกอนุสรณ์สังฆราช.* กรุงเทพฯ: บริษัท ไดมอนฮิลล์ จำกัด.

กีรติ บุญเจือ. (2546ก). *ชุดปรัชญาและศาสนาเซนต์จอห์น เล่มเจ็ด: ศาสนาอรรถปริวรรตของมนุษยชาติ (ช่วงพหุนิยม).* กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยเซนต์จอห์น.

กีรติ บุญเจือ. (2546ข). *ชุดปรัชญาและศาสนาเซนต์จอห์น เล่มหก: ปรัชญาอรรถปริวรรตของมนุษยชาติ (ช่วงพหุนิยม).* กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยเซนต์จอห์น.

กีรติ บุญเจือ. (2549). *อรรถปริวรรต: คู่เวรคู่กรรมปรัชญาหลังนวยุค.* กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

โกมาตร จึงเสถียรทรัพย์ และนภนาท อนุพงศ์พัฒน์. (2561). *ปกิณกคดี 100 ปี การสาธารณสุขไทย*. นนทบุรี: สุขศาลา สำนักวิจัยสังคมและสุขภาพ (สวสส.).

ไข่มุก เหล่าพิพัฒนา พระมหาพรชัย สิริวโร ธรรมอธิษฐาน พรบันดาลชัย พระมหาขวัญชัย กิตฺติเมธี และประเวศ อินทองปาน. (2565). พุทธทาสภิกขุ: การเปลี่ยนผ่านแนวคิดหลังสมัยใหม่ใน

พระพุทธศาสนาเถรวาท. *วารสาร มจร พุทธศาสตร์ปริทรรศน์, 6*(2), 19-42.

คณาจารย์มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. (2551). *พระอภิธรรมปิฎก ฉบับปรับปรุง*. พระนครศรีอยุธยา: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

โครงการสารานุกรมไทยสำหรับเยาวชน. (2559). *สารานุกรมไทย ฉบับกาญจนาภิเษก*. พิมพ์ครั้งที่ 6. กรุงเทพฯ: โครงการสารานุกรมไทยสำหรับเยาวชน.

ฉวีงาม มาเจริญ. (2520). *ธงไทย*. กรุงเทพฯ: กองวรรณคดีและประวัติศาสตร์ กรมศิลปากร.

ฉัตรสุมาลย์ กบิลสิงห์. (ผู้แปล). (2529). *ไภสัชยาคุรุไวฑูรยประภาตถาคตสูตร*. กรุงเทพฯ: แสวงสุทธิการพิมพ์.

ชัย เรืองศิลป์. (2541). *ประวัติศาสตร์ไทยสมัย พ.ศ. 2352-2453 ด้านเศรษฐกิจ*. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์ไทยวัฒนาพานิช จำกัด.

เชาวเรศน์ จารุบุณย์ และเกียรติตระกูล ใจไทย. (2547). *เพชฌฆาตคนสุดท้าย*. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์ดอกหญ้ากรุ๊ป.

เชาวเรศน์ จารุบุณย์ และนคร พนมชัย. (2549). *เพชฌฆาตคนสุดท้าย เล่ม 2*. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์ดอกหญ้ากรุ๊ป.

ณัฐวุฒิ แจ๊ดสูงเนิน. (2553). การศึกษาเชิงวิเคราะห์เรื่องการอ้างเหตุผลในคัมภีร์กถาวัตถุ. *วิทยานิพนธ์ปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต*. คณะศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.

ณัฐวุฒิ สุทธิสงคราม. (2524). *พระประวัติและผลงานสำคัญของสมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาปวเรศวริยาลงกรณ์ ผู้ประทานกำเนิดพระกริ่งของไทย.* กรุงเทพฯ: รุ่งเรืองสาสน์การพิมพ์.

ตำรวจภูธรภาค 7. (2553). *พระกริ่งสมเด็จพระสังฆราชแพฯ วัดสุทัศน์เทพวราราม.* กรุงเทพฯ: บริษัท โรงพิมพ์กรุงเทพ (1984) จำกัด.

ถวิล (บุญทรง) วัติรางกูล. (2544). *ต้องเป็นให้ได้ (ดั่งเช่นพระพุทธเจ้า).* กรุงเทพฯ: บริษัท กราฟิคอาร์ตพริ้นติ้ง จำกัด.

ทวี ผลสมภพ. (2550). *ปัญหาปรัชญาในการเมืองของโลกตะวันออก*. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยรามคำแหง.

ทองหล่อ วงษ์ธรรมา.(2535). *ปรัชญาอินเดีย.* กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์โอเดียนสโตร์.

ทิวาพร อภัยพัฒน์. (2560). คนดีสำคัญกว่าทุกสิ่ง: ญาติธรรมกับการสร้างการยอมรับพุทธทาสภิกขุในสังคมไทย พ.ศ. 2475-2529. *วิทยานิพนธ์ปริญญาอักษรศาสตรมหาบัณฑิต*. คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

ธนิต อยู่โพธิ์. (2539). *อานิสงส์ศีล 5: บัญญัติสังคม*. พิมพ์ครั้งที่ 3. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

ธนุตม์ ธรรมพิทักษ์. (2547). รูปแบบและความเชื่อของพระกริ่งที่พบในประเทศไทย. *สารนิพนธ์ปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต.* บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร.

นงเยาว์ ชาญณรงค์. (2557). *ศาสนากับสังคม.* พิมพ์ครั้งที่ 7. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยรามคำแหง.

นวพร เรืองสกุล. (2548). หลักการในการสร้างและบริหารองค์กรของพระพุทธเจ้า. *วารสารพุทธศาสน์ศึกษา, 12*(1), 5-86.

บรรจบ บรรณรุจิ. (2539). ปกรณ์วิเสสและอรรถกถา: ผลงานด้านวิชาการของพระพุทธโฆสะ. ใน *สารนิพนธ์พุทธศาสตรบัณฑิต รุ่นที่ 41 ปีการศึกษา 2537.* กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

บุญมี แท่นแก้ว. (2545). *พุทธปรัชญาเถรวาท.* กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์โอเดียนสโตร์.

ปรีดี บุญซื่อ. (2558). *อาณาจักรอียิปต์โบราณ ยุคสมัยฟาโรห์.* กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์ศยาม.

ปรีดี พนมยงค์. (2513). *ปรัชญาคืออะไร.* พิมพ์ครั้งที่ 2. พิมพ์แจกในโอกาสครบรอบ 70 ปี. กรุงเทพฯ นีติเวช.

พระครูธรรมธรสุมนต์ นันทิโก และสันติ พันธุ์เถกิงอมร. (2549). *การสร้างบารมีของพระพุทธเจ้า.* พิมพ์เนื่องในวโรกาสทรงครองสิริราชสมบัติครบ 60 ปี. กรุงเทพฯ: สามวิจิตรเพรส.

พระเทพวัชรธรรมาภรณ์ (สุรพงส์ ฐานวโร). (2540). *มงคล 108 ในรอยพระพุทธบาท.* กรุงเทพฯ: สำนักราชเลขาธิการ.

พระเทพเวที (ประยุทธ์ ปยุตฺโต). (2537). *พุทธวิธีแก้ปัญหา เพื่อศตวรรษที่ 21.* พิมพ์ครั้งที่ 3. กรุงเทพฯ: กองอนุศาสนาจารย์ กรมกิจการพลเรือนทหารบก.

พระเทพโสภณ (ประยูร ธมฺมจิตฺโต). (2548). *พุทธวิธีบริหาร.* พิมพ์เนื่องในพิธีถวายปริญญาศิลปศาสตรดุษฎีบัณฑิตกิตติมศักดิ์แด่พระเทพโสภณ (ประยูร ธมฺมจิตฺโต) มหาวิทยาลัยศรีปทุม. กรุงเทพฯ:

คณะกรรมการจัดเตรียมปริญญาบัตร สูจิบัตรและหนังสือที่ระลึก มหาวิทยาลัยศรีปทุม.

พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต). (2541). *หยาดเพชร หยาดธรรม: ภูมิปัญญาเพื่อการศึกษาไทย*. กรุงเทพฯ: กรมวิชาการ กระทรวงศึกษาธิการ ร่วมกับกองทุนการศึกษาเพื่อสันติภาพ พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต).

พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต). (2543). *รู้จักพระไตรปิฎกเพื่อเป็นชาวพุทธที่แท้*. กรุงเทพฯ: บริษัทสหธรรมิก จำกัด.

พระธิติวุฒิ จนฺทโสภโณ (หมั่นมี). (2548). การศึกษาวิเคราะห์แนวทางการแก้ไขปัญหาอัตวินิบาตกรรมตามแนวทางพุทธจริยศาสตร์. *วิทยานิพนธ์ปริญญาพุทธศาสตรมหาบัณฑิต*. บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

พระนันทปัญญาจารย์. (2546). *จูฬคันถวงศ์: ประวัติย่อคัมภีร์ทางพุทธศาสนา*. สิริ เพ็ชรไชย. (แปล). กรุงเทพฯ: บริษัทธนาเพรส แอนด์ กราฟฟิค จำกัด.

พระพรหมโมลี (วิลาศ ญาณวโร). (2545). *กรรมทีปนี เล่ม 1*. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์ดอกหญ้า 2545.

พระพรหมโมลี (วิลาศ ญาณวโร). (2545). *กรรมทีปนี เล่ม 2*. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์ดอกหญ้า 2545.

พระพุทธโฆสาจารย์. (2555). *วิสุทธิมรรคภาษาบาลี ภาค 1-3*. พิมพ์ครั้งที่ 12. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย.

พระมหากฤษณะ ตรุโณ. (2548). ปรัชญาคืออะไร. *วารสารบัณฑิตศึกษาปริทรรศน์*, *1*(1), 1-24.

พระมหาดาวสยาม วชิรปัญโญ. (2552). *พุทธศาสนาในจีน*. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์เม็ดทรายพริ้นติ้ง.

พระมหาทวี ฐานวโร (อ่อนปัสสา). (2534). ปาณาติบาตกับปัญหาจริยธรรมในพุทธปรัชญา. *วิทยานิพนธ์ปริญญาพุทธศาสตรมหาบัณฑิต*. บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

พระมหาบรรจง สิริจนฺโท (สมมนา). (2539). การวิเคราะห์เชิงปรัชญาเรื่องปรัชญาการศึกษาในทัศนะของพระธรรมปิฎก (ประยุทธ์ ปยุตฺโต). *วิทยานิพนธ์ปริญญาพุทธศาสตรมหาบัณฑิต*. บัณฑิตวิทยาลัย มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

พระมหาประภาส แก้วสวรรค์. (2540). ยักษ์ในพระไตรปิฎก. *วิทยานิพนธ์ปริญญาอักษรศาสตรมหาบัณฑิต*. คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

พระมหาศุภชัย ปิยธมฺมชโย (ติวาปี). (2545). การศึกษาเชิงวิเคราะห์เรื่องพุทธจริยศาสตร์กับโทษประหารชีวิต. *วิทยานิพนธ์ปริญญาพุทธศาสตรมหาบัณฑิต*. บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

พระมหาสมจินต์ สมฺมาปญฺโญ. (2544). *พุทธปรัชญา: สาระและพัฒนาการ*. กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

พระมหาสุรชัย ชยาภิวฑฺฒโน (พุดชู). (2561). พุทธศาสนานิกายเซนกับการจัดสวนญี่ปุ่น. *วารสารญี่ปุ่นศึกษา, 35*(2), 14-26.

พระมหาหรรษา ธมฺมหาโส. (2556). *พุทธจริยศาสตร์กับประเด็นปัญหาทางจริยธรรม เรื่องการฆ่าตัวตาย*. กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

พระยาปริยัติธรรมธาดา (แพ ตาละลักษมณ์). (แปล). *สังคีติยวงศ์พงศาวดาร เรื่องสังคายนาพระธรรมวินัย สมเด็จพระวันรัตนวัดพระเชตุพน ในรัชกาลที่ 1.* พิมพ์ในงานพระราชทานเพลิงศพสมเด็จพระพุฒาจารย์ (วน ฐิติญาณมหาเถร). กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์การศาสนา กรมการศาสนา.

พระราชวรมุนี (ป.อ. ปยุตฺโต). (2530). *ปรัชญาการศึกษาไทย.* พิมพ์โดยเสด็จพระราชกุศล ในการเสด็จพระราชดำเนินพระราชทานเพลิงศพ พระธรรมวรนายก (สมบูรณ์ จนฺทกเถร). กรุงเทพฯ: มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ในพระบรมราชูปถัมภ์.

พระราชวรมุนี (ประยูร ธมฺมจิตฺโต). (2544). *ปรัชญากรีก: บ่อเกิดภูมิปัญญาตะวันตก*. พิมพ์ครั้งที่ 5. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์ศยาม.

พระศรีปริยัติโมลี (สมชัย กุสลจิตฺโต). (2547). *พุทธศาสตร์ร่วมสมัย 1*. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

พระศรีวิสุทธิโกศล (กิตติวัฒน์ พลวัน). (2546). การศึกษาเชิงวิเคราะห์มหาปรินิพพานสูตร: ศึกษาเฉพาะกรณีการรักษาหลักพระธรรมวินัย. *วิทยานิพนธ์ปริญญาพุทธศาสตรมหาบัณฑิต.* บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

พระสมุทร ถาวรธมฺโม (ทาทอง). (2539). การศึกษาเปรียบเทียบปัญหาจริยธรรมเรื่องการทำแท้ง: ทรรศนะพุทธปรัชญาเถรวาทกับกฎหมายการทำแท้ง. *วิทยานิพนธ์ปริญญาพุทธศาสตรมหาบัณฑิต.* บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

พระสุธีวรญาณ (ณรงค์ จิตฺตโสภโณ). (2548). การตีความพระไตรปิฎก. ใน *รวมบทความวิชาการทางพุทธศาสนา โดยคณาจารย์มหาวิทยาลัย*

มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. พิมพ์โดยเสด็จพระราชกุศลในงานออกเมรุพระราชทานเพลิงศพ พระสุเมธาธิบดี (บุญเลิศ ทตฺตสุทฺธิ มหาเถร). กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

พระอุปติสสเถระ. (2541). *วิมุตติมรรค.* พระราชวรมุนี (ประยูร ธมฺมจิตฺโต) และคณะ. (แปล). พิมพ์ครั้งที่ 5. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์ศยาม.

พุทธทาสภิกขุ. (แปล). (ม.ป.ป.ก). *คำสอนฮวงโป.* กรุงเทพฯ: ธรรมสภา.

พุทธทาสภิกขุ. (แปล). (ม.ป.ป.ข). *สูตรของเว่ยหล่าง.* กรุงเทพฯ: ธรรมสภา.

พุทธทาสภิกขุ. (2506). *พุทธปรัชญาโดยใจความ.* พิมพ์เป็นบรรณาการในงานพระราชทานเพลิงศพคุณหญิงสงวน วินิจฉัยกุล. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์อักษรสาสน์.

พุทธทาสภิกขุ. (2546). *เล่าไว้เมื่อวัยสนธยา: อัตชีวประวัติของพุทธทาสภิกขุ*. กรุงเทพฯ: มูลนิธิโกมลคีมทอง.

ฟื้น ดอกบัว. (2520). แนะนำวิชาปรัชญาพร้อมทั้งคุณค่า. *วารสารอักษรศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร*, *1*(1), 26-38.

ฟื้น ดอกบัว. (2545). *ปวงปรัชญาอินเดีย*. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์ศยาม.

ฟื้น ดอกบัว. (2563). *ปวงปรัชญากรีก.* พิมพ์ครั้งที่ 4. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. (2539). *พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย เล่มที่ 4, 5, 7, 10, 11, 12, 13, 16, 19, 20, 22, 23, 25, 26, 35, 37*. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

มหามกุฏราชวิทยาลัย. (2543). *มิลินทปัญหา.* พิมพ์ครั้งที่ 2. นครปฐม: โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย.

มหามกุฏราชวิทยาลัย. (2557). *พระไตรปิฎกและอรรถกถาแปล เล่มที่ 2, 6, 7, 9, 11, 13, 15, 17, 26, 32, 34, 36, 37, 42, 47, 53, 77, 80, 81.* พิมพ์ครั้งที่ 9. นครปฐม: โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย.

มอนต์ จันทนากร. (2527). *ทำเนียบพระกริ่ง พระชัยวัฒน์*. กรุงเทพฯ: นครช่างการพิมพ์.

มูลนิธิโครงการสารานุกรมไทยสำหรับเยาวชน. (2539). *สารานุกรมไทยสำหรับเยาวชนฯ เล่มที่ 21.* กรุงเทพฯ: มูลนิธิโครงการสารานุกรมไทยสำหรับเยาวชน โดยพระราชประสงค์ในพระบาทสมเด็จพระบรมชนกาธิเบศร มหาภูมิพลอดุลยเดชมหาราช บรมนาถบพิตร.

ละเอียด ศิลาน้อย. (แปล). (2537). *ประตูที่ไร้ประตู*. พิมพ์ครั้งที่ 2. ม.ป.ท.: สำนักพิมพ์สมิต.

วรศักดิ์ มหัทธโนบล. (2555). *พุทธโคดม: บทวิเคราะห์เชิงรัฐศาสตร์ว่าด้วยพุทธประวัติในบริบททางเศรษฐกิจ การเมืองและวัฒนธรรมอินเดียในสมัยพุทธกาล.* กรุงเทพฯ: โอเพ่นบุ๊กส์.

วศิน อินทสระ. (2532). *พระอานนท์พุทธอนุชา.* พิมพ์ครั้งที่ 6. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์อักษรสมัย.

วิทยากร เชียงกูล. (2562). *ปรัชญาชีวิต แง่คิดและคำปลอบโยน*. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์แสงดาว.

วิราภรณ์ สุวดีปฐมพงศ์. (2552). ประเด็นใหม่: ระบบการวางลายมงคลบนรอยพระพุทธบาทในประเทศไทย ตั้งแต่พุทธศตวรรษที่ 19 ถึงพุทธศตวรรษที่ 24. *การค้นคว้าอิสระหลักสูตรปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต*. บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร.

วิโรจน์ นาคชาตรี. (2542). *พุทธปรัชญาเถรวาท.* พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยรามคำแหง.

วีรชาติ นิ่มอนงค์. (2552). *การศึกษาวิเคราะห์ทฤษฎีอรรถปริวรรตศาสตร์ในคัมภีร์พุทธศาสนา.* พระนครศรีอยุธยา: สถาบันวิจัยพุทธศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ. (2511). *พระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ 2.* พิมพ์ครั้งที่ 6 พิมพ์เป็นอนุสรณ์ในงานพระราชทานเพลิงศพ พลเรือเอก หลวงอาจณรงค์ (อิง ช่วงสุวนิช). กรุงเทพฯ: กรมศิลปากร.

สมพิศา ณ นคร. (2549). *ปรัชญาอเมริกัน.* พิมพ์ครั้งที่ 3. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยรามคำแหง.

สมภาร พรมทา. (2541). *พุทธศาสนากับปัญหาจริยศาสตร์: โสเภณี ทำแท้ง และการุณยฆาต*. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

สมภาร พรมทา. (2548). *พุทธปรัชญา: มนุษย์ สังคม และปัญหาจริยธรรม.* พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์ศยาม.

สมาคมสำนักวัดสุทัศนเทพวราราม. (2517). *ตำนานพระกริ่ง-กริ่ง.* กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์ไทยวัฒนาพานิช จำกัด.

สมาคมสำนักวัดสุทัศนเทพวราราม. (2546). *พระกริ่งคู่แผ่นดิน.* กรุงเทพฯ: บริษัทคอมม่า ดีไซน์แอนด์พริ้นท์ จำกัด.

สมิทธิพล เนตรนิมิตร. (ม.ป.ป.). *ภาพแห่งความรุ่งเรืองเมืองโบราณและพุทธสถานในคัมภีร์*. http://center.mcu.ac.th/En/articlecontent_desc.php?article_id=737&articlegroup_id=160

สาวิตรี พิสณุพงศ์. (2561). พระพุทธไสยาสน์และลวดลายมงคล 108 ประการ บนฝ่าพระบาท วัดพระพุทธโจลนิพเปียน กรุงอุดงค์มีชัย ประเทศกัมพูชา. *วารสารประวัติศาสตร์, 43*(สิงหาคม 2561-กรกฎาคม 2562), 160-170.

สำนักพระราชวัง. (2552). *รวมเรื่องและข้อปฏิบัติเกี่ยวกับราชสำนัก.* กรุงเทพฯ: ฝ่ายประชาสัมพันธ์และเผยแพร่ สำนักพระราชวัง.

สิรภพ เหล่าลาภะ. (2545). *พุทธศาสตร์การเมือง.* กรุงเทพฯ: สถาบันพุทธลีลา ศูนย์การสื่อสารพุทธศาสนา.

สุนทร ณ รังษี. (2545). *ปรัชญาอินเดีย: ประวัติและลัทธิ*. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

สุมน อมรวิวัฒน์. (2530). *การสอนโดยสร้างศรัทธาและโยนิโสมนสิการ.* พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพฯ: โครงการตำรา คณะครุศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ร่วมกับสำนักพิมพ์โอเดียนสโตร์.

สุมาลัย กาลวิบูลย์ และคณะ. (2559). ประวัติและผลงานของท่านพุทธทาส. ใน *เอกสารประกอบการสอนหลักสูตรพุทธทาสศึกษา*. สุราษฎร์ธานี: สมัชชาการศึกษาสุราษฎร์ธานี.

เสฐียร พันธรังษี. (2534). *ศาสนาโบราณ*. จัดพิมพ์เป็นอนุสรณ์งานพระราชทานเพลิงศพศาสตราจารย์พิเศษเสฐียร พันธรังษี. กรุงเทพฯ: มูลนิธิเสฐียร พันธรังษี.

เสฐียรพงษ์ วรรณปก. (2543). *คำบรรยายพระไตรปิฎก*. กรุงเทพฯ: ธรรมสภา.

เสถียรธรรมสถาน. (2542). *สาวิกา ฉบับพิเศษ*. พิมพ์ในมงคลวาร 60 ปี พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต). กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์สามสี.

เสนาะ ติเยาว์. (2535). *การบริหารงานบุคคล*. พิมพ์ครั้งที่ 9. กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.

เสนาะ ผดุงฉัตร. (2529). *ความรู้เบื้องต้นเกี่ยวกับพระไตรปิฎก*. พระนครศรีอยุธยา: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

แสง จันทร์งาม. (2547). *นักโทษประหาร.* กรุงเทพฯ: หอรัตนชัยการพิมพ์.

อดิศักดิ์ ทองบุญ. (2545). *ปรัชญาอินเดียร่วมสมัย.* พิมพ์ครั้งที่ 3. กรุงเทพฯ: ราชบัณฑิตยสถาน.

อดิศักดิ์ ทองบุญ. (2546). *ปรัชญาอินเดีย*. พิมพ์ครั้งที่ 3. กรุงเทพฯ: ราชบัณฑิตยสถาน.

อดุลย์ รัตนมั่นเกษม (ผู้เรียบเรียง). (2553). *ตื่นอย่างเซ็น*. พิมพ์ครั้งที่ 5. ม.ป.ท.: สำนักพิมพ์เต๋าประยุกต์.

อธิตา สุนทโรทก. (2539). สวนญี่ปุ่น: ภาพสะท้อน สังคมญี่ปุ่น. *วารสารญี่ปุ่นศึกษา, 13*(1), 37-46.

อภิญวัฒน์ โพธิ์สาน. (2549). *ชีวิตและผลงานของนักปราชญ์พุทธ.* มหาสารคาม: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยมหาสารคาม.

Bhadantacariya Buddhaghosa. *Vissudhimagga: The Path of Purification.* Bhikkhu Nanamoli. (tran) . Penang: The Penang Buddhist Association.

Bhikkhu Pesala (ed). (2012). *The Debate of King Milinda.* Taipei: The Corporate Body of the Buddha Educational Foundation.

Davies, R. J. and Ikeno, O. (eds). (2002). *The Japanese Mind: Understanding Contemporary Japanese Culture*. Singapore: Tuttle Publishing.

Deitz, P., Nonaka, N., Keane, M. P., Rogers, E. B., Brown, K. H. and Alofsin, A. (2008). Essays: The Long Life of the Japanese Garden. *Site/Lines: A Journal of Place*, *IV*(Fall), 3-17.

Jackson, P. A. (2003). *Buddhadasa: Theravada Buddhism and Modernist Reform in Thailand.* Chiang Mai: Silkworm Books.

Lee, Y. J. (2005). Inquiry into and Secession to Traditional Japanese Zen Gardens. *Master's Degree Thesis*, University of Georgia, Athens, Georgia.

Nitschke, G. (2007). *Japanese Gardens: Right Angle and Natural Form.* Koln: Taschen.

Okakura, K. (1964). *The Book of Tea*. New York: Dover Publications.

Sharma, C. (2000). *A Critical Survey of Indian Philosophy.* Delhi: Motilal Banarsidass.

Taschen. (2007). *Japanese Gardens: Right Angle and Natural Form.* Koln: Taschen GmbH.

Upatissa. (1995). *The Path of Freedom*. N. R. M. Ehara, Soma Thera, and Kheminda Thera. (tran.). Kandy: Buddhist Publication Society.

Wood, E. and Subrahmanyam, S. V. (tran.). (1911). *The Sacred Books of the Hindus, Vol. 9: The Garuda Purana*. Major B. D. Basu. (ed.). New York: AMS.

Yoro, T., Miki, T., and Ito, G. (eds.), (2004). *Mini Encyclopedia of Japan.* Kamakura: Shogakukan Square Inc.

ประวัติผู้เขียน

สุรชัย พุดชู เกิดที่จังหวัดสุรินทร์ หลังจากการศึกษาภาคบังคับในระดับชั้นประถมศึกษาปีที่ 6 แล้วได้ออกจากบ้านบวชเรียนในพุทธศาสนาทั้งแผนกธรรมและบาลีตามหลักสูตรการศึกษาของคณะสงฆ์ไทยที่วัดพายัพ จ.นครราชสีมา และวัดสุทัศนเทพวราราม กทม. ตามลำดับ กระทั่งจบเปรียญเอกและปริญญาเอกด้านปรัชญาและศาสนา ในช่วงชีวิตหนึ่งได้มีโอกาสไปศึกษาต่อที่อินเดีย ทำงานปฏิบัติหน้าที่ธรรมทูตที่สหรัฐอเมริกา และทัศนศึกษาด้านศาสนาและปรัชญาต่างประเทศหลายครั้ง ทั้งบรรยายเกี่ยวกับพุทธศาสนาและปรัชญาตามหน่วยงานต่าง ๆ อยู่เป็นประจำ เช่น บริษัทในเครือเจริญโภคภัณฑ์ (ซีพี) หลังจากจบการศึกษาแล้วได้เป็นอาจารย์มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัยและมหาวิทยาลัยกาฬสินธุ์อยู่พักหนึ่ง รวมถึงการทำงานในฐานะบรรณาธิการวารสารวิชาการหลายฉบับ ก่อนที่จะบรรจุเข้าทำงานในฐานะอาจารย์ประจำคณะศาสนาและปรัชญา มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย ศาลายา นครปฐม รายวิชาที่บรรยายประจำ เช่น ปรัชญาเบื้องต้น ประวัติศาสตร์ศาสนา ปรัชญาศาสนา ปรัชญาสังคมและการเมือง ตรรกศาสตร์ ฯลฯ